

**EKONOMİK ÖZGÜRLÜKLER VE SOSYOEKONOMİK REFAH
ARASINDAKİ İLİŞKİ:
SEÇİLMİŞ ÜLKELER VE TÜRKİYE ÖRNEĞİ**

**Pamukkale Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Doktora Tezi
Maliye Anabilim Dalı
Maliye Doktora Programı**

Zeynep HÖBEL

Danışman: Prof. Dr. Ekrem KARAYILMAZLAR

**Aralık 2020
DENİZLİ**

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmalarının yapılması ve bulgularının analizlerinde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini; bu çalışmanın doğrudan birincil ürünü olmayan bulguların, verilerin ve materyallerin bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini ve alıntı yapılan çalışmalara atıfta bulunulduğunu beyan ederim.

Zeynep HÖBEL

ÖNSÖZ

Bu tezin tamamlanmasında ve doktora öğrenimim sürecimde desteğini esirgemeyen Kıymetli Hocam Sayın, Prof. Dr. Ekrem KARAYILMAZLAR başta olmak üzere bu güne kadar üzerimde emeği olan bütün hocalarıma teşekkürü bir borç bilirim.

Bu süreçte yanımda olan kıymetli dostlarıma teşekkür ederim.

Aileme; anneme, babama ve sevgili eşime sabır ve desteklerinden dolayı minnettarım.

Biricik kızlarıma ...

ÖZET

EKONOMİK ÖZGÜRLÜKLER VE SOSYOEKONOMİK REFAH ARASINDAKİ İLİŞKİ: SEÇİLMİŞ ÜLKELER VE TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Höbel, Zeynep

Doktora Tezi

Maliye ABD

Maliye Programı

Tez Yöneticisi: Prof. Dr. Ekrem KARAYILMAZLAR

Aralık 2020, XI+213 Sayfa

Alan yazın tarandığında ekonomik özgürlüklerin, ekonomik büyümeyi ve refahı artırdığına yönelik birçok çalışmaya rastlamak mümkündür. Bununla birlikte yakın dönemde yapılan çalışmalarda değişen refah algısındaki anlayışa paralel olarak ekonomik özgürlüklerin, sosyal ve ekonomik refahı bir bütün olarak ele alan daha kapsamlı yaşam refah unsurlarıyla değerlendirildiği görülebilir.

Bu bağlamda çalışmada ekonomik özgürlükler ve sosyoekonomik refah arasındaki ilişki seçilmiş 57 ülke ve Türkiye örneğinde, 1998-2018 yıllarını kapsayan dönemde, zaman serisi ve panel veri analizi yöntemiyle araştırılmıştır. Yapılan analizler sonucunda, ekonomik özgürlükler ve sosyoekonomik refah arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişki tespit edilmiştir. Çalışmada elde edilen bulgular neticesinde, bazı ülkelerde ekonomik özgürlük endekslerindeki artışın sosyoekonomik refahı artırdığı bazı ülkelerde ise azalttığı sonucuna varılmıştır. Bununla birlikte örnekleme yer alan ülkelerin gelir ve bölge gruplarına göre sınıflandırılarak yapılan analiz sonuçları doğrultusunda, ekonomik özgürlükler ve sosyoekonomik refah arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ekonomik Özgürlük, Sosyoekonomik Refah, Zaman Serisi Analizi, Panel Veri Analizi.

ABSTRACT

THE RELATIONSHIP BETWEEN ECONOMIC FREEDOM AND SOCIOECONOMIC WELFARE: SELECTED COUNTRIES AND THE CASE OF TURKEY

Höbel, Zeynep
Doctoral Thesis
Department of Public Finance
Finance Programme
Adviser of Thesis: Prof. Dr. Ekrem KARAYILMAZLAR

December 2020, 213 Pages

When the literature is reviewed it is possible to come across many studies that show that economic freedom increases economic growth and prosperity. However in recent studies parallel to the changing perception of prosperity, it can be seen that economic freedom has been evaluated with more comprehensive life welfare elements that address social and economic welfare as a whole.

In this sense in the study the relationship between economic freedom and socioeconomic welfare was investigated within the context of 57 selected countries and in the case of Turkey by including the time period between 1998 and 2018 through time-series analysis and panel data analysis methods. According to the results of the analyses, a statistically significant relationship was found between economic freedom and socioeconomic welfare. Based upon the findings obtained in the study, it was concluded that the increase in economic freedom indices in some countries increased socioeconomic welfare while it decreased socioeconomic welfare in some other countries. In addition, regarding the analysis performed by classifying the countries in the sample in terms of income and regional groups, it was concluded that there was a statistically significant relationship between economic freedom and socioeconomic welfare.

Keywords: Economic Freedom, Socioeconomic Welfare, Time Series Analysis, Panel Data Analysis.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
ÖZET	ii
ABSTRACT	iii
İÇİNDEKİLER	iv
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	vii
TABLOLAR DİZİNİ	viii
SİMGE VE KISALTMALAR DİZİNİ	x
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM EKONOMİK ÖZGÜRLÜKLER

1.1. Özgürlük Kavramı ve Analizi	4
1.2. Özgürlüklerin Sınıflandırılması	14
1.2.1. Bireysel Özgürlükler	15
1.2.2. Siyasi Özgürlükler	18
1.2.3. Sosyal Özgürlükler.....	20
1.2.4. Ekonomik Özgürlükler.....	22
1.3. Ekonomik Özgürlüklerin Diğer Özgürlüklerle İlişkisi	24
1.3.1. Ekonomik Özgürlükler ve Bireysel Özgürlükler Arasındaki İlişki.....	25
1.3.2. Ekonomik Özgürlükler ve Siyasi Özgürlükler Arasındaki İlişki	26
1.3.3. Ekonomik Özgürlükler ve Sosyal Özgürlükler Arasındaki İlişki	28
1.4. Ekonomik Özgürlükler ve İktisadi Sistemler.....	28
1.5. Ekonomik Özgürlüğün Belirleyici Unsurları.....	34
1.5.1. Hukukun Üstünlüğü	35
1.5.2. Kamusal Büyüklük.....	38
1.5.3. Düzenleyici Verimlilik.....	40
1.5.4. Piyasa Açıklığı	41
1.6. Ekonomik Özgürlüklerin Ölçülmesi	42
1.7. Ekonomik Özgürlükleri Ölçen Uluslararası Endeksler.....	44

İKİNCİ BÖLÜM SOSYOEKONOMİK REFAH

2.1. Sosyoekonomik Refah Kavramı ve Analizi.....	51
2.2. Refah Devleti ve İktisadi Sistemler	53
2.2.1. Faydacı Miras	62
2.2.2. Eski Refah	64
2.2.3. Yeni Refah.....	66
2.2.4. Arrowian Dönem.....	69
2.2.5. Refah ve Mutluluk.....	71
2.3. Sosyoekonomik Refah Unsurları	73
2.3.1. Ekonomik Unsurları	73
2.3.2. Sosyal Unsurlar	74
2.3.3. Diğer Unsurlar	74
2.4. Sosyoekonomik Refahın Ölçülmesi.....	78

2.5. Sosyoekonomik Refahı Ölçen Uluslararası Endeksler	79
2.5.1. Yaşam Standartları Araştırma Merkezi Ekonomik Refah Endeksi (İndex Of Economic Well-Being -IEWB)	81
2.5.2. Sosyoekonomik Refah Endeksi (Socioeconomic Welfare Index -SEWI)	82
2.5.3. Yaşam Kalitesi Endeksi (Quality Of Life Index- QOLI)	84
2.5.4. Daha İyi Yaşam Endeksi (Better Life Index- BLI)	85
2.5.5. Küresel Refah Endeksi (The Legatum Prosperity Index- LPI)	86
2.5.6. Sosyal İlerleme Endeksi (Social Progress Index- SPI)	87
2.5.7. Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi (Multidimensional Poverty Peer Network- MPPN)	88
2.5.8. Gelir Eşitsizliği Veri Tabanı (Income Inequality Database-IID)	89
2.5.9. Demokrasi Endeksi (Democracy Index-DI)	90
2.5.10. Siyasi İstikrarsızlık Endeksi (The Political Instability Index- PII)	91
2.5.11. Dünya Adalet Projesi (World Justice Project- WJP).....	92
2.5.12. Yolsuzluk Algı Endeksi (Corruption Perception Index-CPI).....	93
2.5.13. Mutlu Gezegen Endeksi (Happy Planet Endex- HPI)	94
2.5.14. Dünya Mutluluk Endeksi (World Happinies Index –WHI)	95
2.5.15. Küresel Gıda Güvenliği Endeksi (The Global Food Security Index- GFSI) .	96
2.5.16. Gerçek Zamanlı Hava Kalitesi Endeksi (Real-Time Air Quality Index- RTAQI).....	97
2.5.17. Dünya Üniversiteleri Akademik Sıralaması (Academic Rangking of World Universities-ARWU)	98
2.5.18. Çevresel Performans Endeksi (Environmental Performance Index- EPI)	99
2.5.19. Beşeri Sermaye Endeksi (The Human Capital Index - HCI)	100
2.5.20. İnsani Gelişme Endeksi (Human Development Index-HDI)	101

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

EKONOMİK ÖZGÜRLÜKLER VE SOSYOEKONOMİK REFAH ARASINDAKİ İLİŞKİNİN TAHMİNİNE YÖNELİK METODOLOJİ

3.1. Zaman Serisi Analizi.....	102
3.1.1. Regresyon Modeli Varsayımından Sapmalar	103
3.1.2. Otokorelasyon	104
3.1.3. Değişen Varyans.....	106
3.2. Panel Veri Analizi	111
3.2.1. Model Tahmin Yöntemleri	112
3.2.2. Değişen varyans	113
3.2.3. Otokorelasyon	115
3.2.4. Yatay Kesit Bağımlılık Testi	117
3.2.5. Uygun Model Tahminci	119

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

EKONOMİK ÖZGÜRLÜKLER VE SOSYOEKONOMİK REFAH ARASINDAKİ İLİŞKİ: SEÇİLMİŞ ÜLKELER VE TÜRKİYE ÖRNEĞİNDE AMPİRİK BİR UYGULAMA

4.1. Literatür Özeti	124
4.1.1. Ekonomik Özgürlükler Üzerine Yapılmış Ampirik Çalışmalar	125

4.2. Çalışmanın Amacı ve Önemi	138
4.3. Çalışmanın Veri Seti ve Değişkenleri	139
4.3.1. Modelde Kullanılan Değişkenlerin Tanımlayıcı Açıklamaları	142
4.3.2. Modelde Kullanılan Ülkeler	142
4.4. Çalışmanın Yöntemi	144
4.5. Analiz Bulguları	145
4.5.1. Zaman Serisi Analizine İlişkin Çalışmanın Modeli ve Analiz Bulguları.....	145
4.5.2. Panel Veri Analizine İlişkin Çalışmanın Modeli ve Analiz Bulguları.....	156
4.5.2.1. Bölge Gruplarına Göre Analiz Bulguları	157
4.5.2.1.1. Avrupa ve Orta Asya Bölgesi Analiz Bulguları.....	161
4.5.2.1.2. Doğu Asya ve Pasifik Bölgesi Analiz Bulguları.....	161
4.5.2.1.3. Güney Asya Bölgesi Analiz Bulguları	161
4.5.2.1.4. Kuzey Amerika Bölgesi Analiz Bulguları	161
4.5.2.1.5. Latin Amerika ve Karayipler Bölgesi Analiz Bulguları	162
4.5.2.1.6. Orta Doğu ve Kuzey Afrika Bölgesi Analiz Bulguları	162
4.5.2.1.7. Sahra Altı Afrika Bölgesi Analiz Bulguları.....	162
4.5.2.2. Gelir Gruplarına Göre Analiz Bulguları.....	162
4.5.2.2.1. Düşük Gelirli Ekonomiler İçin Analiz Bulguları.....	165
4.5.2.2.2. Düşük-Orta Gelirli Ekonomiler İçin Analiz Bulguları	165
4.5.2.2.3. Üst-Orta Gelirli Ekonomiler İçin Analiz Bulguları	165
4.5.2.2.4. Yüksek Gelirli Ekonomiler İçin Analiz Bulguları	165
SONUÇ	166
KAYNAKLAR	187
EKLER.....	201
ÖZGEÇMİŞ	213

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1.1. Ekonomik Özgürlükler ve Bireysel Özgürlükler İlişkisi	26
Şekil 1.2. Ekonomik Özgürlükler ve Siyasal Özgürlükler İlişkisi	27
Şekil 1.3. Ekonomik Özgürlükler ve Sosyal Özgürlükler İlişkisi	28
Şekil 1.4. Fraser Enstitüsü Ekonomik Özgürlük Haritası	45
Şekil 1.5. Heritage Foundation Ekonomik Özgürlük Haritası	47
Şekil 2.1. Ekonominin Totem Direği	58
Şekil 2.2. Yaşam Kalitesi Endeksi Haritası	84
Şekil 2.3. Daha İyi Yaşam Endeksi Haritası	85
Şekil 2.4. Küresel Refah Endeksi Haritası	86
Şekil 2.5. Sosyal İlerleme Endeksi Haritası	87
Şekil 2.6. Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi Haritası	88
Şekil 2.7. Gelir Eşitsizliği Veri Tabanı Haritası	89
Şekil 2.8. Demokrasi Endeksi Haritası	90
Şekil 2.9. Siyasi İstikrarsızlık Endeksi Haritası	91
Şekil 2.10. Dünya Adalet Projesi Haritası	92
Şekil 2.11. Yolsuzluk Algı Endeksi Haritası	93
Şekil 2.12. Mutlu Gezegen Endeksi Haritası.....	94
Şekil 2.13. Dünya Mutluluk Endeksi Haritası	95
Şekil 2.14. Küresel Gıda Güvenliği Endeksi Haritası	96
Şekil 2.15. Gerçek Zamanlı Hava Kalitesi Endeksi Haritası	97
Şekil 2.16. Dünya Üniversiteleri Akademik Sıralaması Haritası	98
Şekil 2.17. Çevresel Performans Endeksi Haritası	99
Şekil 2.18. Beşeri Sermaye Endeksi Haritası	100
Şekil 2.19. İnsani Gelişme Endeksi Haritası.....	101
Şekil 3.1. Durbin-Watson D İstatistiği	105
Şekil 3.2. Sabit Varyans Dağılımı	106
Şekil 3.3. Değişen Varyans Dağılımı	107

TABLOLAR DİZİNİ

Tablo 1.1. Fraser Enstitüsü Ekonomik Özgürlük Bileşenleri.....	46
Tablo 1.2. Heritage Foundation Ekonomik Özgürlük Bileşenleri.....	48
Tablo 1.3. Heritage Foundation-Fraser Enstitüsü 2018 Yılı Seçilmiş Ülkeler İçin Ekonomik Özgürlük Skorları.....	49
Tablo 2.1. Harold Wilensky ve Charles Lebeaux Refah Modeli	55
Tablo 2.2. Richard Titmuss Refah Modeli	56
Tablo 2.3. Gosta Esping Andersen Refah Modeli	57
Tablo 2.4. Refah İktisadına İlişkin Teorisyenler ve Analizleri	61
Tablo 2.5. Refah İktisadının Kronolojisi.....	61
Tablo 2.6. Faydacı Yaklaşım.....	63
Tablo 2.7. Yeni Refah İktisadı Yaklaşımı	66
Tablo 2.8. Genel Refah Göstergeleri	73
Tablo 2.9. Refah Endeksleri	80
Tablo 2.10. Veri Tabanları	81
Tablo 2.11. Osberg Refah Endeksi	81
Tablo 2.12. Sosyoekonomik Refah Endeksi Matrisi	82
Tablo 2.13. Sosyoekonomik Refah Endeksi	82
Tablo 2.14. Sosyoekonomik Refah Endeksi Değerlendirme Kriterleri	83
Tablo 2.15. Sosyoekonomik Refah Endeksi Değerlendirme Göstergeleri	83
Tablo 4.1. Ekonomik Özgürlükler Üzerine Yapılmış Amprik Çalışmalardan Örnekler.....	126
Tablo 4.2. İnsani Gelişme Alt Endeksleri ve Bileşenleri	140
Tablo 4.3. Analizde Kullanılan Ekonomik Özgürlük Alt Endeksleri ve Bileşenleri....	141
Tablo 4.4. Değişkenlere İlişkin Bilgiler.....	142
Tablo 4.5. Analizde Kullanılan Ülkeler.....	143
Tablo 4.6. Gelişmişlik Düzeylerine Göre Ülke Gruplandırmaları.....	143
Tablo 4.7. Bölgelere Göre Ülke Gruplandırmaları.....	144
Tablo 4.8. Bireysel Ülkelere İlişkin Regresyon Analizi Sonuçları.....	147
Tablo 4.9. Bölgelere Göre Panel Regresyon Sonuçları	160
Tablo 4.10. Gelişmişlik Düzeylerine Göre Panel Regresyon Sonuçları.....	164
Tablo 4.11. Almanya Zaman Serisi Regresyon Analizi Sonucu.....	167
Tablo 4.12. Avustralya Zaman Serisi Regresyon Analizi Sonucu.....	168
Tablo 4.13. Bangladeş Zaman Serisi Regresyon Analizi Sonucu	168
Tablo 4.14. Birleşik Arap Emirlikleri Zaman Serisi Regresyon Analizi Sonucu.....	168
Tablo 4.15. Brezilya Zaman Serisi Regresyon Analizi Sonucu	169
Tablo 4.16. Cezayir Zaman Serisi Regresyon Analizi Sonucu	169
Tablo 4.17. Çekya Zaman Serisi Regresyon Analizi Sonucu	170
Tablo 4.18. Çin Zaman Serisi Regresyon Analizi Sonucu	170
Tablo 4.19. Endonezya Zaman Serisi Regresyon Analizi Sonucu	170
Tablo 4.20. Fas Zaman Serisi Regresyon Analizi Sonucu	171
Tablo 4.21. Fil Dişi Sahilleri Zaman Serisi Regresyon Analizi Sonucu.....	171
Tablo 4.22. Filipinler Zaman Serisi Regresyon Analizi Sonucu	171
Tablo 4.23. Fransa Zaman Serisi Regresyon Analizi Sonucu.....	171
Tablo 4.24. Güney Afrika Zaman Serisi Regresyon Analizi Sonucu	172
Tablo 4.25. Hollanda Zaman Serisi Regresyon Analizi Sonucu	172

Tablo 4.26. İspanya Zaman Serisi Regresyon Analizi Sonucu	172
Tablo 4.27. İsrail Zaman Serisi Regresyon Analizi Sonucu	172
Tablo 4.28. İsveç Zaman Serisi Regresyon Analizi Sonucu	173
Tablo 4.29. İsviçre Zaman Serisi Regresyon Analizi Sonucu	173
Tablo 4.30. İtalya Zaman Serisi Regresyon Analizi Sonucu	174
Tablo 4.31. Japonya Zaman Serisi Regresyon Analizi Sonucu	174
Tablo 4.32. Kamerun Zaman Serisi Regresyon Analizi Sonucu	174
Tablo 4.33. Kanada Zaman Serisi Regresyon Analizi Sonucu	175
Tablo 4.34. Kazakistan Zaman Serisi Regresyon Analizi Sonuc	175
Tablo 4.35. Malezya Zaman Serisi Regresyon Analizi Sonucu	175
Tablo 4.36. Meksika Zaman Serisi Regresyon Analizi Sonucu	176
Tablo 4.37. Mısır Zaman Serisi Regresyon Analizi Sonucu	176
Tablo 4.38. Mozambik Zaman Serisi Regresyon Analizi Sonucu	177
Tablo 4.39. Nepal Zaman Serisi Regresyon Analizi Sonuu	177
Tablo 4.40. Norveç Zaman Serisi Regresyon Analizi Sonucu	177
Tablo 4.41. Peru Zaman Serisi Regresyon Analizi Sonucu	178
Tablo 4.42. Romanya Zaman Serisi Regresyon Analizi Sonucu	178
Tablo 4.43. Rusya Zaman Serisi Regresyon Analizi Sonucu	178
Tablo 4.44. Singapur Zaman Serisi Regresyon Analizi Sonucu	178
Tablo 4.45. Suudi Arabistan Zaman Serisi Regresyon Analizi Sonucu.....	179
Tablo 4.46. Tayland Zaman Serisi Regresyon Analizi Sonucu	179
Tablo 4.47. Uganda Zaman Serisi Regresyon Analizi Sonucu	180
Tablo 4.48. Ukrayna Zaman Serisi Regresyon Analizi Sonucu	180
Tablo 4.49. Venezuela Zaman Serisi Regresyon Analizi Sonucu	180
Tablo 4.50. Yunanistan Zaman Serisi Regresyon Analizi Sonucu.....	180
Tablo 4.51. Türkiye Zaman Serisi Regresyon Analizi Sonucu.....	181
Tablo 4.52. Bölgelere İlişkin Ekonomik Özgürlüklerin Sosyoekonomik Refaha Etkisi	181
Tablo 4.53 .Gelir Guruplarına İlişkin Ekonomik Özgürlüklerin Sosyoekonomik Refaha Etkisi	182

SİMGE VE KISALTMALAR DİZİNİ

ADI	: Yıllık Demokrasi Endeksi
AKT	: Kalıntı Kareleri
AEKK	: Ağırlıklı Olarak En Küçük Kareler Tekniği
AR	: Otoregresif
ARWU	: Dünya Üniversiteleri Akademik Sıralaması
BK	: Beck-Katz
BLI	: Daha İyi Yaşam Endeksi
BM	: Birleşmiş Milletler
BPG	: Breusch-Pagan Goldfrey Değişen Varyans
CPI	: Yolsuzluk Algı Endeksi
DI	: Demokrasi Endeksi
DK	: Driscoll -Kraay
DW	: Durbin Watson Otokorelasyon
ECHR	: İnsan Haklarını ve Temel Özgürlükleri Koruma Sözleşmesi
ECSR	: Avrupa Sosyal Haklar Sözleşmesi
EPI	: Çevresel Performans Endeksi
EUROSTAT	: Avrupa İstatistik Kurumu
GFSI	: Küresel Gıda Güvenliği Endeksi
GNH	: Gayri Safi Milli Mutluluk Endeksi
GSMH	: Gayri Safi Milli Hâsıla
GSYH	: Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla
HCI	: Beşeri Sermaye Endeksi
HDI	: İnsani Gelişme Endeksi
HPI	: Mutlu Gezegen Endeksi
ICCPR	: Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi
ICESCR	: Birleşmiş Milletler Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi
IEWB	: Ekonomik Refah Endeksi
IID	: Gelir Eşitsizliği Veri Tabanı
IMF	: Uluslararası Para Fonu
İGE	: İnsani Gelişme Endeksi
İHEB	: İnsan Hakları Evrensel Beyannamesine
LBI	: Yerel En İyi Değişmez Testi
LM	: Lagrange Çarpanı Testi
LPI	: Küresel Refah Endeksi
MEW	: Ekonomik Refah Ölçümü
MPPN	: Çok Boyutlu Yoksulluk Eş Ağı
NW	: Newey West
OECD	: Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
PCSE	: Panel-Corrected Standard Errors
PII	: Siyasi İstikrarsızlık Endeksi
PW	: Prais Winsten
QOLI	: Yaşam Kalitesi Endeksi
RTAQI	: Gerçek Zamanlı Hava Kalitesi Endeksi
SEK	: Sıradan En Küçük Kareler Tahmincisi
SEW	: Sosyoekonomik Refah
SEWI	: Sosyoekonomik Refah Endeksi
SPI	: Sosyal İlerleme Endeksi

TCMB	: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
UN	: Birleşmiş Milletler
UNDP	: Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı
WB	: Dünya Bankası
WEF	: Dünya Ekonomik Forumu
WHI	: Dünya Mutluluk Endeksi
WID	: Dünya Gelir Eşitsizliği Veri Tabanı
WJP	: Dünya Adalet Projesi

GİRİŞ

İnsanın en tabii hakkı yaşama hakkıdır. Doğumla birlikte kazanılan bu hak zaman içinde iyi bir yaşam sürebilmek adına çeşitlenir ve zenginleşir. Yaşamını idame ettirmek için uğraş veren insanoğlu, önceleri özgür bir hayat için mücadele ederken, zamanla özgürlüğün etkilediği alanların da çeşitlenmesiyle birlikte, günümüzde ekonomik özgürlükler için mücadele vermektedir.

Özgürlük, bir anlamda bağımsızlık her bireyin en kapsamlı haliyle yaşamına dâhil etmek istediği bir kazanımdır. Ekonomik özgürlükler ise bireyin; sivil, siyasi, sosyal ve ekonomik alanına etki eden bir kazanım, refah ve zenginlik ölçütüdür.

Geçmişten günümüze bireylerin ve ulusların refah ve zenginliğinin doğasını ve kaynaklarını belirlemek adına teorisyenler bir çok kuram geliştirmişlerdir. Bunlardan biri de birey ve toplumların zenginliği için ekonomik özgürlüğün gerekliliğidir.

Ekonomik özgürlük kavramı, literatürde yeni bir kavram değildir. Adam Smith, John Stuart Mill, Friedrich Hayek, Milton Friedman ve akabinde bir çok iktisatçı serbest girişim, rekabet özgürlüğü ve özel mülkiyet gibi ekonomik özgürlük faktörlerinin, ekonomik gelişmenin temel sürükleyicisi olduğunu ifade etmişlerdir. İktisadi özgürlüğü savunan bir çok teorisyen, söz konusu ekonomik özgürlük faktörlerinin işleyebilmesi adına, devletin bekçi devlet rolüyle, koruyucu politikalar üreterek, minimal devlet anlayışı temelinde, bireylerin iktisadi kararlarını etkileyebilecek kamu müdahalelerinden kaçınılması gerektiğini öne sürmüşlerdir. Ekonomik özgürlüğün savunucuları, müreffeh bir topluma ulaşılabilmesi için, ancak ekonomideki çarkın önündeki engellerin kaldırılması noktasında devlet müdahalesini makul görmüşlerdir. Söz konusu teorisyenlere göre devlet, iktisadi dengenin sağlanabilmesi noktasında bireylerin ekonomik faaliyetlerini serbestçe yürütebilmesine ortam hazırlamalı ve kaynaklarını serbestçe kullanabilmelerine imkan tanınmalıdır.

Ekonomik özgürlükler teorik olmanın ötesinde bir kavramdır. Ülkelerin ekonomik özgürlük skorları 25 yılı aşkın bir süredir, özel düşünce kuruluşları tarafından, düzenli aralıklarla ölçülmekte ve sonuçlar uluslararası kamuoyu ile paylaşılmaktadır. Söz konusu düşünce kuruluşlarının Kanada merkezli Fraser Enstitüsü ve Amerika merkezli Heritage Vakfı gelmektedir. Birbirinden bağımsız olarak çalışan bu iki kuruluşun ekonomik özgürlüğün belirleyici ölçütlerinde bir takım farklılıklar olsa da, birbirine yakın sonuçlar ortaya koydukları görülmektedir. Söz konusu endekslerce

kabul edilen ekonomik özgürlüğün temel bileşenlerini arasında; hukuk kuralları, kamusal büyüklük, düzenleyici verimlilik ve açık piyasalar, hukuk sistemi ve mülkiyet hakları, sağlam para, uluslararası ticaret yapma özgürlüğü ve yönetmelikler yer almaktadır. Söz konusu Endekslerce hazırlanan Ekonomik Özgürlük skorları ülkelerin ekonomik özgürlük derecelerini ifade etmenin yanında, ülkelerin yürüttüğü politikaların ekonomik özgürlüğü ne kadar desteklediğinin de bir pusulası olarak kabul edilebilir.

Ekonomik özgürlüklere ilişkin literatür incelendiğinde çalışmaların genelinde, ekonomik açıdan daha özgür sistemlerde yaşayan insanların yaşam standartlarının daha az özgür olanlara kıyasla daha iyi durumda olduğunu ortaya koymaktadır. Bu çalışmaların ilk dönemlerde ekonomik özgürlük kavramının ekonomik büyüme ve ekonomik refah odağında çalışıldığı görülebilir. Yakın zamanlı çalışmalara bakıldığında ise değişen refah algısıyla birlikte, yaşam kalitesi, mutluluk, duygusal refah gibi alanlara kaydığını gözlemlemek mümkündür.

Çalışmada güncel iktisadi literatür de gözetilerek, ekonomik özgürlüklerin ekonomik refah yanında sosyal refahı da içerecek şekilde daha kapsamlı bir şekilde sosyoekonomik refahı etkileyici bir unsur olup olmadığını çözümlenmeye çalışılmaktadır. Bunun yanında olası ekonomik özgürlükler ve sosyoekonomik refah arasındaki ilişkiye yönelik, ülkelerin gelire ve coğrafi sınıflandırmalarına bağlı olarak analizde ele alınması çalışmayı kıymetlendirmektedir. Bu anlamda çalışmada çok yönlü bir analiz yöntemiyle, ekonomik özgürlükler ve sosyoekonomik refah arasındaki ilişki değerlendirmeye çalışılmıştır.

Bu çalışma kullanılabilir veriler noktasında imkan veren zaman diliminde, kapsamlı ve etkili örneklemeler üzerinden aşağıdaki soruların yanıtını aramaktadır:

- Ekonomik özgürlükler daha müreffeh bir yaşam vaat etmekte midir?
- Ekonomik özgürlükler sosyoekonomik refahı ne şekilde etkilemektedir?
- Ekonomik özgürlüklerin arttığı dönemlerde sosyoekonomik refah ne şekilde etkilenmektedir?
- Benzer ve farklı gelir gruplarındaki ülkelerin, ekonomik özgürlükler ve sosyoekonomik refah arasındaki ilişki nasıldır?
- Coğrafi konumları açısından yakın ve farklı bölgelerdeki ülkelerin, ekonomik özgürlükler ve sosyoekonomik refah arasındaki ilişkisi nasıldır?

Çalışma, Türkiye ve 57 seçilmiş ülke örneklemeyle sınırlandırılmıştır. Örneklemedeki ülkeler, dünya üzerinde nüfus yoğunluğu ile ilk sıralarda olan ve ekonomik yapısı dolayısıyla da dünyayı etkileyebilecek güçlü ülkeler arasından seçilmiştir. Çalışmada Heritage Foundation Ekonomik Özgürlükler Endeksi ve Birleşmiş Milletler İnsani Gelişme Endeksi verilerinden yararlanılmıştır. Çalışmaya konu olan başlıklar, 1998-2018 yıllarını kapsayan dönem için, Zaman Serisi ve Panel Veri analizi yöntemleriyle incelenmiştir.

Çalışma dört bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde ekonomik özgürlükler başlığı altında öncelikle teorik anlamda özgürlük kavramına değinilmiştir. Ardından özgürlük sınıflandırmaları yapılarak, her bir özgürlük kategorisinin ekonomik özgürlükle olan ilişkisine değinilmiştir. Akabinde ekonomik özgürlüğün iktisadi sistemler içindeki yeri akarılmıştır. Ardından ekonomik özgürlüğün belirleyici unsurları açıklanmaya çalışılmıştır. Birinci bölüm ekonomik özgürlüklerin ölçümünde kullanılan uluslararası endekslere ait literatür özeti ve ölçüm yöntemlerine ilişkin bilgilerle tamamlanmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde sosyoekonomik refah kavramının anlamı, gelişimi ve literatürdeki yeri açıklanmaya çalışılmıştır. Sosyoekonomik refahın gelişimine paralel refah devleti kavramı ve refah iktisadına ilişkin genel bilgiler verilmiştir. Sosyoekonomik refah unsurları açıklanarak, sosyoekonomik refahın ölçüm yöntemleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Bölümün devamında sosyoekonomik refahın ölçümüne ilişkin geniş bir literatür taramasıyla, çeşitli uluslararası sosyoekonomik refah ölçekleri hakkında bilgiler verilmiş ve bölüm tamamlanmıştır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde, çalışmanın dördüncü bölümünü oluşturan ekonometrik analizlere ilişkin metodolojik alt yapı oluşturulmuştur.

Çalışmanın son bölümünde ise ilk olarak, ekonomik özgürlükler üzerine yapılan önceki çalışmalara ilişkin bir literatür özeti sunulmuştur. Ardından çalışmanın; amacı, önemi, veri seti, değişkenleri ve yöntemi açıklanmıştır. Yapılan ekonometrik uygulamalara ilişkin, elde edilen analiz bulguları ortaya koyularak sonuç ve önerilerle çalışma tamamlanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

EKONOMİK ÖZGÜRLÜKLER

Ekonomik özgürlük, bireylerin ekonomik mal ve kaynaklara sahip olabilmelerini, bu mal ve kaynakları kendi iradeleri doğrultusunda yönetebilmelerini ifade etmektedir. Ekonomik özgürlük teorisyenleri, liberal iktisadi düzen ve serbest piyasa anlayışı temelinde, minimal devlet müdahalesini savunmaktadır. Ekonomik özgürlük savunucuları, toplumların ekonomik özgürlüklerini kazanmalarıyla birlikte, ekonomik refahlarının artacağını, ekonomik büyümenin gerçekleşeceğini, yaşam standartlarının yükselerek, refaha ulaşabileceğini ön görmektedirler.

Ekonomik özgürlük kavramına ilişkin literatürün, Adam Smith'e kadar uzanan bir teorik bir alt yapı ile şekillendiğini ifade etmek mümkündür. Ulusların zenginliğinin, iktisadi serbestlikle mümkün olabileceği öngörüsünden bu zamana, birçok teorisyen ve araştırmacı, ekonomik refahın özgür bir ekonomik sistemden geçtiği noktasında birleşmiş ve devletin sorumluluklarının ve sınırlarının daraltılması gerektiğini dile getirmişlerdir.

Çalışmada birinci bölüm, ekonomik özgürlükler konusuna ayrılmıştır. Bu bölümde özgürlük kavramı temelinde, ekonomik özgürlüklerin ölçümüne kadar uzanan sürecin, teorik ve pratikteki gelişimi sistemli bir şekilde aktarılmaya çalışılacaktır.

1.1. Özgürlük Kavramı ve Analizi

Özgürlük, insanlık tarihi kadar eski bir kavramdır. Özgürlük, insan doğasına dayanan yaradılışın bir gereğidir. Özgürlük kavramı, göreceliği gereği henüz insanoğlunun yaşamında kesin bir karşılık bulamasa da, uğruna yıllar boyu savaşlar yapılmış, kayıplar verilmiş, geçmişin bedeli ve geleceğin bir değeridir.

Özgürlük kavramına ilişkin ilk yazılı referansın, Sümer çivi yazısı sembolündeki anneye dönüş anlamına gelen "amagi" kelimesi olduğuna inanılmaktadır¹.

Özgürlük, günlük dilde; “bağımsızlık”, “hürriyet” gibi sözcüklere alternatif olarak kullanılsa da; felsefe, siyaset, hukuk, sosyoloji ve iktisat bilimi gibi çeşitli sosyal

¹Amagi Symbol: Liberty Fund's Logo, <https://oll.libertyfund.org/pages/amagi-symbol-liberty-fund-s-logo> (01.10.2018).

disiplinlere konu olan, dinamik, yaşamın odağında akıl ve vicdan arasında soyut olmaktan çıkmış somut anlam kazanmış bir kavramdır.

Modern dünyada özgürlük kavramı, bireylerin hayallerinde, umutlarında, ideallerinde, davranışlarında ve ifadelerinde; bireysel, sosyal, politik ve ekonomik karar ve davranışlarında uygulama alanına sahip bir olgudur. Özgürlük, aynı zamanda, vatandaşlık, sosyal yaşam, sosyal adalet, eşitlik, ortak yarar, demokrasi ve hatta sürdürülebilir bir çevre gibi, sosyal ve politik hedeflerin odağında bir alandır. Böyle olmakla birlikte; bir felsefecinin, sosyal bilimcinin, siyaset bilimcinin ya da bir iktisatçının özgürlük kavramına yüklediği anlam birbirinden farklıdır. Çünkü özgürlük, göreceli bir kavramdır ve çoğu kavramla ilişkilidir. Geçmişten günümüze; Thomas Hobbes, John Locke, Friedrich August Von Hayek, Jean Paul Sartre, Immanuel Kant ve Isaiah Berlin gibi birçok filozof, tarihin farklı dönemlerinde özgürlüğe ilişkin kişisel görüşler ortaya koyarak, özgürlüğe genel bir tanım ve mahiyet kazandırmaya çalışmışlardır. Bu çalışmalar, özgürlüğü soyut bir kavram olmanın döngüsünden kurtarıp, somut bir zemine taşıyarak, yaşamın içine dahil edilmesinde büyük rol oynamıştır.

Geçmişten günümüze, özgürlük kavramı etrafında gidip gelen konular ve sorular:

- Özgürlüğün tanımı,
- Özgürlüğün sınırları,
- Özgürlüğün sosyal ekonomik ve siyasi düzene nasıl taşınacağı?
- Özgürlüğün nasıl güvence altına alınacağı?

şeklinde özetlenebilir.

Modern politik felsefenin kurucularından Thomas Hobbes (1588-1679)'un liberal bir filozof olarak literatürdeki konumu her ne kadar tartışmalı olsa da bazı düşünürlerce Hobbes, liberalizmin kurucusu olmasa da bir tür öncüsü konumundadır². Hobbes'un, 1651 yılında yayınlanan Leviathan adlı eserinin 14. Bölümünde özgürlük kavramını, *doğa yasaları ve sözleşmeler* başlığı altında ele aldığı görülmektedir. Hobbes, doğal hak kavramına açıklık getirirken; "*her insanın kendi doğasını kendi gücünü, kendi yaşamını korumak için sahip olduğu özgürlüktür*"³ şeklindeki söylemi,

² Judd Owen, "The Tolerant Leviathan: Hobbes and the Paradox of Liberalism", *Polity*, 37(1), Chicago 2005, s. 131.

³ Thomas Hobbes, *Leviathan*, Digital Book, Printed for A. Crooke, London, 1651, s. 64. <https://library.si.edu/digital-library/book/leviathan00hobba> (12.03.2018).

özgürlük ve doğal hak kavramının birbiri üzerinden anlatılabilir ve açıklanabilir olduğunun bir göstergesidir. Hobbes söz konusu çalışmasının devamında 21. Bölüm altında özgürlük kavramı için; “Özgürlük, tam anlamıyla muhalefetin yokluğunu ifade eder.” yorumunu öne sürmüştür. Hobbes özgürlüğün tanımında kullandığı muhalefet kavramına ilişkin ise, “hareketin dış engellerini kastediyorum”⁴ şeklinde bir açıklama getirmiştir. Hobbes’un özgürlüğe yüklediği anlam, “harekete tabi olmayan bir şeyin engellemeye tabi olmayacağı”, yönündedir. Hobbes, söz konusu çalışmasında özgür bir insan için; “gücü ve zekasıyla yapma iradesine sahip olduğu şeylerde, istediği şeyi yapmak için engeli olmayan kişidir”⁵ söylemiyle, gücün ve düşüncenin yanında irade serbestliğinin özgürlük için ne denli önemli olduğuna da dikkat çekmektedir.

Özgürlük kavramına ilişkin genel kabul gören tanımlamalardan bir diğeri 17. yüzyıl siyasi düşünce tarihinin önemli isimlerinden İngiliz filozof John Locke (1632-1704)’un özgürlük tanımıdır. Locke özgürlüğü, “doğa durumu, kusursuz bir özgürlük durumudur ve özgürlüğün akıl vasıtasıyla keşfedilebilir olması insanı özgür kılar”⁶ şeklinde yorumlarken, özgürlük için doğal hukuk teorisine atıfta bulunmuştur. Locke bu sözleriyle, özgürlüğün doğal bir durum olduğunu kaynağını ise doğa kanunlarından aldığını öne sürmektedir. Hobbes’un özgürlük tanımındaki gibi, hareket serbestisi ve dış engeller şeklindeki somut betimlemelerden ziyade, Locke’un özgürlük için, akıl vasıtasıyla keşfi düşüncesinin temelinde, özgürlüğü aklın merkezine çekmesi, kavramı daha da özgür bir alana taşıdığı yargısını düşündürebilir.

Locke “Hükümet Üzerine İkinci İnceleme” (1689) başlıklı çalışmasında özgürlük durumu iki şekilde betimlemiştir⁷:

➤ “İnsanın doğal özgürlüğü” : Doğa kanunu dışında hiçbir kısıtlama altında olmama durumudur. Yeryüzündeki herhangi bir üstün güçten özgür olmak ve insanların iradesi veya yasama yetkisi altında olmamak, yalnızca doğa yasası tarafından yönetilmektir.

➤ “Toplumda insan özgürlüğü”: Hükümet altında insan özgürlüğü, söz konusu toplumdaki herkes için ortak olan ve rıza ile oluşturulan yasama kuralı tarafından yasaklanmayan, herhangi bir şeyde kişinin kendi iradesine uyma özgürlüğü

⁴ T. Hobbes, *age*. s.107.

⁵ T. Hobbes, *age*. s.108.

⁶ Johne Locke, *Hoşgörü Üstüne Bir Mektup*. (çev. Melih Yürüşen), Ankara, 2004, s. 7-8.

⁷ John Locke, *The Second Treatise of Government*, (In The Version By Jonathan Bennett), 2008, s. 8. <http://fs2.american.edu/dfagel/www/Philosophers/Locke/LockesSecondTreatiseSmaller.pdf> (12.10.2018).

ve başka bir adamın tutarsız, belirsiz, bilinmeyen, keyfi iradesine tabi olmama durumudur.

Locke, özgürlüğe ilişkin söz konusu eserinde vermiş olduğu katil örneğinde, katilin karşısında seçmek zorunda olduğu seçeneklerin iradesinin dışında bir zorunlu tercih olmasından ötürü vermiş olduğu kararların özgürlüğü geçersiz kıldığını düşünmektedir. Eserinde özgür iradeye vurgu yapan Locke özgür iradenin kısıtlanması durumunda özgürlüğün ortadan kalkacağını belirtmektedir⁸.

19. yüzyıl liberal iktisadi teoriye yön veren ve aynı zamanda bir siyaset bilimci olan Friedrich August von Hayek (1899-1992) özgürlük için, “*Mutlak özgürlüğe ulaşmak umudu olmasa da yaklaşmanın mümkün olabileceğini*” öne sürmüştür. Hayek özgürlükle ilgili bu savına ilaveten özgürlüğün, “*Bireyin keyfi bir kararlar, belirli bir şekilde davranmaya yada davranmamaya zorlayabilecek bir başkasının iradesine tâbi olmaksızın, kendi karar ve plânlarına göre hareket edebilmesi imkânı, başkasının keyfi irâdesinden bağımsızlık durumu*”⁹ olduğunu altını çizmiştir. Hayek’e göre, bireyin kendi plan ve kararlarına göre hareket edebilmesi, bireyi özgürlüğe tam olarak ulaştırmasa da yakınlıştırabilecektir.

20. yüzyıl düşünürlerinden Fransız asıllı filozof Jean-Paul Sartre (1905-1980), “*özgür olmak, özgür olmaya mahkum olmaktır*”¹⁰ söylemiyle, özgürlüğü bireyin tercihinden ve seçiminden arındırıp, adeta bir zorunluluk durumu olduğunu vurguladığı öne sürülebilir. Sartre’nin söyleminden hareketle, bireyin dahi iradesine terkedilmemiş olan özgürlük olgusu üzerinde başka bir gücün irade göstermesinin kabul edilemez ve de mümkün olmadığı yargısı çıkarılabilir.

Literatürde, özgürlük kavramının güç kavramı ile anıldığı ifadeler de mevcuttur. Örneğin özgürlük, “*herhangi bir şeyi yapma ya da yapmama noktasında bir güç hali*”¹¹ olarak düşünülebilir. Yine benzer minvalde özgürlük, “*serbest hareket edebilme gücü*”¹² dür. Aynı zamanda, “*güç, özgürlüğün olmadığı yerde var olabilirken, özgürlüğün ise*

⁸J. Locke, *age*, s. 7-9.

⁹ Friedrich Von Hayek, *Özgürlüğün Anayasası*, (çev. Yusuf Ziya Çelikkaya), Ankara, 2013, s. 38.

¹⁰ Jean Paul Sartre, *Being And Nothingness: An Essay On Phenomenological Ontology* (Translation and introduction by Hazel E. Barnes), New York, 1989, s. 509.

¹¹ Oktay Uygun, *1982 Anayasasında Temel Hak ve Özgürlüklerin Temel Rejimi*, İstanbul, 1992, s.6.

¹² Tarık Zafer Tunaya, *Siyasal Kurumlar ve Anayasa Hukuku*, İstanbul, 1982, s.187.

*güç olmadan var olamayacağı*¹³, öne sürülebilir. Dolayısıyla özgürlük ve güç kavramları birbirini tanımlayan ve tamamlayan kavramlardır.

Özgürlük tarihçisi olarak bilinen dönemin İngiliz düşünürü Lord Acton (1834-1902), Başpiskopos Creighton'a yazdığı birinci mektubunda (1887) “*Güç yozlaşma eğilimindedir ve mutlak güç kesinlikle yozlaştırır*”¹⁴ şeklinde bir söylemde bulunmuştur. Güç özgürlüğe ulaşmada bir aktör iken, bu ifadede özgürlüğü kısıtlayıcı bir durum olarak da değerlendirilebilir. Gücün varlığı özgürlüğü mümkün kılarken, aynı zamanda dış otoriteye bırakılan güç özgürlüğü ortadan kaldırmaktadır. Acton “*özgürlük bireyin sevdiği şeyi yapmanın gücü değil, yapması gereken şeyi yapabilme hakkıdır*”¹⁵ şeklindeki ifadesiyle, özgürlüğün istenilen şeyi yapma gücünden ziyade, kişinin yapması gereken bir şeyi yapma hakkı olduğunu belirtmektedir. Acton’un bu söylemi özgürlüğün, toplumsal ahlak kuralları bağlamında değerlendirilmesi gerektiğini de hatırlatmaktadır. Özgürlük ile beraber tanımlamalarda kullanılan güç kavramına ilave olarak hak kavramının da özgürlüğü tanımlayıcı ve tamamlayıcı bir kavram olduğunu söylemek yerinde olacaktır.

Özgürlüğü yalnızca kavramsal çerçevede ve birey merkezli açıklamaya çalışmak, çokda doğru bir izah olmayacaktır. Ayrıca hiçbir temele ve değere dayanmadan yaşanılmaya çalışılan özgürlüğün, bireye ve topluma kaos olarak geri dönmesi kuvvetle muhtemeldir. Akıllı, duyuları ya da duygularının güdümüyle hareket eden bireyin, özgürlüğü seçerken hangi itici gücün güdümünde olduğu önemlidir. Bundan dolayı özgürlüğün, toplumsal bir olgu olmasından ötürü, ahlak felsefesi ve etik teorisi çerçevesinde değerlendirilmesi kıymetlidir.

Batı felsefesinin 18. yüzyıl filozoflarından Immanuel Kant (1724-1804) “Saf Pratik Aklın Temel Yasası” adlı yapıtında, “*Özgürlük, teorik aklın bütün ideleri içinde, doğrudan doğruya kavrayamasak da olanaklılığını önsel olarak bildiğimiz tek idedir; çünkü özgürlük ahlâk yasasının koşuludur*”¹⁶ demektedir. Kant “*(Kendimiz için isteme maksimleri ortaya koymaya başladığımız anda) kendisini bize ilk gösteren, doğrudan*

¹³ John Trenchard, Thomas Gordon, *Cato's Letters, or Essays on Liberty, Civil and Religious, and Other Important Subject*, (ed. Ronald Hamowy), v.2, Indianapolis, 1995, s. 167.

¹⁴ John Emerich Edward Dalberg, Lord Acton, *Acton-Creighton Correspondence*, Indianapolis, April 5, 1887, s. 9.

¹⁵ Eugénio Lopes, *Lord Acton On Liberty, Power, And The Light Of Conscience*, 2017, s.1.

[https://www.acton.org/publications/transatlantic/2017/09/29/lord-acton-liberty-power-and-light-conscience_\(28.02.2020\)](https://www.acton.org/publications/transatlantic/2017/09/29/lord-acton-liberty-power-and-light-conscience_(28.02.2020)).

¹⁶ Immanuel Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi* (çev. İonna Kuçuradi-Ülker Gökberk- Füsün Akatlı) Felsefe Kurumu Yayınları, Ankara, 1999, s. 4.

*dogruya bilincine vardığımız ahlâk yasasıdır; ve akıl onu hiçbir duyuşsal koşul tarafından altdilemeyen, hatta koşullardan büsbütün bağımsız olan bir belirleme nedeni olarak ortaya koyduğıundandır ki, ahlâk yasası bizi doğrudan doğruya özgürlük kavramına götürür*¹⁷ savını ortaya atmaktadır. Kant özgürlüğün sonsuz ve sınırsız hatta keyfi olamayacağını topluma uyması gerektiğini de, “*Öyle eyle ki, senin istemenin maksimi, hep aynı zamanda genel bir yasamanın ilkesi olarak da geçerli olabilsin*”¹⁸ sözleriyle vurgulamıştır.

Çağdaş İngiliz ahlak ve siyaset filozofu Isiah Berlin (1909-1997) özgürlük kavramını, tek kavramla değil, iki ayrı kavram üzerinden açıklamaktadır. Berlin, bu iki tür özgürlük kavramını negatif ve pozitif özgürlük olarak ifade etmektedir¹⁹. Berlin’e göre, “*negatif özgürlük*, bireylerin mevcut ya da muhtemel eylemlerine dıştan bir müdahalenin olmadığı “*kısıtlanmamış özgürlük*” durumudur. Berlin, “*Pozitif özgürlüğü, bireyin kendi iradesi ya da benliği üzerinde kurduğu hâkimiyet*”, olarak ifade etmektedir. Berlin, pozitif özgürlük için “*kendi kendisinin efendisi olmak*” şeklindeki söylemiyle, kişinin yaşamının ve kararlarının kendine bağılı olması gerektiğine vurgu yapmıştır. Berlin ayrıca negatif özgürlüğün pozitif özgürlüğe göre daha değerli olduğunu da vurgulamaktadır²⁰. Negatif özgürlükler herhangi bir otoriteden engellenmeden eylemde bulunabilme yeteneği iken, pozitif özgürlükler ise müdahaleci bir sisteme daha müsait bir durum olarak değerlendirilebilir. Özgürlüğün söz konusu negatif yorumu, liberal özgürlük anlayışının da temeli olarak varsayılabılır. Dolayısıyla ekonomik özgürlüklerin de negatif özgürlükler merkezinde şekillendiği varsayılabılır.

Liberalizmin temel kavramlarından özgürlük, İngiliz Liberal geleneğinde birey kavramına bağlanırken, Avrupa’da ise akılcılık kavramına bağlanmıştır. Bu düşünceye göre, “*Kendilerini aklın buyruğına göre yönetenler özgürken; yalnızca arzularının, duyularının güdümüyle hareket edenlerse özgür olmaktan uzaktırlar.*”²¹ Dolayısıyla özgürlüğün, liberal öğretime, birey temelinde ve akılcı düşünce sistemiyle şekillendiği söylenebilir.

Liberalizmin, yalnızca insan ve bilgi odağıında olmadığını, ayrıca bireyin ve toplumun yetkinleşmesi amacını da taşığını iddia eden Vergara, yetkin-yetkinlik

¹⁷ I. Kant, *age*. s.34.

¹⁸ I. Kant, *age*. s.35.

¹⁹ Adam Swift, *Political Philosophy*, Cambridge, 2014, s. 57-60.

²⁰ Isiah Berlin, “Two Concepts Of Liberty”, *Four Essays On Liberty*, Oxford University Press, Oxford, England, 1969, s. 121-129.

²¹ John Dewey, *Özgürlük ve Kültür*, (çev. Vedat Günyol), İstanbul, 1987, s. 28.

kavramını “iyi” ve “kötü” yönüyle ele alınması gerektiğinin altını çizmektedir. Vergara iyi ve kötü kavramlarını ise “etik” kavramıyla ilişkilendirir. Etik yönüyle değerlendirildiğinde, özgürlük iyi midir, yoksa kötü müdür? Sorusuna karşılık klasik liberal teorinin toplum mutluluğuna katkı sağladığı ölçüde özgürlüğün iyi olduğunu, arzu edilen bir durum olduğu ancak, toplum mutluluğunu azalttığı noktada ise özgürlüğün artık kötü bir durum olarak değerlendirildiği söyleminde bulunur. Bu noktada ise özgürlükteki iyiliğin “mutlulukla” ölçüldüğünü açıklar. Özgürlükteki iyilik halini mutlulukla ölçen düşünürlerin literatürde “*Fayda İlkesini*” ortaya koymalarıyla bilindiğini bun karşın, “*Doğal Hukukçular*” olarak bilinen düşünürlerin ise herhangi bir durumun iyiliğini ve kötülüğünü “haklı” ve “haksız” olma duygusuyla değerlendirildiğini öne sürer. Örneğin bir uygulama, “doğal hukuk”a uygunsu adil ve iyi, değilse adaletsiz ve kötüdür. Yarar ilkesini savunanlar için, en üstün iyilik hali toplumun mutluluğudur. Özetle özgürlük genel mutluluğa fayda sağlıyor ise bu durum iyi ve istenilen bir durumdur aksi takdirde, özgürlük toplumun mutluluğunu azaltma eğiliminde ise, özgürlük dahi olsa bu kabul edilemez bir durum olarak değerlendirilebilir²².

Buraya kadar ortaya konulmuş düşüncelerle birlikte özgürlük kavramı için, bireyin çıkarları doğrultusunda, başkalarının planlarının ve amaçlarının bir parçası olmadan, iç ve dış müdahaleye uğramadan, kendi iradesiyle; düşünme, konuşma, hareket etme ve çoklu seçim hakkına sahip olması, bütün bunları gerçekleştirirken de başka bir bireye müdahalede bulunmaması gerektiği şeklinde bir çıkarımsama yapılabilir. Özgürlük köleleştirilmemenin ya da engellenmemenin çok ötesinde bir olgudur. Özgürlük özünde, bireyin kendi kaderini çoklu kabul edebileceği alternatifler üzerinden seçim hakkıdır. Ayrıca özgürlük, dönem dönem bir hak arayışı olarak çetin mücadeleler sonucunda edinilen bir kazanımdır. Esasen özgürlük, bir başkasının özgürlüğüne müdahale etmeksizin bireye sunulan tabii bir armağandır. Bununla birlikte özgürlük hem bir güç hem de insani bir haktır.

Özgürlüğe ilişkin doğal hukuk ve doğal haklar felsefesi temelinde ortaya çıkan ilişkili bir kavram da “İnsan Hakları” teorisidir²³. Özgürlükten söz edebilmek için mutlaka önceden sınırları çizilmiş birtakım haklar ve sorumluluklar bulunmalıdır.

²² Francisco Vergara, *Liberalizmin Felsefi Temelleri: Liberalizm ve Etik*, (çev. Bülent Arıbaş), İstanbul, 2006, s. 131-13.

²³ Cennet Uslu, *Doğal Hukuk ve Doğal Haklar: İnsan Haklarının Felsefi Temelleri*, Ankara, 2009, s. 26.

Hak ve özgürlüklere ilişkin olarak: “*bireyin kendi adına yada yaşadığı ortamdaki maddi ve manevi değerler adına tasarrufta bulunabilme ehliyeti hak, bu ehliyetin içinde yer aldığı siyasal ve sosyal sistem tarafından kendisinin kullanımına sunulması ise özgürlük*²⁴ denilebilir. Özgürlük ancak önceden tayin edilmiş haklara ilişkin kazanılan bir durumdur. Ve bu kazanımlar da hukuk kuralları olarak karşımıza çıkmaktadır.

Hobbes, hukuk ve hak kavramını ayıran ince çizgiyi şu cümlelerle ifade etmiştir. “*Hak, özgürlüktür, yani yasalarının bize verdiği özgürlüktür. Ancak hukuk ise, bir zorunluluktur ve doğa yasasının bize verdiği özgürlüğü bizden geri alır*”²⁵. Dolayısıyla yasalar aracılığıyla özgürlüğe kuşulurken bir taraftan da yasalar aracılığıyla özgürlüklerin ihlali de söz konusu olabilmektedir.

Modern haklar teorisi çerçevesinde, doğal hak teorilerinin tarihsel kökeni incelendiğinde genel kanı Locke’un düşüncelerinin temelinde geliştiği şeklindedir²⁶. Locke’un özgürlük anlayışı, Hobbes’ta olduğu gibi yasaların sağladığı bir özgürlük anlayışı değildir. Locke’a göre; insan hakları, gücünü doğa kanunlarından alır.

Hak ve özgürlüklerin sistemli bir şekilde çalıştığı bir toplumda yaşayabilmek işbirliğini gerektirir. Bu da diğer bireylerin menfaatlerini koruyabilmek için bireyin bencil isteklerinin bir kısmının kısıtlanması anlamına gelmektedir. Bireylerin kendilerine hep daha fazla özgür alan yaratma çabası ve egoizmi, toplumda bir dizi çatışmayı da beraberinde getirmektedir. Bireylerin karşılıklı menfaatlerinin çatıştığı böylesi bir çatışma ortamında genel düzeni sağlamak kolay olmamaktadır. İlk olarak bireye önceden sınırları çizilmiş bir özgür alan bırakılması gerekmektedir. Elbette bu özgür alanını koruyabilecek bir de yaptırım gücü olan bir dış irade ihtiyacı ortaya çıkacaktır. Bu dış irade ise bireyin canını, malını, onurunu, güvenliğini ve saygınlığını dolayısıyla temel hak ve özgürlüklerini korumak amacıyla ortaya çıkmış olan “devlet” yapılanmasıdır.

Ancak devletin egemenliğinin sınırının insan haklarının genişliği ile belirlendiğinin unutulmaması gerekmektedir. Bir devlet ne kadar otoriter ve baskıcı ise

²⁴ Naci Doğan, *İnsan Hakları Hukuku: Kurumsal Yapı, Yargısal Denetim ve Türkiye Uygulaması*, İzmir, 2005, s. 49.

²⁵ T. Hobbes, *age*. s. 150.

²⁶ Eleanor Curran, “An Immodest Proposal: Hobbes Rather Than Locke Provides A Forerunner For Modern Rights Theory”, *Law And Philosophy*, 32(4), 2013, s. 515.

o ülkede yaşayan insanların hakları da o derece kısıtlıdır. Tam tersi bir devlet ne kadar demokratik bir yapıda ise ülkede insan hakları o derece geniştir²⁷.

Ancak Devlet üstünde başka iradeler de vardır ki evrensel alanda hukuki geçerliliği sabittir. Bunlardan biri bireylerin temel hak ve özgürlüklerini korumak amacıyla uluslararası bir örgüt olarak kurulan Birleşmiş Milletlerdir. 10 Aralık 1948'de Paris'te Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından ilan edilen²⁸, uluslararası insan hakları hukukunun da temeli sayılan, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesine (İHEB) göre; bireyin sivil, sosyal, politik ve ekonomik yaşamına dair hak ve özgürlüklerini garantileyen maddelerden bazıları şunlardır²⁹:

- Bütün insanlar özgür doğar; hür, haysiyet ve haklar bakımından eşittir.
- Herkesin yaşama, kişi özgürlüğü ve güvenliği hakkı vardır.
- Hiç kimse kölelik veya esaret altında tutulamaz...
- Hiç kimsenin özel yaşamına, ailesine, konutuna veya haberleşmesine keyfi olarak karışılmaz, şeref ve adına saldırılmaz...
- Hiç kimseye işkence yapılamaz...
- Herkesin, her devletin sınırları içinde hareket ve ikamet özgürlüğü vardır..
- Herkesin zulümden başka ülkelere sığınma olanaklarından yararlanma hakkı vardır. ...bazı durumlar da bu haktan yararlanılamaz.
- Irk, milliyet veya din nedeniyle herhangi bir sınırlama olmaksızın reşit olan erkekler ve kadınlar evlenme ve aile kurma hakkına sahiptir. Evlilikte, evlilik sırasında ve evliliğin sona ermesinde eşit haklara sahiptirler.. Aile, toplumun doğal ve temel birimidir ve toplum ve Devlet tarafından korunma hakkına sahiptir.
- Herkesin tek başına veya başkalarıyla ortaklaşa mülkiyet hakkı vardır. Hiç kimse mülkiyetinden keyfi olarak yoksun bırakılamaz.
- Herkesin düşünce, vicdan ve din özgürlüğüne hakkı vardır..
- Herkesin doğrudan ya da özgürce seçilmiş temsilciler aracılığıyla ülkesinin hükümetine katılma hakkı vardır.
- Herkes kendi ülkesinde kamu hizmetine eşit erişim hakkına sahiptir.

²⁷ Anıl Çeçen, "Devlet ve İnsan Hakları", *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, Sayı:6, Ankara, 1989, s. 826.

²⁸ Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Bildirgesi Taslak Metin, [http://undocs.org/A/RES/217\(III\)](http://undocs.org/A/RES/217(III)) (12.07.2018).

²⁹ Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, <http://www.un.org/en/universal-declaration-human-rights/> (12.07.2018).

- Herkesin, toplumun bir üyesi olarak, sosyal güvenlik hakkı vardır...herkes onur ve kişiliğinin serbestçe gelişim için gerekli olan ekonomik, sosyal ve kültürel haklarının gerçekleştirilmesi hakkına sahiptir.
- Herkesin çalışma, özgürce iş seçme, adil ve elverişli çalışma koşullarına ve işsizliğe karşı korunma hakkı vardır... eşit işe eşit ücret hakkı vardır. Herkesin kendisi ve ailesi için insan onuruna yaraşır ve gerekirse diğer sosyal koruma yöntemleriyle desteklenmiş bir yaşam sağlayan adil ve elverişli bir ücrete hakkı vardır. Herkesin çıkarlarını korumak için sendika kurma ve bunlara katılma hakkı vardır.
- Herkes, herhangi bir ayrımcılık olmaksızın eşit işe eşit ücret hakkına sahiptir.
- Herkesin çalışma saatleri ve periyodik tatillerin makul bir şekilde sınırlandırılmasına ... dinlenmeye ve eğlenmeye hakkı vardır.
- Herkesin kendisinin ve ailesinin sağlık ve refahı için beslenme, giyim, konut ve tıbbi bakım hakkı vardır. Herkesin işsizlik, hastalık, sakatlık, dulluk, yaşlılık ve kendi iradesi dışındaki koşullardan doğan geçim sıkıntısı durumunda güvenlik hakkına sahiptir. ..annelik ve çocukluk, özel bakım ve yardım görme hakkı vardır..
- Herkes eğitim hakkına sahiptir. Eğitim, en azından ilk ve temel aşamalarda parasızdır. İlköğretim zorunludur. Teknik ve mesleki eğitim genel olarak sağlanacak ve yüksek öğretim liyakat esasına göre herkes için eşit olarak erişilebilir olacaktır. Eğitim, insan kişiliğinin tam gelişmesine ve insan haklarına ve temel özgürlüklere saygının güçlendirilmesine yöneliktir.
- Herkes, topluluğun kültürel yaşamına serbestçe katılma, güzel sanatlarla tanışma, bilimsel gelişmeye katılma ve bundan yararlanma hakkına sahiptir.
- Herkes, mucidi olduğu her türlü bilim, edebiyat veya sanat eserinden kaynaklanan manevi ve maddi menfaatlerin korunmasına hakkına sahiptir.
- Herkesin, kişiliğinin özgür ve tam gelişmesinin tek başına mümkün olduğu topluma karşı görevleri vardır. Herkes, hak ve özgürlüklerinin kullanımında, yalnızca başkalarının hak ve özgürlüklerinin gerektiği gibi tanınması ve saygı görmesini sağlamak ve ahlakın haklı gereklerini yerine getirmek amacıyla demokratik bir toplumda kamu düzeni ve genel refahın adil gereklerinin karşılanması amacıyla, kanunla belirlenen sınırlamalara tabi olacaktır.

İHEB özgürlük kavramına ilişkin çerçeveyi belirleyerek, bireylere hem haklar hem de sorumluluklar yüklemektedir. Bunun yanında, İHEB, devletin müdahil olacağı alanın sınırlarının belirlenmesi noktasında; toplamda 30 madde ile sınırlandırmış pusula görünümünde genel bir özgürlük anayasasıdır. Yukarıda sayılan bu temel hak ve özgürlükler bireylerin insan haysiyetine ve onuruna yakışır bir şekilde yaşam sürdürebilmesi temelinde elzemdir. Söz konusu maddelerin, günümüzde bir çok ülkenin anayasasında teminat altına alındığını da görülebilir.

Nihayetinde bireyin hak ve özgürlüğünün teminat altına alınmasını gerektiren alanlar, İHEB’de yer alan maddelerle çerçevesi çizilmiş alanlardır. Aynı zamanda bu alanlar özgürlük alanı olarak da düşünülebilir.

Bunların dışında özgürlük alanı birey için içsel ve dışsal özgürlük alanı olmak üzere iki şekilde tasnif edilebilir. Bireyin aklı, kalbi ve iradesi gibi fiziksel ve ruhsal bireyin özünden kaynaklanan içsel özgürlük alanı, ve bunu bütünleyen, siyasi sosyal ve ekonomik müdahalelerle dış ortamdan kaynaklı ortaya çıkan dışsal özgürlük alanı olarak bir ayırım yapmak mümkündür. Dolayısıyla bireyin hak ve özgürlükleri hem içsel hem de dışsal özgürlük alanlarını kapsayacak şekilde bir bütün olarak ele alınmalıdır.

1.2. Özgürlüklerin Sınıflandırılması

Özgürlük; sağlık, eğitim başta olmak üzere daha geniş sosyal imkânları da içine alan³⁰ geniş kapsamlı bir kavram niteliğindedir. Tarih boyunca bu değerlendirmeler çok farklı alanlara hakim teorisyenlerce ortaya konulmuş olsa da genel kabul gören ve önceki başlıklarda aktarılan düşüncelerle birlikte özgürlüğün; felsefi, sosyal, siyasi ve ekonomik teorilerin süzgecinden geçerek ortaya çıktığı görülmektedir. Dolayısıyla her disiplinin de kendi bilimsel alanına ilişkin bir özgürlük yorumlaması da söz konusudur.

Bununla birlikte özgürlüklerin; uluslararası sözleşmelerde, hak ve özgürlüklere ilişkin değerlendirmelerde kapsamlı bir şekilde, ekonomik, sosyal, kültürel, medeni ve siyasi haklar başlıkları altında ele alındığı da bilinmektedir. Bu noktadan hareketle özgürlüğü bilimsel temellere oturtan teoriler ışığında; bireysel özgürlükler, siyasi özgürlükler, sosyal özgürlükler ve ekonomik özgürlükler şeklinde bir ayrımla tasniflendirmek mümkündür. Bu ayırım özgürlüğün alanlarının belirlenmesi noktasında ve özgürlüğe genel bir çerçeve çizmesi açısından da yol gösterici olacaktır.

³⁰ Hülya Kirmanoğlu, “Amartya Sen’in Özgürlük ve Kalkınma Üzerine Düşüncelerine Bir Bakış”, *İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, Maliye Araştırma Merkezi Konferansları, Prof. Dr. Türkan Öncel’e Armağan*, 47. Seri, 2005, s. 25.

1.2.1. Bireysel Özgürlükler

Bireysel özgürlükler, temel hak ve özgürlükler kapsamında bireye doğuştan armağan edilen özgürlüklerdir. Bu özgürlükleri; yaşama özgürlüğü, irade özgürlüğü, tercih etme özgürlüğü şeklinde çeşitlendirmek mümkündür. Bireyin sonradan bir kazanımı olmayan bu özgürlükler bireyin varoluşuyla sahip olduğu doğal kazanımlarıdır. Negatif özgürlük ile sıkı bir ilişki içerisinde olan bireysel özgürlükler, herhangi bir dış müdahale ve baskı olmaksızın bireyin can güvenliğinin teminatı olması bakımından koruyucu bir zırh rolündedir. Bu zırh bireyin anne karnındaki varlığı ile başlayıp, bireyin yaşadığı süre zarfında, herhangi bir çabada bulunmaksızın sahip olduğu doğal kazanımlarıdır.

Doğal hukuk teorisyenleri bu doğal özgürlük durumu için; bireyin sahip olduğu özgürlüklerin devletten önce var olduğunu iddia etmektedir. Bu iddia “doğa durumu” hipotezine aynı zamanda bireyci bir dünya görüşüne dayanmaktadır. Doğal hukuk savunucuları Devleti, bireylerin bir araya gelerek kurdukları bir yapı olduğunu düşündüklerinden, bireysel özgürlüklerin devletten çok önceye dayandığını varsaymaktadır³¹.

Bireysel özgürlükler, bireylerin başkalarının haklarını ihlal etmedikleri sürece kendi kararlarını alabilme özgürlüğüne de cevaz vermektedir. Bireysel özgürlükler, bireylerin kararları ve eylemleri üzerindeki irade gücü ve serbestlik hali olarak ta somutluk kazanabilir. Bu güç ve serbestlik hali; “Kendine yapılmasını istemediğin bir şeyi başkalarına da yapma” öğretisi ile de yazılı kurallara bağlı olmaksızın, atasözlerini de işgal eden sözlü toplum kuralları ile de vurgulanmaktadır. Nitekim Batının gelişmiş demokrasi toplumlarından İngiltere’de yazılı bir anayasa bulunmamasına rağmen, insanların çoğunlukla birbirlerinin alanlarına müdahil olmamaları, yasaların gerektiğinde bireylere müdahale edebilmelerine cevaz vermektedir. Kısaca bu durum bireysel özgürlüğün aslında bir doğal hukuk olduğunun ayrıca bir hukuk kuralına ihtiyacı bulunmadığının da açık bir ifadesidir.

Özgürlük bir hak iken aynı zamanda bir sorumluluktur. Bir bireyin özgürlüğünün başladığı yerde başka bir bireyin sorumluluğu başlamaktadır. Bunun yanında özgür olmayan, yani irade serbestisi olmayan bir insanın sorumluluklarını yerine getirmesi de beklenemez. Dolayısıyla sorumluluğun kazanılabilmesi için de

³¹ İlyas Doğan, *İnsan Hakları Hukuku*, Ankara, 2015, s. 37-38.

temelde özgürlüğe ihtiyaç duyulmaktadır. Bununla birlikte bireylerin yaş aldıkça sorumluluk duygularının da artacağı öngörüsüyle, yasalarda olumsuz fiillere ilişkin cezalar da ona paralel bir şekilde artması bu düşüncenin bir yansımasıdır.

Bireye yaradılıştan tanınan irade serbestisi, akıl ile beraberinde sunulan seçebilme yetisi, özgürlük olarak karşılık bulmaktadır. Bireye özgü olan ruhsal ve ahlaki gelişim ise bireyin kendine özgü bir değer oluşturmasına ve özgürlüğü kendine özgü yaşamasına imkan tanımaktadır.

Bireysel özgürlükler aynı zamanda sosyal bir üründür ve bireysel özgürlükleri genişletmek için yapılan sosyal düzenlemelerle arasında karşılıklı bir ilişki bulunmaktadır. Bireysel özgürlükleri iyileştirmek sadece söz konusu yaşamları iyileştirmekle kalmaz aynı zamanda toplumsal yapıları da daha uygun hale getirir³². Sonuçta bireyin iyilik hali için atılan her adım, toplumsal düzenlemelerde de pozitif yönde karşılık bulur. Örneğin her birey daha nitelikli bir eğitim alır daha fazla aydınlanırsa, toplumdaki düzen ve hoşgörünün de buna paralel olarak artması ve yaşam kalitesinin de yükselmesi muhtemel beklenendir. Bireysel özgürlüklerin artmasıyla birlikte toplumsal iyilik halindeki yansımalar da beraberinde artacaktır.

Bu söz konusu özgürlükleri belirlemek ve korumak adına, insan onuruna yakışır bir hayat anlayışından yola çıkan Birleşmiş Milletler, temel insan hakları ve özgürlükleri kapsamında üye ve aday devletleri de bağlayıcı evrensel nitelikli bir dizi sözleşmeler yayınlamıştır.

1950 yılında yayınlanan Avrupa Konseyi üyesi hükümetlerce imza altına alınan, İnsan Haklarını ve Temel Özgürlükleri Koruma Sözleşmesi (ECHR) kapsamında değerlendirilen maddelerden bazıları şunlardır³³:

Hiç kimse:

- Köle ya da esaret altında tutulamaz.

Herkes için:

- Yasalarla korunan yaşama hakkı,
- Kişi özgürlüğü ve güvenlik hakkı,

³² Amartya Sen, *Development as Freedom*, The New York Times, New York, 2000, s. 31. <http://fs2.american.edu/dfagel/www/Philosophers/Sen/DevelopmentAsFreedomIntroNch1NEW.pdf> (12.06.2019).

³³ European Convention on Human Rights, <https://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=basictexts&c> (07.03.2019).

- Düşünce, vicdan ve din özgürlüğü,
- İfade özgürlüğü,
- Toplanma ve dernek kurma özgürlüğü,
- Mülkiyetin korunması, eğitim hakkı, imza ve onay hakkı, serbest seçim hakkı, (1952 Ek protokol)
- Hareket özgürlüğü, (1963 Ek protokol)
- Ölüm cezasının kaldırılması, (1983 Ek protokol) hakları sabitir.

Bireysel özgürlükler kapsamında değerlendirilebilecek bütün bu özgürlüklerin genel özellikleri: Doğumla başlar, ölümle biter. Evrenseldir ve dünyanın her yerinde geçerlidir. Dokunulamaz, devredilemez ve vazgeçilemez özelliktedirler. Olağanüstü haller dışında da sınırlandırılmazlar.

Birleşmiş Milletler Genel Kurulunun, 1976 yılında yürürlüğe giren; Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi (ICCPR)'nin giriş metninde şu ifadeler yer verilmektedir³⁴:

“Bu sözleşmeye taraf devletler, Birleşmiş Milletler Şartı'nda ilan edilen prensiplere göre insanlık ailesinin bütün üyelerinin doğuştan sahip oldukları insanlık onurunu, eşit ve vazgeçilmez haklarını tanımanın, yeryüzündeki özgürlük, adalet ve barışın temeli olduğunu dikkate alarak, bu hakların insanın doğuştan sahip olduğu insanlık onurundan türediğini kabul ederek, İHEB'e uygun bir biçimde, korkudan ve yoksulluktan kurtulma özgürlüğünü kullanabilen, özgür insan idealinin ekonomik ve sosyal ve kültürel hakları ile birlikte kişisel ve siyasal haklarını da kullanabildiği şartların yaratılması halinde gerçekleştirilebileceğini kabul ederek, sözleşme imza altına alınmıştır.”

ICCPR, özgür insan idealinden bahsederek, kişisel hakları koruma altına almak adına bir dizi hak ve özgürlükler ortaya koymuştur. Bireysel özgürlüklere vurgu yapan sözleşme insanlık onuru ile özgürlük kavramını pekiştirmiş ve temel özgürlüklere doğuştan sahip olduğunu ve bireylerden, insanlık ailesinin bütün üyeleri şeklinde söz ederek, her bireyin temel hak ve özgürlüklerden eşit şekilde yararlanması gerektiğinin, dolayısıyla insan eşitliğinin önemini vurgulamıştır.

³⁴ United Nations High Commissioner for Human Rights, <https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/ccpr.aspx>. (07.02.2019).

1.2.2. Siyasi Özgürlükler

Siyasi özgürlük, bir ulusun vatandaşlarının siyasi sürece özgürce katılabilmesini ifade etmektedir. Hem çoğunluğun politikayı belirleme özgürlüğünü, hem de azınlıkların haklarını savunma özgürlüğünü kapsayan siyasi özgürlük, insan hakları temelli yaklaşımların temel unsurlarından biridir. Siyasi ve bireylerin katılım hakları, demokratik yönetim, hukukun üstünlüğü, sosyal içerme ve ekonomik kalkınmanın desteklenmesinde de ayrıca büyük rol oynadığı düşünülmektedir.

ICCPR nin 25. Maddesi çerçevesinde; kamu işlerinin yürütülmesine katılma, gerçek periyodik seçimlerde oy verme ve seçilme ile birlikte kamu hizmeti pozisyonlarına eşit erişime sahip olma hakkı³⁵ ile bağlantılı olarak, her vatandaş, (söz konusu sözleşmenin ikinci maddesindeki ayrımlara ve makul olmayan sınırlamalara tabi tutulmaksızın) şu haklara ve imkanlara sahiptir³⁶:

- Doğrudan veya seçilmiş temsilciler aracılığıyla kamu hizmetlerinin yürütülmesine katılmak,
- Genel ve eşit oyla yapılacak ve gizli oyla yapılacak gerçek periyodik seçimlerde oy kullanmak ve seçilmek, seçmenlerin iradesinin özgürce ifade edilmesini güvence altına almak,
- Genel eşitlik ilkesine uygun olarak ülkesinde kamu hizmetlerinden yararlanma hakkına sahiptir.

Bireylerin sözkonusu siyasi haklara ilişkin kazanımları, zorlu ve çetin mücadeleler neticesinde elde edilmiştir. Bireyler, devlet yönetiminde söz sahibi olabilmek adına tarihin farklı dönemlerinde, türlü mücadelelere göğüs germek zorunda kalmışlardır.

Tarihte 1215 yılında “Magna Carta Libertatum” fermanı ile dönemin İngiltere kralının mutlak gücünün sınırlandırılmasıyla, siyasi özgürlük sürecinin başladığı kabul edilebilir. Siyasi özgürlüğün sınırları devlet kontrolünün gücüyle ters orantılıdır.

Bireyin devlet karşısındaki özgürlüğünün minimal devlet anlayışıyla mümkün olabileceğini savunan Liberaller, siyasi özgürlükler lehine negatif özgürlükleri

³⁵ United Nations High Commissioner for Human Rights, <https://www.ohchr.org/EN/Issues/Pages/EqualParticipation.aspx> (07.02.2019)

³⁶ United Nations High Commissioner for Human Rights, <https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/ccpr.aspx> (07.02.2019).

savunmuşlardır³⁷. Negatif özgürlüklerin toplumsal yapıda bir tamamlayıcısı olan siyasi özgürlükler aynı zamanda bireyin özerkliği halindedir. Bu özerk olma durumu, felsefi doktrinde bireyin ya da bir grubun kendi uyacağı yasayı kendisinin koymasına şeklinde ifade edilebilir. Siyasi özgürlük, kamusal alanda görüş ortaya koyma, siyasi parti kurma, siyasi paytiye üye olma ve parti programlarına dâhil olma, seçimlere katılma imkânlarını da tanımaktadır. Kısacası bireyin siyasi yönetime veya denetime çeşitli şekillerde müdahil olması, siyasi süreçlere katılmasının bir sonucudur.

Temel siyasi hak ve özgürlükleri de ortaya koyan sözleşmeler evrensel alanda insanlık onuruna en çok yakışan yönetim anlayışı olan demokrasinin dinamiklerinin de bir ifadesi niteliğindedir. Liberal demokratik toplumların çoğunda devlet, kanunlara dayanarak koruduğu çeşitli özgürlüklerle karakterize edilmektedir. Siyasi özgürlüğün önem kazandığı politik düzen ise bilindiği üzere demokrasidir.

Stanford Üniversitesi Siyaset Bilimi Profesörü Larry Diamond Demokrasiyi³⁸:

- Vatandaşların özgür ve adil seçimler yoluyla hükümeti seçme ve değiştirme hakkı,
- Vatandaşların siyasete ve sivil hayata aktif katılımı,
- Tüm vatandaşların insan haklarının korunması,
- Yasaların ve prosedürlerin tüm vatandaşlar için eşit şekilde geçerli olduğu bir hukuk sistemi ile bireylere siyasi özgürlük vadeden bir düzen olarak yorumlamıştır.

Demokrasi ile bütünleşen siyasi özgürlüklü bir politik düzenin yapısı; halkın egemenliği, yönetilenlerin rızası, çoğunluk kuralı, azınlık hakları, temel insan haklarının garantisi, serbest ve adil seçimler, kanun önünde eşitlik, yasal süreç, devlete ilişkin anayasal sınırlar, sosyal, ekonomik ve politik çoğulculuk, hoşgörü ve işbirliği şeklinde genişletilebilir.

Amerikalı siyasetçi ve dönemin devlet başkanı Abraham Lincoln (1809-1865) 1863 Gettysburg konuşmasında demokrasiyi; “*halk tarafından halkın hükümeti*”³⁹ sözleriyle yorumlamıştır. Demokrasinin bu tanımı günümüzde halkın kendi kendini yönetmesi şeklinde ifade bulmuştur.

³⁷ Evgeni Tanchev, “Ulus-Devlet Anayasalarında Siyasal Özgürlük ve Siyasal Hakların Organik Modeli”. *Anayasa Yargısı Dergisi*, Sayı: 29, 2012, s. 143.

³⁸ Larry Diamond, Hilla University Humanitarian Studies Conference, 2004, <https://web.stanford.edu/~ldiamond/iraq/WhatsDemocracy012004.html> (22.07.2019).

³⁹ Pacione Michael, “Proprietary Residential Communities in the United States”, *Geographical Review*, 96(4), 2006, s. 559.

Sosyoloji ve siyaset bilimi profesörü Lane Kenworthy refah ve demokrasi arasındaki ilişkiyi; *bireyler için olduğu kadar devletler için de zenginliğin istenilen bir durum olduğunu, zengin ülkelerin demokratik olma kabiliyetlerinin yüksek, bireylerin refahını artıran politikalarla vatandaşlarının daha güvenli, daha iyi eğitilmiş, daha sağlıklı, daha özgür ve daha mutlu olma eğiliminde*⁴⁰ olduğu sözleriyle açıklamıştır.

Demokrasi ile bireysel özgürlükler birbiriyle yakın ilişki içerisindedir. Siyasi hak ve özgürlüklerini kazanmış olan toplumlar, kendi iradeleri doğrultusunda kendilerini yönetecek olan kişileri tayin etmek noktasında söz sahibidir. Bireylerin kendilerini etkileyecek kararları alabilmeleri, siyasi özgürlüklerin varlığı ile mümkündür. Bu açıdan siyasi özgürlüğün ya da siyasi hakların neticesi olarak demokratik yönetimler özgürlüğün göstergesi olarak kabul edilebilir.

1.2.3. Sosyal Özgürlükler

Bireyler topluluklar halinde yaşamalarından kaynaklı olarak birtakım sosyal hak ve özgürlüklere sahiptir. Birey, ailesi, arkadaşları, komşuları ve dâhil olduğu grup bireyleri ile doğal bir bağ kuran ve dâhil olduğu bu grupların da sosyal yararını gözetilen sosyal bir varlıktır. Sosyal bir varlık olmanın gereği, gruplar arasında uyumlu bir sosyal iş birliğini gerektirir. Toplumların sosyal özgürlüklerini kazanmalarının ön şartı ise bireysel ve siyasi özgürlüklerine sahip olmalarından geçmektedir.

Sosyal özgürlüklerin çerçevesini çizen sosyal haklar kavramının içeriği ile ilgili literatürde tam bir birlik olmasa da sosyal haklar için, çoğu kez “sosyal ve ekonomik haklar” ya da “ekonomik, sosyal ve kültürel haklar” şeklinde kullanıma rastlamak mümkündür. Sosyal özgürlüklerin kapsamını belirleme noktasında başvurulan sosyal hakların, sosyal özgürlüğü evrensel boyuta taşıyan ve yasal dayanağı olan uluslararası sözleşmelerle de koruma altına alındığı görülmektedir.

1976 tarihinde yürürlüğe giren Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme (ICESCR) kapsamında⁴¹:

- Çalışma hakkı,
- Adil ve uygun işte çalışma hakkı,
- Sendikal haklar,

⁴⁰ Lane Kenworthy, *A Decent And Rising Income Floor*, Arizona, 2017, <https://lanekenworthy.net/democracy/> (04.04.2019).

⁴¹ United Nations High Commissioner for Human Rights, <https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/cescr.aspx> (07.02.2019).

- Sosyal güvenlik hakkı,
- Ailenin, anneliğin, çocukların ve gençlerin korunması hakkı,
- Yaşama standardı hakkı,
- Sağlık standardı hakkı,
- Eğitim hakkı,
- Zorunlu ilköğretimi sağlama yükümlülüğü,
- Kültürel yaşama katılma hakkı...

vb haklar olmak üzere bir dizi sosyal ekonomik ve kültürel haklar yasal çerçevede teminat altına almıştır.

Özgürlükler ve haklarla ilgili olarak uluslararası sözleşmelerdeki sıralanan söz konusu maddeler incelendiğinde hakların; sosyal, kültürel, sivil, politik ve ekonomik anlamda özgürlüklerle içiçe geçmiş bir şekilde yorumlandığı görülmektedir. Çünkü bireyler toplum halinde yaşamaları ve duygusal aktörler olmaları hasebiyle bir çok toplumsal olayı hem etkilemekte, hem de toplumsal olaylardan etkilenmektedir.

Sosyal özgürlüklerin kapsamını belirleyebilmek için, uluslararası müktesebatta Avrupa Konseyince düzenlenen ve bireylerin sosyal özgürlüklerini koruyabilmek adına 1961 yılında uygulamaya konulan Avrupa Sosyal Haklar Sözleşmesi (ECSR)'nce ele alınan sosyal haklar aşağıdaki başlıkları içermektedir⁴²:

- Çalışma hakkı,
- Adil çalışma hakkı,
- Güvenli ve sağlıklı çalışma koşulları hakkı,
- Adil ücret hakkı,
- Örgütlenme hakkı,
- Toplu pazarlık hakkı,
- Çocuk ve gençlerin korunma hakkı,
- Çalışan kadınların korunma hakkı,
- İlgili ve yeteneklerine göre mesleğe yönelme hakkı,
- Sağlığın korunması hakkı,
- Sosyal güvenlik hakkı,
- Sağlık ve sosyal yardım hakkı,
- Sosyal refah hizmetlerinden yararlanma hakkı,

⁴² Avrupa Sosyal Şartı, <https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/kefe/docs/sosyalsart.pdf> (18.03.2019).

- Engelli hakları,
- Ailenin sosyal-yasal ve ekonomik korunma hakkı,
- Çocuk ve gençlerin sosyal-yasal ve ekonomik korunma hakkı,
- Diğer akit tarafı ülkelerde gelir getirici bir işte edinme hakkı,
- Çalışan göçmenlerin ve ailelerinin korunma ve yardım hakkı,
- Çalışanların istihdam ve meslek konularında cinsiyete dayalı ayırım yapılmaksızın fırsat eşitliği ve eşit muamele görme hakkı,
- Çalışma koşullarının ve çalışma ortamının düzenlenmesine ve iyileştirilmesine katılma hakkı,
- Yaşlılar için sosyal korunma hakkı,
- Çalışanlar için iş akdinin sona ermesi durumunda korunma hakkı,
- Çalışanların işverenlerinin aciz haline düşmesi durumunda alacak taleplerinin korunması hakkı,
- Onurlu çalışma hakkı,
- Ailevi sorumlulukları olan ve çalışan ya da çalışmak isteyenlerin herhangi bir ayrımcılığa maruz kalmadan ve ailevi sorumluluklarıyla çalışması arasında olabildiğince uyumsuzluk olmadan bunu gerçekleştirme hakkı,
- İşletmelerde çalışanların temsilcileri kendilerine zarar veren eylemlere karşı korunma hakkı,
- Tüm çalışanlar toplu işten çıkarma sürecinde bilgilendirilme ve danışılma hakkı,
- Yoksulluğa ve toplumsal dışlanmaya karşı korunma hakkı, konut edinme hakkı olmak üzere sıralanmıştır.

Uluslararası sözleşmelere ek olarak, günümüz toplumlarının anayasalarında da çeşitli bireysel, siyasi, sosyal hak ve özgürlüklere yer verilmektedir. Sosyal grupların birbirlerine karşı ve olabilecek ezici güçlerinin olumsuz etkilerini ortadan kaldırmak amacıyla devletler birtakım sosyal, kültürel ve ekonomik roller üstlenmiştir. Sistemi sosyal refah devletine doğru çeken, devlete ilave görevler yükleyen düzenlemeler, devletin yer yer artan müdahaleleri, bahsedilen özgürlükler için zaman zaman istenilmeyen kısıtlayıcı uygulamalara dönüşebilmektedir.

1.2.4. Ekonomik Özgürlükler

İktisadi doktrinler tarihi incelendiğinde, bireyin yaşam kalitesini ve toplumların refahını artırmak, siyasi, toplumsal ve ekonomik alanı iyileştirmek üzerine ortaya atılmış birçok ideoloji ve teori ile karşılaşmak mümkündür. Bu teorilerden biri de

aydınlanmayla ön plana çıkan doğal hak ve özgürlük anlayışının bir ürünü olan ekonomik özgürlük kavramıdır.

Ekonomik özgürlük temelde, kişisel tercih, gönüllü değişim, rekabet özgürlüğü, bireylerin ve mallarının korunması⁴³ şeklinde karşılık bulmaktadır. Ekonomik özgürlük her bireyin kendi emeğini ve mülkiyetindekini kontrol etmesi için gerekli bir takım hak ve özgürlük durumudur. Ekonomik özgürlüklerin yaşanabildiği bir iktisadi sistemde bireyler, istedikleri şekilde çalışmak, üretmek, tüketmek ve yatırım yapmak serbestisine sahiptirler. Böyle bir iktisadi sistemde devlete düşen yükümlülük; emek, sermaye ve malların özgürce hareket edebilmesine izin vermek, mülkiyeti korumak ve serbest piyasa dışı çarkının önündeki engelleri kaldırmaktan öteye geçmemektedir. Kısaca, devletin ekonomiye müdahalesi ekonomik özgürlüğü oluşturan unsurlar için koruyucu tedbirler almakla sınırlandırılmıştır.

Özgürlük kavramında olduğu gibi, ekonomik özgürlük kavramı için de çeşitli tanımlamalar mevcuttur.

Ekonomik özgürlük en yalın haliyle, “*İnsanların serbestçe iktisadi faaliyetlerde bulunabilmesi ve kendi kaynaklarına serbestçe yön verebilmesi imkânı*”⁴⁴ olarak tanımlanabilir.

Hayek, ülkelerin ekonomik anlamda özgürlüğe kavuşması hususunda⁴⁵:

“*Daha iyi bir dünya inşa etmek için; yeni bir başlangıç yapma cesaretine sahip olmalıyız. Son zamanlarda insan çılgınlığının yolumuza yüklediği engelleri ortadan kaldırmalı ve bireylerin yaratıcı enerjilerini serbest bırakmalıyız. İlerlemeyi planlamaktan ziyade ilerlemeye elverişli şartlar ortaya koymalıyız.... Özgür bir insan dünyasını yaratma girişimlerinde yol gösterici ilke şu olmalıdır: Birey için özgürlük politikası tek gerçek, ilerici politikadır.*” şeklinde bir açıklama ileri sürmüştür. Hayek’in ilerlemeyi planlamaktan ziyade ilerlemeye elverişli şartlar oluşturulması önerisi dikkat çekicidir. Bu ifadeden anlaşılana, devletin iktisadi hayatı planlamadan ziyade iktisadi hayatın sürdürülebilirliği için uygun koşullar üretmesi gerekliliğidir. Bu yapılanma,

⁴³ James Gwartney, Robert Lawson, “The Concept And Measurement Of Economic Freedom”. *European Journal of Political Economy*, 19(3), 2003, s. 406.

⁴⁴ Mustafa Acar, “Serbest Ticaret, Ekonomik Özgürlükler Ve Refah” *Bilig / Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, (53), Kırıkkale, 2010, s. 2.

⁴⁵ Friedrich Hayek, *The Road To Serfdom: With The Intellectuals And Socialism*, (1944 Summer from, Walter E. Williams), The Institute of Economic Affairs, London, 2005, s. 70.

ekonomik özgürlüğün kazanılabilmesi ve özgür bir iktisadi sisteme ulaşılabilmesi için gereken bir durum olarak düşünülmektedir.

Bir siyaset bilimci olan Alvin Rabushka ise ekonomik özgürlükleri bireysel ekonomik özgürlükler ve kolektif ekonomik özgürlükler şeklinde iki ayrı tasnifle ele almıştır. Rabushka bu iki kavramının da birbirinden farklı olduğunu şu sözleriyle ifade etmektedir:

*“Ekonomik özgürlük tartışmalarında, insanların bireysel ve toplu olarak ekonomik faaliyetlerde bulunma dereceleri arasında temel bir fark olduğu savunulmaktadır... Bireysel ekonomik özgürlük, insanların ekonomik faaliyetlerini, devletin ve diğer bireylerin keyfi denetiminden ve müdahalelerinden bağımsız olarak sürdürme hakkı anlamına gelir. Kolektif ekonomik özgürlük, seçimi kontrol eden ekonomik sistemin, bir azınlığından ziyade vatandaşların çoğunluğunun ifade edilen tercihlerini ne ölçüde yansıttığını ifade eder. Diğer bir deyişle, kolektif ekonomik özgürlüğe sahip bir toplum, demokratik bir siyasi çoğunluğun, ekonominin yapısını belirleme meşru hak ve gücüne sahip olduğu bir toplumdur.”*⁴⁶ Rabushka aynı zamanda, ekonomik özgürlükler ve demokrasi arasındaki o güçlü bağa da vurgu yapmaktadır. Bu ifadelerden; ekonomik özgürlüklerden bahsedebilmek için toplumun genelinin ekonominin yapısını belirleme noktasında yetkin olması gerektiği çıkarımına ulaşılabilir.

Dolayısıyla bireysel ve kolektif ekonomik özgürlüklerin, temel hak ve özgürlükler adına bir kazanım, kolektif anlamda da daha demokratik bir yaşam sürmenin önünü açan bir yol ve yöntem olduğu öne sürülebilir. Çünkü, bütün hak ve kazanımlar birbirini destekleyen ve kuvvetlendiren bir etkileşim içerisindedir.

1.3. Ekonomik Özgürlüklerin Diğer Özgürlüklerle İlişkisi

Modernleşmeyle birlikte ortaya çıkan özgürlük ve özgürlüğü geliştirme yolundaki çabalar, kimi zaman bireysel kimi zaman sosyal yada siyasi kimi zaman da ekonomik özgürlükler üzerinde odaklanmıştır. Bu birbirinden farklı gibi görünen özgürlük sınıflandırmaları genel özgürlüğün bileşenleri olup, birbirleriyle etkileşim içerisindedirler.

⁴⁶ Alvin Rabushka, Economic Freedom: Toward a Theory of Measurement Proceedings of an International Symposium, (Ed: Walter E Block), Fraser Institute, Vancouver, 1991, s. 61.

Ekonomik özgürlük, girişimciliğin ve refahın gelişebileceği bir iş ortamından çok daha fazlasıdır. İnsani gelişmenin çeşitli yönleri üzerindeki geniş kapsamlı etkileri yönünden ekonomik özgürlük bireyleri güçlendirerek, seçim ve fırsat güçlerini açığa çıkarır ve diğer özgürlükleri (bireysel, sosyal ve siyasi) besleyerek genel yaşam kalitesini artırmaktadır⁴⁷.

Bireyin tamamlanabilmesi ve onurlu bir yaşam sürebilmesi adına, hak ve özgürlüklerin birbiri içine geçmiş halleri, birbirlerini destekleyerek anlam kazanmaları, birbirlerini güçlendirmeleri dolayısıyla sinerji oluşturmaları önemlidir. Bu açıdan düşünüldüğünde, ekonomik özgürlüklerin de diğer özgürlüklerle birlikte var olduğunda daha da güçlenmesinin kaçınılmaz olacağı söylenebilir.

1.3.1 Ekonomik Özgürlükler ve Bireysel Özgürlükler Arasındaki İlişki

Bireysel hak ve özgürlüklerini elde etmiş modern ve demokratik toplumlara bakıldığında bu ülkelerin ekonomik özgürlüklerini kazanmış gelişmiş toplumlar olduğu görülebilir. Ekonomik ve bireysel özgürlükler birbirleri içine geçmiş ve birbirini güçlendiren özgürlük halleridir. Serbest düşünce, serbest hareket ve serbest seçim hakkına sahip olmayan bir bireyin serbest bir ekonomik faaliyet yürütmesi çok mümkün olamayacaktır. Dolayısıyla ekonomik özgürlüklere sahip olmak için, öncelikle bireysel özgürlüklere sahip olmak gerekmektedir.

20. yüzyılda yaşamış ve yeni liberal iktisadi sistemin savunucularından Amerikalı iktisatçı Milton Friedman (1912-2006) Kapitalizm ve Özgürlük (1961) adlı eserinin ön sözünde, “*ekonomik özgürlüklerdeki yükselmeye birlikte sivil ve siyasi özgürlüklerdeki yükselişin de birlikte hareket edeceğini bunun yanında refah artışına yol açan rekabetçi kapitalizmle özgürlüğün birbirinden ayrılmaksızın bir bütünün parçaları olduğunu*⁴⁸ öne sürmüştür. Friedman’a göre ekonomik özgürlük diğer değerli amaçlara ulaşmak için önemli bir araçtır.

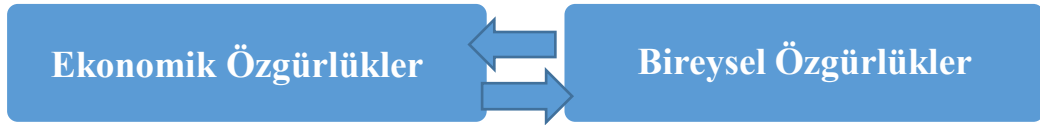
Ekonomik olarak daha az özgür ülkelerin, daha az politik özgürlüğe daha az medeni hak ve özgürlüklere sahip oldukları, yapılmış olan çalışmalarla da sabittir⁴⁹.

⁴⁷The Heritage Foundation, <https://www.heritage.org/index/book/chapter-1> (04.03.2018).

⁴⁸ Milton Friedman, *Kapitalizm ve Özgürlük*, (çev. Doğan Erberk, Nilgün Himmetoğlu), İstanbul, 2011, s. IV.

⁴⁹ James Gwartney, Robert Lawson, Joshua Hall, and Ryan Murphy, *Economic Freedom of the World: 2018 Annual Report*, Canada, s. 21.

Şekil 1.1.'de ekonomik özgürlükler ve bireysel özgürlüklerin karşılıklı olarak etkileşim içinde oldukları gösterilmektedir.

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Şekil 1.1. Ekonomik Özgürlükler ve Bireysel Özgürlükler İlişkisi

Ekonomik özgürlük, genel itibariyle bireysel özgürlük için *yeterli* bir koşul değildir. Bununla birlikte, ekonomik özgürlük ise bireysel özgürlüğün *gerekli* bir koşulu olarak düşünülebilir. Bireylere, neyi ne zaman alacakları, hangi bireyin ne alacağı, nereden alacağı ve ne kadar alacağını talimatının verilerek hareket edildiği farzedilen bir ekonomide, anlamlı bir bireysel özgürlükten ve ekonomik özgürlükten söz etmek hayal olacaktır. Dolayısıyla uygulamada, bireysel özgürlüklerin ve ekonomik özgürlüklerin birlikte işlerlik kazandığını söylemek mümkündür.

1.3.2. Ekonomik Özgürlükler ve Siyasi Özgürlükler Arasındaki İlişki

İktisadi düzenlemeler, siyasi erkin dağılımı üzerindeki etkileri nedeniyle önemlidir. Serbest girişim ekonomisinin bir çıktısı olan ekonomik özgürlükler, ekonomik gücü siyasi iktidardan ayırması yönüyle, siyasi özgürlüğe ihtiyaç duymaktadır.

Ekonomik özgürlüklerin temel sebebi olan serbest bir piyasanın varlığı, siyasi erke olan ihtiyacı reddetmemekte, aksine onun koruyucu politikalarına ihtiyaç duymaktadır. Ancak bu koruyucu politikalar hiçbir zaman müdahaleci ve yönlendirici şekilde olmamalı, piyasanın önünü açıcı uygulamalar şeklinde ilerlemelidir.

Milton Fridman (1962) “Kapitalizm ve Özgürlük” adlı kitabında ekonomi ile siyaset arasında çok yakın bir ilişki olduğunu ileri sürerek, ekonomik özgürlüğün ve siyasi özgürlüğün ayrılmaz bir biçimde bağlantılı olduğunu ve birlikte ilerlediğine vurgu yapmaktadır. Friedman’ın söz konusu kitabının birinci bölümünde “*Ekonomik Özgürlükle Siyasi Özgürlük Arasındaki ilişki*” başlığı altında, “*Siyasi ve ekonomik özgürlük arasında karşılıklı ve karmaşık bir ilişki vardır.*”⁵⁰ ifadelerine yer verir. Fridman, bu savını tarihi kanıtlardan yola çıkarak:

⁵⁰ M. Friedman, *age.*, s. 13.

“Değişik mekân ve zamanlarda siyasi özgürlüğe sahip bir toplumun, ekonomik faaliyetlerinin serbest piyasa ilkeleri dışındaki herhangi başka bir uygulamada rastlamadığını.. Batı dünyasının tarihsel gelişimine bakıldığında 19. yüzyıl ve 20. yüzyılın başlarındaki siyasi özgürlüğün, serbest piyasa ve kapitalist kurumların gelişmesiyle birlikte oluştuğunu...tarihsel kanıtlar incelendiğinde de sadece kapitalizmin siyasi özgürlük için gerekli koşul olduğu..”⁵¹ şeklinde ifade etmektedir. Friedman, ekonomik özgürlükler ve siyasi özgürlüğün birbirini beslediğini ve birbiri olmadan ilerleyemeyeceğinin altını kesin ifadelerle çizmiştir.

1998 yılı Nobel Ekonomi Ödülü sahibi Amartya Sen, “Özgürlük Olarak Kalkınma” başlıklı kitabında “İfade ve tartışma özgürlüğü de dâhil olmak üzere siyasi haklar yalnızca ekonomik ihtiyaçlara karşı toplumsal bir tepkime olmayıp, aynı zamanda ekonomik ihtiyaçlar için kavramsallaştırılması açısından da merkezidir.”⁵² şeklindeki ifadeleriyle, siyasi özgürlüklerin ekonomik özgürlükler için önemini vurgulamıştır. Bununla birlikte siyasi özgürlüğün ekonomik özgürlükle olan ilişkisi ve değeri, devlet iktidarını sınırlama ve bireysel özgürlüğü korumaya yönelik garantiler içeriyor olması yönüyle de önemlidir.

Sahip olduğumuz hakların bazıları siyasi, bazıları da ekonomik özgürlüklerimize katkıda bulunmaktadır. Şüphesiz bu haklar ve özgürlükler pratikte, Şekil 1.2.’de gösterildiği şekliyle, çoğu kez iç içe geçmiş bir şekilde yaşama dahil olmuştur.

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Şekil 1.2. Ekonomik Özgürlükler ve Siyasi Özgürlükler İlişkisi

Siyasi hak ve özgürlüklerin içinde bulunan “oy verme hakkı” uygulanan ekonomi politikaları ile, ekonomik özgürlükleri azaltma ya da artırabilme özelliğine sahiptir⁵³. Dolayısıyla siyasi partilerin politika programlarına oy veren bireyler bu haklarını kullanarak, ekonomik özgürlüklerini de yönlendirebilmektedirler.

⁵¹ M. Friedman, *age.*, s. 12.

⁵² Amartya Sen, *Development as Freedom*, New York, 1999, s. 154.

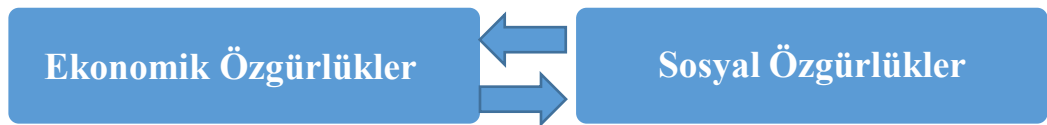
⁵³ Stefan Melnik, *Özgürlük, Refah ve Demokrasi Mücadelesi*, (çev. Atilla Yayla), Ankara, 2006, s. 11.

1.3.3. Ekonomik Özgürlükler ve Sosyal Özgürlükler Arasındaki İlişki

Ekonomik özgürlükler genel olarak sosyal özgürlükler ile ilişkili ve birbirine yön veren hak ve özgürlüklerdir. Literatürde uluslararası insan hakları bildirgelerinde ve ülke anayasalarında özgürlük açılımı; “ekonomik-sosyal hak ve özgürlükler” şekliyle açıklanmaktadır. Bu da ekonomik ve sosyal hakların birbiriyle iç içe geçmiş alanlar olmalarından kaynaklanmaktadır. Sosyal özgürlüklerin belki de en önemli alanı ekonomik özgürlüklerin de en önemli unsurlarından olan mülkiyet hakları, sosyal hak ve özgürlüklerle bağlantılı bir unsur olarak örneklendirilebilir.

Ekonomik özgürlükler ve sosyal özgürlükler arasındaki bağlantı, aynı zamanda bireyin iktisadî etkinliklerinin çoğu zaman onun sosyal ve kültürel etkinlikleri ile iç içe geçmiş halidir (örneğin, sosyalleşmek isteyen bir gencin arkadaşlarıyla sinemaya gitmek için paraya ihtiyacı olması gerektiği). Özgürlüğün bu sosyal ve kültürel alanlardaki kullanımı büyük ölçüde iktisadî özgürlüğün varlığına gereksinim duymaktadır. Şekil 1.3'te ekonomik özgürlükler ile sosyal özgürlükler arasındaki karşılıklı ilişki gösterilmiştir.

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Şekil 1.3. Ekonomik Özgürlükler ve Sosyal Özgürlükler İlişkisi

Ülkelerin genelinde, gelişmişlik düzeyleri ile; bireysel, siyasi, sosyal ve ekonomik hak ve özgürlüklerinin kazanımlarında paralellik olduğunu görmek mümkündür.

1.4. Ekonomik Özgürlükler ve İktisadi Sistemler

Geçmişten bugüne devleti yönetenlerin ve teorisyenlerin karşısına, çözmeleri yönünde fikir üretmeleri gereken iki temel sorunsal çıkmıştır. İlki, bireylerin refahının artırılması; ikincisi de artan refahın paylaşılması konusudur. Bu konulara ilişkin esas problem, sınırsız insan ihtiyaçları karşısında kaynakların sınırlı olmasıdır.

Bunların yanında devletin ekonomiye ne ölçüde müdahale edeceği, bir toplumda bireylerin maddi ihtiyaçlarının nasıl (Ne üretilecek, kim için üretilecek, nasıl üretilecek,

ne kadar üretilecek ve kim üretecek?) karşılanacağı iktisadi ve siyasi alanda karşılığını arayan sorular arasındadır.

Bu sorulara ilişkin yanıt aramak üzere ortaya atılan kavramlardan biri, ekonomik özgürlüklerdir. Ekonomik özgürlükler, sıklıkla 1980’li yıllardan bu yana özellikle küreselleşme hareketlerinin de etkisiyle güncellenmiş bir kavramdır. Ekonomik Özgürlükler, Liberal ekonomi politikalarının doğal hukuk-ekonomi ilişkisi yönüyle yeniden ele alınarak, insan hakları çerçevesinde temellendirilmiş, özel mülkiyete ve serbest piyasayla ilişkilendirilen bir kavramdır.

Liberal öğretinin temelini oluşturduğu ekonomik özgürlükler; genel olarak, kişisel seçim, gönüllü değişim, özel girişim, piyasa serbestisi, özel mülkiyet, yasal sözleşmeler, fiyat istikrarı, sermaye ve emeğin serbest hareketi, tarafsız vergi gibi ekonomik hayatı ilgilendiren durumlarda “Bırakınız yapsınlar bırakınız geçsinler” anlayışı ile birlikte, ekonomik liberalizmin bir yansıması olan serbest piyasa ekonomisi üzerine inşaa edilmiş bir kavramdır. Ancak geçmişten bu güne ekonomik özgürlüklerin olgunlaşmasında, serbest piyasa ekonomisinin ve beraberinde kapitalizmin doğuşunda rol oynadığı düşünülen bir çok iktisadi akım mevcuttur.

Söz konusu akımlardan biri, isim babası Adam Smith olarak kabul edilen Merkantilizm (1500-1750) dir. Merkantilizm piyasa ekonomisine geçişte ticari kapitalizmin doğuş noktasıdır. Bununla birlikte ortaçağ sonlarında tüccarlarla kralın işbirliğinde, dış ticaret ve korsanlık yoluyla gerçekleşen bir zenginleşme politikasıdır. Bu politika Sanayi Devrimi ve ticari faaliyetler sonrası ortaya çıkan burjuva sınıfıyla, sermaye birikimi sonucunda ortaya çıkmıştır. Merkantilizm, ihracatı savunmakla birlikte ithalatı yasaklayan, ülke içinde değerli maden biriktirilmesini destekleyip ülkeden çıkışına izin vermeyen bir politika yürütmüştür⁵⁴. Merkantilist düşüncedeki söz konusu zenginleşme arzusunun ve biriktirme güdüsünün ilerleyen yıllarda kapitalizmin de temellerinin atılmasında büyük bir rolü olduğu söylenebilir.

Ekonomist ve sosyolog Max Weber (1864-1920); “*merkantilizmin, tüccarlığın bir gereği olarak, dış ekonomik ilişkilerde, rakibin her avantajından faydalanma, en düşük bedel ile ithal edip en yüksek bedel ile satış yapma ilkesine dayandığını, buradaki amacın da devletin dış politikasında elini güçlendirmek olduğu*”⁵⁵ görüşünü ileri

⁵⁴ Burhan Ulutan, *İktisadi Doktrinler Tarihi*, İstanbul, 1978, s. 170-185.

⁵⁵ Max Weber, *General Economic History*, (çev. Frank H. Knight) New York, 1961, s. 256.

sürmüştür. Ayrıca devletin güçlenmesiyle birlikte, ekonomiye müdahale fikrinin 16. yüzyılda merkantilizm ile başladığı öne sürülebilir.

Serbest piyasa ekonomisi yolunda, Merkantilizmin ardından ortaya çıkan bir diğer iktisadî düşünce akımı Fizyokrazi, teorisyenleri de Fizyokratlardır. İlk klasik okul olarak da kabul edilen Fizyokrat düşüncenin hareket lideri François Quesnay (1694-1774) olarak kabul edilebilir. Dönemin saray hekimi Quesnay bir *ekonomik devrenin dinamiklerini insan vücudundaki kan akışıyla karşılaştıran ilk tasaramı* gerçekleştirmiştir. Quesnay, kan dolaşımını; çiftçiler, toprak sahipleri, tüccarlar ve zanaatkarlar arasındaki ürün ve para akışıyla ilişkilendirmiştir. Encyclopédie of Diderot and d'Alembert'de açıklanan bu tez, daha sonra *Tableau Économique* (Ekonomik Tablo) adıyla 1758'de yayımlanmıştır. Quesnay'ın bu çalışması ilk *ekonomik model* olarak kabul edilmektedir⁵⁶. Aynı zamanda söz konusu eser, ekonomik liberalizm fikrinin çıkış noktası olarak da varsayılabilir.

İngiliz klasik liberal düşüncenin öncüsü aynı zamanda fizyokrat felsefenin de babası olarak kabul edilen John Locke (1632-1704) “rasyonalizm” ve “doğal düzen” e verdiği önem ile bilinmektedir. John Locke’un bu görüşleri etrafında birleşen Fizyokratlar, “bireyi” ve “bireysel hakları” ön planda tutmuşlardır. Fizyokratlar her insanın kendi kişisel çıkarlarının bilincinde olacağını kabul ederken, bir insanın ihtiyacını da en iyi bilen yine kendisi olduğunu savunmuşlardır. Dolayısıyla ekonomik sistemin temeli de “bireysel çıkar” üzerine kuruludur. Onlara göre bireyler davranışlarının yarar ve zararlarını hesaplayarak diğer insanlarla işbirliği içerisindedirler. “Bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler” anlayışı bu düşüncenin temel ideolojisidir. Fizyokratlar devletin tek görevinin, insan yaşamının, özgürlüğünün ve mülkiyetinin korunması olduğunu düşünürken, insan eliyle çıkan yasaların da bu amaca hizmet etmesi gerektiğini benimsemişlerdir⁵⁷.

Merkantilistlerin aksine Fizyokratlar zenginliğin kaynağını tarım olduğunu öne sürmüşlerdir. Bundan dolayı devletin de yalnızca hasıla ortaya koyan tarım üzerinden tek ve dolaysız bir vergi alması gerektiğini savunmuşlardır⁵⁸. Fizyokratların ayrıca bu sistem altında mali olayları teorik yönlerden incelemeleriyle, maliye biliminin doğuşunun da temellerini attıkları öne sürülebilir. John Locke, F. Quesnay, R.J. Turgot

⁵⁶ Leonardo Becchetti, Luigino Bruni, Stefano Zamagni, *The Microeconomics of Wellbeing and Sustainability, Reshaping The Economic Process*, London, 2020, s. 22-25.

⁵⁷ Vural Savaş, *İktisadın Tarihi*, Ankara, 2000, s. 225-228.

⁵⁸ V. Savaş, *age.*, s. 230-233.

gibi fizyokratlar ve David Hume gibi doğal düzen filozofları kendilerinden sonra gelecek klasik okulun ve liberal düşüncenin de öncüleri olarak kabul edilebilir.

Nasıl ki Fizyokrat düşüncenin öncüsü Locke olarak kabul görüyor ise, iktisadın bir bilim olarak ortaya çıkışındaki aktör de İskoç filozof Adam Smith (1723-1790) dir. Smith'in 1776 yılında yayınlanan "Ulusların Zenginliği" (La Richesse des nations) adlı eseri, modern iktisat biliminin de öncü eserleri arasında yer almaktadır. Smith söz konusu eserinde tarihsel ve felsefi sorunlara yer verse de asıl maksadı ülkeleri zenginliğe ulaştıracak olan düzeni ortaya koymak olmuştur. Smith, Ulusların Zenginliği adlı eserinde temel tez olarak merkantilizmi eleştirmekte ve her devlet müdahalesinin bir sınıfın çıkarına olduğunu çok net bir biçimde ortaya koyarak, iktisadi konularda devletin mümkün olduğunca müdahil olmaması gerektiğini vurgulamış ve minimal devlet yapılanmasını savunmuştur⁵⁹. Smith'in, ekonomik özgürlüğe giden yolun önünü açmasıyla birlikte akabinde; David Ricardo, John Stuart Mil, Ludwig von Mises, Friedrich A. Hayek ve Milton Friedman gibi birçok iktisatçı ortaya koydukları teorileriyle kavramın olgunlaşmasına ön ayak oldukları söylenebilir.

Klasik iktisadi teori, günümüzde piyasa ekonomisi olarak şekillenen serbest piyasanın da kılavuzu niteliğindedir. Ekonomik özgürlük kavramına yön veren temel yaklaşımlardan olan serbest piyasalar; serbest ticaret ve özel mülkiyeti vurgulayan klasik liberal akımın yenilenmesiyle birlikte ilerleyen dönemlerde refah iktisadının birinci teoreminde yeniden canlanacaktır.

Minimal devlet anlayışı düşüncesinde, Lord Acton'un da ifade ettiği şekliyle, müdahalelerden niçin kaçınılması gerektiğinin temelinde; "gücün bozulma eğiliminde olduğu ve mutlak gücün kesin olarak yozlaşacağı"⁶⁰ fikri yatmaktadır. Siyasi yozlaşma olarak karşılık bulan bu düşünce, egemen devlet anlayışındaki kumanda ekonomisinin, otorite kazanmak için kullandığı güç olgusunun zamanla amacından saparak, bireyler için bir tehdit unsuru oluşturabileceğine olan inançtan kaynaklanmaktadır.

17. yüzyılda siyasi perspektifte John Locke'un öncülüğünde, liberal fikirlerin yayılmasıyla birlikte, 18 yüzyıl Avrupasında Adam Smith ve David Hume'un iktisadi alanda katkılarıyla belirgin bir siyasi hareket eşliğinde Liberal düşünce akımı ortaya çıkmıştır.

⁵⁹ Adam Smith, *Milletlerin Zenginliği*, (çev. Haldun Derin), İstanbul, 2011, s.16-20.

⁶⁰ Ricardo Blaug, *How Power Corrupts Cognition and Democracy in Organisations Senior Lecturer in Political Theory*, New York, 2010, s. 1-2.

Bir siyasi düzen fikri olarak ortaya çıkan Liberal düşünce, karar özgürlüğünde, devlete ve sosyal kısıtlamalara karşı savunulması gerektiğini düşündüğü bireye odaklanmıştır. Dolayısıyla bireysel özgürlüğe yönelik tüm talepler liberal geleneğin de bir parçasıdır. Liberallerin talepleri, anayasal bir devlet, hukukun sürekliliği ve bireysel mülkiyetin güvence altına alınması temelinde gerçekleşmiştir⁶¹.

1900'lü yıllara değin Liberalizm odalarak bilinen, Klasik Liberalizm engelsiz bir piyasa ekonomisini ve özel mülkiyeti, hukukun hâkimiyetini, din ve basın özgürlüğünün anayasal garantiyi, serbest ticareti savunan bir ideolojidir⁶².

Özgürlük temelinde olgunlaşan liberal ekonomik sistem, bireyin refahını artırmanın temel şartının bireyin özgür bırakılmasından geçtiğini savunan bir toplum modeli ortaya koymuştur. Ancak bu fikre karşı çıkanlar da olmuştur. Ekonomik üretim araçlarının planlanmasının devlet kontrolü altında yürütülmesi gerektiğini düşünen ve ekonomik özgürlüğün “yasakçıları” olarak bilinen Jean-Jacques Rousseau, Karl Marx, Abba Lerner, John Kenneth Galbraith, Michael Harrington ve Robert Heilbroner gibi düşünürler, serbest piyasanın tekelleşmeye, ekonomik krizlere, gelir eşitsizliğine yol açarak yoksulların giderek daha da yoksullaşacağını ancak merkezi bir siyasi kontrol ile bu sorunların üstesinden gelinebileceğini savunmuşlardır⁶³.

Ancak Hayek müdahaleci tezin aksine, “*Bireysel özgürlüğün korunmasının, dağıtıcı adalet görüşümüzün tatminiyle uyumsuz olduğu gerçeği ile yüzleşmeliyiz*”⁶⁴ sözleriyle, özgürlüğün her türlü korumacı ve müdahaleci iktisat politikalarını reddettiğini öne sürerek, özgürlükten bahsedebilmek için dağıtıcı adaletten vazgeçilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Hayek; Hukuk, Mevzuat ve Özgürlük (1973) başlıklı eserinde, piyasa için kendiliğinden düzen fikrinden bahsederek, serbest piyasa düzeninin sahip olduğu nitelikleri ayrıntılarıyla açıklamıştır⁶⁵.

Liberalizmin iktisadi ayağını oluşturan piyasa ekonomisi için bir dizi ilkeler bulunmaktadır. Bunlar, fiyat mekanizması, tam rekabet, özel mülkiyet, serbest girişim, temel ekonomik hak ve özgürlükler olarak sıralanabilir.

⁶¹ L. Becchetti, L. Bruni, S. Zamagni, *age.*, s. 12.

⁶² Ralph Raico, *Hangi Liberalizm?: Klasik Liberalizm Nedir?*, (çev. Atilla Yayla) Ankara, 2013, s. 125.

⁶³ Robert A. Lawson, Economic Freedom, <https://www.econlib.org/library/Enc/EconomicFreedom.html> (05.09.2018).

⁶⁴ Friedrich August Hayek, *Individualism and Economic Order*, England, 1948, s. 2 2.

⁶⁵ Friedrich August Hayek, *Law, Legislation And Liberty, The Mirage Of Social Justice*, v. 2, London, 1976, s. 107

Piyasa ekonomisi sisteminde, üreticiler kar, tüketiciler fayda maksimizasyonu peşinde koşarken, tüketiciler de mevcut mal ve hizmetler arasında seçim yaparken özgürce hareket etmektedir. Piyasa, aynı zamanda fiyat mekanizmasına dayalı bir mübadele ekonomisidir⁶⁶. Piyasa ekonomisi, tam rekabeti ve çıkarların uyumlu olduğunu varsaymaktadır. Bu minvalde tam rekabet piyasası; çok sayıda alıcı ve satıcının bulunduğu, firmalarca üretilen ürünlerin homojen, üretim faktörlerinin tam hareketliğe sahip olduğu, tüketicilerin ve üretim faktörü sahiplerinin ve firmaların bugünkü ve gelecekteki fiyat ve maliyetlerini tam olarak bildikleri⁶⁷ bir piyasa düzenidir. Bu tür piyasalarda faaliyette bulunan bir firmanın da piyasa fiyatı üzerinde herhangi bir etkisinin olmadığı varsayılmaktadır. Bu tip piyasa modelinde piyasa fiyatı, piyasadaki toplam firmaların toplam arz eğrisiyle tüketicilerin toplam talep eğrisinin kesiştiği noktada belirlenmektedir. Dolayısıyla tek bir firma kısa bir süre zarfından üretimini ne kadar artırırsa artırsın piyasa denge fiyatı üzerinde etki etmeyecektir⁶⁸.

Piyasa ekonomisi esasen, François Perroux'un deyişiyle “*firma ekonomisine*” dayanmaktadır. Piyasa ekonomisinde başlıca üretici ve karar vericiler ya gerçek kişiler ya da tüzel kişiliklerdir. J. Tinbergen’in belirttiği üzere, bu tür ekonomilerde devlet en azından milli savunma ve benzeri kamusal hizmetlerini üretmektedir. Devletin bu hizmetleri karşılaması o ülkenin kapitalist bir ülke olmasına mani olmayacaktır. Kumanda ekonomilerinde ise ekonomi bir “devlet ekonomisi” mantığıyla işlerken; üreticiler, firmalar değil bizzat devletin kuruluşları statüsündedir. Kumanda ekonomilerinde üretim kararları, merkezi otorite tarafından alınmakla birlikte, tüm üretim araçlarının mülkiyeti de yine devlete aittir⁶⁹.

Netice itibariyle iktisadi hayatta düzen sağlamak genel manada iki şekilde mümkündür. Birincisi, ailelerin ve bireylerin gönüllü seçimi ve gönüllü işbirliğinin ekonomik hayatı düzenlemesi halidir. Bu düzenlemeye piyasa ekonomisi denilmektedir. İkincisi ise, dışarıdan bir baskı ve planlama ile iktisadi hayatı düzenlemektir. Bu sisteme de kumanda ekonomisi adı verilmektedir. Kumanda ekonomisinin organize olmuş bir

⁶⁶ Halil Nadaroğlu, *Kamu Maliyesi Teorisi*, İstanbul, 1985, s. 27-28.

⁶⁷ Dominick Salvatore, *Mikroekonomik Teori ve Problemler*, (çev:İsmail Bulmuş) Ankara, 1987, s. 273.

⁶⁸ Fikret Şenses, *İktisada (Farklı Bir) Giriş*, İstanbul, 2017, s. 483-484.

⁶⁹ H. Nadaroğlu, *age.*, s. 26.

devlet yönetimi ile kaynakların mülkiyetini merkezde tutan ekonomik sistem ise sosyalizm veya komünizmdir⁷⁰.

Üçüncü bir ekonomik model ise her iki sistemin karışımı olan karma ekonomi modelidir. Günümüzde gelişmiş ülkelere bakıldığında, çoğunluğunda karma ekonomi modelini uygulandığı görülebilir. Bu ülkelerde devlete yüklenen görevleri; pazarın işleyişini düzenlemek, denetlemek, ekonomik hayatı düzene sokacak yasalar çıkarmak, güvenlik, eğitim ve sağlık hizmetleriyle birlikte sürdürülebilir yaşama hizmet edecek kurallar koymak ve faaliyetlerde bulunmak şeklinde sıralamak mümkündür.

Çalışmanın ana eksenini ve birinci bölümün konusunu oluşturan Ekonomik Özgürlükler ise liberal bir; sosyal, iktisadi ve siyasi düzene ihtiyaç duyan bir ideadır.

1.5. Ekonomik Özgürlüğün Belirleyici Unsurları

Her ne kadar ekonomistler aynı kriterler üzerinde hemfikir olmasalar da uluslararası kuruluşlarca yayınlanan ve ekonomik özgürlüğün belirleyici faktörleri arasında yer alan belli başlı ana unsurlar bulunmaktadır. Bu unsurlar alt bileşenleriyle birlikte ülkelerin ekonomik özgürlük düzeylerinin tespitini ve ülkelerin hangi alanlarda ekonomik özgürlük kısıtı yaşadığına dair bilgileri içermektedir.

Dünyanın önde gelen uluslararası düşünce kuruluşlarından biri olan, Heritage Foundation tarafından ekonomik özgürlüklerin hesaplanmasında temel alınan ana unsurlar aşağıdaki şekliyle sıralanabilir⁷¹.

- Hukukun Üstünlüğü,
- Kamusal Büyüklük,
- Düzenleyici Verimlilik,
- Açık Piyasalar.

Söz konusu unsurlar alt bileşenleriyle ekonomik özgürlükleri tayin eden faktörlerdir. İlerleyen başlıklar altında bu unsurların teorik ve pratikte uygulanışına ilişkin bilgilere Heritage Foundation ekonomik özgürlük endeksi çerçevesinde değerlendirilecektir.

⁷⁰ Henry Hazlitt, *Piyasa Ekonomisinin ABC'si*, Piyasa Dergisi, (çev. Fuat Erdal), (6-7), Ankara, 2003, s. 11.

⁷¹ The Heritage Foundation, <https://www.heritage.org/index/about> (11.10.2019).

1.5.1. Hukukun Üstünlüğü

Hukukun üstünlüğü ve hukuk devleti kavramlarının genellikle birbirinin yerine kullanıldığını görmek mümkündür. Oysa her iki kavram da farklı ekollerden beslendiğinden, felsefi ve tarihi açıdan farklı anlamlar içermektedir. Hukukun üstünlüğü kavramı Anglo-Sakson anlayışa tabi iken, hukuk devleti kavramı ise Alman ekolü anlayışından gelmektedir. Anglo-Sakson ekolünde, realist bir yaklaşımla bireyin mülkiyet üzerindeki egemenliği ön planda olup, Alman ekolünde ise idealist bir yaklaşımla bireyin davranışı üzerindeki egemenliği ön planda tutulmaktadır⁷². Her iki kavram da pratikte özgür bir alana hizmet etmesi açısından kıymetlidir.

Hukukun üstünlüğü esasen, bireylerin ve bireyleri yönetenlerin hukuka uyması gerektiği anlamını taşımaktadır. Uluslararası alanda hukukun üstünlüğü, kanunların; genel, erişilebilir, açık ve ileriye dönük olmasının yanı sıra yasama sürecinin açık ve net kurallara göre uygulanması⁷³ gerekliliğini ifade etmektedir. Dolayısıyla hukukun üstünlüğü ilkesi, hükümetin müdahaleci yapısına çeşitli sınırlandırmalar getirirken bir yandan da hukukun işleyişini bir dizi kurallara bağlamaktır.

Hukukun üstünlüğü ilkesinin güçlü savunucularından olan Hayek, hukukun üstünlüğü ile ilgili birkaç gereklilik sıralamıştır. Birincisi; hukukun üstünlüğü hükümetin eylemlerinin önceden belirlenmiş ve ilan edilmiş kurallara tabi olması gerektiği, ikincisi; kuralların bilinebilir olması ve üçüncüsü de; yasaların herkes için eşit olarak uygulanabilirliğidir⁷⁴.

Hukukun üstünlüğü ile olgunlaşmış bir örgütsel yapı liberal bir düzeni ortaya koymaktadır⁷⁵. Aynı zamanda bireylerin yaşamda kendi amaçlarını seçmelerine ve sürdürmelerine izin vererek bireysel özgürlüğü artırırken, iktisadi karar verme ve hareket kabiliyeti noktasında da ekonomik özgürlüklerin önünü açarak, refahın gelişimine katkı sağlamaktadır.

Liberal bir iktisadi sistemde, tıpkı ekonomik özgürlüklerde olduğu gibi, özel mülkiyetteki sözleşme özgürlüğü, hukukun üstünlüğü ilkesi temelinde garanti altına

⁷² Mustafa Yaylalı, "Hukuk Devleti ve Hukukun Üstünlüğü Kavramları: Albert Venn Dicey ve Hans Kelsen", *Liberal Düşünce Dergisi*, (91-92), Ankara, 2018, s. 96.

⁷³ The Raoul Wallenberg Institutet För Mänskliga Rättigheter Och Humanitär Rätt, & Hague Institute for the Internationalisation of Law, (2012). *Rule of law: A guide for politicians*, *Hukukun Üstünlüğü*, (çev. Musa Toprak), Hukukun Üstünlüğü, Ankara, 2015, s. 43.

⁷⁴ Todd J. Zywicki, "The Rule of Law, Freedom, and Prosperity", *Supreme Court Economic Review*, Chicago Press, 10, Chicago, 2003, s.5.

⁷⁵ T. Zywicki, agm., s. 5-6.

alınmasını gerektirir. Bu da ekonomik özgürlüklerdeki mülkiyet kavramının hukukun üstünlüğü ilkesi arasındaki güçlü ilişkiye bir örnek oluşturabilir. Hukukun üstünlüğü aynı zamanda demokratik bir yaşamın da gereksinimi olup, bireysel, sosyal, ekonomik ve politik özgürlükleri de güvence altına almaktadır. Çünkü bu ilke hukuk kurallarının her türlü erkin üstünde olduğunu kabul etmektedir.

Ekonomik özgürlükler temel bileşenlerden hukukun üstünlüğü bileşeni; mülkiyet hakları, hükümet bütünlüğü ve yargıda etkinlik bileşenleri üzerinden değerlendirilebilir.

Ekonomik özgürlüklerin belirleyici unsurlarından olan, hukukun üstünlüğü unsurunu oluşturan bileşenlerden biri mülkiyet haklarıdır. Ekonomik özgürlüğünü kazanmış bir toplumda, hükümetin birincil rolü, bireylerin mülklerini başkalarının ve dahi kendisinin saldırısına karşı korumaktır.

Hayek, Piyasa ekonomisinin temel unsurlarından olan mülkiyeti sosyal hayatın düzeni içinde birçok insana fayda sağladığını ve piyasada bireylerin farkında olmadan bilmedikleri insanların ihtiyaçlarını gidermelerine yardımcı olduğunu ifade ederken, özel mülkiyet ile ilgili olarak, özgürlüğün temelidir⁷⁶. İfadelerini kullanmıştır.

Friedman, Özgürlük ve Serbest Piyasalar Üzerine ABD televizyonuna verdiği bir röportajında; *“Bilginizi kendi özel yolunuza taşımanızın, özgür olmanızın tek yolu mülkünüzü kontrol etmektir. Mülkünüzü kontrol etmezseniz, başka birileri kontrol ederse, onunla ne yapacaklarına onlar karar verecekler ve üzerinde herhangi bir etki yapma olanağınız olmayacaktır... Kimse başkasının kaynaklarını kendi kaynaklarını kullandığı kadar dikkatli kullanamaz. Dolayısıyla, verimlilik ve etkililik istiyorsanız, bilginin doğru şekilde kullanılmasını istiyorsanız, bunu özel mülkiyet yoluyla yapmak zorundasınız”*⁷⁷ diyerek, bireylerin mülklerini en iyi kendilerinin yönetebileceğinin altını çizmiştir. Friedman’ın bu demecinde, özgürlüğün özel mülkiyet aracılığıyla serbest piyasa ortamında sağlanabileceği yargısına ulaşılabilir.

Locke ise liberal sosyal düzenin temelini oluşturan özel mülkiyetin önemini vurgulamak için, *“Hükümetin amacı, mülkiyetin korunması olduğundan ve insanlar, bu mülkiyetlerinin korunması için topluma girdiklerinden, zorunlu olarak, insanların mülkiyete sahip oldukları varsayılır ve böyle olması gerekir. Dolayısıyla toplumdaki*

⁷⁶ EnginYıldırım, Mehmet Duman, “Hayek ve Piyasanın Kendiliğinden Düzeni” *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, (41-42), İstanbul, 2011, s. 245.

⁷⁷ On Freedom and Free Markets, An Interview with Milton Friedman, s. 1-19.

https://www-tc.pbs.org/wgbh/commandingheights/shared/pdf/int_miltonfriedman.pdf (04.09.2019).

insanlar mülkiyete sahip olduklarından, topluluğun yasaları tarafından kendilerine ait kılınmış olan mallara ilişkin bir hakka sahiptirler ki hiç kimsenin bu malları ya da malların bir bölümünü sahiplerinin rızası olmaksızın sahiplerinden almaya hakkı yoktur. Böyle olmazsa, insanların mülkiyetleri de yoktur. Çünkü, benim onayımın aksine, istediği zaman benden mülkiyetimi alma hakkına sahip olabilen biri varsa, ben gerçekte mülkiyet hakkına sahip değilim⁷⁸” söylemiyle özgürlük-mülkiyet-devlet ilişkisine açıklık getirmiştir.

Mülkiyet hakkı ise pratiğe döküldüğünde “bir kimsenin, başkasının hakkına zarar vermemek ve yasaların koyduğu sınırlamalara da uymak koşulu ile bir şey üzerinde dilediği biçimde kullanma, ürünlerinden yararlanma, tasarruf etme (başkasına devretme, biçimini değiştirme, harcama ve tüketme hattâ yok etme) yetkilerini kapsamaktadır⁷⁹.

Ekonomik özgürlükler mülkiyet hakkı çerçevesinde devletin çeşitli sosyoekonomik politikaları gerçekleştirme noktasında başvurduğu vergi politikaları etrafında da ele alınabilir. Vergi yükü ve vergisel avantajlarla birlikte devlet, bireylerin kurum ve kuruluşların ekonomik özgürlüklerine doğrudan müdahale edebilmektedir. Bu aşamada devlet tarafından mülkiyetin ne ölçüde kamulaştırıldığı da ekonomik özgürlüklerin belirleyici unsurlarından olmaktadır.

Hukukun üstünlüğü kapsamında değerlendirilen devlet bütünlüğü bileşeni ise, kayıt dışı ekonomik faaliyetler üzerine odaklanmaktadır ve yolsuzluk (rüşvet, kayırmacılık, himaye, zimmete para geçirme) olgusu üzerinden değerlendirilmektedir. Yolsuzluğun, ekonomik ilişkilerde güvensizlik ve belirsizlik ortaya çıkarması nedeniyle devlet bütünlüğünü aşındırması ve dolayısıyla ekonomik özgürlüğü daraltıcı bir etkiye neden olması beklenendir. Bununla birlikte politikacılara olan güven, yolsuzluk algılarındaki iyileşme, kamu hizmetlerindeki şeffaflık devlet bütünlüğü ilkesini oluşturan bileşenlerdendir.

Ekonomik özgürlüğün belirlenmesinde hukukun üstünlüğü kapsamında ele alınan bir başka unsur ise yargı etkinliğidir. Yargı etkinliği, yasalara tam anlamıyla

⁷⁸ John Locke, *Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, (çev. Fahri Bakırcı), Ankara 2012, s. 91.

⁷⁹ Anayasa Mahkemesi Kararı, (26.10.1988). E. 1988/17,K. 1988/34 Sayılı Kararı, <http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr/Karar/Content/14fac5de-a730-4f84-ae2f-81f8d71250e7?excludeGerekce=False&wordsOnly=False> (12.01.2020).

uyulmasını sağlamak için yasa ihlallerine karşı alınan etkin yasal uygulamalarla verimli ve adil bir yargılama düzenini ihtiva etmektedir.

1.5.2. Kamusal Büyüklük

Devlete olan ihtiyacın ortaya çıktığı ilk günden bugüne, devletin görevleri ve sınırlarına ilişkin tartışmalar hep olagelmıştır. Tarihte bazı dönemlerde devlete tanınan yetki ve sınırlar geniş tutulmuşken, bazı dönemlerde de bu yetki ve sınırlar asgari düzeyde daraltılmıştır. İktisadi tarihte, liberal iktisadi politikaların yürütüldüğü zamanlarda devletin yetki ve sorumlulukları alabildiğine sınırlandırılmış; müdahaleci politikaların yürütüldüğü dönemlerde ise devletin yetki ve sorumlulukları alabildiğince genişletilmiş olduğu anlaşılmaktadır.

Devletin ekonomideki rolünü, minimal devlet anlayışı etrafında formüle eden, Smith olmuştur. Smith, devlete üç görev biçmiştir⁸⁰:

- Milli Savunma (Toplumun ve bireylerin dış zorbalardan korunması),
- Palis+Yargı (İç güvenlik ve adalet),
- Çeşitli hizmetler (piyasa ekonomisine hizmet verecek, alt yapı yatırımları ve kurumların kurulması, limanlar yollar köprüler vb.) dir.

Friedman ise devletin rolüne ilişkin olarak, “*Özgür toplumda devletin en önemli temel işlevlerinden bir tanesi oyunun kurallarını belirleyerek insanlar arasındaki ihtilafları hükme bağlamaktır... bunların yanında devletin özgür bir toplumda yadsınamayacak iki işlevi daha vardır; şu yada bu şekilde gerçekleştirilemeyen gönüllü işbirliklerini (teknik olarak alternatif tedarikçiler olması mümkün olmayan durumlar) ikame etmek, diğeri de komşu etkisi- dışsallıklardır*”⁸¹ ifadelerini kullanmaktadır. Friedman, Smith’in devlet modelindeki asli görevleri biraz daha genişleterek, devlete zorunlu haller için de ek görevler atfetmiştir.

Kamu kesimi büyüklüğü 20. yüzyıl başlarına kadar küçük bir oranda iken; 20. yüzyıldan itibaren meydana gelen iktisadi, siyasi ve sosyal süreçte yaşanan olaylarla birlikte; 1914-1918 yılları arasında gerçekleşen Birinci Dünya Savaşı ve 1929 yılında yaşanan Dünya Ekonomik Bunalımının ardından yürütülen mevcut liberal iktisadi politikalar, ortaya çıkan çeşitli ekonomik krize çare olamayınca, devletin bazı durumlarda ekonomiye müdahalesinin gerekliliği ortaya çıkmıştır. Mevcut liberal

⁸⁰ Güneri Akalın, “Piyasa Ekonomisi Nedir?”, *Liberal Düşünce Dergisi*, (19), 2000, s. 48.

⁸¹ Milton Friedman’ın “Özel Girişim Sisteminde Eşitlik ve Özgürlük” başlıklı konuşmasından, https://www.youtube.com/watch?v=IRqGTMvTRUM&feature=emb_title (13.03.2020).

politikalarla sürdürülemeyen krizler merkezi otorite tarafından, ekonomiye müdahaleyi ve neticesinde kamu kesiminin alanının genişlemesini gerekli kılmıştır.

Ekonomik özgürlükler temel bileşenlerden kamusal büyüklük bileşeni; devlet harcamaları, vergi yükü ve mali sağlık bileşenleri üzerinden değerlendirilebilir.

Kamu kesiminin büyüklüğünün ölçümünde ülkelerarası karşılaştırmada kullanılan en yaygın teknik, kamu harcamalarının Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (GSYH) içindeki payı ile ölçümüdür. Bununla birlikte GSYH aşağıda sıralandığı şekliyle bir çok farklı teknik ile de hesaplanabilmektedir⁸².

- Kamu Harcamaları (reel harcamalar+transfer harcamaları) / GSYH
- Reel Kamu Harcamaları/GSYH
- Kamu nihai tüketim ve kamu sermaye oluşumları / GSYH
- Toplam Vergiler/GSYH

Bu hesaplamaların hepsi kamunun ne kadar özel sektörün alanını iştilgal ettiğini ortaya koymaktadır. Büyük kamusal yapı ile birlikte müdahaleci devlet yapılanmasının da önü açılarak, büyük kamu harcamaları, daha yüksek vergilendirme ile finanse edilecek ve nihayetinde bireyler için daha büyük vergi yükü olarak ortaya çıkaracaktır. Bu da özel sektörü piyasanın dışına atacaktır.

Dışlama “crowding out”⁸³ etkisi olarak bilinen bu durum, genellikle genişlemeci mali eylemlerin ekonomik etkilerini ifade etmektedir. Ya vergilerle ya da halka borç verilmesi yoluyla finanse edilen hükümet talebindeki artış, toplam ekonomik faaliyeti canlandırmada başarısız olursa, özel sektör kamunun bu eylemi tarafından "dışarıda bırakılmaktadır"⁸⁴. Nihayetinde ise güçsüz bir özel sektör ekonomisi açığa çıkmaktadır.

Ekonomik özgürlüğü belirleyen ve kamusal büyüklüğü ortaya koyan bir diğer unsur vergi yüküdür. Hükümetler kamusal mal ve hizmet sunabilmenin finansmanı olarak ya vergilendirme yoluna ya da borçlanma yoluna gitmektedirler. Yüksek vergi oranları ve bireyler üzerindeki vergi yükleri ne kadar yüksek olursa bireyin tasarruf servet ve gelirine ilişkin edinimleri de o denli azalış gösterecektir. Dolayısıyla vergi

⁸² Hülya Kirmanoğlu, *Kamu Ekonomisi*, İstanbul, 2007, s. 38-39.

⁸³ Keith Carlson, Roger Spencer, R. W. "Crowding Out and Its Critics." Federal Reserve Bank of St. Louis Review, 57(12), 1975, s. 3.

⁸⁴ Oliver Jean Blanchard, "Crowding Out", In: *The World of Economics*, ed. Eatwell J., Milgate M., Newman P. Palgra, Macmillan, Londra, s. 155.

yükü bireyin ekonomik özgürlüğü üzerinde, tasarrufları ve yatırımları üzerinde doğrudan ve dolaylı olarak önemli bir etkidir.

Ekonomik özgürlüğü belirleyen ve kamusal büyüklüğü ortaya koyan bir başka unsur mali sağlıktır. Mali sağlık hükümetin bütçe politikasına ne denli sadık kaldığının bir göstergesidir. Aynı zamanda bütçe, hükümetin kaynaklarının finansal yönetimidir. Bu yönetim, hem uzun vadeli ekonomik gelişme için hem de ekonomik özgürlüğün ilerlemesi için büyük bir öneme sahiptir. Maliye politikasından sapmalar genellikle makroekonomik istikrarı bozarken, ekonomik belirsizliği tetikleyerek nihayetinde ekonomik özgürlüğün sınırlandırılması ile sonuçlanmaktadır⁸⁵.

1.5.3. Düzenleyici Verimlilik

Ekonomik özgürlüklerin belirleyici unsurlarından olan, düzenleyici verimlilik; iş özgürlüğü, emek özgürlüğü ve parasal özgürlük şeklinde genişletilebilir.

Düzenleyici verimlilik içinde değerlendirilen iş özgürlüğü; iş kurma ve lisans almaya ilişkin sürecin genel düzenleme yükünü ifade etmektedir. Bireyin gereksiz devlet müdahaleleri olmaksızın bir işletme kurma ve işletmeyi yönetme, önündeki olası engellerin en aza indirilmesi olarak açıklanabilir. İşletme lisansı almadaki işlem bürokrasisi ve maliyeti, yasal mevzuat yükü şeklinde iş kurmayı ve iş yürütmeyi zorlaştırıcı faaliyetleri düzenleyen yasa ve yönetmeliklerin basit anlaşılabilir ve yürütülebilir olması iş özgürlüğünü etkilemektedir.

Emek özgürlüğü bireylerin istihdam olanakları ve iş bulma yetenekleri ile işletmelerin keyfi sözleşme yapma, ve işten çıkarma uygulamalarındaki serbestliğin çalışana ve işletmeye yüklediği külfetin bir ölçümüdür. Emek üzerine uygulamadaki yasalar, işletmeleri ve çalışanları bir çok açıdan cezalandırabilir. Bunlar katı işgücü düzenlemeleri, işverenlerin ve çalışanların çalışma şartları ve koşulları olarak örneklendirilebilir. Emek arzı ve talebini olumsuz etkileyen unsurlar emek özgürlüğünü daraltıcı ve ekonomik özgürlüğü azaltıcı rol oynamaktadır.

Parasal özgürlük, bir fiyat istikrar ölçüsü olup, istikrarlı bir para birimini ve piyasa tarafından belirlenmiş fiyat oluşumunu gerekli kılar. Üretici yada tüketici için parasal istikrar serbest bir piyasa sisteminin ve ekonomik özgürlüklerin olmazsa olmazıdır. Parasal özgürlük uzun vadede sermaye birikiminin önünü açarak iş

⁸⁵ Heritage Foundation, <https://www.heritage.org/index/book/chapter-2> (15.09.2019).

özgürlüğü ve mülkiyet özgürlüğü ile birlikte genel ekonomik özgürlüğü artırıcı rol oynamaktadır.

Ülkelerin para biriminin değeri, hükümetlerin para politikalarından etkilenmektedir. Enflasyonla mücadele eden ve fiyat istikrarını korumayı hedefleyen ülkeler, öngörülebilir politikalar uygulayarak, bireyler için uzun vadeli yatırım ve tasarruf kararları alabilmelerine imkan sağlar. Bununla birlikte bireylerin ekonomik hareketliliklerini daha güvenli bir biçimde yönetmelerini sağlar. Bireyler öngörülebilir hükümet politikaları doğrultusunda yatırımlarını, tasarruflarını ve diğer uzun vadeli planlarını daha güvenli ve istikrarlı biçimde yönetebilir. Enflasyonist bir politika yürüten devletler, adeta görünmez vergi uygulamalarıyla bireylerin gelir ve servetlerine el koyarak maliyetleri yükseltirler. Parasal özgürlüğün bütün bu kısıtlamalardan korunması için yüksek enflasyonun olmadığı, piyasa fiyatlarına müdahale etmeyen bir ekonomi politikasına gereksinim duyduğu söylenebilir.

1.5.4. Piyasa Açıklığı

Ekonomik özgürlükleri belirleyen unsurlar arasında yer alan, piyasa açıklığı; ticaret özgürlüğü, yatırım özgürlüğü, finansal özgürlük bileşenlerinden oluşmaktadır.

Geçmişte ve günümüzde birçok hükümet, bireylerin uluslararası pazarlarda alıcı ya da satıcı olarak serbest ekonomik faaliyet yürütmesine çeşitli kısıtlamalar getirmiştir. Bu kısıtlamalar tarifeler, ihracat yasakları, vergileri, ithalatta kotalar, ya da doğrudan yasaklamalar şeklinde çeşitlendirilebilir. Bu tarz ticari faaliyetlere ilişkin yasak ve sınırlandırmalar ekonomik özgürlükleri etkileyen unsurlar arasında sayılmaktadır.

Piyasalara ilişkin bir diğer ekonomik özgürlük kriteri ise yatırım özgürlüğüdür. Yatırım özgürlüğüne yönelik müdahale; ülke içinde ve ülke sınırları dahilinde yapılacak olan her türlü girişimin önündeki engeller silsilesidir. Yatırım özgürlüğünü kısıtlayıcı politikalar yabancı yatırıma ilişkin ulusal muameledeki; döviz kontrolleri, sermaye kontrolleri, yatırımların kamulaştırılması, sektörel kısıtlamalar, arazi mülkiyetine ilişkin kısıtlamalardan şeklinde gerçekleşmektedir. Dolayısıyla sıralanan bu kısıtlar yatırım özgürlüğünü dolayısıyla ekonomik özgürlüğünü etkilemektedir.

Açık piyasa işlemleri içerisinde yer alan, finansal sisteme ilişkin kısıtlamalar girişimci faaliyetlerin finansman maliyetlerini artırırken tam rekabeti sınırlayan piyasa sistemini sekteye uğratan bir durumdur. Çeşitli ülkelerdeki özel bankaların kamu

bankalarıyla aynı olanaklardan yararlandırılmaması veya hükümetin borsaya yaptığı müdahaleler açık piyasa işlemlerindeki kısıtlardandır. Dolayısıyla piyasa ekonomisinin en kritik işlevi olan sermayenin fiyatlandırmasına dönük müdahale ekonomik özgürlükleri kısıtlayıcı bir role sahiptir. Finansal alana ilişkin kısıtlar; kredi tahsisindeki devlet etkisi, bankaların dış rekabete açıklığı, devletin bankalara ve diğer finans araçlarına doğrudan ya da dolaylı olarak sahipliği şeklinde sıralanabilir⁸⁶.

1.6. Ekonomik Özgürlüklerin Ölçülmesi

Smith'in "Mutlak Üstünlükler Teorisi" ve Ricardo'nun "Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi"nden bu yana, dış ticaretin ve küreselleşmenin ekonomik büyüme ve kalkınmayla ilişkilendirilmesi, bir çok teorisyenin üzerinde sıklıkla çalıştığı konular arasında yerini almıştır. Ekonomik özgürlükler günümüzde, serbest ticaret anlayışının gelişmiş bir yansıması olarak da düşünülebilir.

Smith'in, işbölümündeki uzmanlaşmayla verimliliğin artıracığı ve farklı pazarların büyümesi ile birlikte ekonomik büyümenin de pozitif yönde etkileneceği tezini ortaya attığı Ulusların Zenginliği adlı yapıtından bu zamana iktisadi düşünürler, ulusların zenginliğine yol açan söz konusu faktörlerin neler olduğunu bulmaya ve ekonomik gelişmeye yakıt olan bu faktörleri araştırarak modellemeye odaklanmışlardır.

Bu düşünceler etrafında, serbest piyasayı ve liberal sistemi savunan bir dizi düşünür ekonomik özgürlük kavramının önemine binaen ekonomik özgürlüğün nasıl ölçüleceğini de araştırmaya koyulmuştur. Düşünürler ekonomik özgürlük ve etkilediği kavramlar arasındaki ilişkinin yönünü ve kuvvetini belirlemek ve ekonomik ilerlemenin diğer bileşenlerini tespit etmek için, ilişkiyi bir istatistiğe, matematiğe dökmek arayışına girmişlerdir.

Ekonomik özgürlüğün ölçülmesine yönelik arayış iki durumdan etkilenmiştir. Birincisi, normatif iktisat geleneğine bağlı, refah ekonomisinin kısıtlı değerlendirme kaynaklarını genişletmek için özgürlük ölçümüne duyulan ihtiyaç; ikincisi özgürlükçü kökenden kaynaklanan ve ülkelerin dünya çapında sahip oldukları ekonomik özgürlüklerin kapsamına yönelik objektif ampirik endekslere duyulan gereksinimdir⁸⁷.

Ekonomik özgürlükler üzerine ampirik çalışmalar ise ancak 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra gün ışığına çıkmaya başlamıştır.

⁸⁶ Heritage Foundation, <https://www.heritage.org/index/book/chapter-2> (15.09.2019).

⁸⁷ Sebastiano Bavetta, "Economic Freedom and its Measurement", in: The Encyclopedia of Public Choice, ed., CK, Rowley, F. Schneider, Boston, 2004, s. 485.

Ekonomik özgürlük adına ilk çalışmalardan biri, Freedom House tarafından politik eğilimlerin bireysel özgürlük üzerine etkilerini ele alan ve 1950'lerde Özgürlük Bilançosu adıyla yıl sonu özgürlük raporu olarak kamuoyuyla paylaşılan yayındır. Bu çalışmanın akabinde 1972 yılında Freedom House tarafından *Karşılaştırmalı Özgürlük Çalışması* adı verilen yeni ve daha kapsamlı bir yıllık bir çalışma ile devamı sağlanmıştır⁸⁸.

Ekonomik özgürlüğü sistematik olarak ölçmeye yönelik ilk girişimin 1983 yılında Raymond Gastil ve Lindsay Wright tarafından Freedom House tarafından geliştirildiğini ve Freedom House'un dünyadaki siyasi ve sivil özgürlükler hakkındaki yıllık raporundan filizlendiğini söylemek mümkündür⁸⁹. Washington Üniversitesi'ndeki bölgesel çalışmalar yapan ve Harvard eğitilmiş bir uzman olan Raymond Gastil, 151 ülke ve 45 bölge üzerinde verilmiş olan politik haklar ve sivil özgürlükleri Özgür, Kısmen Özgür veya Özgür değil şeklinde kategorize eden metodolojiyi geliştirmiştir. Dünyadaki özgürlük yayını ilk olarak 1978 yılında kitap formuna ulaşmış ve 1989 yılına kadar Gastil ve arkadaşları tarafından üretilmeye devam etmiştir. 1990'ların ortalarında, ülke ve bölge anlatımlarının genişletilmesi, dış analistlerin (akademik, medya ve insan hakları topluluklarından bir grup bölgesel uzman) işe alınması ile birlikte proje daha kapsamlı bir boyut kazanmıştır⁹⁰.

Freedom House halen 210 ülkeyi kapsayacak şekilde siyasi haklar ve sivil özgürlükler alanında ölçüm yaparak, hazırlamış olduğu dünya geneli küresel özgürlük endeksini kamuoyu ile paylaşmaktadır⁹¹.

Ekonomik özgürlüğün ölçümü için ilk girişim ise 1986 yılında Liberty Fund'ın sponsorluğunda yapılmıştır. Fraser Enstitüsü yürütme direktörü Michael Walker'ın Milton ve Rose Fridman'ın birlikte sundukları, William Niskanen, Gary Becker, Douglass North, Gordon Tullock da dahil dünyanın önde gelen ekonomistlerin

⁸⁸ Freedom House, <https://freedomhouse.org/reports/freedom-world/freedom-world-research-methodology> (12.10.2018).

⁸⁹ Steve Hanke, Stephen JK Walters *Economic Freedom, Prosperity, And Equality A Survey*, 1997, 17(2), s. 1-32., <https://www.cato.org/sites/cato.org/files/serials/files/cato-journal/1997/11/cj17n2-1.pdf> (18.09.2019).

⁹⁰ Freedom House, <https://freedomhouse.org/report/freedom-world-2015/methodology> (18.09.2019).

⁹¹ *Dünyada Özgürlük Endeksi*: Kurum içi ve dışı akademik analistlerden oluşan, düşünce kuruluşu ve insan hakları topluluklarından destek alan uzman bir ekip tarafından üretilmektedir *Dünyada Özgürlük Endeksi*, her ülke ve seçilmiş bölge için sayısal derecelendirme ve tanımlayıcı metinlerden oluşan "Siyasi Haklar ve Sivil Özgürlükler" hakkında derecelendirmenin yapıldığı yıllık küresel boyutta hazırlanan bir rapordur. Rapor, 1948 yılında Birleşmiş Milletler (BM) Genel Kurulunca kabul edilen İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'ni dayanak alarak, Hakları yasalarla birlikte pratikle puanlayan sistematik bir çalışmadır. <https://freedomhouse.org/countries/freedom-world/scores> (03.07.2019).

katılımıyla gerçekleşen, ekonomik özgürlüğün ölçümü üzerine yürütülen bir dizi konferansın sonucudur⁹². Fraser Enstitüsünün 1986 yılından başlayarak 1994 yılına kadar uzanan bu konferansları ilk kez Dünya Ekonomik Özgürlüğünün 1975-1995 yılları arasında, ilk EFW raporunu 1995 yılında yayınlanmasıyla sonuçlanmıştır⁹³. Dünya Ekonomik Özgürlüğü raporları, 1995 yılından bu yana, ülkelerin politika ve kurumlarının; kişisel tercih, gönüllü değişim, rekabet özgürlüğü, kişi ve mülkiyetin korunmasını ölçen çalışmalar yürütmektedir.

İlk dönem ekonomik özgürlük ölçümlerinden bazıları, kendi analizlerini ortaya koyan bilim insanlarınca oluşturulmuştur. Bunların bir örneği, Scully ve Slottje tarafından geliştirilen⁹⁴ yalnızca bir yıl için hazırlanan çalışmalarıdır.

Ekonomik özgürlüklerin ilk ölçümlerinden bu yana, çeşitli düşünce kuruluşlarınca hemen hemen bütün ülkelerin ekonomik özgürlük endeksleri hazırlanmakta ve ülkelere ilişkin skorları içeren raporlar kamuoyu ile paylaşılmaktadır. Söz konusu endeksler süreli yayınlar olması sebebiyle, ülkeler arasında sosyoekonomik yapıyı karşılaştırma imkanı da tanımaktadır. Aynı zamanda ülke için ekonomik özgürlüğe ilişkin süreci takip etme imkanı sağlayarak, araştırmacılara, ekonomistlere ve politikacılara geleceğe ilişkin planlamada veri imkanı sağlamaktadır.

1.7. Ekonomik Özgürlükleri Ölçen Uluslararası Endeksler

Özel düşünce kuruluşları (think tank)'nca ekonomik özgürlüğü ölçen endeksler; ülkelerin, kurumlarının ve politikalarının, sınırlı devlet idealine ne kadar yakınlaştığına, mülkiyet haklarını ne derece koruduğuna, piyasanın ekonomik anlamdaki işlevine karşılık gelen sınırlı kamu malları politikasına ne denli uyulduğuna açıklık getirmektedir. Ayrıca söz konusu kuruluşlar, bireylerin ekonomik kararlarını alma özgürlüklerinin söz konusu ülkelere ne derecede yürütülebildiğini değerlendirmekte ve puanlamaktadır. Ekonomik Özgürlük Endeksleri, dünyanın dört bir tarafında ülkelerin yönetimleri ve yaşam koşulları ile ilgili bilgileri kamuoyu ile paylaşırken, çıktılarıyla hükümet yetkililerinin politik karar alma süreçlerine yol

⁹² Fraser Institute, <https://www.fraserinstitute.org/economic-freedom/history-of-free-the-world> (25.07.2019).

⁹³ James Gwartney, Robert Lawson, Walter Block, (1996). Economic freedom in the world, 1975-1995. Fraser Institute, Vancouver, <https://www.fraserinstitute.org/sites/default/files/EconomicFreedomoftheWorld1975-1995.pdfxx> (03.04.2018).

⁹⁴ Gerald Scully, Daniel Slottje, "Ranking Economic Liberty Across Countries", *Public Choice*, 69(2), 1991, s. 121-152.

gösteren ve yatırımcılara risk yönetiminde rehberlik eden raporlar sunmaktadır. Ekonomik özgürlükleri uluslararası boyutta ülkeler bazında ele alarak, topladığı verileri bir rapor şeklinde kamuoyuna sunan ve akademik literatürde öne çıkan iki düşünce kuruluşu bulunmaktadır:

- **Fraser Institute:** Kanada kökenli, **Dünya Ekonomik Özgürlük Endeksi** (Economic Freedom of the World: EFW) başlıklı raporu hazırlamaktadır.
- **Heritage Foundation:** ABD kökenli Wall Street Journal ile birlikte hazırlanan **Ekonomik Özgürlük Endeksi** (Index of Economic Freedom, IEF) başlıklı raporu yayınlamaktadır.

Fraser Enstitüsü; 1970, 1975, 1980, 1985, 1990, 1995, 2000 yıllarına kadar beşer yıllık⁹⁵ ve 2000-2018 yılları arası ise yıllık olarak ekonomik özgürlük raporunu yayınlamıştır. Enstitü halen beş ana alanda 26 bileşen ile ülkeler için mevcut ekonomik özgürlük derecesini, Tablo 1.1.'de yer alan değerlere göre ölçmektedir⁹⁶. Fraser Enstitüsü'nün 2018 yılı, dünya ülkelerinin ekonomik özgürlük düzeyleri bir kartogram⁹⁷ haritası eşliğinde görsel olarak Şekil 1.4'de sunulmuştur. Hariyata göre, mavi alan ekonomik özgürlüğü en yüksek ülkeleri işaret ederken, kırmızı alan ise en az ekonomik özgürlüğe sahip ülkeleri ifade etmektedir.

Kaynak: Fraser İnstitute, <https://www.fraserinstitute.org/studies/economic-freedom-of-the-world-2019-annual-report> (10.10.2020).

Şekil 1.4. Fraser Enstitüsü Ekonomik Özgürlük Haritası

⁹⁵ Fraser Institute, <https://www.fraserinstitute.org/economic-freedom/approach> (12.01.2018).

⁹⁶ Fraser Institute, <https://www.fraserinstitute.org/studies/economic-freedom> (28.11.2020).

⁹⁷ Kartogram harita, değerlerin bir coğrafya veya bölge üzerinde orantısız olarak nasıl farklılık gösterdiğini görüntülemek için gölgelendirmeyi ya da tonlandırmayı veya desenleri kullanır. Bu görsel farklılıkları açıktan (daha az sık/daha düşük) koyuya (daha fazla sık/daha yüksek) çeşitlilik gösteren gölgelendirmeler ile hızlıca yorumlamayı sağlamaktadır. <https://docs.microsoft.com/tr-tr/power-bi/visuals/power-bi-visualization-filled-maps-choropleths> (10.04.2020).

Tablo 1.1.'de Fraser Enstitüsü Ekonomik Özgürlük Endeksi bileşenleri ve alt bileşenlerine ilişkin bilgiler aşağıda sunulmuştur:

Tablo 1.1. Fraser Enstitüsü Ekonomik Özgürlük Bileşenleri

Devlet Büyüklüğü

- ✓ Devlet Tüketimi
  - ✓ Transferler ve Sübvansiyonlar
  - ✓ Devlet Teşebbüsleri ve Yatırım
  - ✓ En Yüksek Marjinal vergi Oranı
    - En Yüksek Marjinal Gelir Vergisi Oranı
    - En Yüksek Marjinal Gelir Ve Bordro Vergisi Oranı
-

Hukuk Sistemi ve Mülkiyet Haklarının Güvenliği

- ✓ Yargı Bağımsızlığı
  - ✓ Tarafsız Mahkemeler
  - ✓ Mülkiyet Haklarının Korunması
  - ✓ Hukukun Üstünlüğü Ve Siyasete Askeri Müdahale
  - ✓ Hukuk Sisteminin Bütünlüğü
  - ✓ Sözleşmelerin Hukuki Yaptırımı
  - ✓ Taşınmaz Satışının Düzenleme Maliyetleri
  - ✓ Polisin Güvenilirliği
  - ✓ Suçun İş Maliyetleri
-

Sağlam Para

- ✓ Para Artışı
  - ✓ Enflasyonun Standart Sapması
  - ✓ Enflasyon: En Son Yıl
  - ✓ Yabancı Para Banka Hesaplarına Sahip Olma Özgürlüğü
-

Uluslararası Ticarete Özgürlük

- ✓ Tarifeler
    - Vergilerden Elde Edilen Gelir
    - Ortalama Tarife Oranı
    - Tarife Oranlarının Standart Sapması
  - ✓ Düzenleyici Ticaret Engelleri
    - Tarife Dışı Ticaret Engelleri
    - İthalat ve İhracatın Uyum Maliyetleri
  - ✓ Karaborsa Döviz Kurları
  - ✓ Sermayenin ve İnsanların Hareketinin Kontrolleri
    - Yabancı Mülkiyet / Yatırım Kısıtlamaları
    - Sermaye Kontrolleri/ Yabancıların Ziyaret Özgürlüğü
-

Yönetmelik

- ✓ Kredi Piyasası Düzenlemeleri
    - Bankaların Mülkiyeti
    - Özel Sektör Kredisi
    - Faiz Oranı Kontrolleri / Negatif Reel Faiz Oranları
  - ✓ İşgücü Piyasası Düzenlemeleri
    - İşe Alım Yönetmelikleri ve Asgari Ücret
    - İşe Alma Ve İşten Çıkarma Yönetmelikleri
    - Merkezi Toplu Pazarlık
    - Saat Düzenlemeleri
    - İşçinin İşten Çıkarılmasının Zorunlu Maliyeti
    - Zorunlu Askerliğe
  - ✓ İş Yönetmeliği
    - İdari Gereklilikler
    - Bürokrasi Maliyetleri
    - Bir İş Kurmak
    - Ekstra Ödemeler / Rüşvet / Kayırmacılık
    - Lisans Kısıtlamaları
    - Vergi Uyum Maliyeti
-

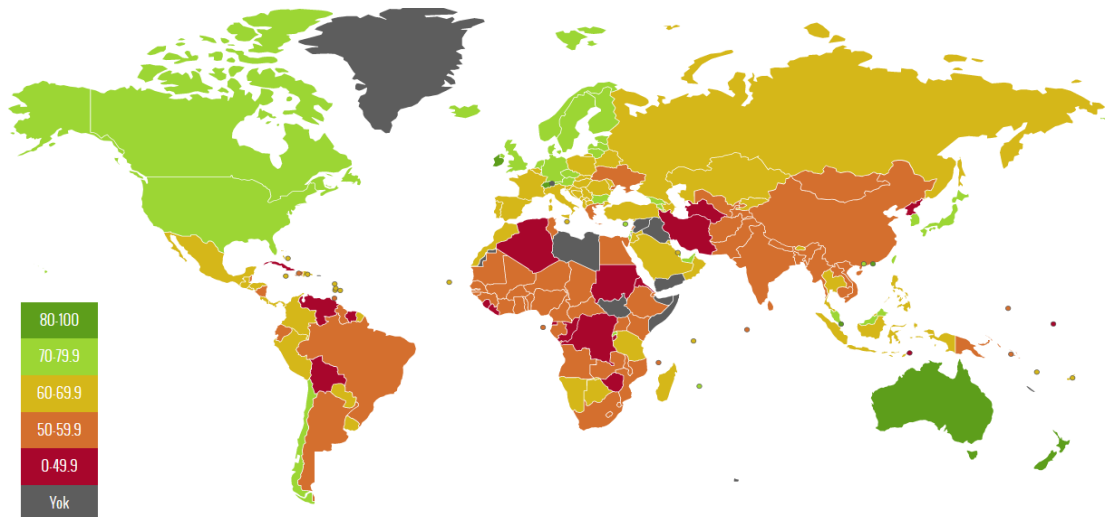
Kaynak: <https://www.fraserinstitute.org/> adresinden derlenmiştir. (18.01.2020)

Heritage Foundation, serbest girişimi, sınırlı hükümeti, bireysel özgürlükleri, güçlü bir ulusal savunmayı muhafazakar alanda destekleyen 1973 yılında kurulmuş bir Amerikan düşünce kuruluşudur⁹⁸. Heritage Foundation *Ekonomik Özgürlüğü*, her bireyin kendi emeğini ve mülkünü kontrol etme hakkı olarak tanımlanmaktadır. Heritage Foundation Ekonomik Özgürlükler Endeksine göre⁹⁹:

- Bireyler istedikleri şekilde çalışmak, üretmek, tüketmek ve yatırım yapmak serbestisine sahip olmalıdır.
- Devlet emeğin, sermayenin ve malların özgürce hareket etmesine izin verirken özgürlüğün korunması ve sürdürülmesi için kısıtlamalardan kaçınmalıdır.

Heritage Foundation Ekonomik Özgürlük Endeksi, 1995 yılından bu yana ekonomik özgürlüğü etkileyen dört geniş politika alanında 12 bileşen üzerinden ölçerken, bileşenleri ise aynı ağırlıkta, basit ortalamayla ölçerek puanlamaktadır. Endekse dahil olan ülkeleri yüz puan üzerinden değerlendirerek söz konusu ülkeler için mevcut ekonomik özgürlüğün derecesini kamuoyu ile paylaşmaktadır¹⁰⁰.

Heritage Foundation 2020 yılı ülkelerin ekonomik özgürlük düzeyleri, görsel olarak bir kartogram haritası eşliğinde Şekil 1.5 te aşağıdaki şekliyle verilmiştir. Hariyata göre, yeşil alan ekonomik özgürlüğü en yüksek ülkeleri kırmızı alan ise en az ekonomik özgürlüğe sahip ülkeleri göstermektedir.

Kaynak: Heritage Foundation, <https://www.heritage.org/index/heatmap> (10.10.2020).

Şekil 1.5. Heritage Foundation Ekonomik Özgürlük Haritası

⁹⁸ Heritage Foundation, <https://www.heritage.org/about-heritage/mission> (12.01.2018).

⁹⁹ Heritage Foundation, <https://www.heritage.org/index/about> (12.01.2018).

¹⁰⁰ Heritage Foundation, <https://www.heritage.org/index/book/methodology> (12.01.2018).

Tablo 1.2’de Heritage Foundation Ekonomik Özgürlük Endeksi bileşenleri ve onu oluşturan alt bileşenlere ilişkin genel bir özet sunulmuştur.

Tablo 1.2. Heritage Foundation Ekonomik Özgürlük Bileşenleri

Hukukun Üstünlüğü	
<i>Mülkiyet Hakları</i>	Fiziksel Mülkiyet Hakları Fikri Mülkiyet Hakları Yatırımcıyı Korumanın Gücü Kamulaştırma Riski Arazi İdaresinin Kalitesi
<i>Yargı Etkinliği</i>	Yargı Bağımsızlığı Yargı Sürecinin Kalitesi Devlet Memurlarının Kararlarında Kayırmacılık
<i>Devlet Bütünlüğü</i>	Politikacılara Kamu Güveni Düzensiz Ödemeler ve Rüşvet Hükümet Politika Yapımında Şeffaflık Yolsuzluk Algıları Devlet ve Kamu Hizmeti Şeffaflığı
Kamusal Büyüklük	
<i>Vergi Yüğü</i>	Bireysel Gelir Üzerindeki En Yüksek Marjinal Vergi Oranı Kurumsal Gelir Üzerindeki En Yüksek Marjinal Vergi Oranı GSYH'nın Yüzdesi Olarak Toplam Vergi Yüğü
<i>Devlet Harcamaları</i>	Cari Harcamalar, Yatırım Harcamaları, Transfer Harcamaları
<i>Mali Sağlık</i>	Son 3 Yılda GSYIH GSYIH Yüzdesi Olarak Borç
Düzenleyici Verimlilik	
<i>İş Özgürlüğü</i>	Bir İş Kurma - Prosedür Sayısı Bir İş Kurma - Zaman (Gün) Bir İş Kurma - Maliyeti (Kişi Başına Düşen Gelirin Yüzdesi) Bir İş Kurma -Asgari Sermaye (Kişi Başına Düşen Gelirin Yüzdesi) Lisans Alma - Prosedürler (Sayı) Bir Lisans Alma – Zaman (Gün) Lisans Alma - Maliyet (Kişi Başına Düşen Gelirin Yüzdesi) Bir İşletmeyi Kapatma – Zaman (Yıl) Bir İşletmeyi Kapatma - Maliyet (Gayrimenkulün Yüzdesi) Bir İş Kapatma — İyileşme Oranı (Dolar Bazında Sent) Elektrik Elde Etme - Prosedürler (Sayı) Elektrik Alma - Zaman (Gün) Elektrik Alma - Maliyet (Kişi Başına Düşen Gelirin Yüzdesi)
<i>Emek Özgürlüğü</i>	Asgari Ücretin İşçi Başına Ortalama Katma Değere Oranı Ek İşçi Alma Engeli Saatlerin Sertliği Fazla Çalışanların İşten Çıkarılmasının Zorluğu Yasal Olarak Zorunlu Bildirim Süresi Zorunlu Kıdem Tazminat İş Gücüne Katılım Oranı
<i>Parasal Özgürlük</i>	Son Üç Yıl İçin Ağırlıklı Ortalama Enflasyon Oranı Fiyat Kontrolleri
Piyasa Açıklığı	
<i>Ticaret Özgürlüğü</i>	Ticaret Ağırlıklı Ortalama Tarife Oranı Tarife Dışı Engeller (Miktar Kısıtlamaları, Fiyat Kısıtlamaları, Yasal Kısıtlamalar, Gümrük Kısıtlamaları, Doğrudan Hükümet Müdahalesi)
<i>Yatırım Özgürlüğü</i>	Yabancı Yatırıma Ulusal Muamele Yabancı Yatırım Kodu Arazi Mülkiyetine İlişkin Kısıtlamalar Sektörel Yatırım Kısıtlamaları Yatırımların Kamulaştırılması Döviz Kontrolleri Sermaye Kontrolleri

<i>Finansal Özgürlük</i>	Mali Hizmetlere İlişkin Devlet Düzenlemesinin Kapsamı Devletin Bankalara Ve Diğer Finans Firmalarına Doğrudan ve Dolaylı Sahipliği Kredi Tahsisinde Hükümetin Etkisi Finans Ve Sermaye Piyasası Gelişiminin Kapsamı Dış Rekabete Açıklık
--------------------------	--

Kaynak: <https://www.heritage.org/> (03.01.2020)

Tablo 1.3’de gösterildiği haliyle, farklı düşünce toplulukları şeklinde çalışan bu kuruluşların ekonomik özgürlük ölçütlerinde bir takım farklılıklar görülse de ülkelerin özgürlük skorlarına ilişkin değerlendirmelerinde genel olarak birbirine yakın sonuçlar ortaya koydukları görülebilir.

Tablo 1.3. Heritage Foundation-Fraser Enstitüsü 2018 Yılı Seçilmiş Ülkeler İçin Ekonomik Özgürlük Skorları

Sıra	Ülke	Heritage Foundation(2018)	Ülke	Fraser Enstitüsü (2018)
1	ABD	75.7	ABD	8,22
2	Almanya	74.2	Almanya	7,85
3	Arjantin	52.3	Arjantin	5,78
4	Avustralya	80.9	Avustralya	8,23
5	Avusturya	71.8	Avusturya	7,80
6	Bangladeş	55.1	Bangladeş	6,04
7	Belçika	7,51	Belçika	7,56
8	Birleşik Arap Emirlikleri	77.6	Birleşik Arap Emirlikleri	7,05
9	Birleşik Krallık	78.0	Birleşik Krallık	8,08
10	Brezilya	51.4	Brezilya	6,56
11	Cezayir	44.7	Cezayir	4,97
12	Çekya	74.2	Çekya	7,81
13	Çin	57.8	Çin	6,21
14	Endonezya	64.2	Endonezya	7,39
15	Fas	61.9	Fas	6,70
16	Fildişi Sahili	62.0	Fildişi Sahili	6,09
17	Filipinler	65.0	Filipinler	7,43
18	Fransa	63.9	Fransa	7,40
19	Gana	56.0	Gana	6,65
20	Güney Afrika	63.0	Güney Afrika	6,73
21	Güney Kore	73.8	Güney Kore	7,69
22	Hindistan	54.5	Hindistan	6,56
23	Hollanda	76.2	Hollanda	7,82
24	İrlanda	80.4	İrlanda	8,13
25	İspanya	65.1	İspanya	7,73
26	İsrail	72.2	İsrail	7,62
27	İsveç	76.3	İsveç	7,58
28	İsviçre	81.7	İsviçre	8,43
29	İtalya	62.5	İtalya	7,51
30	Japonya	72.3	Japonya	7,88
31	Kamerun	51.9	Kamerun	5,85
32	Kanada	77.7	Kanada	8,17
33	Kazakistan	69.1	Kazakistan	7,12
34	Kenya	54.7	Kenya	6,84
35	Kolombiya	68.9	Kolombiya	6,71
36	Malezya	74.5	Meksika	7,21

37	Meksika	64.8	Mısır	5,38
38	Mısır	53.4	Mozambik	5,94
39	Mozambik	46.3	Nepal	6,48
40	Nepal	54.1	Norveç	7,60
41	Norveç	74.3	Pakistan	6,07
42	Pakistan	54.4	Peru	7,76
43	Peru	68.7	Polonya	7,04
44	Polonya	68.5	Portekiz	7,60
45	Portekiz	63.4	Romanya	7,83
46	Romanya	69.4	Rusya	6,74
47	Rusya	58.2	Sırbistan	7,05
48	Singapur	88.8	Singapur	8,65
49	Suudi Arabistan	59.6	Suudi Arabistan	6,31
50	Şili	75.2	Şili	7,96
51	Tanzanya	59.9	Tanzanya	6,73
52	Tayland	67.1	Tayland	6,75
53	Türkiye	65.4	Türkiye	6,62
54	Uganda	62.0	Uganda	7,55
55	Ukrayna	51.9	Ukrayna	6,06
56	Venezuela	25.2	Venezuela	3,34
57	Vietnam	53.1	Vietnam	6,20
58	Yunanistan	57.3	Yunanistan	6,71

Kaynak: <https://www.heritage.org/> (03.02.2020), <https://www.fraserinstitute.org/> (10.10.2020)

İKİNCİ BÖLÜM

SOSYOEKONOMİK REFAH

Müreffeh bir yaşam, her bireyin ve her toplumun arzu ettiği bir hedeftir. Refah, bireyler ve toplum için önemli bir değerdir, çünkü refah yaşam koşulları ile ilgili ipuçları sunar. İyi bir yaşam sürmek her bireyin ve her toplumun temel hedefidir. İyi yaşam koşulları ise (iyi bir gelir, iyi bir eğitim ve uzun bir yaşam...) refah için esastır. Refah, hem sosyal hem de ekonomik anlamda yaşam doyumuna ilişkin sonuçlar ortaya koymaktadır. Günümüzde yaşam koşullarını ölçen pek çok gösterge ve bu göstergeleri ölçen endeksler bulunmaktadır. Bu endeksler, ülkelerin yaşam koşullarını, refahlarını başka bir deyişle sosyoekonomik refahlarını bir çok bileşene bağlı olarak, puanlayıp derecelendirmekte ve uluslararası kamuoyu ile paylaşmaktadır.

Çalışmada ikinci bölüm sosyoekonomik refah konusuna ayrılmıştır. Bu bölüm başlığı altında konular, sosyoekonomik refah kavramından başlayıp, sosyoekonomik refahın ölçümüne kadar sistemli bir şekilde aktarılmaya çalışılmıştır.

2.1. Sosyoekonomik Refah Kavramı ve Analizi

Refah; psikoloji, hukuk, ekonomi, toplum bilimi, siyaset bilimi gibi çeşitli bilim dallarının da içerisinde ele alınan multidisipliner bir kavramdır. Bu kavram zihinde ilk olarak parasal zenginliği çağrışırsa da, çeşitli sosyoekonomik koşullardan etkilenen ve söz konusu sosyoekonomik koşulları etkileyen disiplinler arası bir konudur. Refah kavramının sosyal ve ekonomik yönüyle birlikte anlam kazanacağı öngörüsüyle, çalışmada refah kavramı sosyoekonomik refah kavramı ile aynı manada kullanılmıştır.

Refah kelimesi, Arapça *rfh* kökünden türemiş, aslı “*rafāh*” (رفاه) olarak ifade edilen ve “*keyifli, lüks yaşam*” anlamına gelen¹⁰¹ ve Türkçe’ye geçen bir kelimedir. Türk Dil Kurumu kayıtlarında ise refah sözcüğü; “*bolluk varlık ve rahatlık içinde yaşama, gönenç*” olarak tanımlanmıştır¹⁰².

Refah sözcüğü bireyin bolluk ve rahatlık halini, fiziksel ve zihinsel mutluluk durumunun yansıtması bakımından çok yönlü bir ifadedir. Bu çok yönlülük bireyin ruh ve beden olmak üzere iki ayrı parçadan oluşmasından kaynaklıdır. Özetle refah bireyler için, manevi açıdan ruhuna ve maddi açıdan bedenine doygunluk veren, yaşam

¹⁰¹ Translation and Meaning of rafah In Arabic, <https://www.almaany.com> (05.05.2018).

¹⁰² Türkçe Sözlük, <http://www.dildernegi.org.tr> (05.05.2018).

standardını, mutluluğunu ve memnuniyetini belirleyen, kendini tamamlanmış olarak hissetmesini sağlayan doyum noktasına ulaşma halidir.

Literatürde refah üzerine yapılan çalışmaların genellikle mali-ekonomik yönünün irdelenmesi, bireyin veya toplumun sâhip olduğu ekonomik değerlerin daha kolay ölçülebilir olmasından kaynaklanmaktadır. Bunun yanında bireyin yaşamsal fonksiyonlarının öncelikli olarak ekonomik gereksinimlerle olan tatmini refahın sosyal yönünü geri planda bırakabilmektedir. Bireyin yaşamsal fonksiyonlarının da ancak para ile karşılanabilir olması refahın ekonomik yönünün önceliğini oluşturmaktadır. Temel yaşam gereksinimlerini karşılamış bir bireyin tatmin duygusunun tamamlanabilmesi adına bireyin sosyal refaha da ulaşabilmesi gerekmektedir. Örneğin bir gencin sosyal refaha ulaşabilmesi adına arkadaşlarıyla konsere gidip sosyalleşmesi yine o gencin ekonomik refah düzeyine bağlıdır. Neticede bireyin temel gereksinimlerinin ve sosyal gereksinimlerinin yolu da yine ekonomik refahtan geçmektedir.

Şüphesiz bireyin fiziksel ve ruhsal gereksinimleri, değerleri ve istekleri, dâhil olduğu toplumla birlikte şekillenmekte ve toplumu da şekillendirmektedir. Dolayısıyla her bireyin ve toplumun refah algısı da birbirinden farklıdır.

Özgürlük kavramında olduğu gibi refaha ulaşmanın yolu da güç kavramından geçmektedir. Güç bireylerin sosyoekonomik refahlarının kazanımlarına sıkı sıkıya bağlıdır. Refaha ulaşabilmek adına gücün arkasına aldığı dayanak; doğa, coğrafi koşullar, genetik faktörler, birey ve toplumların zaman içindeki kazanımları ile gelen gelenekler, görenekler, dini kurallar, sosyoekonomik statüler, yazılı yazısız kurallar, kanunlar, anayasalar vb. yapılar olarak çeşitlendirilebilir. Güçlü olan özgürdür ve güçlü olan refah sahibidir demek yanlış olmayacaktır. Özgürlük ve refah için gereken güce sahip olmak ve bunu faaliyete geçirebilmek ön şarttır.

Sosyoekonomik refah genel anlamda birey ve toplumların maddi ve maddi olmayan ihtiyaçlarının giderilmesiyle oluşan memnuniyet durumunu ifade etmektedir. Sosyoekonomik refah, müreffeh bir hayat, yoksulluk ve yoksunluktan uzak bir yaşam kalitesine sahip olmayı gerektirir. Sosyoekonomik refah madden beden ve manen kalbin ve ruhun doyunluğu, bireylerin ve toplumların daha müreffeh bir yaşam sürmesinin bir koşuludur. Söz konusu sosyoekonomik refahı oluşturan bu koşullar; eğitimde fırsat eşitliği, sağlıklı bir yaşam, daha az işsizlik daha az yolsuzluk, hukukun üstünlüğü, kaliteli bir hayat, temiz bir çevre olarak çeşitlendirilebilir.

Her birey, her zaman daha iyi bir yaşam arzu eder. Ancak “daha iyi bir yaşam” ifadesinden ne anlamak gerekmektedir? Bireylerin refahını şekillendiren önemli unsurlar; harcanabilir bir gelir, memnuniyet ve verimlilik odaklı bir iş, güvenli ve konforlu bir barınma, sağlık hizmetlerine erişim, iş ile yaşam arasında dengeye sahip bir düzen, kaliteli bir eğitim, etkileşimli sosyal bağlantılar, sivil katılım ve yönetim, sürdürülebilir temiz bir çevre, kişisel güvenlik ve bireyin kendini iyi hissettiği şekilde sıralanabilir.

2.2. Refah Devleti ve İktisadi Sistemler

Her birey aynı imkanlarla doğmaz, aynı şartarda da yaşamaz. Birey ilk olarak varlığına ilişkin fiziksel, ruhsal ve zihinsel yönden içsel bir takım faktörlerden daha sonra, ailesinden, yetiştiği coğrafya, yaşadığı ülke şartları gibi bir çok dış faktörden olumlu ve olumsuz yönde etkilenmektedir. Aynı zamanda bu faktörler bireyin, sağlık durumunu, kültür durumunu, sosyal ve ekonomik durumunu ve toplumdaki statüsünü tayin etmektedir.

Refah devleti, bireyin hangi sebeplerle olursa olsun, maruz kaldığı bu avantaj ve dezavantajlı durumları dengeleme rolü üstlenerek, sosyoekonomik yapıyı zayıfların lehine fırsata çevirmeyi görev edinen bir anlayış temelinde doğduğu söylenebilir. Bundan dolayı, Refah devleti iktisadi sistemde, piyasaya müdahale eden, piyasayı düzenleyen ve geliri yeniden dağıtan bir devlet modeli sergilemektedir. Bu özelliği ile liberal iktisat anlayışındaki minimum devlet figüründen daha güçlü ve daha sorumlu bir devlet figürü çizdiği söylenebilir.

Refah devleti kavramı siyasi bir söylem olarak, 1920-1930 lu yıllarda Almanya’da 'Wohlfahrtsstaat' terimi ile ortaya çıkmıştır. 1933 yılında Nazilerin güç kazanmasıyla birlikte refah devleti anlayışı giderek Almanya’da önemini yitirmiş, İngiltere’de ise 1928 yılında William Temple öncülüğünde, bir grup akademisyen tarafından kullanılmaya başlanmıştır. İkinci Dünya Savaşının sona ermesiyle birlikte Almanya’da 1945 yıllarında Refah Devleti kavramına karşılık gelen 'Wohlfahrtsstaat', kavramı politik olarak unutulmuş ve yerini 'Sozialstaat' (Refah Devleti) veya 'Soziale Marktwirtschaft (Sosyal Piyasa Ekonomisi) kavramlarına bırakmıştır¹⁰³.

¹⁰³ Klaus Petersen, J. Henrik Petersen, “Confusion And Divergence: Origins And Meanings Of The Term ‘Welfare State’ in Germany And Britain 1840–1940”, *Journal of European Social Policy*, 23(1), 2013, s. 37.

Sosyal devlet ya da sosyal refah devleti şeklinde farklı ifadelerle kullanılabilen refah devleti olgusu¹⁰⁴ vatandaşlarını yaşlılık, işsizlik, kaza ve hastalıklarla ilgili piyasa risklerinden koruyarak temel ekonomik güvenlik sağlamayı taahhüt eden¹⁰⁵ bir devlet modeli sunmaktadır.

Almanya’da filizlenen refah devleti anlayışına ilişkin ilk çalışmalardan olan ve Otto von Bismark tarafından hazırlanan ve 1884 yılında yürürlüğe giren sosyal sigorta modeli¹⁰⁶ İngiltere’de ise Beveridge tarafından 1942 yılında hazırlanan sosyal sigorta modeli¹⁰⁷ sosyal refah devleti modeli oluşumu için öncü uygulamalardır.

İngiliz tarihçi Asa Briggs (1921-2016) refah devleti için, “bireylerin ve ailelerin asgari gelirini garanti ederek en az üç noktada, piyasa güçlerinin oyununu değiştirmek maksadıyla örgütlü gücün (politika ve idare yoluyla) kasıtlı olarak kullanıldığı bir devlet modeli¹⁰⁸ şeklindeki ifadesinde, söz konusu üç noktayı şu şekilde yorumlamaktadır:

- Bireyler ve ailelere işlerinin veya mülklerinin piyasa değerine bakılmaksızın asgari gelir garantisi vermek,
- Birtakım sosyal güvensizliklerin (hastalık, yaşlılık, işsizlik vb.) boyutunu daraltarak, olası sorunlarda yardımcı olmak,
- Statü ve sınıf ayrımı yapılmadan, tüm vatandaşlara üzerinde anlaşmaya varılan belirli sosyal hizmetleri sunmaktır.

Ekonomi profesörü Nicholass Barr ise, refah devleti ile ilgili olarak, “*Tüm yoksulluk sihirli bir şekilde ortadan kaldırılabilirse bile, bir refah devleti, sigorta sağlamak ve insanlara gençlerinden yaşlı benliklerine yeniden dağıtım yaparak*

¹⁰⁴ Süleyman Özdemir, “*Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti*”, İstanbul, 2007, s. 18.

¹⁰⁵ Margaret Weir, “Welfare State”, *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*, ed., J. Neil Smelser, Paul B. Baltes, 2001, s. 16432.

¹⁰⁶ International Labour Organization, “From Bismarck To Beveridge: Social Security For All”, s. 2. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/documents/publication/wcm_041914.pdf (10.09.2020).

¹⁰⁷ Brain Abel Smith, “The Beveridge Report: Its Origins And Outcomes”, *International Social Security Review*, 45(1-2), 1992, s. 5.

¹⁰⁸ Asa Briggs, “The Welfare State in Historical Perspective” *European Journal of Sociology / Archives Européennes de Sociologie / Europäisches Archiv für Soziologie*, Cambridge University Press, 2(2), 1961, s. 228.

hayatlarını planlamalarına yardımcı olmak için yine de gerekli olacaktır."¹⁰⁹ sözleriyle refah devletine olan gereksinimin altını çizmiştir.

“Devletin amacı insanları bir araya getirmek değil, bir arada iyi yaşamalarını sağlamak olmalıdır”¹¹⁰ ifadesindeki şekliyle, minimum kamu müdahalesini destekleyen bunun yanında bekçi devlet politikasını öneren klasik iktisat ve liberal ekonomi anlayışından bu yana modern refah devletine geçişte devletin görev ve sorumlulukları ile ilgili farklı teoriler üretildiği, farklı politikalar izlendiği, kamu otoritesinin yer yer genişlediği bazen de daraldığı görülebilir.

Akademik çalışmalara bakıldığında, refah devleti ile ilgili ilk teorik çalışmaların ise 1950’li yılların sonlarına doğru ortaya çıktığı söylenebilir.

Bu çalışmalardan ilki Harold Wilensky (1923-2011) ve Charles Lebeaux (1701-1778)’un 1958 yılı çalışmasıdır. Wilensky ve Lebeaux refah devletlerini evrensel bir ayrımla ilk kez “kalıntı” ve “kurumsal” olarak Tablo 2.1. de gösterildiği üzere iki modelde ele almışlardır. Kalıntı refah modeline göre, refah aile ve piyasa tarafından sağlanmaktadır. Aile ve piyasanın bu işlevi yerine getiremediği takdirde refaha ulaşma görevini sosyal refah devleti üstlenecektir. Kurumsal refah modelinde ise, bireylerin sağlayamayacağı meblağlar olduğunda ve sanayileşmenin karmaşık yapısından dolayı çok fazla sorun çıktığında refah sağlama işlevi aslen devletin görevi olacaktır¹¹¹.

Tablo 2.1. Harold Wilensky ve Charles Lebeaux Refah Modeli

<i>Kalıntı Refah Modeli</i>
<i>Kurumsal Model</i>

Kaynak: Richard Hoefler, 1996, s. 109.

Modern anlamda refah devletleri ile ilgili çağdaş çalışmaların ise 1970’lerde başladığı söylenebilir. Bu çalışmalardan biri olan Richard Titmus(1907-1973)’un ortaya koymuş olduğu refah devleti modelidir.

¹⁰⁹ Nicholas Barr, “Redesigning the Welfare State”, *IMF Finance & Development magazine*, 55(4), 2018, s. 19.

¹¹⁰ Ahmet Burçin Yereli, *Ekonomik Özgürlükler ve Türkiye’de Devlet-Birey İlişkisi*, Ankara, 2003, s. 15.

¹¹¹ Richard Hoefler, “A Conceptual Model For Studying Social Welfare Policy Comparatively”, *Journal of Social Work Education*, 32(1), Alexandria, 1996, s. 109.

Titmus, refah devletlerine ilişkin bir düzen getirmek adına üç tür refah modeli ortaya koymuştur. Bunlar “Kalıntı (artık) Refah Modeli”, “Endüstriyel Başarı-Performans Modeli” ve “Kurumsal-Yeniden Bölüşümcü Model”dir¹¹².

Titmus’un: “*Sosyal politikanın üç zıt modelini veya işlevini incelemek faydalı olacaktır. Model oluşturmanın amacı, binanın mimarisine hayranlık duymak değil, ekonomik ve sosyal hayatımızın belirli alanlarıyla ilgili gerçeklerin, sistemlerin ve seçimlerin tüm düzensizliği ve karmaşasında bir düzen görmemize yardımcı olmaktır*”¹¹³ söylemi üzerine yapmış olduğu sınıflandırma tablolaştırılarak aşağıda Tablo 2.2.’de sunulmuştur:

Tablo 2.2. Richard Titmuss Refah Modeli

Model A-	<i>Kalıntı Refah Modeli</i>	Bu formülasyon, bir bireyin ihtiyaçlarının uygun şekilde karşılandığı iki 'doğal' (veya sosyal olarak verilmiş) kanal olduğu öncülüne dayanmaktadır; özel pazar ve aile. Yalnızca bunlar bozulduğunda geçici olarak sosyal refah kurumları devreye girer. Profesör Peacock bunu şöyle ifade etmektedir: 'Refahın gerçek amacı Devlet olmadan insanlara onsuz nasıl yapılacağını öğretmektir.
Model B-	<i>Endüstriyel Başarı-Performans Modeli</i>	Bu model, ekonominin tamamlayıcısı olarak sosyal refah kurumları için önemli bir rol içerir. Sosyal ihtiyaçların liyakat, iş performansı ve üretkenlik temelinde karşılanması gerektiğini savunur. Teşvikler, çaba, ödül, sınıf ve grup bağlılıklarının oluşumu ile ilgili çeşitli ekonomik ve psikolojik teorilerden türetilmiştir. 'Tamirci Modeli' olarak tanımlanmıştır.
Model C-	<i>Kurumsal Yeniden Dağıtım Modeli</i>	Bu model, sosyal refahı, ihtiyaç ilkesine göre piyasa dışında evrensel hizmetler sunan, toplumda önemli bir entegre kurum olarak görür. Kısmen sosyal değişimin ve ekonomik sistemin çoklu etkileri hakkındaki teorilere ve kısmen de sosyal eşitlik ilkesine dayanmaktadır. Temelde, zaman içinde komuta aşırı kaynaklarda yeniden dağıtım sistemlerini içeren bir modeldir.

Kaynak: Richard Titmus, 1974, s. 145-146.

Refah devleti modellerine ilişkin bir diğer önemli çalışma Danimarkalı sosyolog Gosta Esping-Andersen'in çalışmasıdır. Andersen, liberal korporatist-muhafazakar ve sosyal demokratik refah modeli Titmuss tarafından geliştirilen tipolojiye dayanmaktadır¹¹⁴.

Andersen refah modeli Titmuss tipi refah devleti modelinin karşılığıdır. Refah devleti yaklaşımında en çok kabul gören tasnif ise Esping- Andersen modelidir. Gøsta Esping-Andersen *Üç Dünya Refah Kapitalizmi* (1990) (Three Worlds of Welfare

¹¹² Pamela Singla, Alexandra Kaasch, “From Tittmuss to Anderson: A Comparative Analysis of the Indian and Swedish Welfare States”, Anatomy of Public Policy Reforms and Development, ed., N.U. Khan and P. Sigamani, New Delhi: Macmillan Publishers India Ltd., 2011, s. 4.

¹¹³ Richard M. Titmuss, ‘What is Social Policy?’, (Ed. Stephan Leibfried, Steffan Mau), *Welfare States, Construction, Deconstruction, Reconstruction*, 1974, s. 145-147.

¹¹⁴ P. Singla, A. Kaasch, agm., s. 4.

Capitalism) adlı kitabında ana hatlarını çizdiği ve aşağıda Tablo 2.3.'de gösterildiği üzere 3 tür refah modeli yaklaşımı¹¹⁵ öne sürmüştür:

Tablo 2.3. Gosta Esping Andersen Refah Modeli

<i>Liberal Refah Modeli</i>	<i>ABD, Kanada, Avustralya, İngiltere</i>	Bireyler kendi adına karar vermek için rasyonel ve zekidir. Bireyler sadece pazar ve aile kırıldığında son çare olarak devletle yakınlaşacaktır. Devletin kişinin yaşamına asgari müdahalesine inanmaktadır. Devlet yardımı ile yaşayanlar, kendilerini başarısız olarak görmektedirler. Liberal tipler, aynı zamanda damgalamaya neden olduğu için Devlete asgari bağımlılığı hedeflemektedir.
<i>Korporatist –Muhafazakâr Kıta Avrupası Refah Modeli</i>	<i>Almanya, İtalya, Avusturya, Fransa</i>	Parasal destekleme anlayışına sahiptir. Sosyal hizmetler diğer kurumlar aracılığıyla ihtiyaç sahiplerine sunulur, böylece sosyal ihtiyaçlar liyakat, iş performansı ve üretkenlik temelinde karşılanır
<i>Sosyal Demokratik İskandinav Refah Modeli</i>	<i>Danimarka İsveç</i>	Evensel ve yeniden dağıtıcı anlayışı benimser ve en yüksek standartların eşitliğine dayanır. İhtiyaç, insan hayatının normal bir parçası olarak kabul edilir.

Kaynak: Pamela Singla, Alexandra Kaasch, 2011, s. 5.

Siyaset bilimi profesörü Maurizio Ferrera 1996 yılı çalışmasında, Esping Andersen'in çalışmasında ihmal edildiği düşünülen, Güney Avrupa Refah Modelini (İtalya, İspanya, Portekiz, Yunanistan) de ilave ederek Andersen'in modelini genişletmiştir¹¹⁶. Bütün bu refah devleti modelleri günümüz devletlerinin iktisadi sistem içindeki konumlarına da ayna tutmaktadır.

Günümüzde iki büyük iktisadi sistem mevcuttur. İlki birinci bölümde ekonomik özgürlükler kavramının içinde yer alan liberalizm (kapitalizm), ikincisi de liberalizme karşı gelişen sosyalizm¹¹⁷ (komünizm) dir. Bu her iki sistemin de kendine has iktisadi yapılanması mevcuttur. Kapitalizmin iktisadi yapılanması piyasa ekonomisi iken, komünizmin iktisadi yapılanması ise “sosyalist ekonomi” (merkezi planlama, komuta ekonomisi) dir. Bu iki iktisadi yapılanmanın tam da ortasında kalan sistem ise “karma ekonomi” (devletçilik, sosyal refah) olarak bilinen sistemdir.

Adam Smith (1723- 1790) Kapitalizmin, Karl Marx (1818-1883), Komünizmin ve John Maynard Keynes (1883-1946) ise Refah Devletinin en etkili isimleri arasında

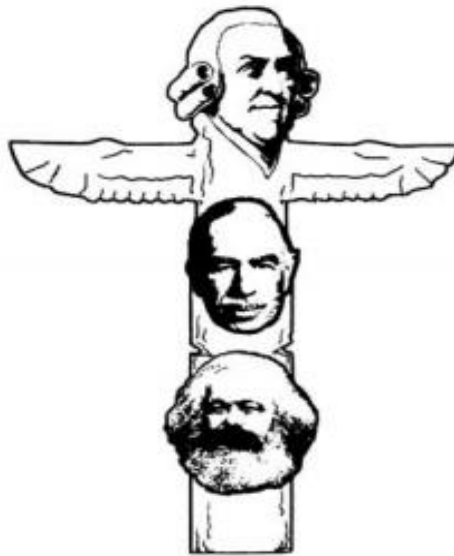
¹¹⁵ P. Singla, A. Kaasch, agm., s. 4-6.

¹¹⁶ Maurizio Ferrera, The “Southern Model” of Welfare in Social Europe”, *Journal of European Social Policy*, 6(1), 1996, s. 19-20.

¹¹⁷ Piyasa ekonomisine alternatif olarak gelişen sosyalist sistemde olası sorunlara merkezi bir otorite olan devlet kurumunca çözüm üretilmeye çalışılmaktadır. Sosyalist düzen çıkar çatışmalarından kaynaklı sorunlarda, piyasaya bırakıldığında dengeli dağılamayacak refahın paylaşılmasında, sosyal siyasi ve ekonomik yapıya doğrudan müdahale ederek çözmekte ve özel mülkiyetin eşitsizliğe neden olacağını öngörerek bütün üretim kaynaklarını devlet otoritesinde tutmaktadır.

kabul edilmektedir. Bu üç iktisatçı bu günün ekonomik sistemlerinin de temellerini atan, geliştirdikleri siyasi ve iktisadi yaklaşımlarla 18 ve 20. yüzyıllar arasında etki etmiş teorisyenlerdir.

Amerikalı iktisatçı Skousen söz konusu iktisatçıları “Üç Büyükler” olarak tanımlayarak, iktisatçıların ve teorilerinin ekonomik özgürlük ve büyüme üzerindeki etkisini totem pole yaklaşımı ile (ekonominin totem direği)¹¹⁸ açıklamıştır. Skouzen birçok iktisatçının görüşlerini de yansıttığını belirten bu sıralama için, Smith’i en başa almış, ardından Keynesi ve son olarak da Marx’ı hiyerarşik sıralamada en sona koymuştur.

Kaynak: Mark Skousen, 2007, s. 1.

Şekil 2.1. Ekonominin Totem Direği

İktisadi düşünceye öncülük eden klasik iktisadın öncüsü Adam Smith (1723–1790) Milletlerin Zenginliğine dair teorisinde, “bireysel çıkar dürtüsüyle ekonomide iş bölümüne gidileceğini, sermaye birikiminin gerçekleşeceğini, verimliliğin artacağını” dolayısıyla ekonomik refahın da artacağını öne sürmüştür. Smith’e göre genel refahın kaynağı; kişinin kendi yararı ve mülkiyeti için gösterdiği çabaya, işbölümüne, uzmanlaşmaya, serbest ticarete ve rekabet ortamına dolayısıyla serbest piyasa koşullarına bağlıdır. Bunun yanında doğal özgürlüğün bir savunucusu olan Smith, “bireylere kendi kişisel çıkarlarını takip etme imkânı veren bir ekonomik sistemin, “görünmeyen bir el” yardımıyla kendi kendine düzene gireceğini, toplumsal düzenin

¹¹⁸ Mark Skousen, *The Big Three In Economics: Adam Smith, Karl Marx, and John Maynard Keynes*, New York, 2007, s. X-XI.

sağlanacağını sonunda ise, müreffeh bir ekonomiye ve evrensel zenginliğe ulaştıracağını savunmuştur¹¹⁹.

18. yüzyıl Serbest Piyasa düzeninde herşey yolunda giderken, ne olmuştur da liberal iktisadi modelden vazgeçilmiş, devletin müdahalesine ihtiyaç duyulmuştur?

Liberal iktisadi modelde serbest bırakılan piyasa anlayışında mevcut koşullarda piyasanın kendi kendini düzenleme teorisi geçerliliğini koruyabilse de, Dünya düzeninde 20 yüzyılda; siyasi, sosyal ve ekonomik alanda yaşanan olumsuz gelişmeler (sanayileşmenin getirdiği sorunlar, savaşlarla ortaya çıkan temel yoksunluk, 1929 Dünya Ekonomik Buhranı dönemi yaşanan deflasyon ve işsizlik), iktisadi sistemin sorgulanmasına neden olmuş ve devletin ekonomiye müdahalesini gerekli kılmıştır. Özellikle 1929 yılında yaşanan Ekonomik Buhran, yine aynı dönemde SSCB’de yürütülen planlı ekonomi modeliyle kazanılan iktisadi başarı kapitalizme olan güveni sarsmıştır. Dolayısıyla serbest piyasa anlayışı ile optimal kaynak tahsisine ulaşamadığı ve piyasanın kendi kendine bırakıldığında başarısız olduğu bir sonuç ile karşı karşıya kalınmıştır.

Piyasa başarısızlıkları ile ilgili literatürde ilk çalışmalardan olan, Francis M Bator’un 1958 yılında yayınlanan Piyasa Başarısızlığının Anatomisi adlı çalışmasında “Gerçek dünyadaki, birçok şey (eksik bilgi, değişime direnç, maliyetsiz götürü vergi, belirsizlik ve tutarsız beklentiler..gibi birçok şey) piyasadaki verimliliği ihal eder”¹²⁰ diyerek, bir nevi piyasa başarısızlıklarının neler olduğunun altını çizmiştir. Ardından Nicholas Barr, 1992 yılında yapmış olduğu çalışmasında geleneksel pazar başarısızlıklarını, *kusurlu rekabet, dış etkiler, ölçeğe göre artan getiri, kamu malları, temizlenemeyen pazarlar, dışsallıklar ve liyakat malları*¹²¹ şeklinde sıralayarak konuya açıklık getirmiştir.

Piyasa başarısızlıklarının içinde değerlendirilen kavramlardan biri de *Asimetrik Bilgi*¹²² dir. Asimetrik bilginin; Stiglitz¹²³, Akerlof¹²⁴ ve Spence¹²⁵, in düşünceleri çerçevesinde şekillendiği söylenebilir.

¹¹⁹ Adam Smith, *Milletlerin Zenginliği*, (çev. Haldun Derin), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Hasan Ali Yücel, Klasikler Dizisi, 2006, s. 25-27.

¹²⁰ Francis Bator, “The Anatomy of Market Failure”, *The Quarterly Journal of Economics*, 72(3), 1958, s. 352.

¹²¹ Nicholas Barr, “Economic Theory And The Welfare State: A Research And Commentary”, *Journal of Economic Literature*, 30(2), 1992, s. 751-753.

¹²² 2001 Yılı Nobel ödülünü "Asimetrik Bilgi İçeren Pazarlar" çalışmaları ile George Akerlof, Michael Spence ve Joseph E. Stiglitz paylaşmıştır. Akerlof’un iyiyi kötünden ayırtmedeki zorluğu anlattığı ve

Neoklasik iktisat teorisyenlerinden Musgrave, piyasa mekanizmasının tek başına tüm ekonomik işlevleri yerine getiremeyeceğini kamunun piyasayı, belirli açılardan yönlendirmesi, düzeltmesi ve tamamlaması gerektiği¹²⁶ gerçeğinin farkına varılmasına dikkat çekmektedir. Musgrave, piyasanın bir takım fonksiyonları gerçekleştiremeyeceği düşüncesinden hareketle, devletin piyasalara müdahalesinin gerekli olduğunu ifade ederek, devlete bu konuda ekonomik alanda, tahsis, bölüşüm ve istikrar¹²⁷ olmak üzere üç önemli görev yüklemiştir.

Piyasa mekanizmasının kaynak tahsisindeki söz konusu etkinsizliği, kısaca piyasanın başarısızlığı, devletin ekonomik işlevlerini gerekli kılmıştır. Piyasa başarısızlığı ile kastedilen nokta, piyasada belli durumlar söz konusu olduğunda, Pareto etkin, “Birinci En İyi” kaynak tahsisinin başarılabilmesidir¹²⁸.

İktisatçıların refah iktisadının temel teorimi adını verdikleri teoreme göre, rekabetçi piyasa mekanizması bir ekonomideki kaynakları başka bir merkezi yönlendirmeye ihtiyaç duymaksızın en etkin şekilde tahsis etmektedir. Bu sistem, Henry Rosen’a göre, refah iktisadının temel teoremi olan, Adam Smith’in görünmez elidir¹²⁹.

Bu noktada refaha ilişkin teorik iktisadi alt yapıyı aktarmak, aynı zamanda, sosyoekonomik refaha ilişkin unsurların belirlenebilmesi ve ölçülebilmesine ilişkin, bir toplumda kaynakların ve malların tahsisinin, refahı nasıl etkilediğini ortaya koymak adına çalışmada refah iktisadına doğru bir giriş yapılacaktır.

Refah ekonomisinin kurucusu olarak bilinen ve kavrama ilişkin ilk tanımlamayı yapan, Cambridge Üniversitesi Profesörlerinden Arthur Cecil Pigou (1877-1959)’nun “Refah Ekonomisinin Bazı Yönleri” çalışmasında, “*Refah Ekonomisi, dünyanın veya*

---

satıcıların alıcılardan daha fazla bilgiye sahip olduğunu iddia ettiği “Limon Pazarı: Kalite Belirsizliği ve Pazar Mekanizması”, başlıklı çalışması, Spence’in “İş Piyasası Sinyalizasyonu” Stiglitz’in Rothschild ile sigorta şirketlerinin muhtemel sigorta müşterilerinin gerçek risk durumları hakkında yeterli bilgiye sahip olmadıkları teorileridir.

¹²³ Michael Rothschild, Joseph Stiglitz, “Equilibrium in Competitive Insurance Markets: An Essay on the Economics of Imperfect Information”, *The Quarterly Journal of Economics*, 90(4), 1976, s. 629-649.

¹²⁴ George Akerlof, “The Market for “Lemons”: Quality Uncertainty and the Market Mechanism”, *The Quarterly Journal of Economics*, 84(3), 1970, s. 488-500.

¹²⁵ Michael Spence, “Job Market Signaling”, *The Quarterly Journal of Economics*, 87(3), 1973, s. 355-374.

¹²⁶ Richard Musgrave, Peggy Musgrave, *Public Finance In Theory And Practice*, 5th ed., New York, 1989, s. 5.

¹²⁷ R. Musgrave, P. Musgrave, *age.*, s. 7-11.

¹²⁸ Güneri Akalın, *Kamu Ekonomisi*, 2006, s. 14.

¹²⁹ G. Akalın, *agm.*, s. 42-43.

belirli bir ülkenin ekonomik refahının artacağı baskın etkileri araştırmakla ilgilenir”¹³⁰ sözleriyle refah ekonomisi tanımını literatüre kazandırdığı söylenebilir.

Paul Samuelson (1821-2009) refah iktisadını, bölüşüm teorisi içinde yer alması gerektiğini ileri sürerken, Tibor Scitovsky (1910-2002) ise, ekonomi politikası içinde ele alınması gerektiğini öne sürmüştür¹³¹. Dolayısıyla refah iktisadı teorilerinin, tek bir görüş etrafında birleşmekten ziyade farklı iktisatçılar tarafından tarihsel bir süreç içinde olgunlaşarak geliştirildiğini söylemek mümkündür. Refah iktisadının gelişimine katkı sağlayan teorisyenler ve analizlerine ilişkin bir özet, Tablo 2.4.’te sunulmuştur.

Tablo 2.4. Refah İktisadına İlişkin Teorisyenler ve Analizleri

Marshall	Tüketici Fazlası
Pareto	Pareto’nun Optimalite Teorisi
Pigou	Eş Tatmin Kapasitesi Teorisi
Nicholas Kaldor	Tazminat Kriteri
John Hicks	Tazminat Kriteri
Scitovsky	Çift Kriteri
Little	Tazminat Kriteri
Paul Samuelson	Sosyal Refah Fonksiyonu
Bergson	Sosyal Refah İşlevi
Kenneth Arrow	İmkansızlık Teoremi
Lipsey ve Lancaster	İkinci En İyi
Amartya Sen	Sosyal Refah Görüşü
Jules Dupuit-Marshall	Fayda Maliyet Analizi

Kaynak: Yazar tarafından literatürden derlenmiştir.

Antoinette Baujard¹³² Refah iktisadını, tarihsel bir panorama dahilinde ayrıntılayarak, kronolojik bir biçimde tasniflendirmektedir. Baujard’ın bu tasnifi, tablolaştırılarak, Tablo 2.5’te sunulmuştur.

Tablo 2.5. Refah İktisadının Kronolojisi

Faydacı Miras	1780-1890	Faydacılar
Eski Refah Ekonomisi	1890-1940	Pigou
Yeni Refah Ekonomisi	1940-1950	İngiliz Yaklaşımı Amerikan Yaklaşımı Fransız Kamu Ekonomisi Ekolü
Arrowian Dönem	1950-2000	Maliyet-Fayda Analizi Sosyal Seçim Teorisi Eşitlik Teorisi

Kaynak: Antoinette Baujard, 2015, s. 2.

¹³⁰ Arthur Cecil Pigou, “Some Aspects of Welfare Economics”, *The American Economic Review*, 41(3), 1951, s. 288-289.

¹³¹ Nadir Eroğlu, “John R. Hicks’in Refah Ekonomisine Katkıları”, *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19(1), 2004, s. 138.

¹³² Antoinette Baujard, "Economic Science vs. Welfare Economics An Epistemological Reading Of The History Of Welfare Economics", 2015, working paper, s. 2.

2.2.1. Faydacı Miras

Refah, iktisadi sistemler içerisinde faydacı felsefe görüşü etrafında gelişmiştir. Faydacılık ise en iyi bilinen en etkili ahlaki teorilerden biridir. Sonuçsalcı biçimler gibi faydacı yaklaşım (“*fayda ilkesi*” veya “*en büyük mutluluk ilkesi*”) eylemlerin etkilerinin sadece ürettikleri iyi ve kötü sonuçlarına odaklanmaktadır. Faydacılar, ahlakın amacının dünyadaki iyi şeylerin (zevk ve mutluluk gibi) miktarını artırmak ve kötü şeylerin (acı ve mutsuzluk gibi) de miktarını azaltarak hayatı iyileştirmek olduğu konusunda birleşirler¹³³.

Faydacılığın kökenleri, Yunan filozofu Epicurus’a kadar eski olsa da Faydacı görüşün kabul edilen öncüsü Jeremy Bentham (1748-1832) dır. Bentham’ı ilerleyen dönemlerde, John Stuart Mill, Pigou ve Alfred Marshall gibi iktisatçılar takip etmişlerdir. Çağımızda en etkili ahlak kuramlarından biri olarak bilinen faydacı felsefe hazzı ölçüt olarak kabul eden, mutluluğu da hedef alan bir ahlak anlayışı çerçevesinde şekillenmiştir.

Refah iktisadi ve faydacı felsefe ile özdeşleşen Bentham faydacılığın ahlak kuramını kavramsallaştırdığı, *Ahlak ve Yasama İlkeleri* (1781) adlı eserinin 1. Bölümünde fayda ilkesi için şunları söylemektedir: “*Doğa, insanı iki egemen efendinin, acı ve hazzın yönetimi altına almıştır. Ne yapacağımızı ve ne yapmamız gerektiğini belirleyen bu iki efendidir.. fayda ilkesi bu geçerliliği tanır.*”¹³⁴ Dolayısıyla insan duygularının ve hislerinin esiridir dolayısıyla insanın davranışlarına duyguları ve hisleri yön verir. Bentham söz konusu eserinde fayda için, “*herhangi bir nesnedeki mülkiyet, dolayısıyla fayda, avantaj, zevk, iyilik veya mutluluk üretme eğilimi*”¹³⁵ diyerek, faydadan ne anlaşılması gerektiğinin altını çizmiştir. Bentham ayrıca bireyin mutluluğu ve topluluğun mutluluğu ile ilgili “*Topluluğun çıkarının onu oluşturan birkaç üyenin çıkarlarının toplamı*”¹³⁶ olduğunu ve “*Bireyin menfaatinin ne olduğunu anlamadan, toplumun menfaatlerinden bahsetmenin boşuna*”¹³⁷ olacağını öne sürmüştür. Bentham’a göre her bir bireyin menfaatinin bütünü toplumun menfaatini oluşturacaktır.

¹³³ Stephen Nathanson, “Utilitarianism, Act and Rule”, *Internet Encyclopedia of Philosophy*, <https://iep.utm.edu/util-a-r/> (16.05.2020).

¹³⁴ Jeremy Bentham, *An Introduction to the Principles of Morals and Legislation*, 1781, Batoche Books Kitchener 2000, s. 14., <https://socialsciences.mcmaster.ca/econ/ugcm/3ll3/bentham/morals.pdf> (02.11.2019).

¹³⁵ J. Bentham, age., s. 14.

¹³⁶ J. Bentham, age., s. 15.

¹³⁷ J. Bentham, age., s. 15.

Bentham söz konusu kitabının 4. Bölüm 4. paragrafında, bir zevk veya acının değeri nasıl ölçülmeli başlığı altında; bu zevk ve ağrının; *yoğunluğu, süresi, kesinlik yada belirsizliği, yakınlığı ve uzaklığı* şeklinde dört kriter ile ölçülebileceğini¹³⁸ düşünmektedir.

Faydacı felsefenin diğer bir aktörü John Stuart Mill (1806-1873) ise, Faydacılık (1863) adlı yapıtının ikinci bölümünde “ *Bazı zevklerin diğerlerinden daha fazla arzu edilen ve daha değerli olduğu gerçeğinin farkına varmak, fayda ilkesi ile oldukça uyumludur. Diğer tüm şeylerin tahmininde kalitenin nicelik kadar olduğu düşünülürken, zevklerin tahmininin yalnızca niceliğe bağlı olması gerektiği saçmadır.*”¹³⁹ Mill, hazzın sadece nicelik olarak değil, nitelik olarak da birbirinden ayrılabilmesini ifade etmektedir. Mill’in fayda felsefesi ise, daha hedonistik eğilimleri vurgulayarak faydacılık için, Bentham fayda prensibinden ayrı, faydanın (zevkin) sıralanabilir ve ölçülemez olduğu yönüne ilişkin vurgusu ile bu noktada ayrılmaktadır.

1998 yılında Nobel Ekonomi Ödülü sahibi Harvard Üniversitesi iktisat ve felsefe profesörü Amartya Sen Tablo 2.6’da listelendiği şekliyle faydacı yaklaşımı temelde üç boyutta¹⁴⁰ ele almıştır.

Tablo 2.6. Faydacı Yaklaşım

Sonuççuluk	Sonuçta ortaya çıkan duruma göre hareket etmek.
Refahçılık	Bireysel fayda düzeylerinde tanımlanan refah fonksiyonu.
Toplam Sıralama	Bireysel faydaların toplamı.

Kaynak: Anthony Atkinson, 1999,175.

Sen’e göre faydacı felsefe temelde üç ilkeye dayandırılmaktadır:

- Toplumun bir sosyal durumdan bir diğer sosyal duruma geçmesinin iyi ya da kötü olarak değerlendirildiği ve bu durumunda bireylere sağladığı refah ile ölçülmesidir.
- İkinci ilkeye göre sonuç odaklı olmasıdır. Sonuç olarak toplam refah artıyorsa bu durum iyi olarak değerlendirilir.
- Üçüncü olarak ta toplumun refahı tek tek bireylerin faydaları toplamına eşit varyasılmasıdır.

¹³⁸ J. Bentham, *age.*, s. 14-31.

¹³⁹ John Stuart Mill, *Utilitarianism*, 1863, Part II.

https://www.qcc.cuny.edu/socialSciences/ppecorino/ETHICS_TEXT/Chapter_6_Teleological_Theories_Utilitarianism/J_S_MILL_TEXT.htm (05.11.2019).

¹⁴⁰ Anthony Atkinson, “The Contributions of Amartya Sen to Welfare Economics”, *The Scandinavian Journal of Economics*, 101(2), 173-190, 1999, s. 175.

Herhangi bir durumda bazı bireylerin faydaları azalsa da toplam fayda artıyorsa, bu durum toplumsal açıdan kabul edilebilirdir. Dolayısıyla faydaların toplanması faydaların ölçülebilir ve karşılaştırılabilir olmasından kaynaklanmaktadır¹⁴¹. Böylelikle faydacı felsefe refahın ölçülebilir ve toplanabilir olduğunu savunan, kardinalistler ile refahın ancak artıp azaldığını yani sıralanabilir olduğunu söyleyen ordinalistler merkezinde gidip gelmiştir¹⁴².

Zaman içerisinde refah fayda ve mutluluk kavramlarına ilişkin Kardinal Faydacı görüş 1930 lardan sonra ordinal fayda anlayışına doğru kayacaktır. Bu noktada bize günümüzdeki refah algısındaki ölçülebilir refah algısından mutluluk refahına doğru yönelişin geçiş sürecini hatırlatmaktadır.

2.2.2. Eski Refah

Eski Refah İktisadi teorisyenleri, Benthamcı düşünce etrafında faydanın ölçülebilir olduğunu savunmaktayken, Pigou her ne kadar Bentham'cı ahlak teorisi ilkesi ile hareket etmiş olsa da faydanın tümüyle ölçülemese de bireyler arasında karşılaştırılabileceği görüşünü savunmaktaydı¹⁴³. Klasik faydacı görüşten gelen ve Neo Klasik İktisada yön veren Pigou, Refah İktisadının temellerini atan kişidir¹⁴⁴. Pigou'nun 1920 yılında yayınlanan Refah Ekonomisi¹⁴⁵ (The Economics of Welfare) adlı eseriyle ortaya koyduğu iktisadi analiz zaman içerisinde "eski refah iktisadı" olarak karakterize olmuştur. Refah teriminin de popülerliğini başlatan Pigou, Refah Ekonomisi başlıklı bu eserinde, "ekonomik refahın tanımı", "refahın maksimize edildiği durum" ve "refahı artırmak için politika önerileri" üzerinde yoğunlaşmıştır. Pigou, refah kavramına da açıklık getirmiştir. Genel refahı geniş ve karmaşık olduğu düşüncesiyle refaha ilişkin değerlendirmelerini ekonomik refahla sınırlandırmıştır.

Pigou ekonomik refahı; "Sosyal hayatta mevcut olan tek ölçüm aracı paradır. Bu nedenle, araştırmamızın kapsamı, sosyal refahın doğrudan veya dolaylı olarak paranın ölçüm çubuğu ile ilişkilendirilebilecek kısmı ile sınırlı kalmaktadır. Refahın bu kısmına

¹⁴¹ H. Kirmanoğlu, *age.*, s. 76.

¹⁴² Marcus Fleming, "A Cardinal Concept of Welfare", *The Quarterly Journal of Economics*, 66(3), 1952, s. 371.

¹⁴³ Mark Eyskens, "Büyük Depresyonun İktisat Teorisine Etkisi", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 28(1/4), 2012, s. 17.

¹⁴⁴ John Hicks, "The Scope and Status of Welfare Economics", *Oxford Economic Papers*, 27(3), 1975, s. 310.

¹⁴⁵ Arthur Cecil Pigou, *The Economics of Welfare*, 1920, (Book, 1932), 4th ed., Macmillan, London, <https://www.worldcat.org/title/economics-of-welfare/oclc/302702> (01.09.2019).

ekonomik refah denebilir"¹⁴⁶ cümleleriyle, refahı "doğrudan veya dolaylı olarak paranın ölçüm çubuğuyla ilişkilendirilebilen" kısmı olarak tanımlamıştır.

Pigou ekonomik refaha ilişkin olarak yararlanılan faydayı ise: "*Herhangi bir kişinin yararlanacağı ekonomik refahın, aldığı gelire değil, tükettiği gelire bağlı olduğunu unutmamalıyız*"¹⁴⁷ ifadesinden hareketle refahın, gelir ile değil tüketim ile ölçülebileceği sonucuna ulaşılabilir.

Nath'ın yorumuyla Pigoucu Refah İktisadı'nın üzerine oturduğu beş temel ilke şu şekilde sıralanmaktadır¹⁴⁸:

- Bireyin kendi gelirinden, dinlenmesinden ve servetinden çektiği fayda kardinal olarak ölçülebilir.
- (Farklı) Bireylerin faydalarını ölçen birimler aynıdır (benzerdir).
- Bütün bireylerin zevkleri aynıdır, bu nedenle her bireyin parasal gelirinin marjinal fayda eğrisi aynıdır ancak, bireylerin parasal gelirleri birbirinden farklı olduğundan marjinal fayda eğrisinin farklı noktalarında bulunacaklardır.
- Sosyal fayda ve bütün toplumun faydası bireysel faydaların toplamına eşittir.
- Sosyal faydanın artırılması arzu edilmelidir.

"Eski Refah İktisadı" veya "Utilitarian İktisat" denilen Pigoucu Refah İktisadı'nın iki optimum koşulu bulunmaktadır¹⁴⁹:

İlki; "*İnsanları çıkarlarının gösterdiğinden ve dilediklerinden çok çalışmaya zorlamaksızın, verimli etkinliği ve dolayısıyla milli gelirin ortalama hacmini artıran, fakat bölüşümünü bozmayan ve tüketilebilir gelirin artışını etkilemeyen her neden, genel olarak ekonomik refahı artırır.*" şeklinde açıklanmaktadır.

İkincisi; "*Milli geliri azaltmadan ve artışını etkilemeksizin, yoksul insanların milli gelirden ellerine geçen payı nispi olarak artıran her neden, genel olarak ekonomik refahı artırır.*" ifadeleriyle yorumlanmıştır. Bu koşullardan ilki etkinlik koşulu ikincisi ise bölüşüm koşulu olarak, teorisyenlerce refah iktisadı içerisinde tartışılan önemli noktalardandır.

¹⁴⁶ A. C. Pigou, *age.*, s. 5.

¹⁴⁷ A. C. Pigou, *age.*, part III.

¹⁴⁸ Güneri Akalın, *Kamu Ekonomisi*, Ankara, 1986 s. 49-50.

¹⁴⁹ G. Akalın, *Kamu Ekonomisi*, 1986, *age.*, s. 49.

2.2.3. Yeni Refah

Pigovian analize olan itirazlar refah ekonomisine yeni bir pencere açılmasına neden olmuştur.

Yeni refah iktisadı teorisyenleri için Paul Samuelson (1821-2009); “Abba Lerner (1903-182), John Hicks (1904-1989), Nicholas Kaldor (1908-1986), Tibor Scitovsky (1910-2002), Harold Hotelling (1895-1973, Ragnar Frisch (1895-1973)’in adını vermektedir¹⁵⁰.

Yeni refah iktisadına ise iki tür yaklaşım¹⁵¹ hâkim olmuştur. Bunlardan ilk yaklaşım, 1930 larda ortaya çıkan İngiliz Yaklaşımı; diğeri de 1940 larda geliştirilen Amerikan Yaklaşımıdır.

Söz konusu yaklaşımlar ve teorisyenleri tablollaştırılarak, Tablo 2.7.’de sunulmuştur.

Tablo 2.7. Yeni Refah İktisadı Yaklaşımı

İngiliz Yaklaşımı	Amerikan Yaklaşımı
Nicholas Kaldor	Abram Bergson
John Hicks	Paul Samuelson
Tibor Scitovsky	

Kaynak: Antoinette Baujard, 2013, s. 7-9.

Joseph Alois Schumpeter (1883-1950) “*Yeni Refah Ekonomisi*” nin koruyucu azizi Pareto'dur”¹⁵² sözü ile yeni refah ekonomisindeki pareto etkisinin gücünü ortaya koymuştur.

Pigou'nun ardından Vilfredo Pareto ile parlayan refah iktisadı, piyasa refah dengesi kurmaya çalışmıştır. Bu dengeyi sağlayan durum ise, optimalite kriteri olarak bilinmektedir. Bu kriterler içinde en çok kullanılanı da İtalyan iktisatçı ve sosyolog Vilfredo Pareto'nun geliştirdiği Pareto Optimal kriteridir.

Refah iktisadı şu iki teori üzerinde yoğunlaşmıştır¹⁵³:

- Pareto Optimum: “Hiç kimsenin refahının başkalarınınkini azaltmadan, artırmanın mümkün olmadığı durumdur.”

¹⁵⁰ Kotaro Suzumura, An interview with Paul Samuelson: *Welfare Economics, “Old” And “New”, And Social Choice Theory. Social Choice And Welfare*, 25(2), 2005, s. 334.

¹⁵¹ Antoinette Baujard, “*Welfare Economics*, Social Science Research Network” Groupe d'Analyse et de Théorie Economique (GATE) No:1333, 2013, s. 7.

¹⁵² Joseph A. Schumpeter, “Vilfredo Pareto (1848–1923)”. *The Quarterly Journal of Economics*, 1949, 63(2), 1949, s. 165.

¹⁵³ G. Akalın 2006, age., s. 60.

- Pareto İyileştirme: Yeni bir kaynak tahsisi ile bir kimsenin durumunu kötüleştirmezsiniz, diğerinin durumunun iyileştirilmesidir.

Bu teoremler birinci ve ikinci teorem olarak anılırlar. Birinci teorem görünmez elin (piyasa mekanizması) durumunu açıklarken ikinci teorem de birinci en iyinin olduğu bir koşulda etkinlik kaybı olmadan nasıl yeniden bölüşüm mümkün olabilir sorusuna yanıt vermektedir¹⁵⁴.

Piyasa başarısızlıkları gibi belli durumlarda pareto etkin- pareto optimal durum diğer adıyla *Birinci En İyi* durum kaynak tahsisini başaramayacaktır¹⁵⁵.

Ekonomi Profesörü Feldman'a göre ise refah iktisadının ilk teoremi matematiksel açıdan doğru olabilir. Ancak aşağıda sıralanan durumlar ilk teoremi geçersiz kılmaktadır¹⁵⁶:

- *Teorem bir soyutlamadır. Gerçekler göz ardı edilmektedir. Tüketicilerin tercihleri verilmemektedir. Reel ekonomi asla dengede değildir, çoğu piyasa düşük arz veya aşırı talep ortamında ve sabit bir akış durumundadır. Ekonomik dinamikler zevkler ve teknoloji sürekli değişirken, model sabit olduklarını varsaymaktadır.*
- *İlk teorem ile rekabetçi bir piyasa hayal edilmekte ancak gerçek dünya tekel ve piyasa gücünde yoğunlaşmıştır.*
- *Teorem dışsallıkları yok saymaktadır. (Eğer bir değişim ekonomisinde bir kişinin faydası, bir başka kişinin tüketimine bağlıysa teorem tutmaz. Benzer şekilde, eğer bir üretim ekonomisi firmasında üretim olasılık seti, başka bir firmanın üretim vektörüne bağlıysa teorem yine tutmaz.)*
- *Teorem hiçbir kamu malı olmadığını varsayar, yani, ulusal savunma, yargı sistemleri veya deniz fenerleri gibi. Bu tür mallar tamamen özel olarak sağlanıyorsa üretim o zaman optimal dengenin altında olacaktır.*
- *Teorem dağılımı göz ardı eder. Bazı insanlar onları son derece zengin yapan kaynaklara sahipken, diğerleri birçok açıdan oldukça fakir olabilir.*

¹⁵⁴ G. Akalın, 2006, *age.*, s. 75.

¹⁵⁵ G. Akalın, 2006, *age.*, s. 15.

¹⁵⁶ Allan M. Feldman, *Welfare Economics*, 2006, s. 4.

https://www.brown.edu/Departments/Economics/Faculty/Allan_Feldman/efiles/PDFs/Welfare%20Economics.Draft.pdf (16.06.2019).

Dolayısıyla tam rekabetin yaşanmadığı eksik rekabet koşulları altında, ortaya çıkan dışsallıklar¹⁵⁷ ve kamusal malların varlığı, Pareto etkin denge fiyatlarının oluşumunu engelleyerek üretim ve dağılımdaki etkinliği bozmaktadır. Bu koşul ise Pareto Optimal koşulların sağlanamadığı noktada *ikinci en iyi* durumunu ortaya çıkarmaktadır.

Lipsey ve Lancaster tarafından geliştirilen “*İkinci En İyi Teori*”, Pareto'nun iyimserliğinin bulunmadığı durumlarda optimuma ulaşmayı hedeflemektedir. Paretian optimum koşullarından birinin karşılanamaması durumunda, optimum durum ancak diğer tüm Paretian koşullardan hareketle sağlanabilir ve sonuçta elde edilen bu durum ikinci en iyi durum¹⁵⁸ olarak bilinmektedir.

Piyasada herhangi bir kusur, üretim veya tüketimde dışsallıklar ve kamusal malların olmadığı, rekabetçi, küçük bir açık ekonomi olduğu, tüm kaynaklar özel mülkiyete ait, bireylerin kendi refahlarını en üst düzeye çıkardığı, firmaların maksimum kar elde ettiği, tüketici faydalarının en üst düzeye çıktığı, her koşulda mükemmel bir bilgi varlığı olduğu varsayımında devletin ekonomiye müdahalesi sifıra yakın olacaktır. Bu koşullar altında devletin uyguladığı her türlü vergi veya sübvansiyon ekonomik verimliliği ve ulusal refahı azaltır olabilecektir. Bu ortaya çıkan denge *ilk en iyi* olarak somutlaştırılabilir. Diğer yandan bu koşul ekonomik nirvana olarak ütöpik kalmaktadır. Elbette gerçek dünyada, bu şekilde mükemmel bir ekonomi bulunmamaktadır. Bazı üretim ve tüketim faaliyetlerinin dışsal etkileri bulunmaktadır. Sera gazları, çevre kirliliği, buzulların erimesi şeklinde çoğaltmak mümkündür.

Devletin özel piyasaya müdahalesi birinci en iyinin gerçekleşmediği piyasa koşullarında kısaca düzeltilmemiş piyasa kusurları veya çarpıklıkları olduğunda ortaya çıkar. Bu koşullarda ekonomi, birinci-en iyi dangeden ziyade ikinci-en iyi ile karakterize edilir. Devlet ikinci en iyi denge noktasında birçok farklı politika yöntemi uygulanabilir. Hükümetler vergileri, sübvansiyonları veya bir çok kota ve kısıtlamaları üretime, tüketime veya faktör kullanımına uygulayabilirler. Bazen bu politikaların iki veya daha fazlasını aynı anda aynı yöne uygulayabilirler. Devletler bazen politikaları gereği birinci en iyi koşulların oluşmasını beklemeden direkt ikinci en iyi politika

¹⁵⁷ Bahsedilen piyasa başarısızlıkları için çeşitli çözüm yolları aranmıştır. Dışsallıkları ortadan kaldırmak için Pigou ve Coase, ortaya çıkan dışsallıkları vergilendirilmesi ve zararın karşılanması yoluyla piyasayı dengede tutmayı önermişlerdir.

¹⁵⁸ Richard Lipsey, Kelvin Lancaster, “The General Theory Of Second Best”, *The Review Of Economic Studies*, 24(1), 1956, s. 11.

yöntemlerini uyulama yoluna da gidebilirler. Bu tamamıyla ülkelerin politik kararlarıyla ilgilidir¹⁵⁹.

Yeni Refah İktisadına öncülük eden teorisyenlerden, Kaldor ve Hicks in ortaya attığı “Tazmin Ölçütü” ya da Kaldor-Hicks yaklaşımı olarak bilinen teori, refah teorisini gelir dağılımı yönüyle ele aldığı söylenebilir.

Kaldor'un (1939) geliştirdiği ölçüt, bir politika değişikliğinden kazanç sağlayanların kaybedenleri telafi edebileceği, yine de daha iyi durumda olabileceği Pareto iyileştirmeleri için bir testtir. Sosyal iyileşme noktası olan bu yeni durumda toplumun refahı optimuma ulaşmıştır. “Hicks Kriteri” (1940) ise, “Tazminat Kriteri” ne dayanmaktadır. Kaybedenlerin değişikliği engellemek, kazananlara rüşvet verme olasılığını ortadan kaldırmak için politika değişikliğinden önce geliri yeniden dağıtarak potansiyel Pareto iyileştirmelerini arayan Kaldor kriterine yönelik bir kardeş testtir. Hicks ve Kaldor Kriteri olarak bilinen test, kazanan değişiklikten sonra kaybedeni telafi edebilir, ancak kaybeden kazanana bloke etmesi için ödeme yapabilir¹⁶⁰.

Tibor Scitovsky, Kaldor-Hicks teorisine bir alternatif olarak ortaya çıkan teorem eğer tazminat ödenmeyecek olursa çelişki oluşturabileceğini ortaya koymuştur. “*Değişildikten kazançlı çıkan kendisi de kâr edebilecek biçimde zarar edene tazminat ödeyebilir veya rüşvet verebilir. Oysa zararlı çıkan kâr edecek biçimde; kazançlı çıkanı değişikliği istememesi için ödüllendiremez yani rüşvet veremez*”¹⁶¹ şeklinde ifade etmektedir.

Bergson-Samuelson tarafından geliştirilen sosyal refah fonksiyonuna, bireysel tercihler veya refah durum setlerinin sıralamalarıyla ulaşılabilir¹⁶². Bergson-samuelson refah anlayışı ordinalist yaklaşım etrafında şekillenmiştir.

2.2.4. Arrowian Dönem

Arrowian dönem içinde gerçekleşen Fayda-Maliyet analizi kavramı 19. yüzyıl Fransız mühendisi Jules Dupuit'in (1804-1866) 1848 tarihli bir makalesine dayanmaktadır. Dupuit, marjinal fayda ilkesini açık bir şekilde ifade eden ve talep eğrisinin altındaki alanı mutlak kullanımdan faydalanan bir refah ölçüsü ile

¹⁵⁹ Steve Suranovic, *International Trade: Theory and Policy*, Saylor.org, Boston, 2010, s. 64-65.

¹⁶⁰ Cris Jones, *Applied welfare economics*. Oxford University Press, New York, 2005, s. 11-12.

¹⁶¹ G. Akalın, 1986, age., s. 60-61.

¹⁶² Amartya Sen, “On Weights and Measures: Informational Constraints in Social Welfare Analysis”, *Econometrica*, 45(7), 1977, s. 1562-1563.

ilişkilendiren ilk iktisatçıydı. Dupuit, Marshall'ın "tüketici artığı"¹⁶³ olarak adlandırdığı kavramı geliştirmiştir.

Kenneth Arrow (1972-2017) tarafından Sosyal Tercih ve Bireysel Değerler (1951) adlı çığır açan çalışmasında 'sosyal devlet' terimi tanıtılmıştır. Arrow'un sosyal devlet tanımına göre sosyal durum, bileşenleri olan bir vektördür. Önemli sosyolojik, ekonomik ve politik değişkenlerin değerleridir. Toplumsal bir durumu karakterize eder. Farklı sosyal devletler, farklı toplumsal vektörler demektir¹⁶⁴.

Arrow, Sosyal Seçim ve Bireysel Değerler adlı kitabında Kapitalist bir demokraside, sosyal seçimlerin yapılabileceği iki yöntemden bahseder. "Politik" kararlar almak için kullanılan oylama ve "ekonomik" kararlar almak için kullanılan piyasa mekanizması. Arrow'un "imkansızlık" teoremi ya da kendi deyişiyle "genel olasılık" teoremi, "Demokrasilerde ve üç veya daha fazla alternatif arasında yapılan bireysel tercih sıralamalarını tam olarak bir sosyal tercih sıralamasına dönüştüren bir mekanizmanın olmadığını belirtirken, grup kararlarının aynı anda rasyonel ve adil olamayacağı için hiçbir seçim sisteminin de mükemmel olmayacağını öne sürmektedir¹⁶⁵. Arrow tarafından burada kabul edilen görüş, kişiler arası fayda karşılaştırmalarının hiçbir anlamının olmadığı şeklinde yorumlanabilir.

Buraya kadar aktarılan refaha ilişkin değerlendirmelerde anlaşılacağı üzere, refahın ölçümüne ilişkin saptamalar aslında ne sayılabilir ne de sıralanabilir. Aynı zamanda her insanın refah anlayışı ve her bireyin refah beklentisi de birbirinden farklıdır.

Fayda ile başlayan refah iktisadı günümüzde fayda kavramının içini sosyal, ekonomik ve diğer unsurlarla doldurarak kapsamını genişletmiştir. Ekonomik refah ile başlayan teoriler artık somut unsurlardan sıyrılarak soyut bir boyuta doğru kaymaktadır. Kısaca refah ile ilgili yapılan çalışmaların, günümüzde "mutluluk" odaklı çalışmalara doğru kaydığını söylemek yanlış olmayacaktır.

¹⁶³ Robert Ekelund, "Jules Dupuit and the Early Theory of Marginal Cost Pricing", *Journal of Political Economy*, 76(3),1968, s. 462-463.

¹⁶⁴ Van Deemen, *Fundamentals of Social Choice Theory*, in *Coalition Formation and Social Choice*, 1997, Theory and Decision Library, s. 18.

¹⁶⁵ Kenneth Arrow, Eric S. Maskin, *The Nature Of Preference And Choice*. In *Social Choice and Individual Values* Yale University Press, USA. 2012, s. 17.

2.2.5. Refah ve Mutluluk

Mutluluğun, ekonomik çalışmalarla ilişkilendirilmesi Richard A. Easterlin'in (1974) yılında kaleme aldığı, "Does Economic Growth Improve the Human Lot"¹⁶⁶ adlı çalışmasında yer alan ve "Easterlin Paradoksu" olarak bilinen teori ile literatüre dahil olduğu söylenebilir.

Easterlin'in gözlemleri; daha yüksek gelirli bir ülkede daha yüksek mutluluk seviyeleriyle ilişkili olduğu görülmesine rağmen, bir ülke için ortalama mutluluk seviyelerinin, ortalama gelirdeki artışla paralel olarak arttığına ilişkin bir kanıt bulunmadığı yönündedir¹⁶⁷. Özetle zenginler fakirlerden daha mutludur, ancak daha da zenginleştikçe ortalama mutluluklarının da arttığına dair hiçbir kanıt yoktur.

Güney Kaliforniya Üniversitesi'nden Ekonomi Profesörü Richard Easterlin'in Ocak 2009'da San Francisco'daki Amerikan Ekonomi Birliği toplantılarında Romesh Vaitilingam ile yaptığı röportajında; "*daha yüksek gelire sahip insanların mutlu olduklarını bildirme olasılıkları daha yüksek olsa da, artan gelirlerin öznel refahta artışlara yol açmadığı*"¹⁶⁸ yönünde bir beyanat vermiştir.

Bu perspektifteki düşüncelerden hareketle zaman içerisinde mutluluk ekonomisi odaklı anlayış refah olgusunu, yaşam kalitesini ve yaşam memnuniyetini; servet, gelir ya da kâr unsurlu bakış açıların bir tık ötesine taşıyarak, GSYH'den ziyade Gayri Safi Mutluluk odaklı anlayışa yönlendirmiştir.

Yaşam kalitesi ve iyi oluşla birlikte ele alınan ve güncel iktisadi literatürde de yer edinen yeni bir yaklaşım olan, "mutluluk iktisadı" karşımıza çıkmaktadır. Mutluluk, hem bireysel hem de toplumsal refah ölçütü olarak kullanılabilir mi? Günümüze yakın birçok çalışma mutluluk, yaşam memnuniyeti ve refah arasında bir ilişki olduğu yönünde görüşler ortaya koymaktadır.

Refah iktisadı, nihai amaç olan refahı (veya mutluluğu) analiz etmeye devam etmeden tercihleri analiz etmeye odaklanmıştır. Refah iktisadının bireysel tercihleri

¹⁶⁶ Richard Easterlin, "Does Economic Growth Improve the Human Lot?" in Paul A. David and Melvin W. Reder, eds., Nations and Households in Economic Growth: Essays in Honour of Moses Abramovitz, Academic Press, Inc 1974, New York.

¹⁶⁷ Conal Smith, "Easterlin Paradox", *Encyclopedia of Quality of Life and Well-Being Research*, ed. Alex C. Michalos, Springer Netherlands, 2014, s. 1754-1757.

¹⁶⁸ Interview with Richard Esterlin:

https://voxeu.org/audio_files/VoxEU.org_VoxTalks_20080410_1.mp3 (12.12.2019).

analiz etmesi ve durması bunun yanında, bireysel refahı ya da mutluluğu analiz etmemesi refah ekonomisinin zayıf noktası¹⁶⁹ olarak değerlendirilebilir.

Mutluluğa etki eden birçok faktör bulunmaktadır. Yakın zamanlı olarak bu faktörleri belirlemeye ilişkin birçok çalışma mevcuttur. 1967'de Warner Wilson, mutlu bir kişiyi; "genç, sağlıklı, eğitilmiş, iyi maaşlı, dışa dönük, iyimser, endişesiz, dindar yüksek benlik saygısına sahip, iş morali olan, mütevazı özelemlere ve sahip, geniş bir zeka yelpazesine sahip her iki cins için de evli kişi"¹⁷⁰ olarak belirlemiştir.

Refah ve kalkınma, ekonomik gücün de ötesinde başka bir çok faktörün de etkisi altındadır. Bu yaklaşımdan hareketle, Bhutan'da maddi ilerleme ve servet birikiminin nihai hedef olarak belirlenmediği, aksine insanların yaşamlarına daha farklı bir açıdan bakılarak, 2000 yılında yayınlanan Gayri Safi Milli Mutluluk Endeksi (Gross National Happiness-GNH)¹⁷¹ ile ülkede, milli hasıladan ziyade milli mutluluğu hedef alan bir bakış açısının nihai hedef olarak belirlendiği görülmektedir.

Dolayısıyla yakın zamanlı yapılan çalışmalardan anlaşılan, iktisadın fayda kuramının günümüzde yarardan ziyade mutluluk odaklı bir forma dönüşmeye başladığını da gözler önüne sermektedir. Böylelikle, refah kavramındaki ekonomik algı yerini, nicelikten ziyade nitelikli bir bakış açısıyla yaşam kalitesine ve mutluluğa bırakmıştır. Ancak ne mutluluk ne de istekler, ölçülmesi kolay olmayan kavramlardandır. Bundan dolayı ekonomik analizler yapılırken fayda, bireylerin gözlenebilen tercihlerinin sayısal bir ifadesi olarak tanımlanabilir.

Refah ihtiyaçlara dayalı miktar-ihtiyaç ve memnuniyet derecesine dayanırken, mutluluk ise öznel algılara ve deneyimlere dayanmaktadır. Dolayısıyla refah mutluluktan daha nesnel bir kavramdır. Memnuniyet maddi ve kişisel olmayan kaynaklar tarafından tanımlanırken mutluluk ise, tamamen öznel ve kişisel benlik tarafından değerlendirilmektedir¹⁷². Refah faydacı görüş ve eski refah iktisadına daha yakın iken, Mutluluk ise yeni refah anlayışı ile davranışsal iktisadın alanına girmektedir.

¹⁶⁹ Yew-NG Kwang, From Preference To Happiness: Towards A More Complete Welfare Economics. *Social Choice And Welfare*, 20(2), 2003, s. 308.

¹⁷⁰ Ed Diener, Eunkook Suh, Richard Lucas, E., Heidi Smith, Subjective Well-Being: "Thirty Years Of Progress", *Psychological Bulletin*, 125(2), 1999, s. 276.

¹⁷¹ Ura Karma, Sabina Alkire, Tshoki Zangmo, Karma Wangdi, (An Extensive Analysis of GNH Index. The Centre for Bhutan Studies, 2012, https://ophi.org.uk/wp-content/uploads/GNH_and_GNH_index_2012.pdf (11.11.2019).

¹⁷² Eric Allardt, "Dimensions of Welfare in a Comparative Scandinavian Study", *Acta Sociologica*, 19(3), 1976, s. 228.

2.3. Sosyoekonomik Refah Unsurları

Sosyoekonomik refah, bireyin mali-mali olmayan yaşam standardının-hayat kalitesinin bir ölçütü, mutluluğunun, memnuniyetinin ve konforunun bir göstergesidir. Bireylerin ve toplumların refahını genel olarak bir dizi ölçülebilir-ölçülemez göstergeler ile ortaya koymaktadır. Genel refah göstergeleri açısından ekonomik ve sosyal göstergeler her iki yönüyle ele alındığında ancak tam bir refah analizini yansıtabilir. Genel refaha ilişkin temel göstergeler Tablo 2.8’de aktarıldığı şekliyle daraltılabilir.

Tablo 2.8. Genel Refah Göstergeleri¹⁷³

Ölçülebilir ekonomik sektörlere odaklanan, <u>finansal göstergeler</u>
Sağlık, eğitim, barınma gibi konulara değinen <u>sosyal göstergeler</u> , güvenlik, nüfus özellikleri
Çevrenin veya doğalın kalitesini yansıtan <u>çevresel göstergeler</u> , bölgenin kaynakları
Tarihsel bakım ve restorasyona değinen <u>kültürel göstergeler</u> ve kültürel miras

Kaynak: George Markou vd., 2015, s. 2.

Sosyoekonomik refah unsurları, ülkelerin ve ülke vatandaşlarının bireysel refah düzeylerinin bir göstergesi olan, GSMH’inde ötesinde yapısal ve insani gelişmeyi de içine alan ve ölçülebilen tüm sosyal değişkenleri de kapsayan geniş perspektifli bir ölçüttür. Sosyoekonomik refahı ortaya koyan bu göstergeler; ekonomik kıymetleri, sosyokültürel değerleri ve doğal unsurları barındıran çok yönlü bir kavramdır. Sosyoekonomik refahı oluşturan temel unsurlar, ekonomik unsurlar, sosyal unsurlar ve diğer refah unsurları şeklinde sınıflandırılabilir.

2.3.1. Ekonomik Unsurları

Sosyoekonomik refaha ilişkin ekonomik unsurların en bilindik ve en kolay ölçülebilir olanı Gayri Safi Yurt İçi Hâsıladır.

Sosyoekonomik refahı oluşturan başlıca ekonomik unsurlar ile ilgili olarak; milli gelir ve üretim, yatırım ve tasarruf, dış ticaret ve ödemeler dengesi, para ve banka, kamu finansmanı, fiyatlar ve iktisadi sektörlerdeki gelişmeler¹⁷⁴ şeklinde örnekleri çoğaltmak mümkündür.

¹⁷³ George Markou, Eleni Palaiolouga, Panagiotis Kokkinakos, Ourania Markaki, Sotirios Koussouris ve Dimitrios Askounis, “Prosperity Indicators—A Landscape Analysis”, 2015, s. 2., <http://ceur-ws.org/Vol-1553/paper6.pdf> (10.08.2019).

¹⁷⁴ Türkiye Cumhuriyeti Strateji ve Bütçe Başkanlığı/Ekonomik ve Sosyal Göstergeler, <https://www.sbb.gov.tr/Ekonomik-Ve-Sosyal-Gostergeler/> (08.09.2019).

2.3.2. Sosyal Unsurlar

Sosyoekonomik refah sadece sayısal değil kalitatif (niteliksel) unsurlar da içermektedir.

“Bir millî ekonominin çıktıklarına karşılık refah, gerçekliği itibariyle fizikî olarak ölçülemeyen bir mal niteliğindedir.” Dolayısıyla ekonomik göstergeler genel refahı tayin etmekte yetersiz kalmaktadır. Bundan dolayı iktisadî göstergelerin genel refahın tespitine cevap verememesinden kaynaklı olarak, sosyal hâsıla ve ondan türetilen iki sosyal durum devreye girmiştir. İlki sosyal refah fonksiyonları; bir diğeri de bir sosyal göstergeler sistemidir¹⁷⁵.

Sosyal unsurlardan; demografik göstergeler, eğitim ve kültür göstergeleri, kalkınma yardımları göstergeleri, sosyal koruma ve gelir dağılımı göstergeleri, sağlık göstergeleri ülkelerin gelişmişlik düzeyini belirleyen ve sosyoekonomik refahı yansıtan önemli göstergelerdir¹⁷⁶. Bunların yanında, saygı, kişisel temas, sivil katılım, vatandaşlık, göç (beyin göçü) gibi alt bileşenler de sosyal refahın belirleyici kriterlerindedir.

2.3.3. Diğer Unsurlar

Ekonomik rekabetin olumsuz yansımaları şeklinde ortaya çıkan; negatif dışsallıklar, kontrolsüz artan nüfus, sanayileşme, iklim değişimleri gibi kontrolsüz durumlar, kaynakların sürdürülebilirliğinin önüne geçerek, bireyin yaşam kalitesini düşürmekte ve refah kaybına yol açmaktadır. Özetle ülkelerin enerjiye olan ihtiyaçları küresel rekabetle birlikte sürdürülebilir refahı tehlikeye sürüklemektedir.

Bilindiği üzere atmosfer yapısı itibariyle içeriye girişe izin vermediği gibi çıkışa da izin vermemektedir. Yedinci kıta olarak popülerleşen plastik yapılanma dünyamızı gelecekte yaşanamaz kılacaktır. Bununla birlikte iklimdeki olumsuz değişimler, buzulların erimesi, ozon tabakasının delinmesi, kontrolsüz salınan karbon gazı, sosyoekonomik refahı azaltan çevresel unsurların başında gelmektedir. Sürdürülebilir küresel refah için ekolojik ayak izi tedbirleri alınarak doğal yaşam korunmaya çalışılmaktadır.

¹⁷⁵ Ralf Zeppernik Yeni Bir Refah Ölçüsü Olarak Sosyal Göstergeler (Çev: Hasan Çatalca), İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, 30(1-4), 1972, s. 427-429.

¹⁷⁶ Türkiye Cumhuriyeti Strateji ve Bütçe Başkanlığı, <https://www.sbb.gov.tr/Ekonomik-Ve-Sosyal-Gostergeler/> (08.09.2019).

Çevresel unsurların içerisinde yer alan doğal kaynaklar, tükenmeyen, (su, güneş, rüzgar, dalga) ve yenilenemeyen (kömür, petrol, doğal gaz, madenler) ya da belli durumlarda yenilenebilen (orman, toprak, hayvan, hava) zenginliklerdir. Doğal kaynaklar bazı ülkeler için en önemli zenginlik ve refah unsuru iken, bazı ülkeler için de asgari yaşam koşullarını destekleyecek bir değer olarak algılanmaktadır.

Ulusların kendilerinden önceki kuşaklardan gelen bir takım kazanımları vardır. Bunların bir kısmı fiziki ve maddi kıymetler bir kısmı da manevi değerlerdir. Geçmişten günümüze taşınan para ile değerlendirilemeyen, antik buluntular, tarihi eserler ve özellikle ananeler, gelenek görenekler, kültürel değerler sosyoekonomik refahın toplumsal kazanımlarıdır.

Sosyoekonomik refah bileşenlerinden kültürel unsurlar, milli servet niteliğinde tarihi ve sosyolojik birikimlerle kazanılmış toplumun ortak değerlerini yansıtan ulus devlet olma özelliği kazandıran değerlerdir.

Para insanlığın en büyük icatlarından biridir. Hem bir araç hem de bir ölçü birimidir. Fakat değerden ziyade faydayı öne çıkaran, kaliteden ziyade miktara odaklanan sınırlı bir fiziksel fayda verme kapasitesine sahip metadır. Ancak bazı şeyleri ölçmek için paradan daha fazlasına ihtiyaç vardır. Faydadan daha değerli olan insan emeği, sosyal statü, bilgi, itaat, sevgi, adalet, huzur, sağlık gibi ekonomik değeri olmayan yada paha biçilemez bireysel ve sosyal değerler vardır.

Yukarıdaki yargıların ışığında bir örnek olarak; Eski ABD Başkanı Kennedy'nin 18 Mart 1968 yılında Kansas Üniversitesi'nde yapmış olduğu bir konuşmanın başlığı ve metninden bir bölüm¹⁷⁷:

“Gayri Safi Milli Hâsıla (GSMH) değerli olanlar dışında her şeyi ölçer!”

“.....Maddi yoksulluğu silmek için hareket etsek bile, daha büyük bir görev daha var, hepimizi etkileyen memnuniyet yoksulluğu - amaç ve haysiyetle yüzleşmek. Çok fazla ve çok uzun bir süredir, yalnızca maddi şeylerin birikiminde kişisel mükemmellik ve topluluk değerlerini teslim ettik gibi görünüyordu. Gayri Safi Milli Hâsıla, şu anda yılda 800 milyar doların üzerinde, ancak bu Gayri Safi Milli Hâlâ - eğer Amerika Birleşik Devletleri'ni bu şekilde değerlendirirsek - bu Gayri Safi Milli Hâsıla hava kirliliği ve sigara reklamlarını ölçer ve karayollarımızı temizlemek için ambulanslar

¹⁷⁷ Bobby Kennedy on GDP: “Measures Everything Except That Which Is Worthwhile”, The Guardian, 2012, 05. 24, <http://www.theguardian.com/news/datablog/2012/may/24/robert-kennedy-gdp> (09.12.2019).

*katliamlarını. Kapılarımız için özel kilitleri ve onları kıran insanlar için hapisaneleri ölçer. Sekoya tahribatını ve kaotik yayılmadaki doğal harikamızın kaybını sayar. Napalm sayar ve polisin şehirlerimizdeki ayaklanmalarla savaşıması için nükleer savaş başlıkları ve zırhlı arabaları ölçer. Whitman'ın tüfeğini ve Speck'in bıçağını ve çocuklarımıza oyuncak satmak için şiddeti yücelten televizyon programlarını ölçer. Ancak gayri safi milli hasıla, çocuklarımızın sağlığına, eğitimlerinin kalitesine veya oyunlarının sevincine izin vermez. Şiirimizin güzelliğini veya evliliklerimizin gücünü, kamuoyu tartışmalarımızın zekâsını veya kamu görevlilerimizin bütünlüğünü içermez. Ne zekâmızı ne de cesaretimizi, ne bilgeliğimizi, ne de öğrenmemizi, ne merhametimizi, ne de ülkemize olan bağlılığımızı ölçer, **hayatı değerli kılanlar dışında her şeyi kısaca ölçer.** Ve bize, Amerikalı olduğumuz için neden gurur duyduğumuz dışında, Amerika hakkında her şeyi anlatabilir. Bu evde burada doğruysa, **dünyanın başka yerlerinde de doğrudur...**”*

Kennedy'in ifade ettiği gibi GSMH yalnızca ekonomik faydası olan faktörleri ölçer. Dolayısıyla faydalı olanı ölçer. Değerli olanı değil! Değerli olan ise esas faydalı olandır. Belki de değerli şeyler daha fazla refah yaratır.

1970 lere kadar refahın tek göstergesi olarak kullanılan GSYH 1968 lerde bir İtalyan endüstri yöneticisi ve ekonomisti olan Dr. Aurelio Peccei tarafından bir araya getirilen ve aralarında, sosyolog, sanayici, bürokrat, siyasetçi, ilim ve fen adamlarıyla iktisatçılardan oluşan bir grup bilim insanı tarafından, 1968 yılında İtalya'da Roma Kulübü adında bir strateji geliştirme merkezi kurulmuştur. Bu kuruluş 1972 yılında “Büyümenin Sınırları” isimli bir rapor yayımlanmıştır. Massachusetts Teknoloji Enstitüsü'den Meadows ve ekibinin yürütmüş olduğu bu raporda, küresel ekonomik sistemin beş bileşeni olan, nüfus, gıda güvenliği, üretim, çevre kirliliği ve yenilenemeyen doğal kaynakların tüketiminin birbirleriyle olan bağlantıları araştırılmıştır. Bu beş kriterin doğal büyümenin önüne geçmesi durumunda dünyanın taşıma kapasitesinin çok üstüne çıkılacağı ve dünyanın gelecek yüz yıl içinde büyüme sınırına ulaşacağı ve ciddi tehditlerle karşı karşıya kalacağı öngörülmüştür. Rapor, doğal kaynakların tükenmekte olduğundan hareketle ülkelerin yalnızca milli gelirdeki artışa odaklanmayan bir maliye politikası gütmeleri gerektiğini tavsiye etmiştir¹⁷⁸.

¹⁷⁸ Donella Meadows, Dennis Meadows, Jorgen Randers, William W. Behrens III, *The Limits To A Report For The Club Of Rome's Project On The Predicament Of Mankind*, Universe Books, New York, 1972, s. 11.

Birleşmiş Milletlerin (BM) Ulusal Hesaplar Sistemi SNA 2008 raporu da bu görüşleri destekler niteliktedir. Raporda, “ *GSYH refah ölçümünde kullanıldığı bilinse de refah ölçüsü olabileceğine ilişkin bir iddiada bulunulamayacağını belirtilmektedir. Raporda bireylerin ve ülkelerin refah düzeylerinin ekonomik olmayan çok çeşitli faktörlerden de etkilendiği bunun yanında GSYH’nın artmasına rağmen genel refahın düşebileceğine de yine vurgu yapılmaktadır*¹⁷⁹. Örneklenecek olursa, üretim faktörlerinden bir fabrika ülkelerin GSYH’sının artmasına katkıda bulunurken, çevreyi kirletip doğal hayatı yok ederek negatif bir dışsallık oluşturabilmektedir. Bu durumda ekolojik dengeyi bozarak, sürdürülebilir ilerlemeyi sekteye uğratabilmektedir.

Devamı niteliğinde olan çalışmalardan bir diğeri Şubat 2008’de Nobel iktisadı ödüllü bilim insanlarından Joseph E. Stiglitz ve Amartya Sen’in katılımında Jean-Paul Fitoussi’nin koordinatörlüğünde; Ekonomik Performans ve Sosyal İlerlemenin Ölçümü Başlıklı Komisyon Raporu (Report by the Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress) dur. Komisyon refahı daha doğru ölçmek için toplumdaki *gelir, tüketim ve servet dağılımına* daha fazla önem verilmesi gerektiğini ortaya koymuştur¹⁸⁰.

Sosyoekonomik refah-genel refah bireylerin ve toplumların yaşam kalitesi ile doğrudan ilişkilidir. Yaşam kalitesi ise, insanların sağlığı, eğitimi, günlük faaliyetleri, iyi bir iş hakkı ve konut hakkı, siyasi sürece katılımları, sosyal ve doğal yaşadıkları ortam, kişisel ve ekonomik özellikleri gibi çeşitlendirilebilecek faktörlerden oluşmaktadır¹⁸¹.

GSYH’nın ekonomik refah ölçümünde kullanılmasından bu yana refah algısı ile ilgili düşünceler de yöntemlerde çeşitlilik kazanmıştır. Ekonomik refah algısı yaşam refahı algısına dönüşmüş ve yaşam kalitesini belirleyen çeşitli unsurlar da sosyoekonomik refahın ölçülmesine dâhil edilmiştir.

1970 li yıllardan bu yana, çeşitli nesnel ve öznel sosyal göstergelerle kapsamlı bir şekilde yaşam refahı, yaşam kalitesi ile ilgilenen, söz konusu göstergelerin sosyal politikayı bilgilendirmek ve belki de yönlendirmek için potansiyel olarak nasıl

¹⁷⁹ International Monetary Fund, System of National Accounts 2008, s. 70. <https://unstats.un.org/unsd/nationalaccount/docs/SNA2008.pdf> (11.12.2019).

¹⁸⁰ Joseph Stiglitz, Amartya Sen & JeanPaul Fitoussi, *Report of the Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress*, 2008, s. 13, <http://files.harmonywithnatureun.org/uploads/upload112.pdf> (06.08.2019).

¹⁸¹ Rutger Hoekstra, Jean Pieter Smits & Tineke de Jonge, (*The Stiglitz-Sen-Fitoussi Report: Comments By Statistics Netherlands*, 2010, 1/31, s. 25.

kullanılabileceğini göstermek üzere araştırmacıların üzerinde yıllara dayanmış yoğun bir çalışma sistematığı vardır¹⁸².

Yaşam refah unsurları üzerine yapılan çalışmalardan birinde Cummins'in yaşam kalitesi ile ilgili ampirik bir çalışması sonucunda şu üç sonuca ulaşıldığı gözlemlenir¹⁸³:

- *Yaşam kalitesi kavramı öncelikle, yaşamın hem nesnel hem de öznel fonksiyonlarını ifade eder.*
- *Refahın nesnel önlemleri gözlemlenebilir olan gerçekler (örn. bebek ölümleri) veya davranışla ilgili raporları (örneğin, bir örneğin mağdur edilmesi) ele alır.*
- *Bireyin kişisel değerleri, görünüm ve değerlendirmelere dayalı yaşam koşulları içerir.*

Cummins'in öznel iyilik haliyle ilgili çalışması belirli alanları tanımlayan yaşam kalitesi unsurlarını da içermektedir. Söz konusu yedi unsur¹⁸⁴:

- *Maddi Refah (Maddi ve Mali Kaynaklar Üzerindeki Emir ve Tüketim);*
- *Sağlık (Sağlığın İşleyişi, Kişisel Sağlık);*
- *Güvenlik (Şiddetten Korunma, Kişisel Kontrol);*
- *Üretken Faaliyet (Ör. İstihdam, İş, İş, Okullaşma);*
- *Toplum İçindeki Yeri (Sosyoekonomik [Eğitim Ve İş] Statüsü, Topluluk Katılım, Benlik Saygısı ve Güçlendirme);*
- *Samimiyet (Örneğin, Aile ve Arkadaşlarla İlişkiler);*
- *Duygusal Refah (Örneğin, Zihinsel Sağlık, Moral, Manevi Refah) yedi yaşam alanı şeklinde gruplandırılmıştır.*

2.4. Sosyoekonomik Refahın Ölçülmesi

Refah devletinden beklentilerin karşılanması adına ülkelerin konumunu belirlemek ve ülkeler arasında refah seviyelerinin karşılaştırılması için refah ölçümü önemlidir. Bundan dolayı bir çok refah ölçüm yöntemleri geliştirilmiştir. Literatürde bu yöntemler refah iktisadına bağlı olarak geliştirilmiştir.

¹⁸² Kenneth C. Land, "Models and Indicators, Social Forces", 80(2), 2001, s. 381-410. <https://doi.org/10.1353/sof.2001.0101> (02.02.2020).

¹⁸³ Robert Cummins, "The Domains of Life Satisfaction: an Attempt To Order Chaos", *Social Indicators Research*, 38(3), 1996, s. 305.

¹⁸⁴ R. Cummins, agm., s. 304.

Sosyoekonomik refah, çeşitli gösterge ve endekslerle ölçülebilmektedir. Bu gösterge ve endeksler ulusal ya da uluslararası ölçekte, ulusların refahlarındaki hareketliliğin zaman içerisindeki değişimini izleme ve değerlendirme olanağı sunmanın yanında hükümetlere politika üretimi aşamalarında da bir pusula işlevi görmektedir.

Sosyoekonomik refahın ölçülmesi yıllara dayanan bir çalışma zincirine bağlıdır. Genel refahın ölçümüne ilişkin parametreler günümüzde çeşitlilik kazanmış olsa da refah ölçümüne ilişkin ilk çalışmalar 1970 li yıllara kadar uzanır.

Ekonomik Refah Ölçümü 1970'lerin başında Yale Üniversitesi ekonomistlerinden William Nordhaus ve James Tobin tarafından geliştirilmiştir. 1972 yılında GSYH'ya alternatif olarak ortaya konulan ve tarafından geliştirilen Ekonomik Refah Ölçümü, (measure of economic welfare-MEW) ile ilgili çalışma toplam ekonomik çıktının ölçüsünü, yalnızca ekonomik refahı geliştirmeye yardımcı olan maddeleri içerecek şekilde ele almıştır. Kişisel tüketim harcamalarını başlangıç noktası olarak belirleyen Nordhaus ve Tobin MEW'in bir sosyal refah ölçüsü olmadığını yalnızca ekonomik ölçüt olduğunun bilinciyle, GSMH'ye ilave olarak MEW: “*vatandaşların zevk aldıkları boş zamanın değeri*”, “*ücretsiz çalışmanın değeri*”, “*yeraltı ekonomisinde ekonomik üretim*” bileşenlerini de değerlendirmişlerdir¹⁸⁵.

Akabinde birçok ekonomist ve araştırmacı ekonomik refah ölçümü geliştirilerek, çeşitli uluslararası kurum ve kuruluşlarında desteğinde, dönemlik periyodlar halinde yayınlanan ve ülkeler arası karşılaştırmalarda ve ülkelerin sosyal ve iktisadi refah düzeylerini belirlemede birer ölçüt olan endeksler ortaya çıkmıştır.

2.5. Sosyoekonomik Refahı Ölçen Uluslararası Endeksler

Sosyoekonomik refah, kişi başına milli gelirin artmasının yanında, insani gelişmeyi de içine alan ve ölçülebilen tüm sosyal değişkenleri kapsayan bir genel refah göstergesidir. Sosyoekonomik Refah, objektif ölçülebilir faktörlere (GSYH) bakmanın yanında, sübjektif ölçülemeyen ancak hissedilebilen faktörlere bakarak ta ölçülebilen bir iyilik halidir.

Son yıllarda ulusal ve uluslararası boyutta ele alınan ekonomik ve sosyal ilerlemelere ilişkin göstergeler ve akademik çalışmalar büyük önem kazanmıştır. Bu göstergeler birçok yönden analiz yapılmasına olanak sağlamaktadır. Ülkelerin açıklık,

¹⁸⁵ William Nordhaus, James Tobin, *Is Growth Obsolete?*, in *The Measurement of Economic and Social Performance*, ed. Milton Moss, National Bureau of Economic Research, NBER, 1973, s. 547-548.

servet, hizmet, istihdam, eğitim gibi çeşitlendirilebilecek bir çok yönüne açıklık getirirken ülkeler arası karşılaştırmalarda ve ülkelerin gelecek planlarında pusula görevi görmektedir. Ülkeler ekonomi politikalarına buna göre yön verirken, var olan kronik sorunları da gözlemlene imkânı bulmaktadır. Ülkelerin kalkınma seviyelerini de özetleyen bu göstergeler diğer ülkelerin ve vatandaşlarının ekonomik ve sosyal planlarını belirleme noktasında rol oynar.

Ulusal ve uluslararası alanda geliştirilen ekonomik ve sosyal refah seviyelerini ölçmek amacıyla oluşturulan birçok endeks bulunmaktadır. Çalışmada küresel boyutta ülkelerin refah düzeylerini tespit edebilmek için öncelikle kabul gören uluslararası endeksler metodolojik olarak aktarılacak ve endekslerin verilerine ilişkin bilgiler verilecektir.

Tablo 2.9’da yer alan refah endeksleri tablo 2.10’da gösterilen veri tabanlarından derlediği verilerle ülkelerin refah ölçütlerini, genellikle üçer aylık, yıllık yada belirli süreli raporlar şeklinde kamuoyu ile paylaşmaktadır.

Tablo 2.9. Refah Endeksleri

Yaşam Standartları Araştırma Merkezi Ekonomik Refah Endeksi (Index Of Economic Well-Being - IEWB)
Sosyoekonomik Refah Endeksi (Socioeconomic Welfare Index -SEWI)
Yaşam Kalitesi Endeksi (Quality Of Life Index- QOLI)
Daha İyi Yaşam Endeksi (Better Life Index- BLI)
Küresel Refah Endeksi (The Legatum Prosperity Index- LPI)
Sosyal İlerleme Endeksi (Social Progress Index- SPI)
Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi (Multidimensional Poverty Peer Network-MPPN)
Gelir Eşitsizliği Veri Tabanı (Income Inequality Database-IID)
Yıllık Demokrasi Endeksi (Annual Democracy Index-ADI)
Siyasi İstikrarsızlık Endeksi (The Political Instability Index- PII)
Dünya Adalet Projesi (World Justice Project- WJP)
Yolsuzluk Algı Endeksi (Corruption Perception Index-CPI)
Mutlu Gezegen Endeksi (Happy Planet Index- HPI)
Dünya Mutluluk Endeksi (World Happiness Index –WHI)
Küresel Gıda Güvenliği Endeksi (The Global Food Security Index- GFSI)
Gerçek Zamanlı Hava Kalitesi Endeksi (Real-time Air Quality Index- RTAQI)
Dünya Üniversiteleri Akademik Sıralaması (Academic Ranking of World Universities-ARWU)
Çevresel Performans Endeksi (Environmental Performance Index- EPI)
Beşeri Sermaye Endeksi (The Human Capital Index – HCI)
İnsani Gelişme Endeksi (Human Development Index-HDI)

Kaynak: Yazar tarafından literalütürden derlenmiştir.

Tablo 2.10. Veri Tabanları

Avrupa İstatistik Kurumu (Euro Statistic- Eurostat)
Dünya Bankası (World Bank- WDB)
Birleşmiş Milletler (United Nations- UN)
Dünya Ekonomik Forumu (World Economic Forum- WEF)
Uluslararası Para Fonu (International Monetary Fund- IMF)
Ulusal İstatistik Kurumları (örn: Türkiye- Türkiye İstatistik Kurumu-TÜİK)
Ulusal Merkez Bankaları (örn: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası –TCMB)
Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (Organisation for Economic Co-operation and Development –OECD)

Kaynak: Yazar tarafından literatürden derlenmiştir.

Aşağıda alt başlıklarda çeşitli refah endekslerine ilişkin çalışmalardan örnekler sunulmuştur.

2.5.1. Yaşam Standartları Araştırma Merkezi Ekonomik Refah Endeksi (Index Of Economic Well-Being -IEWB)

Ekonomik Refah Endeksi (IEWB) 1985 yılında Kanadalı araştırmacı Lars Osberg tarafından geliştirilmiştir. 1998 yılında Yaşam Standartları Araştırma Merkezi tarafından Kanada için Ekonomik Refah Endeksi üretilmiştir. Endeks dört bileşen üzerinden refahı değerlendirmiştir. Endeksin metodolojisi 2003 yılında Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP)’nin İnsani Gelişme Endeksi (İGE) gibi sosyal refah ölçülerinde kullanılan doğrusal ölçeklendirme tekniğini içerecek şekilde revize edilmiştir¹⁸⁶.

Osberg’in ekonomik refah endeksi; tüketim, birikim, eşitsizlik ve güvensizlik endekslerine dayanarak, geliştirilen endeks aşağıdaki bileşenleri içermektedir¹⁸⁷.

Tablo 2.11. Osberg Refah Endeksi

Kişi Başına Tüketim	Pazarlanan mal ve hizmetlerin tüketimi de dahil olmak üzere, kişi başına düşen tüketim akışı; hükümet hizmetleri; hanehalkı üretiminin kişi başına etkili akışları; eğlence; ve yaşam süresindeki değişiklikler.
Kişi Başına Birikim	Net maddi sermaye birikimi dahil olmak üzere, üretken kaynakların stoklarının net toplumsal birikimi; konut stokları; doğal kaynak stoklarının değerindeki net değişiklikler; çevresel maliyetler; dış borçluluk düzeyinde net değişiklikler; beşeri sermaye birikimi; Ar-Ge yatırım stoğu.
Ekonomik Eşitlik	Yoksulluğun yoğunluğu (insidans ve derinlik) ve gelir eşitsizliği dahil gelir dağılımı.
Ekonomik Güvenlik	Yaşlılıkta iş kaybı ve işsizlik, hastalık, aile ayrılığı ve yoksulluktan kaynaklanan ekonomik güvenlik

Kaynak: Lars Osberg, Andrew Sharpe, 2011, s. 5.

¹⁸⁶ Economic Welfare Index, <http://www.csls.ca/iwb.asp> (08.09.2019).

¹⁸⁷ Lars Osberg, Andrew Sharpe, “Moving from a GDP-Based to a Well-Being Based Metric of Economic Performance and Social Progress: Results from the Index of Economic Well-Being for OECD Countries, 1980-2009”, 2011, s. 4-6, <https://ideas.repec.org/p/sls/resrep/1112.html> (10.10.2019).

IEWB Endeksi, Tablo 2.11’de gösterildiği üzere, 4 ana bileşenden türemiş 14 alt bileşenden oluşmaktadır. Endeksin metodolojisi 2003 yılında UNDP'nin İnsani Gelişme Endeksi gibi sosyal refah ölçülerinde kullanılan doğrusal ölçeklendirme tekniğini de içerecek şekilde revize edilmiştir¹⁸⁸.

2.5.2. Sosyoekonomik Refah Endeksi (Socioeconomic Welfare Index -SEWI)

Sosyoekonomik Refah Endeksi (SEWI), bir toplumun yaşam koşullarını ölçmeye çalışan, bir değer endeksidir. SEW-Endeksi kavramı temel olarak insani gelişme endeksinin ölçümünde kullanılan ilkelerden oluşmaktadır. UNDP tarafından farklı ülkelerin gelişmişlik düzeyini ölçmek için geliştirilmiştir. Limmat Vakfı (Zürih) Proje Direktörü Juan J. Alarcon tarafından geliştirilen ve 2000 yılında yayınlanan bir çalışma ile ortaya konulan sosyoekonomik refah endeksi, bir nüfusun yaşam koşullarını belirli bir zaman içinde sahip olunan kaynaklarla (mal-hizmet) ölçmektedir¹⁸⁹.

Tüm bu kaynaklar dört kategoride (bireysel-kolektif-somu-somut olmayan) ele alınmıştır. Bu dört kategoriden oluşan mal ve hizmet kombinasyonu sosyoekonomik refah (SEW) matrisi Tablo 2.12’de şu şekilde kombine edilmektedir:

Tablo 2.12. Sosyoekonomik Refah Endeksi Matrisi

Somut Kişiler- <i>Ekonomik</i>	Somut Kolektifler- <i>Halkı Açık</i>
Somut Olmayan Kişisel- <i>Kişisel</i>	Somut Olmayan Kolektifler- <i>Ortak</i>

Kaynak: Swissocial, <http://www.swissocial.org> (12.07.2019).

Endeks, Tablo 2.13’de gösterildiği şekliyle dört ana bileşeni değerlendirmek üzere kendi aralarında birbiriyle ilişkili ve homojen özellik taşıyan dokuz göstergeden oluşmaktadır.

Tablo 2.13. Sosyoekonomik Refah Endeksi

<i>Bileşenler</i>	<i>Gösterge</i>
Bireysel-Maddi	Gelir Net aktifler Sağlık hizmeti
Bireysel-Maddi Olmayan	Genel Eğitim Mesleki Eğitim
Toplu-Maddi	Toplum servisleri Sıhhi Koşullar
Toplu-Maddi Olmayan	Kamu güvenliği Medeni / İnsan Hakları

Kaynak: Swissocial, <http://www.swissocial.org> (12.07.2019).

¹⁸⁸ L. Osberg, A. Sharpe, agm, s. 6.

¹⁸⁹ Socio-Economic Welfare Index, http://www.swissocial.org/filelinks/SEWI-Summary_13.05.13.pdf (09.09.2019).

Endeks Tablo 2.14'te gösterildiği üzere, *sosyoekonomik düzeyi* 0 ile100 arasında bir değer vererek sıralamaktadır.

Tablo 2.14. Sosyoekonomik Refah Endeksi Değerlendirme Kriterleri

<i>Seviye</i>	<i>Tayin</i>	<i>Değer</i>
0	Yoksulluk	0-10
1	Az az	10-20
2	Düşük-orta	20-30
3	Alçak-yüksek	30-40
4	Orta-düşük	40-50
5	Orta-orta	50-60
6	Orta -yüksek	60-70
7	Yüksek-düşük	70-80
8	Yüksek-orta	80-90
9	Yüksek-yüksek	90-100

Kaynak: <http://www.swissocial.org> (12.07.2019)

Ağırlıklandırma yöntemiyle elde edilen refah matrisi ve seçili bileşenler Tablo 2.15'te sunulduğu şekliyle kategorize edilmektedir:

Tablo 2.15. Sosyoekonomik Refah Endeksi Değerlendirme Göstergeleri

Mal-Hizmet	Bireysel (%70)	Toplu (%30)
Somut (%50)	<i>Ekonomik (%40)</i> <i>Gelir (%50)</i> <i>Mülk (%30)</i> <i>Sağlık (%20)</i>	<i>Herkese Açık (%10)</i> <i>Kamu Hizmetleri (%50)</i> <i>Sihhi koşullar (%50)</i>
Maddi olmayan (%50)	<i>Kişisel (%30)</i> <i>Genel Çalışmalar (%40)</i> <i>Profesyonel eğitim (%60)</i>	<i>Ortak (%20)</i> <i>Kamu Güvenliği (%60)</i> <i>İnsan / İnsan Hakları (%40)</i>

Kaynak: <http://www.swissocial.org> (12.07.2019).

Bireylerin yaşamının kalitesini artıracak varlıklar ve faydalar, maddi veya maddi olmayan bir çok kaynaktan etkilenmektedir. Dahası, bireyler tek başına değil, topluluklar halinde yaşadıklarından dolayı, bu kaynaklar bireysel veya kolektif mal ve hizmetler şeklinde de olabilmektedir. Bu düşünceden hareketle, Swissocial metodolojisinde kaynaklar, kişisel ve ortak, ekonomik ve herkese açık, somut ve maddi olmayanlar, şeklinde kategorize edilerek çalışılmaktadır.

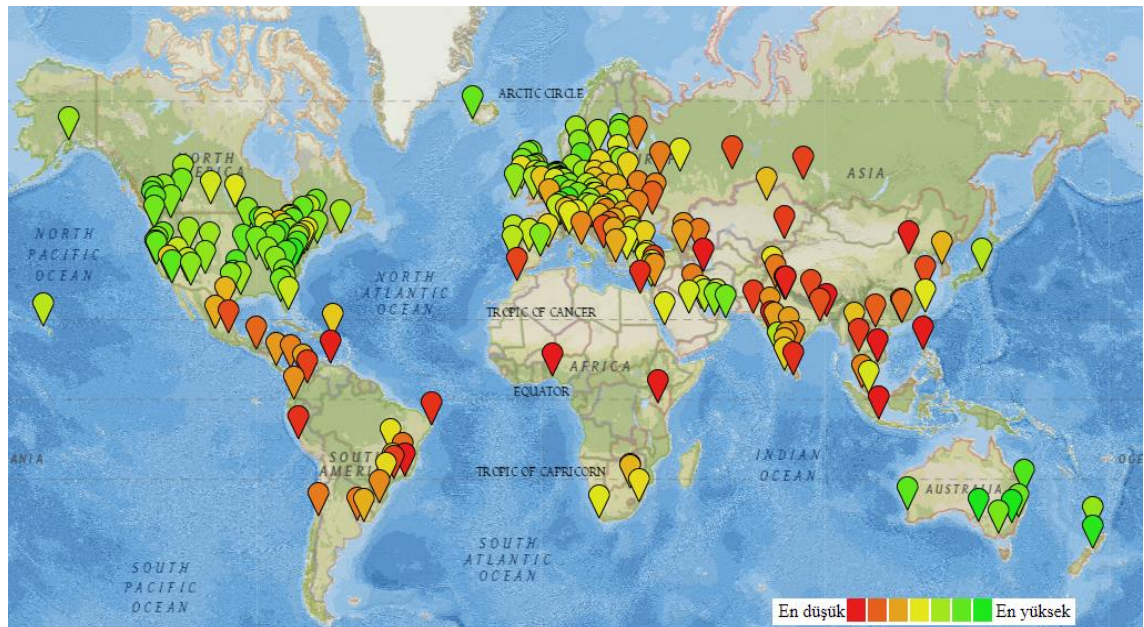

2.5.3. Yaşam Kalitesi Endeksi (Quality Of Life Index- QOLI)

Yaşam Kalitesi Endeksi (QOLI), yazılım mühendisi Mladen Adamovic'in, ampirik bir formül kullanarak genel yaşam kalitesini tahmini için geliştirdiği bir refah endeksidir. Adamovic Endeksi çok kapsamlı alt bileşenleriyle birlikte 9 endeksli bir yöntem ile belirlemiştir¹⁹⁰. Endeks periyodik olarak yayınlanır ve belirli bir zamanda mevcut endekslerin anlık görüntüsüdür. Yetkili kaynaklardan (süpermarketlerin web siteleri, taksi şirketi web siteleri, devlet kurumları, gazete makaleleri, diğer anketler vb.) kullanıcı girişleri ve manuel olarak toplanan veriler yılda iki kez güncellenmektedir¹⁹¹. Endeks 2012 yılından başlayarak tek tek ülkelere ilişkin şehirler özelinde karşılaştırmalı veriler sunmaktadır.

QOLI= Yaşam kalitesi+ satın alma gücü endeksi+ güvenlik endeksi+ sağlık endeksi+ yaşam maliyeti endeksi+ emlak fiyatı/gelir oranı+ trafik işe gidiş saati endeksi+ kirlilik endeksi+ iklim endeksi, bileşenlerinden oluşmaktadır.

Şekil 2.2'de gösterilen Yaşam Kalitesi Endeksi Kartogram Haritasına göre, yaşam kalitesi yüksek ülkeler yeşil renkle gösterilirken, yaşam kalitesi düşük ülkeler ise kırmızı renk ile gösterilmektedir.

Kaynak: <https://www.numbeo.com/quality-of-life/gmaps.jsp> (10.10.2020).

Şekil 2.2. Yaşam Kalitesi Endeksi Haritası

¹⁹⁰ Yaşam Kalitesi Endeksleri, https://www.numbeo.com/quality-of-life/indices_explained.jsp (02.03.2020).

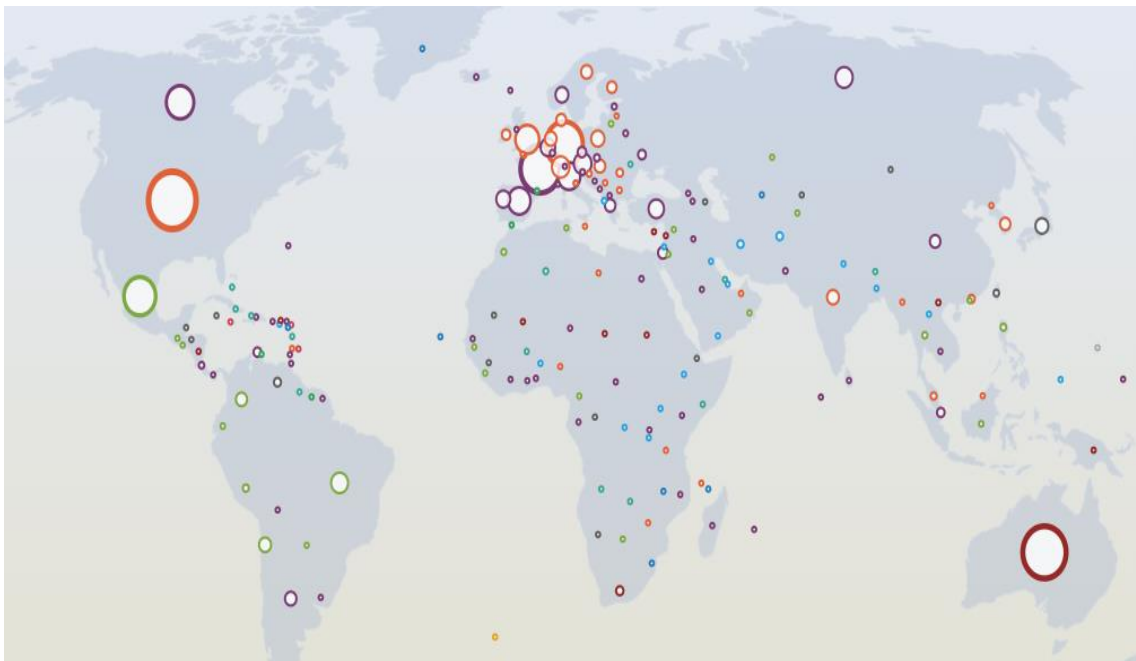
¹⁹¹ Numbeo Veri Tabanı, https://www.numbeo.com/common/motivation_and_methodology.jsp (02.03.2020).

2.5.4. Daha İyi Yaşam Endeksi (Better Life Index- BLI)

OECD Daha İyi Yaşam Endeksi (BLI), Stiglitz-Sen-Fitoussi Komisyonu olarak da bilinen Ekonomik Performansın Ölçülmesi ve Sosyal İlerleme Komisyon'un önerileri doğrultusunda uluslararası olarak karşılaştırılabilir refah önlemlerini bir araya getirmeye yönelik ilk girişimdir. Endeks 2011 yılından bu yana iki yılda bir yayınlanan 37 OECD ülkesinin ve 4 ortak ülkedeki insanların refahını çok boyutlu olarak sosyal ve ekonomik performansı da kapsayacak şekilde ülkeler arası karşılaştırmalı analiz imkânını sağlayan istatistiki bir rapordur. Endeks ülkelerinin maddi yaşam koşulları ve yaşam kalitesi alanlarında 80 den fazla göstergenin temeli olarak belirlenen ülkelerin maddi yaşam koşullarını ve yaşam kalitesini gösterir 11 temel bileşenden oluşmaktadır¹⁹².

BLI= Gelir + servet + iş+ kazanç + konut + sağlık + eğitim + iş-yaşam dengesi + çevre + sosyal bağlantılar + sivil katılım + güvenlik + öznel refah, bileşenlerinden oluşmaktadır.

Şekil 2.3. Yaşam Kalitesi Endeksi Kartogram Haritasına göre, belirlenen kriterlerdeki yaşam kalitesi yüksek ülkeler renklerine göre daha büyük daire içinde gösterilmekteyken, yaşam kalitesi düşük ülkeler ise küçük daire şekliyle gösterilmektedir.

Kaynak: OECD, <http://www.oecdbetterlifeindex.org/responses/> (10.10.2020).

Şekil 2.3. Daha İyi Yaşam Endeksi Haritası

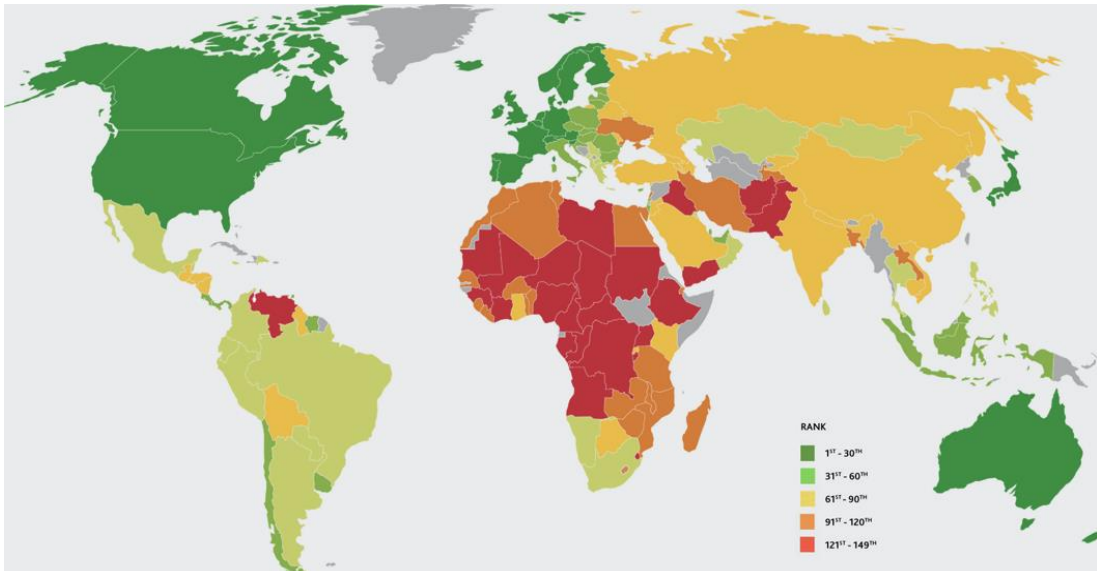
¹⁹² OECD İlibrary, How's Life? 2020: Measuring Well-Being., https://www.oecd-ilibrary.org/economics/how-s-life/volume-issue-_9870c393-en (03.03.2020).

2.5.5. Küresel Refah Endeksi (The Legatum Prosperity Index- LPI)

Londra merkezli Legatum Enstitüsü (LPI), 2007 yılından bu yana, 149-196 ülkeyi kapsayan ve dünya nüfusunun%99,4'ünü içeren bir Küresel refah endeksi yayınlamaktadır. Endeks refahın nasıl gerçekleştiğini ve sürdürüldüğünü anlama noktasında misyon üstlenmiştir. Endekste yer alan politika odaklı 65 unsur, ülke düzeyinde 300'e yakın gösterge ile küresel boyutta ülkelerdeki mevcut refah durumunu ölçerek, yıllar içindeki değişimini raporlamaktadır. Endeks, kapsamlı bir şekilde özellikle kurumsal, ekonomik ve sosyal boyutlarıyla kapsamlı bir şekilde hem ekonomik hem de sosyal refahı tablosu ortaya koymaktadır¹⁹³. Küresel refah endeksi 12 ana bileşenden oluşup ülkeler 100 tam puan üzerinden derecelendirilmektedir¹⁹⁴.

LPI= Emniyet ve güvenlik + kişisel özgürlük + yönetim (demokrasi, hukukun üstünlüğü) + sosyal sermaye + yatırım ortamı + kurumsal koşullar + pazara erişim ve altyapı + ekonomik kalite + yaşam koşulları + sağlık + eğitim + doğal çevre, bileşenlerinden oluşmaktadır.

Şekil 2.4. Yaşam Küresel Refah Endeksi Kartogram Haritasına göre, refah kalitesi yüksek ülkeler yeşil renkle gösterilirken yaşam kalitesi daha düşük ülkeler kırmızı renk ile gösterilmiştir.

Kaynak: The Legatum, <https://www.legatum.com/philanthropy/investing-in-policies-ideas/the-prosperity-index/> (10.10.2020).

Şekil 2.4. Küresel Refah Endeksi Haritası

¹⁹³The Legatum Prosperity Index, https://www.prosperity.com/download_file/view_inline/3690 (03.03.2020).

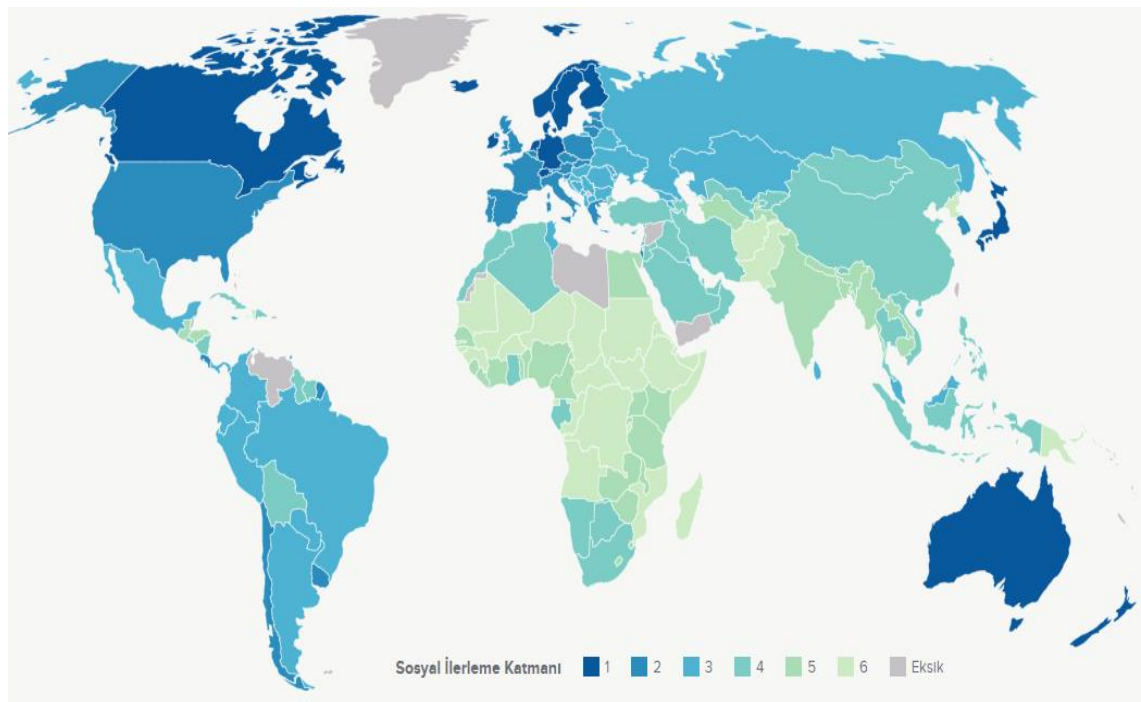
¹⁹⁴ Legatum Prosperity Index 2019, <https://www.prosperity.com/rankings> (03.03.2020).

2.5.6. Sosyal İlerleme Endeksi (Social Progress Index- SPI)

Sosyal İlerleme Endeksi (SPI), 2013 yılından itibaren yaşam kalitesini, ekonomik göstergeleri hariç tutarak kısaca GSMH tamamen ölçümden çıkararak refahı ölçen ilk ölçüm olarak ortaya çıkmıştır. Endeks ekonomik veriler dışında, ekonomik ve sosyal kalkınma arasındaki ilişkiyi sistematik olarak analiz edebilmektedir¹⁹⁵. Endeks, ölçülebilir alanlara odaklanarak, barınma ve beslenmeden hak ve eğitime kadar olan alanlarda gerçek yaşama odaklanmaktadır¹⁹⁶. Endeks yıllar itibariyle en fazla üç ülkeyi karşılaştırma imkânı sunarken birçok alt bileşenden oluşan 12 temel alanda 149 ülke için sosyal ilerlemeyi ölçmeye imkân tanımaktadır¹⁹⁷.

SPI= Temel insan ihtiyaçları (beslenme ve tıbbi bakım+ su ve sanitasyon+ barınak+ kişisel güvenlik) + refahın temelleri (temel bilgiye erişim+ bilgi ve iletişime erişim+ sağlık ve sıhhat+ çevre kalitesi) + fırsatlar (kişisel haklar+ kişisel özgürlük ve seçim+ eşitlik+ ileri eğitime erişim) bileşenlerinden oluşmaktadır.

Şekil 2.5. Sosyal İlerleme Endeksi Kartogram Haritasına göre, sosyal ilerlemesi yüksek ülkeler mavi renkle gösterilirken düşük ülkeler ise yeşil renk ile gösterilmiştir.

Kaynak: Social Progress Imperative, <https://www.socialprogress.org/> (10.10.2020).

Şekil 2.5. Sosyal İlerleme Endeksi Haritası

¹⁹⁵ Social Progress Imperative, <https://www.socialprogress.org/> (04.03.2020).

¹⁹⁶ Social Progress Imperative. <https://www.socialprogress.org/index/global> (04.03.2020).

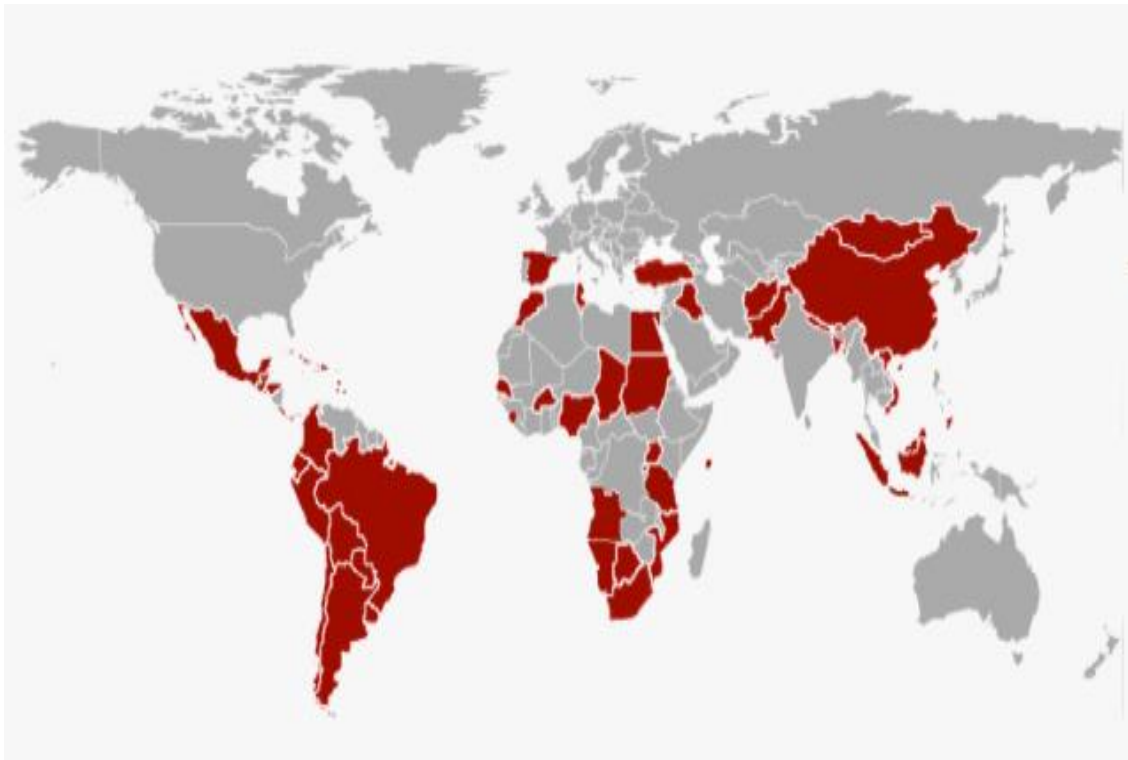
¹⁹⁷ Social Progress Imperative. <https://www.socialprogress.org/assets/downloads/resources/2019/2019-Social-Progress-Index-Methodology-Report.pdf> (04.03.2020).

2.5.7. Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi (Multidimensional Poverty Peer Network-MPPN)

Çok Boyutlu Yoksulluk Eş Ağı (MPPN), çok boyutlu yoksulluğun ölçülmesine ilişkin deneyimleri paylaşmak üzere yılda bir kez, 50'den fazla hükümetin bakanı ve kıdemli yetkilileri (önceki toplantılar: Oxford2013, Berlin2014, Cartagena2015, Acapulco2016, Pekin2017, Johannesburg2018 ve Mahé2019) toplanmaktadır¹⁹⁸. Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi, 100'den fazla gelişmekte olan ülkeyi kapsayan çok boyutlu yoksulluğun uluslararası bir ölçüsüdür. Eğitim, sağlık ve yaşam standartları bakımından her bireyin aynı anda karşı karşıya kaldığı akut yoksunlukları yakalayarak geleneksel para temelli yoksulluk önlemlerini saptamaktadır¹⁹⁹.

MPPN= Sağlık (beslenme+ çocuk ölüm oranı) + eğitim (eğitim yılı+ okula devam) + yaşam standardı (pişirme yakıtı+ sanitasyon+ içme suyu+ elektrik+ konut) bileşenlerinden oluşmaktadır.

Şekil 2.6. Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi Kartogram Haritasına göre, en az yoksul ülkeler gri renkle gösterilirken yoksul ülkeler kırmızı renk ile gösterilmiştir.

Kaynak: Multidimensional Poverty Peer Network, <https://mppn.org/> (10.10.2020).

Şekil 2.6. Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi Haritası

¹⁹⁸ Multidimensional Poverty Peer Network, <https://mppn.org/participants/countries-en/> (04.03.2020).

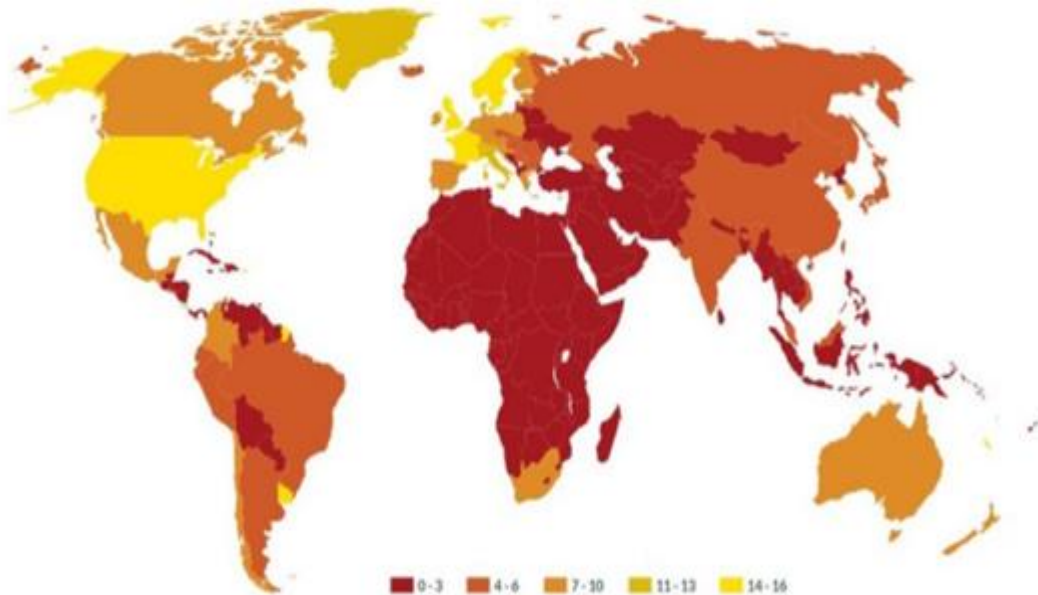
¹⁹⁹ Oxford Poverty Human Index, <https://ophi.org.uk/multidimensional-poverty-index/c> (04.03.2020).

2.5.8. Gelir Eşitsizliği Veri Tabanı (Income Inequality Database-IID)

GSYH'nin (toplam ve kişi başına) sadece toplamları ve ortalamaları ele alması ancak, farklı sosyal grupların ne kadar fayda sağlayıp sağlamadığı hakkında yetersiz kalması nedeniyle, milli gelir ve servetin dağıtımın farklı alt düzeylere aşağıdan yukarıya doğru zaman içinde nasıl dağılım gösterdiği bilgisine ihtiyacı doğmuştur²⁰⁰. Bunun sonucu olarak ortaya çıkan Gelir Eşitsizliği Veri Tabanı Endeksi (IID), uluslararası alanda birçok biliminsanı tarafından son 15 yılda geliştirilen uzun vadeli eşitsizlik eğilimleri üzerine yeni bir çalışmadır. Çalışma ulusal veri, anket verileri, mali veriler ve servet sıralamaları gibi farklı veri kaynaklarını birleştirerek sistematik bir şekilde kullanmak suretiyle, ülkeler arasında ve uzun zaman dilimlerinde gelir dağılımına ilişkin eşitsizliği karşılaştırma imkânı sunmaktadır²⁰¹.

IID= gelir anketleri+ gelir vergisi verileri+ varlık anketleri + varlık vergisi verilerinden oluşmaktadır.

Şekil 2.7. Gelir Eşitsizliği Veri Tabanı Kartogram Haritasına göre, gelir eşitsizliği düşük ülkeler sarı renkle gösterilirken gelir eşitsizliği yüksek ülkeler ise, kırmızı renk ile gösterilmiştir.

Kaynak: World Inequality Databank, <https://wid.world/news-article/2020-regional-updates/> (10.10.2020).

Şekil 2.7. Gelir Eşitsizliği Veri Tabanı Haritası

²⁰⁰ World Inequality Databank, <https://wid.world/methodology/#library-general> (03.03.2020).

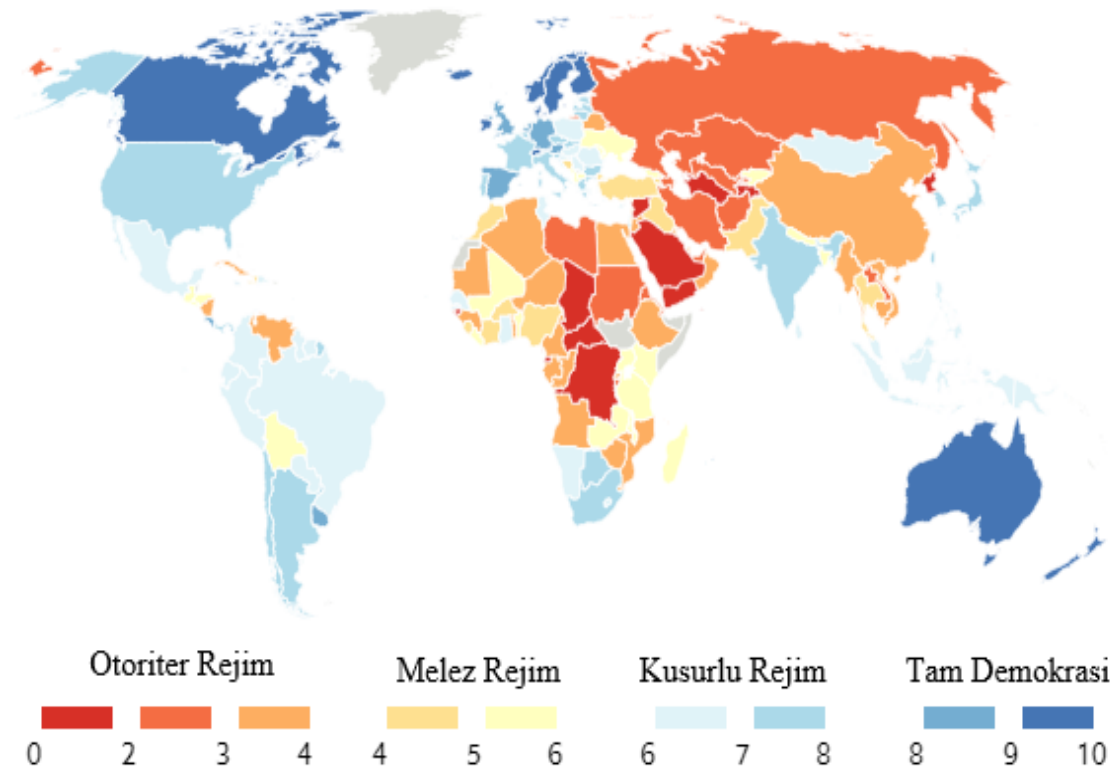
²⁰¹ World Inequality Databank, <https://wid.world/methodology/#library-general> (03.03.2020).

2.5.9. Demokrasi Endeksi (Democracy Index-DI)

Ekonomist İstihbarat Birimi (The Economist Intelligence Unit) tarafından hazırlanan, Demokrasi Endeksi (DI), 165 ülkeyi demokratik açıdan beş geniş kategoride (seçim süreci ve çoğulculuk, hükümetin işleyişi, siyasi katılım, demokratik siyasi kültür ve sivil özgürlükler) 60 göstergeyle derecelendirmektedir. Dünya halkının sadece %4,5'inin “tam demokrasi” içinde yaşadığı sonucuna varmıştır²⁰². Endeks 2006 yılından 2018 yılına kadar 12 rapor üretmiş ve ülkeleri dört (tam demokrasi, kusurlu demokrasi, melez rejim, otoriter) rejim türünden birine atamıştır.

DI= Seçim süreci ve çoğulculuk+ sivil özgürlükler+ hükümetin işleyişi+ siyasi katılım+ siyasi kültür bileşenlerinden oluşmaktadır.

Şekil 2.8. Yıllık Demokrasi Endeksi Kartogram Haritasına göre, daha demokratik ülkeler mavi renkle gösterilirken, otoriter rejimler ise kırmızı renkle gösterilmektedir.

Kaynak: The Economist, <https://www.economist.com/graphic-detail/2019/01/08/the-retreat-of-global-democracy-stopped-in-2018> (10.10.2020).

Şekil 2.8. Demokrasi Endeksi Haritası

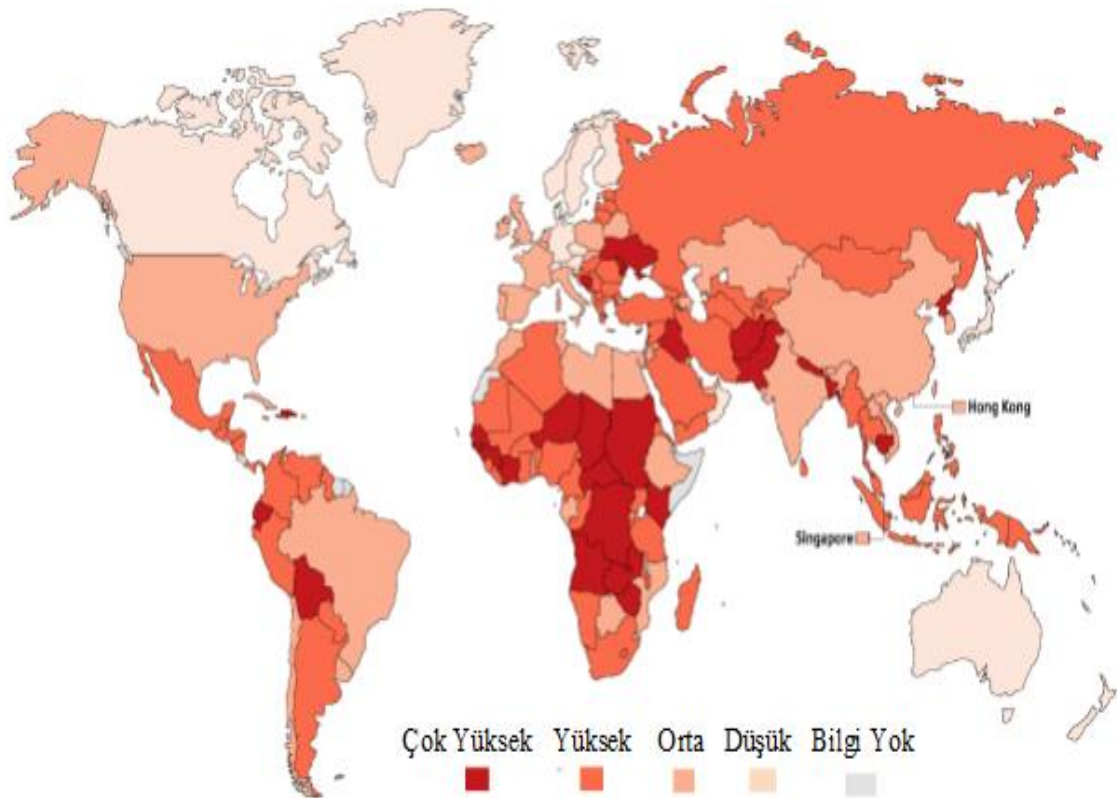
²⁰² The Economist Intelligence Unit's Democracy Index, <https://www.economist.com/graphic-detail/2019/01/08/the-retreat-of-global-democracy-stopped-in-2018> (04.03.2020).

2.5.10. Siyasi İstikrarsızlık Endeksi (The Political Instability Index- PII)

Siyasi İstikrarsızlık Endeksi (PII), siyasi istikrarsızlıkla nedensel olarak ilişkili olan veya politik istikrarsızlığı tahmin edebilen temel sosyal, ekonomik ve politik faktörleri ve özellikleri belirlemeye ve ölçmeye çalışan siyaset bilimi literatürüne ilişkin son görüşlerden yararlanmaktadır. Endeks, sosyal protesto nedeniyle hükümete yönelik tehdit düzeyini göstermektedir. Endeks 165 ülkenin yaklaşık yarısı yüksek veya çok yüksek riskli olarak değerlendirilmiştir. 15 göstergeden oluşan Endeks iki bileşenin basit bir ortalamasıdır²⁰³.

PII= Güvenlik açığı + ekonomik sıkıntı bileşenlerinden oluşmaktadır.

Şekil 2.9. Siyasi İstikrarsızlık Endeksi Kartogram Haritasına göre, daha siyasi istikrarı yakalayan ülkeler açık renkte gösterilirken, siyasi istikrarsızlık yaşayan ülkeler ise kırmızı renk ile gösterilmektedir.

Kaynak: Political Instability Index,

http://graphics.eiu.com/specialReport/instability_map.html (10.10.2020).

Şekil 2.9. Siyasi İstikrarsızlık Endeksi Haritası

²⁰³

Political

Instability

Index,

http://viewswire.eiu.com/index.asp?layout=VWArticleVW3&article_id=874361472 (05.03.2020).

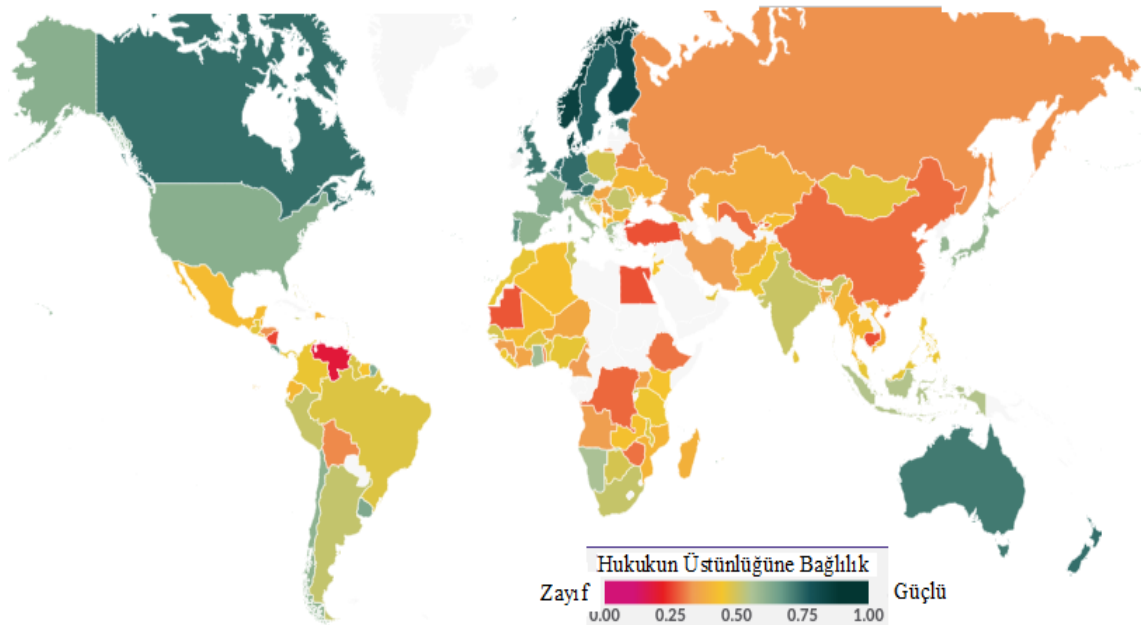

2.5.11. Dünya Adalet Projesi (World Justice Project- WJP)

Dünya Adalet Projesi (WJP), ülkelerin hukukun üstünlüğünü dünya çapında nasıl deneyimlendiğini ve algılandığını ölçmek için 130.000'den fazla hane halkının ve 4.000 hukukçu ve uzmanın ulusal anketlerine dayanarak hazırlanan yıllık bir rapordur²⁰⁴. Hukukun üstünlüğünün yolsuzluğu azalttığı, yoksulluk ve hastalıklarla savaştığı ve insanları birçok haksızlıklardan koruduğu, toplumlarda adalet, fırsat ve barış temelinde kalkınmayı, hesap verebilir hükümeti ve temel haklara saygıyı desteklediği bakış açısıyla yürüttüğü çalışmasını 2015 yılından günümüze yıllık olarak 6 bileşen ile 128 ülke ve 8 bölge üzerinden deneyimlemektedir²⁰⁵.

WJP= devlet yetkileri üzerindeki kısıtlamalar + yolsuzluk yokluğu + açık hükümet + temel haklar + sipariş ve güvenlik + düzenleyici uygulama + sivil adalet + ceza adaleti bileşenlerinden oluşmaktadır.

Şekil 2.10. Dünya Adalet Projesi Kartogram Haritasına göre, güçlü adalet yapılanmasına sahip ülkeler yeşil renkte gösterilirken, daha az adil ülkeler ise kırmızı renk ile gösterilmektedir.

Kaynak: Political Instability Index <https://worldjusticeproject.org/rule-of-law-index%20on%20> (10.10.2020).

Şekil 2.10. Dünya Adalet Projesi Haritası

²⁰⁴ Political Instability Index, <https://worldjusticeproject.org/rule-of-law-index/> (06.03.2020).

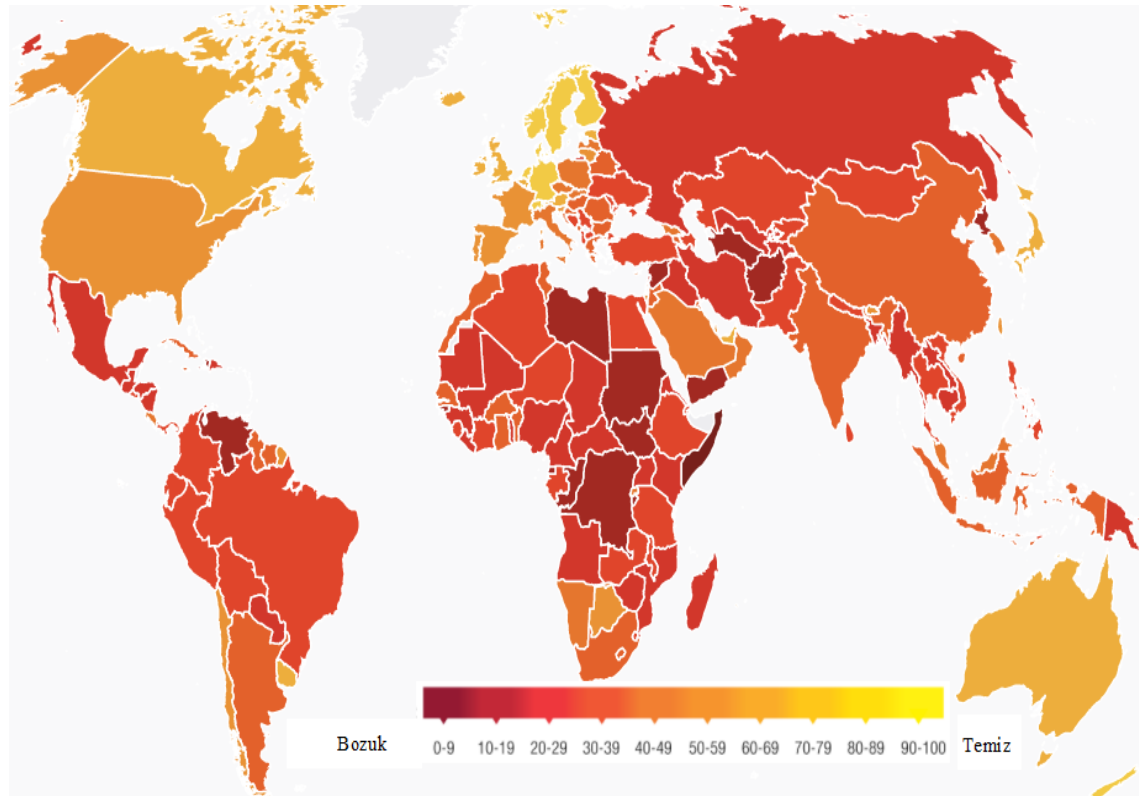
²⁰⁵ Political Instability Index, <https://worldjusticeproject.org/rule-of-law-index/factors/2020> (06.03.2020).

2.5.12. Yolsuzluk Algı Endeksi (Corruption Perception Index-CPI)

Yolsuzlukla mücadelede dünyanın önde gelen sivil toplum kuruluşlarından olan ve 180 ülkede faaliyet gösteren Uluslararası Şeffaflık Örgütü (Transparency International) 1995'ten bu yana her yıl Yolsuzluk Algı Endeksi (CPI) yayınlamaktadır. 2019 Yolsuzluk Algı Endeksi her ülke için en az 3 uluslararası kurumun yürüttüğü araştırmanın bulgularına dayanarak hazırlanan uzmanların, sivil toplum örgütlerinin ve iş dünyası temsilcilerinin kamu kesimindeki yolsuzluğa dair algılarını yansıtmaktadır. Araştırma nihayetide 0 puan en yüksek yolsuzluk algısına, 100 puan ise en düşük yolsuzluk algısına işaret etmektedir²⁰⁶.

CPI= Rüşvet + kamu fonlarının çeşitlendirilmesi + kamu kazancının özel kazanç için kullanılması+ kamu hizmetinde kayırmacılık bileşenlerinden oluşmaktadır.

Şekil 2.11. Yolsuzluk Algı Endeksi Kartogram Haritasına göre, daha az yolsuzluğa sahip ülkeler sarı renk ile gösterilirken, yolsuzluk algısının yüksek olduğu ülkeler ise kırmızı renk ile gösterilmektedir.

Kaynak: Corruption Perception Index, <https://www.transparency.org/en/cpi> (10.10.2020)

Şekil 2.11. Yolsuzluk Algı Endeksi Haritası

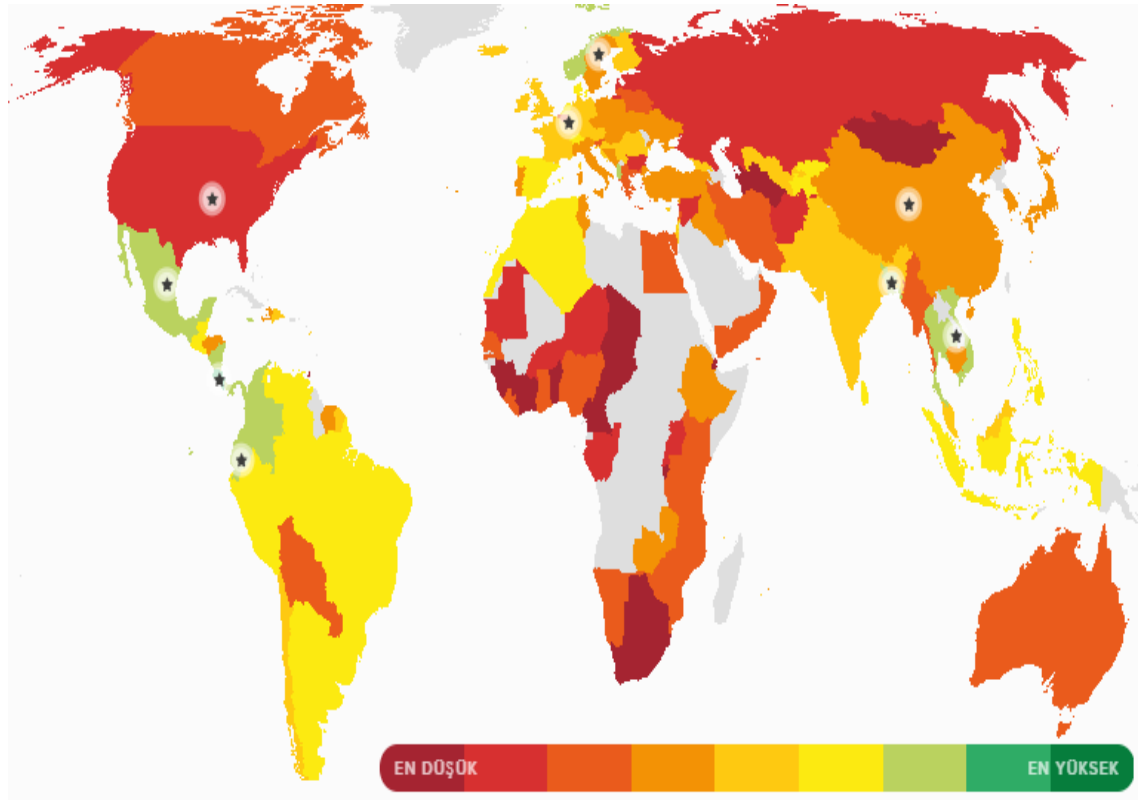
²⁰⁶ Corruption Perception Index, <https://www.transparency.org/> (10.10.2020).

2.5.13. Mutlu Gezegen Endeksi (Happy Planet Index- HPI)

İngiltere'nin sosyal, ekonomik ve çevresel adaleti destekleyen önde gelen düşünce kuruluşlarından biri olan New Economics Foundation ile birlikte yürütülen Mutlu Gezegen Endeksi (HPI), herkes için sürdürülebilir refah düşüncesinden yola çıkarak ulusları uzun, mutlu, sürdürülebilir yaşam elde etme noktasındaki başarılarını sıralamaktadır. 140 ülke için çevre kaynaklarını uzun ve mutlu bir yaşam sürmek adına ne kadar verimli kullandığını ölçmek için ekolojik ayak izi, refah, yaşam beklentisi ve eşitsizlik olmak üzere 4 bileşeni ayrı ayrı puanlayarak, genel bir puan belirlemektedir²⁰⁷.

HPI= refah (gallup anketi sonucu yaşama dair hissedilen) + yaşam beklentisi + (BM-ortalama beklenen yaşam süresi) + sonuçların eşitsizliği (yaşama süreleri ve mutluluk hissi dağılımı) + ekolojik ayak izi (küresel ayak izi ağı- kişi başına küresel hektar) bileşenlerinden oluşmaktadır.

Şekil 2.12. Mutlu Gezegen Endeksi Kartogram Haritasına göre, en mutlu ülkeler yeşil renk ile gösterilirken, en az mutlu ülkeler ise kırmızı renk ile gösterilmektedir.

Kaynak: Happy Planet Index, <http://happyplanetindex.org/> (10.10.2020).

Şekil 2.12. Mutlu Gezegen Endeksi Haritası

²⁰⁷ Happy Planet Index, <http://happyplanetindex.org/> (05.03.2020).

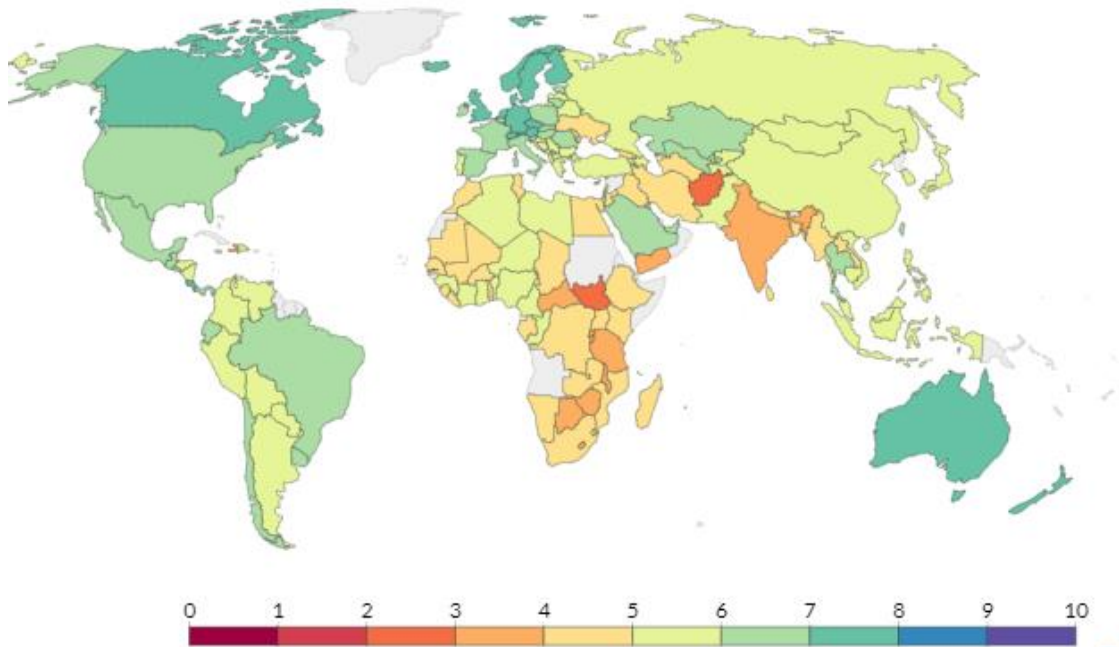
2.5.14. Dünya Mutluluk Endeksi (World Happiness Index –WHI)

Dünya Mutluluk Raporu (WHI), 156 ülke vatandaşlarının kendilerini ne kadar mutlu algıladıkları bilgisini sıralayan küresel mutluluk durumunun önemli bir göstergesidir. İlk Raporun Birleşmiş Milletler Mutluluk Konferansı için hazırlanmasının ardından 2012, 2013, 2015, 2016, 2017, 2018, 2019 ve son olarak 2020 yılında kamuoyuna sunulmuştur.

Dünya Mutluluk Raporu, Gallup Dünya Anketi verileri temelinde Ernesto Illy Vakfı, illycaffè, Davines Grubu, Blue Chip Vakfı, William, Jeff ve Jennifer Gross Aile Vakfı tarafından desteklenen Sürdürülebilir Kalkınma Çözümleri Ağı'nın bir yayımıdır²⁰⁸.

WHI= Kişi başına GSYH + sosyal destek + doğumda sağlıklı yaşam beklentisi + yaşam seçimleri yapma özgürlüğü + gönüllü bağış, cömertlik + hükümete güven + yolsuzluk algısı bileşenlerinden oluşmaktadır.

Şekil 2.13. Dünya Mutluluk Endeksi Kartogram Haritasına göre, en mutlu ülkeler mor renk ile gösterilirken, en az mutlu ülkeler ise kırmızı renk ile gösterilmektedir.

Kaynak: Our World Data, <https://ourworldindata.org/happiness-and-life-satisfaction> (10.10.2020).

2.13. Dünya Mutluluk Endeksi Haritası

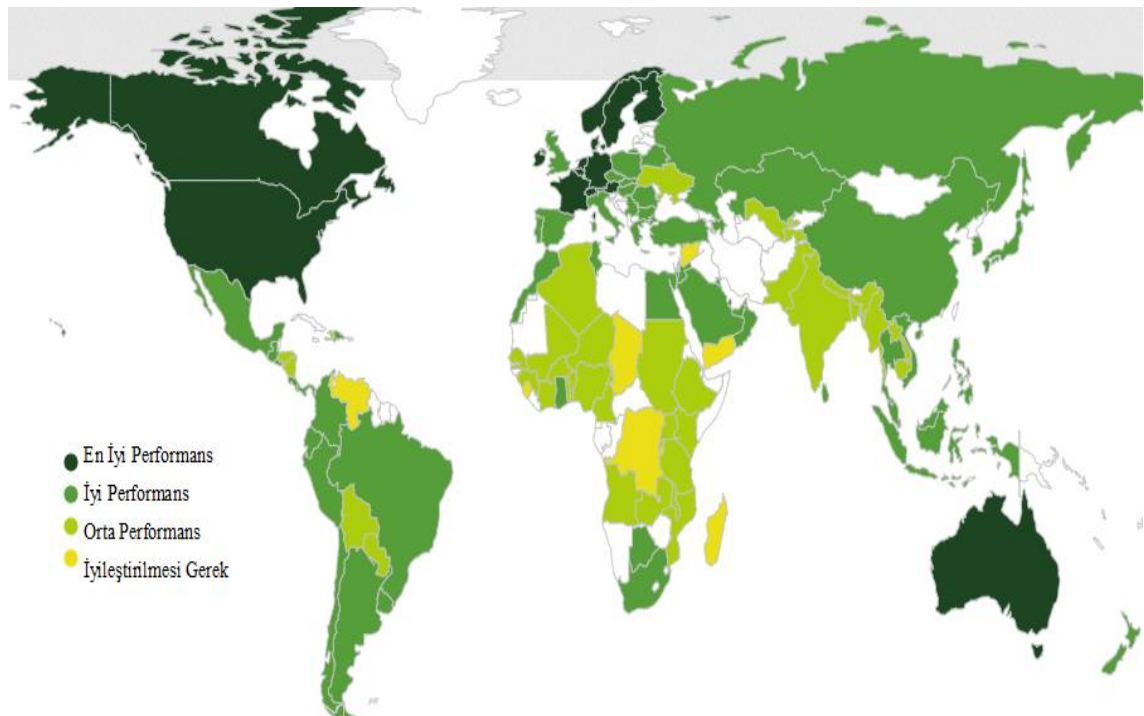
²⁰⁸ World Happiness Index, <https://worldhappiness.report/news/> (06.03.2020).

2.5.15. Küresel Gıda Güvenliği Endeksi (The Global Food Security Index- GFSI)

Ekonomist İstihbarat Birimi tarafından hazırlanan küresel Gıda Güvenliği Endeksi (GFSI), 113 ülkede bir dizi karşılanabilirlik, kullanılabilirlik ve kalite gibi temel konuları ele almaktadır. Endeks, gelişmekte olan ve gelişmiş ülkelerdeki gıda güvenliği faktörlerini ölçen 34 göstergeden oluşan dinamik bir nicel ve nitel kıyaslama modelidir²⁰⁹. Endeks, üç temel konuyu isteğe bağlı bir risk ayarlama faktörü ile uluslararası olarak belirlenmiş gıda güvenliğini kapsamlı bir şekilde inceleyen ilk endekstir. Çalışma gıda güvensizliğini etkileyen temel faktörlere olan açlığın ötesine de bakmaktadır. Endeks bir ülkenin değişen iklimin etkilerine maruz kalmasını; doğal kaynak risklerine duyarlılığı ve bu risklere nasıl adapte olduğunu ölçmektedir²¹⁰.

GFSI= Uygun fiyat + kullanılabilirlik + kalite ve güvenlik (doğal kaynaklar dayanıklılık-risk faktörü) bileşenlerinden oluşmaktadır.

Şekil 2.14. Küresel Gıda Güvenliği Endeksi Kartogram Haritasına göre, gıda güvenliğine ilişkin en iyi performansa sahip ülkeler yeşil renk ile gösterilirken gıdaya ulaşımında en az başarılı ülkeler sarı renk ile gösterilmektedir.

Kaynak: The Global Food Security Index <https://foodsecurityindex.eiu.com/> (10.10.2020).

Şekil 2.14. Küresel Gıda Güvenliği Endeksi Haritası

²⁰⁹ The Global Food Security Index, <https://foodsecurityindex.eiu.com/> (05.03.2020).

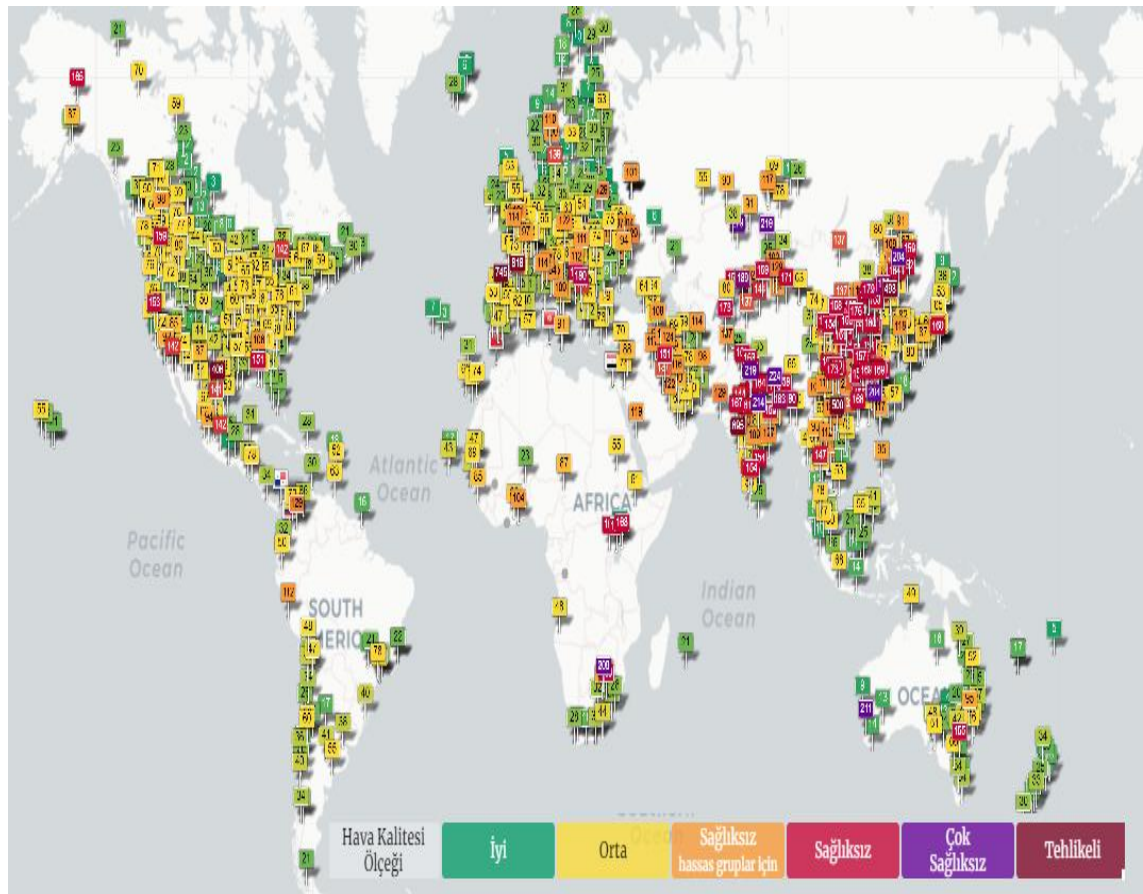
²¹⁰ The Global Food Security Index, <https://foodsecurityindex.eiu.com/Home/Methodology> (05.03.2020).

2.5.16. Gerçek Zamanlı Hava Kalitesi Endeksi (Real-Time Air Quality Index-RTAQI)

Hava kalitesi izleme istasyonları, en zararlı hava kirleticilerinden biri olan gerçek zamanlı PM2.5 kirliliğini ölçmek için yüksek teknolojlili lazer parçacık sensörleri kullanarak, hava kirliliği seviyelerini anlık olarak haritalara eş zamanlı aktarmaktadırlar. Gerçek Zamanlı Hava Kalitesi Endeksi (RTAQI), hava kalitesini partikül madde ölçümü; ozon (O₃), azot dioksit (NO₂), kükürt dioksit (SO₂) ve karbon monoksit (CO) emisyon düzeyleri ile değerlendirilmektedir²¹¹.

RTAQI= Ozon + ozondioksit + kükürt dioksit + karbonmonoksit bileşenlerinden oluşmaktadır.

Şekil 2.15. Gerçek Zamanlı Hava Kalitesi Endeksi Kartogram Haritasına göre, en iyi hava kalitesine sahip ülkeler yeşil renk ile gösterilirken, hava kalitesi kötü ülkeler ise kırmızı renk ile gösterilmektedir.

Kaynak: World's Air Pollution, <http://waqi.info/#/c/6.655/8.925/2z> (10.10.2020).

Şekil 2.15. Gerçek Zamanlı Hava Kalitesi Endeksi Haritası

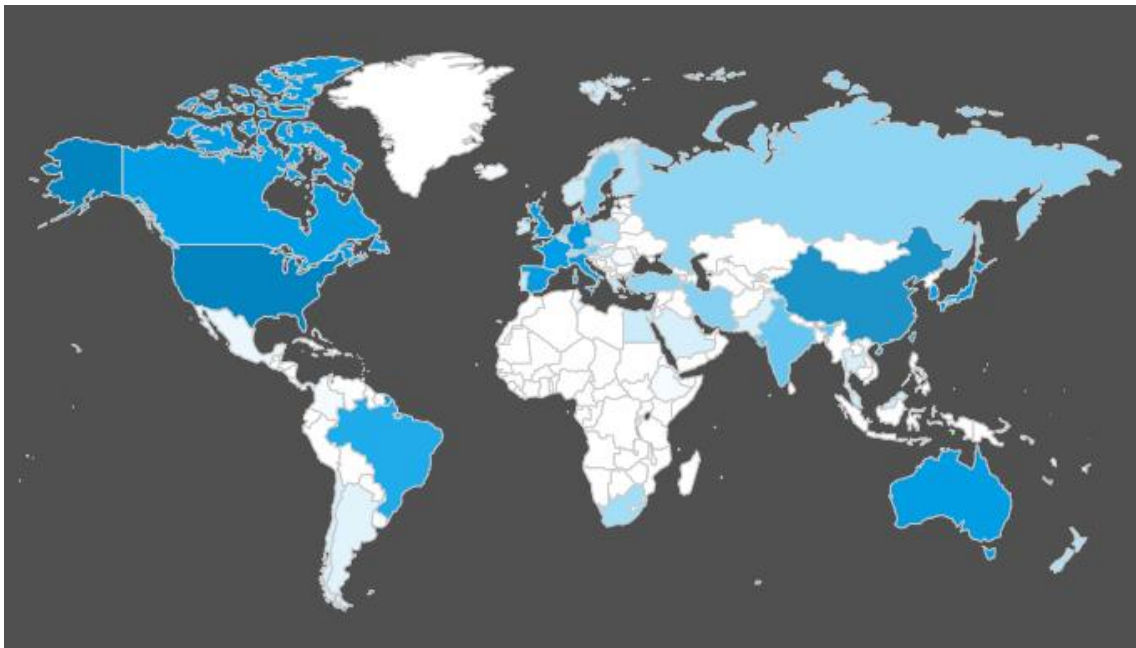
²¹¹ World's Air Pollution: Real-time Air Quality Inde, <http://waqi.info/> (06.03.2020).

2.5.17. Dünya Üniversiteleri Akademik Sıralaması (Academic Rangking of World Universities-ARWU)

Küresel üniversite sıralamasında öncü ve en güvenilir kabul edilen Şangai Sıralama Danışmanlığınca (Shanghai Ranking Consultancy) Dünya Üniversitelerinin Akademik Sıralamasını (ARWU), 2003 yılından bu yana şeffaf metodoloji ve nesnel üçüncü taraf verilerine dayanarak dünyanın ilk 500 üniversitesini sunmaktadır²¹². Üniversiteler, mezunlar ve Nobel Ödülleri ve Alan Madalyaları kazanan personel, yüksek alıntı yapılan araştırmacılar, Doğa ve Bilim'de yayınlanan makaleler, önemli atıf endekslerinde endekslenen makaleler ve bir kurumun kişi başına akademik performansı dahil olmak üzere çeşitli akademik veya araştırma performans göstergeleri baz alınarak sıralama yapılmıştır. Her gösterge için en yüksek puan alan kuruma 100 puan verilir ve diğer kurumlar en yüksek puanın yüzdesi olarak hesaplanır²¹³.

ARWU= Makale + Atıf bileşenlerinden oluşmaktadır.

Şekil 2.16. Dünya Üniversiteleri Akademik Sıralaması Kartogram Haritasına göre, akademik başarısı en iyi ülkeler mavi renk ile gösterilirken, başarısız ülkeler ise beyaz renk ile gösterilmektedir.

Kaynak: Academic Ranking of World Universities <http://www.shanghairanking.com/> (10.10.2020).

Şekil 2.16. Dünya Üniversiteleri Akademik Sıralaması Haritası

²¹² Academic Ranking of World Universities, <http://www.shanghairanking.com/index.html> (02.03.2020).

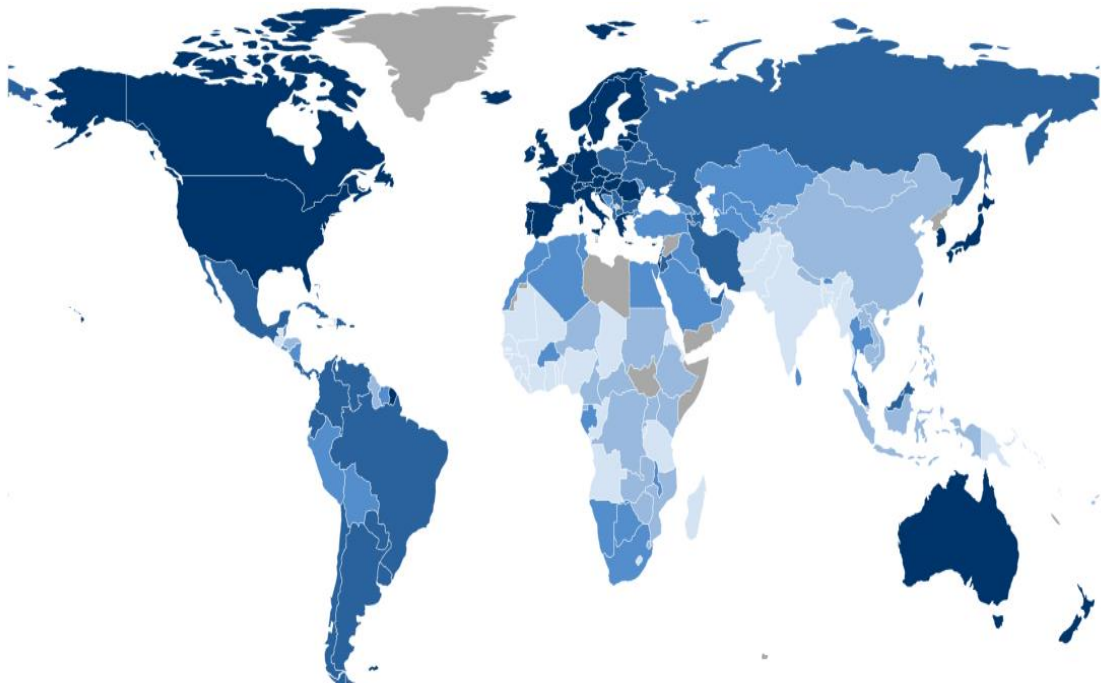
²¹³ Academic Ranking of World Universities, <http://www.shanghairanking.com/ARWU2015.html> (02.03.2020).

2.5.18. Çevresel Performans Endeksi (Environmental Performance Index- EPI)

EPI, Yale Çevre Hukuku ve Politikası Merkezi ile Columbia Üniversitesi Yer Enstitüsü'ndeki Uluslararası Yer Bilimleri Bilgi Ağı Merkezi'nin ortak bir projesidir²¹⁴. EPI, Dünya Ekonomik Forumu (WEF) işbirliğinde hazırlanmaktadır. Ülkelerin çevresel konularda ne kadar iyi performans gösterdiğini ortaya koymaktadır. İnsan sağlığı, çevre ve ekosistem ilişkisini 24 alt bileşenden oluşan temelde on bileşen ile belirlemektedir. 2018 EPI, 180 ülke için çevresel performansı karşılaştırmak, analiz etmek ve anlamak için nicel bir temel sağlar. Yaklaşık on yıl önceki verileri ve mevcut en son yıl verilerini kullanarak bu ülkeleri çevresel performanslarına göre puanlamakta ve sıralamaktadır²¹⁵.

EPI= Hava kalitesi + Su ve Sanitasyon + Ağır metaller + Biyoçeşitlilik ve Habitat + Orman + Balıkçılık + İklim ve Enerji + Hava kirliliği + Su Kaynakları ve Tarım bileşenlerinden oluşmaktadır.

Şekil 2.17. Çevresel Performans Endeksi Kartogram Haritasına göre, çevresel performansı en iyi ülkeler mavi renk ile gösterilirken, en kötü ülkeler ise gri renk ile gösterilmektedir.

Kaynak: Environmental Performance Index, <https://epi.yale.edu/> (10.10.2020).

Şekil 2.17. Çevresel Performans Endeksi Haritası

²¹⁴ Environmental Performance Index, <https://epi.envirocenter.yale.edu/epi-team> (05.03.2020).

²¹⁵ Zachary Wendling, Jay Emerson, Daniel Esty, Marc A. Levy, Alex de Sherbinin, “2018 Environmental Performance Index”, New Haven, CT: *Yale Center for Environmental Law and Policy*, <https://epi.envirocenter.yale.edu/results-overview> (05.03.2020).

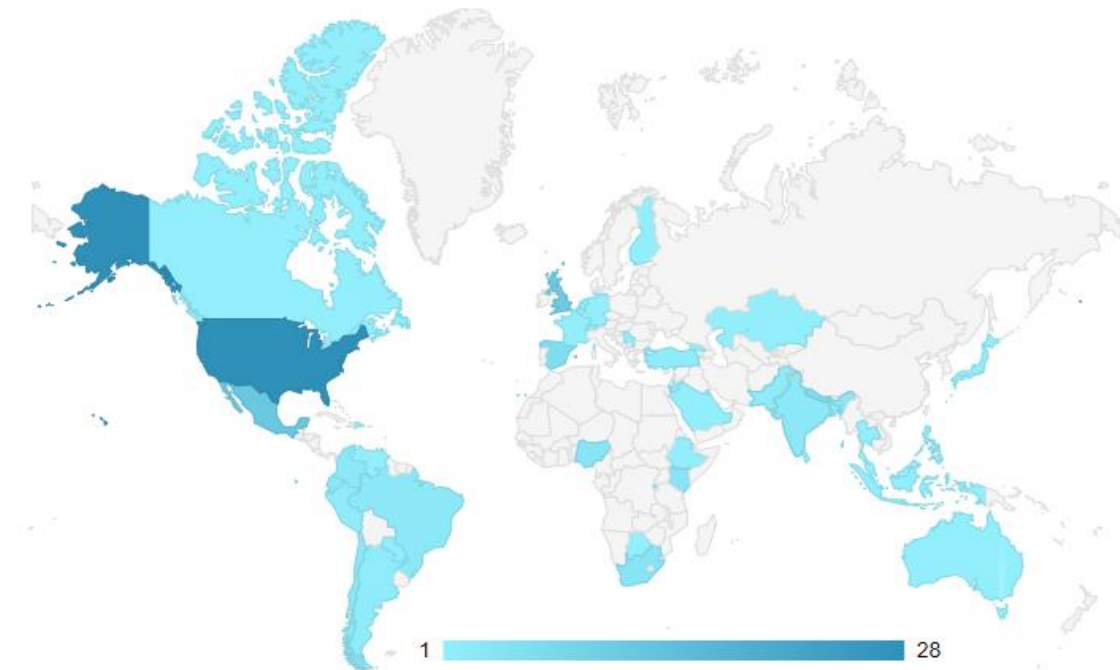

2.5.19. Beşeri Sermaye Endeksi (The Human Capital Index - HCI)

Beşeri Sermaye Endeksi (HCI), yeni bir insan sermayesi tanımıdır. Sağlık ve eğitimin yeni nesil işçilerin verimliliğine katkısını incelemektedir. Ülkelerin, beşeri sermayedeki boşlukları nedeniyle ne kadar gelir elde ettiklerini ve şu anda harekete geçmeleri halinde bu kayıpları ne kadar daha hızlı kazanca dönüştürebileceklerini göstermektedir²¹⁶. Endeks ilk olarak Ekim 2018'de 157 ülkenin 2017 yılında elde edilen verilerini beşeri sermaye raporu olarak yayınlamıştır. Eğitim ve sağlık sonuçlarının güvenilir ölçümü yerel, ulusal ve küresel düzeyde kritik öneme sahiptir²¹⁷.

HCI= hayatta kalma (5 yaşına kadar hayatta kalan çocukların oranı%) + okul (Eğitim miktarı -18 yaşına kadar beklenen eğitim süresi + eğitim kalitesi - Uyumlaştırılmış test puanları) + sağlık (yetişkin hayatta kalma oranları (-%60'ta 60 yaşına kadar hayatta kalan 15 yaşındaki çocukların oranı+ çocuklar arasında sağlıklı büyüme -%5'in altındaki çocukların bodurluk oranları) bileşenlerinden oluşmaktadır.

Şekil 2.18. Beşeri Sermaye Endeksi Kartogram Haritasına göre, beşeri sermayesi yüksek olan ülkeler en iyi ülkeler mavi renk ile gösterilirken, en kötü ülkeler ise krem renk ile gösterilmektedir.

Kaynak: World Bank, <https://worldbank.altmetric.com/details/90399232> (10.10.2020).

Şekil 2.18. Beşeri Sermaye Endeksi Haritası

²¹⁶ World Bank, <https://www.worldbank.org/en/publication/human-capital> (05.07.2019).

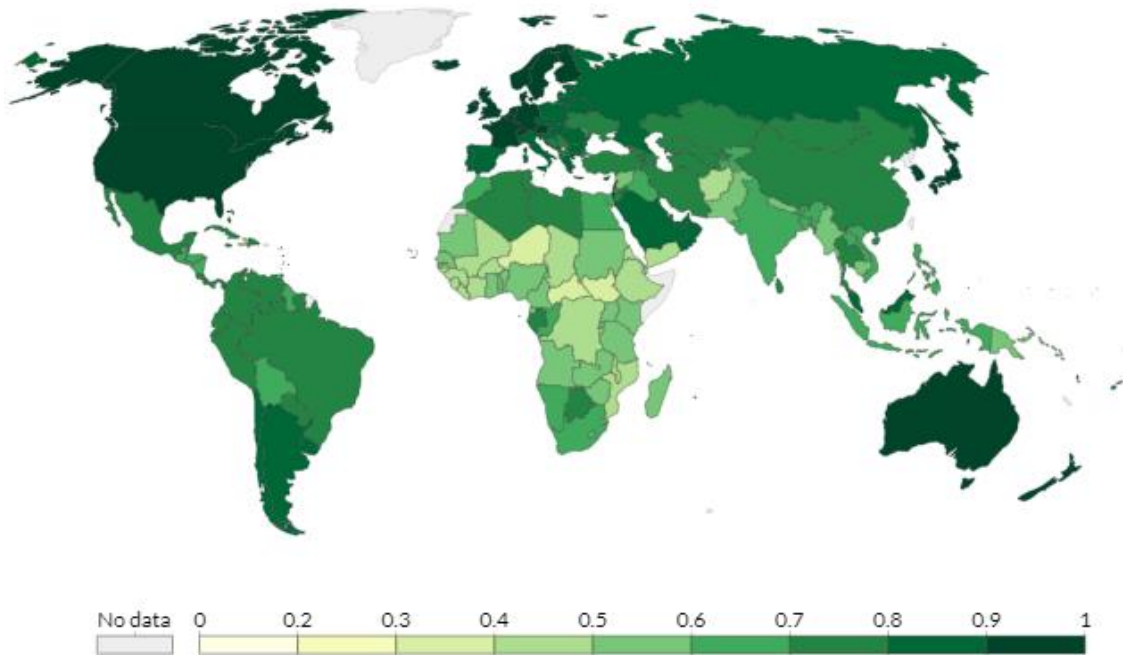
²¹⁷ World Bank, <https://www.worldbank.org/en/data/interactive/2018/10/18/human-capital-index-and-components-2018> (05.07.2019).

2.5.20. İnsani Gelişme Endeksi (Human Development Index-HDI)

İnsani Gelişme Endeksi (İGE) ilk olarak 1990 yılında Pakistanlı ekonomist Mahbub ul Haq tarafından geliştirilerek, 1993 yılından günümüze Birleşmiş Milletler Gelişme Programı tarafından yıllık Gelişme Raporu'nda sunulmaktadır. İGE 1990 yılından günümüze bir takım metodolojik revizelerle birlikte 189 ülke için sağlık, eğitim ve gelir olmak üzere insani gelişmenin temel boyutlarındaki ilerlemeyi ölçmektedir²¹⁸. İnsani gelişmedeki bu ilerleme milli gelir dışında bir refah göstergesi olarak; ele alınan ekonomik ilerlemenin yanında sosyal ilerlemeyi de içeren eğitim ve sağlık gibi iyi yaşam standartlarına ilişkin çok yönlü bir analizdir²¹⁹.

HDI= Eğitim endeksi + yaşam endeksi + gelir endeksi bileşenlerinden oluşmaktadır.

Şekil 2.19. İnsani Gelişme Endeksi Kartogram Haritasına göre, insani gelişmişliği en yüksek olan ülkeler koyu yeşil renk ile gösterilirken, insani gelişmişliği en kötü ülkeler ise krem renk ile gösterilmektedir.

Kaynak: <https://ourworldindata.org/human-development-index> (10.10.2020).

Şekil 2.19. İnsani Gelişme Endeksi Haritası

²¹⁸ Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı,

https://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/library/human_development/_nsani-geli_me-endeksleri-ve-goestergeleri--2018-statistiksel-gue.html (02.08.2019).

²¹⁹ İnsani Gelişme Endeksi, <http://ingev.org/wp-content/uploads/2017/02/%C4%B0NSAN%C4%B0-GEL%C4%B0C5%9E%C4%B0M-ENDEKS%C4%B0.pdf> (02.04.2019).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

EKONOMİK ÖZGÜRLÜKLER VE SOSYO EKONOMİK REFAH ARASINDAKİ İLİŞKİNİN TAHMİNİNE YÖNELİK METODOLOJİ

Ekonomide teoriler geliştirmek, öne sürülen hipotezleri test etmek ve tarihsel verilerden yararlanarak geleceğe ilişkin öngöründe bulunabilmek için ampirik uygulamalardan faydalanılmaktadır. Bu uygulamalar ise iktisat, istatistik ve ekonometri bilimi temelinde bilgisayar uygulamalarıyla desteklenen analizlerle gerçekleştirilmektedir.

Çalışmada ekonomik özgürlükler ve sosyoekonomik refah arasındaki olası ilişki, iki farklı analiz yöntemiyle gerçekleştirilmiştir. Yöntemlerden birinci aşamada zaman serisi analizi, ikinci aşamada ise panel veri analizi uygulanmıştır. Çalışmanın bu üçüncü bölümünde, zaman serisi ve panel veri analizine ilişkin ampirik uygulamaya dair bir çerçeve oluşturabilmek için metodolojiye ilişkin bilgiler sunulmuştur.

3.1. Zaman Serisi Analizi

Zaman serisi, zaman içinde sırayla alınan gözlem dizisi, diğer yandan eşit zaman aralıklarında, bir değişkene ait gözlemlerin oluşturduğu seridir. Zaman serisi analizi ekonomi, işletme, mühendislik, doğa bilimleri (özellikle 9eofizik ve meteoroloji) ve sosyal bilimler gibi alanlarda kullanılabilir. Örneğin; bir fabrikadan gönderilen malların aylık sırası, haftalık trafik kazası sayısı, günlük yağış miktarları, kimyasal bir işlemin verimine ilişkin saatlik gözlemler gibi birçok veri zaman serisi ile analiz edilebilmektedir.²²⁰

Zaman serileri, iktisadi teorilerin test edilmesi ve geleceğe ilişkin öngöründe bulunma gibi bir dizi amaç için yapılmaktadır. Bu amaçla birlikte serilerde zaman içindeki büyüme eğilimini oluşturan bir dizi etkiden arındırılması gerekliliği de doğmaktadır.

²²⁰ George E.P.Box, Gwilym M.Jenkins, Gregory C.Reinsel, Greta M.Ljung, *Time Series Analysis: Forecasting and Control, Fifth edition, Wiley Series in Probability and Statistic*, ABD, 2014, s. 1. http://www.ru.ac.bd/stat/wp-content/uploads/sites/25/2019/03/504_05_Box_Time-Series-Analysis-Forecasting-and-Control-2015.pdf (17.04.2020).

Zaman serisi bileşenleri olarak tanımlanan söz konusu etkiler şu şekilde sıralanabilir²²¹:

- Genel Eğilim (Trend) Bileşeni *Bir zaman serisinin uzun bir dönem içerisinde gösterdiği ana eğilime trend adı verilmektedir. Zaman serilerinde trend yapan kalıplar genellikle seride uzun süreli artışları veya azalışları yansıtmaktadır.*
- Mevsim Bileşeni: *Periyodik hareketlerle bir yıl ve daha az süre içinde gerçekleşen tam dairesel süreçte mevsim hareketlerinin verilere etkisini ifade etmektedir.*
- Çevrimsel Bileşen: *Bir yıldan daha uzun, bir dönemde serinin seyrinde oluşan değişimlerdir. Düzenli bir salınım davranışı sergilemeyen, işletmecilik ve iktisat zaman serileri mevsimlik davranışla ilgisi olmayan salınımlı ya da çevrimsel örüntüler sergiler.*
- Düzensiz Bileşen: *Düzensiz bileşenler, periyodik olmayan değişimleri gösterir. Varlığı önceden tahmin edilemeyen, geçmiş deneyimlere bakılarak da kestirilmesinin güç olduğu bir de düzensiz, tesadüfi olayların ortaya çıkardığı dalgalanmalardır ve hata terimi ile ifade edilebilecek değişimlerdir.*

Zaman serilerini modelleyebilmek için serilerin durağan olması, değilse durağanlaştırılması gerekmektedir. Durağan olmayan serilerle, analiz yapmak ve öngöründe bulunmak yanlış sonuçlara neden olmaktadır. Zaman serisi verilerinin belirli bir zaman sürecinde sürekli artma veya azalmanın eğiliminde olmadığı, verilerin zaman içinde bir yatay eksen boyunca saçılım gösterdiği durum olarak bilinmektedir. Bir zaman serisi için durağan olasılıklı süreç; *ortalamasıyla varyansı zaman içinde değişmeyen ve iki dönem arasındaki ortak varyansı bu ortak varyansın hesaplandığı döneme değil de yalnızca iki önem arasındaki uzaklığa bağlı olan olasılıklı bir süreç*²²² olarak ifade edilmektedir. Dolayısıyla, zaman serilerinin durağan olduğu varsayımından hareketle, serilerin ortalamasının, varyansının ve kovaryansının zaman boyunca sabit kalması beklenmektedir.

3.1.1. Regresyon Modeli Varsayımından Sapmalar

Uygulamada kullanılacak olan modellerin regresyon varsayımlarını sağlaması beklenmektedir. Regresyon varsayımlarının gerçekleşmemesi halinde yanlış tahmin ve

²²¹ Paul Newbold, *İşletme ve İktisat İçin İstatistik*, (çev. Ümit Şenesen), İstanbul, 2000 s. 777-781.

²²² Damonar Gujarati, *Temel Ekonometri*, (çev. Ümit Şenesen, Gülay Günlük Şenesen), İstanbul, 1999 s. 709-713.

sonuç ortaya çıkabilir. Bu hatanın önüne geçmek için ilk olarak kullanılan tahmin yönteminin varsayımının ihlal edilip edilmediği sınanmalıdır. Bunun için de genelde başvurulan sınama varsayımlardan olan otokorelasyon ve değişen varyans sorunlarının araştırılması gerekmektedir.

3.1.2. Otokorelasyon

Regresyon analizlerinin temel varsayımlarından birisi otokorelasyon sorunudur.

Otokorelasyon bir değişkenin bir ya da daha fazla gecikmeli dönemi arasında korelasyonlu olması durumudur. Trend, mevsimsellik ve düzensiz hareketler gibi bileşenleri içeren verilere otokorelasyon analizi yaklaşımı ile ulaşılabilir²²³.

Hata terimlerinin birbirini takip eden değerleri arasında doğrusal bir ilişki bulunması durumuna otokorelasyon denilmektedir²²⁴.

$$E(u_i, u_j) = 0, \quad i \neq j \quad \rightarrow \text{Otokorelasyon yok}$$

$$E(u_i, u_j) \neq 0, \quad i \neq j \quad \rightarrow \text{Otokorelasyon var.}$$

- Pozitif Otokorelasyon: Seride sürekli bir artış -artış azalış artış yönünde bir düzen durumu söz konusuysa pozitif otokorelasyon olması muhtemeldir ve zaman serilerinde genellikle pozitif otokorelasyona rastlanılmaktadır.
- Negatif Otokorelasyon: Seride kısa dönemli ani işaret değişiklikleri varsa yada sürekli bir azalış söz konusu ise negatif otokorelasyon olması muhtemeldir.

Otokorelasyonun belirlenme yöntemleri arasında; Grafik Yöntem, Durbin Watson Testi, Ki Kare Testi, Durbin-H Testi Durbin Alternatif Testi, Wallis Testi, Berenblut Webb Testi, Breusch-Godfrey Testi, Farebrother Testi King Testi, Von-Neumann Oran Testi şeklinde sıralanabilmektedir²²⁵.

Otokorelasyonu sınamada en yaygın kullanılan testlerden biri, Durbin-Watson tarafından geliştirilen testtir²²⁶.

Birinci dereceden otokorelasyon olup olmadığını test etmek için, modelde sabit terim bulunması ve bağımsız değişkenler arasında gecikmeli bağımlı değişken

²²³ Mustafa Sevrüktekin, Mustafa Nargeleçekenler, *Ekonometrik Zaman Serileri Analizi Eviews Uygulamalı*, Ankara, 2010, s. 254.

²²⁴ Selahattin Güriş, Ebru Çağlayan, *Ekonometri*, İstanbul 2000, s. 407.

²²⁵ Selahattin Güriş, Ebru Çağlayan, Burak Güriş, *Eviews İle Temel Ekonometri*, İstanbul 2013 s. 203-231.

²²⁶ James Durbin, Geoffrey Watson, "Testing for Serial Correlation in Least Squares Regression. Oxford University Press, II.", *Biometrika*, 38(1/2), 1951, 159-177.

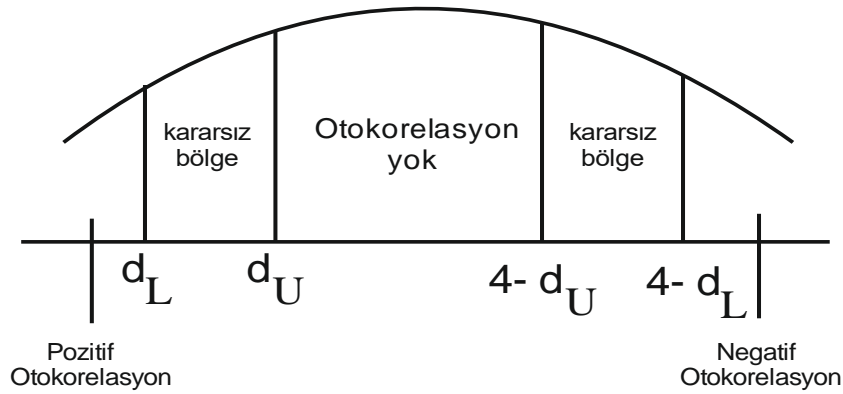
bulunmaması durumunda Durbin Watson Otokorelasyon Testi (DW) kullanılabilir. Bu testte birim sayılarına göre düzenlenmiş farklı tablolarla karar verilmektedir. Testin temel hipotezi otokorelasyon yoktur $\rho = 0$ şeklinde kurulmaktadır. DW İstatistiği aşağıdaki şekliyle hesaplanmaktadır²²⁷.

$$d = \frac{\sum_{t=2}^n (\hat{u}_t - \hat{u}_{t-1})^2}{\sum_{t=1}^n \hat{u}_t^2} \quad (3.1)$$

Test istatistiği örnek otokorelasyon katsayısı $\hat{\rho} = 0$ için yaklaşık olarak ;

$$d = 2 - 2\hat{\rho} = 2(1 - \hat{\rho})$$

şeklinde de hesaplanabilir. $\hat{\rho} = 0$ için diğer bir değişle otokorelasyon olmaması durumunda $d = 2$ olacaktır. Otokorelasyonun varlığına karar verilmesi için α hata payı ile DW tablolarında bulunan d_L (alt sınır) ve d_U (üst sınır) değerleri ile karar verilmektedir²²⁸. Hesaplanan DW, D istatistiğine göre ardışık bağımlılığın olup olmadığına karar vermek için aşağıda Şekil 3.1.'de gösterilen dağılımdan yararlanılabilir.

Kaynak: S. Güriş, E. Çağlayan, B. Güriş, 2013 *age.*, s. 206.

Şekil 3.1. Durbin-Watson D İstatistiği

DW değerinin hesaplanmasından sonra alt sınır (d_L) ve üst sınır (d_U) kritik değerleri özel hazırlanmış kritik değer tablosundan bulunarak karşılaştırma yapılır ve otokorelasyonun olup olmadığına varsa negatif mi yoksa pozitif mi olduğuna karar verilir. Kritik değerlere bakılırken modelde yer alan bağımsız değişken sayısı esas alınmaktadır. Hesaplanan DW istatistiği; (d_L) (d_U) değerleri arasına veya ($4 - d_U$) ($4 - d_L$) değerleri arası bölgeler kararsızlık bölgeleri olarak bilinir. Bu durumda alternatif otokorelasyon testleri kullanılması gerekmektedir. DW değeri; 0 ile (d_L)

²²⁷ S. Güriş, E. Çağlayan, B. Güriş, *age.*, s. 205.

²²⁸ S. Güriş, E. Çağlayan, B. Güriş, *age.*, s. 205-206.

arasına düştüğü durumda otokorelasyon vardır ve pozitif otokorelasyondur. Değer; $(4 - d_L)$ ile 4 arasında yer alırsa bu kez negatif otokorelasyon bulunduğunu göstermektedir²²⁹.

Çalışma zaman serisi regresyon analizinde, yokluk hihpotezinde (H_0) otokorelasyon yoktur, alternatif hipotez (H_1) otokorelasyon vardır karşı test etmektedir.

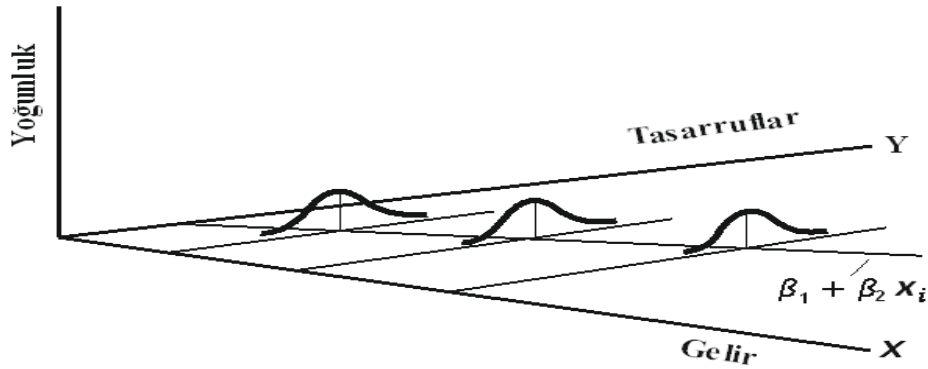
3.1.3. Değişen Varyans

Klasik doğrusal regresyon modeli varsayımlarından biri olan sabit varyans varsayımından sapma değişen varyans olarak tanımlanmaktadır. Genellikle bazı yatay kesit çalışmalarında değişkenlerin aldığı değerlerin çok yaygın olduğu durumlarda hata terimlerinin varyansları da, buna bağlı olarak farklı büyüklükte olabilmektedir. Klasik Doğrusal Regresyonun varsayımlarından biri olan açıklayıcı değişkenlerin seçilmiş değerlerinin koşullu bir sonucu olan her bir u_i bozucu teriminin varyansının σ^2 'ye eşit sabit bir sayı olduğu ileri sürülen durum *sabit varyans* olarak tanımlanmaktadır²³⁰.

Sabit varyans simgelerle şu şekilde gösterilebilir:

$$E(u_i^2) = \sigma^2 \quad i = 1, 2, \dots, n \quad (3.2)$$

Sabit varyans dağılımı Şekil 3.2. deki şekliyle gösterilebilir:

Kaynak: Damodar Gujarati, *Temel Ekonometri*, 1999, s. 356.

Şekil 3.2. Sabit Varyans Dağılımı

²²⁹ Nilgün Çil, *Ekonometri II Ders Notları*, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi, s. 14-15 http://auzefkitap.istanbul.edu.tr/kitap/ekonometri_ue/ekonometri2.pdf (22.04.2020).

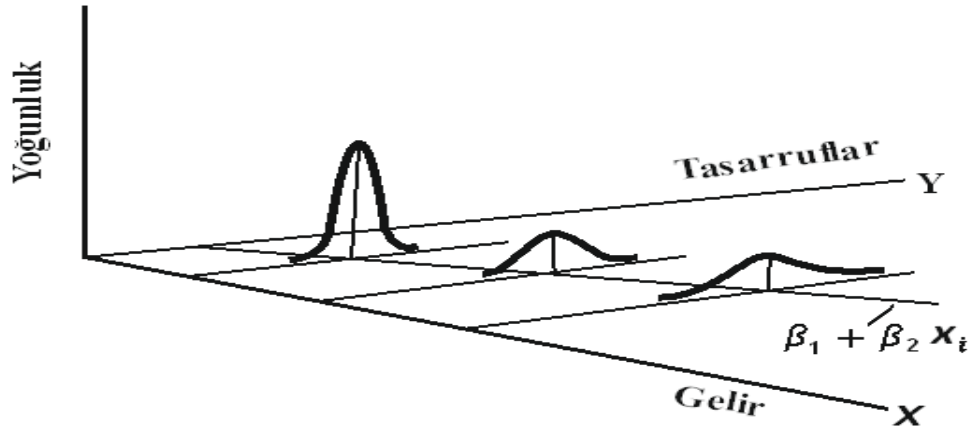
²³⁰ D. Gujarati, *age.*, s. 355-356.

X_i değerlerine bağlı olarak Y_i 'nin koşullu varyansı (u_i 'ninkiyle aynı) X değişkeni hangi değerleri almış olursa olsun, aynı kalır. Kısaca varyans sabit olmalıdır. Ortalama değişse bile ortalama etrafındaki dağılım değişmemelidir.

Tam tersi bir durumda X büyüdükçe Y_i 'nin koşullu varyansının da değiştiği durumda, Y_i 'nin varyansları aynı kalmaz. Bu durum ise değişen varyans durumudur. Değişen varyans ise hata terimlerinin varyansının bütün örneklem için sabit olmaması durumu olarak ifade edilmektedir. Değişen varyans şu şekilde gösterilebilir:

$$E(u_i^2) = \sigma_i^2 \quad (3.3)$$

Değişen varyans dağılımı Şekil 3.3. de aşağıdaki şekilde gösterilebilir:

Kaynak: Damodar Gujarati, *Temel Ekonometri*, 1999, s. 357.

Şekil 3.3. Değişen Varyans Dağılımı

Değişen varyans olup olmadığını tespit edebilmek için hata terimleri hesaplanıp bir grafik yardımıyla incelenebilir. Ancak daha kesin bir tespit için ise değişen varyans testlerinden biri uygulanabilir. Bu testler; Park Testi, Glejser Testi, Breusch Ve Pagan Testi, White Testi, Goldfeld Ve Quandt Testi, Breusch-Pagan-Godfrey Testi, Spearman Sıra Korelasyonu Testi şeklinde sıralanabilir²³¹.

²³¹ Tümay Ertek, *Ekonometriye Giriş*, İstanbul, 1996, s. 237-239.

Farklı varyans sorunlarını çözmeden önce, uygulamada sıklıkla kullanılan sına ma yöntemlerinden biri Breusch-Pagan Goldfrey Değişen Varyans (BPG) sına masıdır²³².

BPG sına masını göstermek için k değişkenli doğrusal bir bağlanım modeli şu şekilde oluşturulabilir²³³:

$$Y_i = \beta_0 + \beta_1 X_{1i} + \dots + \beta_k X_{ki} + u_i \quad (3.4)$$

Hata varyansı σ_i^2 'nin şu şekilde tanımlandığı varsayılırsa;

$$\sigma_i^2 = f(\alpha_1 + \alpha_2 Z_{2i} + \dots + \alpha_m Z_{mi}) \quad (3.5)$$

Yani σ_i^2 , olasılıklı olmayan Z değişkenlerinin bir fonksiyonudur; X'lerin bazıları ya da hepsi Z işlevi görebilir. Özel olarak söylenebilir ki,

$$\sigma_i^2 = \alpha_0 + \alpha_1 Z_{1i} + \dots + \alpha_m Z_{mi} \quad (3.6)$$

Yani σ_i^2 , Z'lerin doğrusal bir fonksiyonu olduğu bir durumda eğer $\alpha_1 = \alpha_2 = \dots = \alpha_m = 0$ ise, $\sigma_i^2 = \alpha_0$ olur, bu da bir sabittir. O halde σ_i^2 'nin sabit olup olmadığını anlamak için $\alpha_1 = \alpha_2 = \dots = \alpha_m = 0$ önsavı sına nabilir. BPG sına masının ana düşüncesi budur. Sına ma aşağıdaki adımlar doğrultusunda yapılmaktadır.

Adım 1. (3.4) Sıradan En Küçük Kareler (SEK) yöntemi ile tahmin edilerek, $\hat{u}_1, \hat{u}_2, \dots, \hat{u}_n$ kalıntıları bulunur.

Adım 2. $\tilde{\sigma}^2 = \sum \hat{u}_i^2 / n$ değeri bulunur. Bunun σ^2 'nin en yüksek olabilirlik (EYO) tahmin edicisidir.

Adım 3. Şu şekilde tanımlanan p_i değerleri oluşturulur.

$$p_i = \hat{u}_i^2 / \tilde{\sigma}^2$$

Bu da her kareli kalıntının $\tilde{\sigma}^2$ 'ye bölünmesiyle bulunmaktadır.

Adım 4. Bu p_i 'lerin Z'lere göre bağlanımları bulunur.

$$p_t = \alpha_0 + \alpha_1 Z_{1t} + \dots + \alpha_m Z_{mt} + v_t \quad (3.7)$$

Burada bu bağlanımın kalıntı terimi v_i dir.

²³² Trevor Breusch, Adrian Pagan " A Simple Test for Heteroscedasticity and Random Coefficient Variation ", *Ekonometrica*, 47(5), 1979, 1287–1294.

²³³ Damodar Gujarati, Dawn Porter, *Temel Ekonometri*, (çev. Ümit Şenesen, Gülay Günlük Şenesen, İstanbul, 2012, s. 385.

Adım 5. (3.7)'de açıklanan kalıntı kareleri (AKT) bulunarak şu tanım yapılır:

$$\Theta = \frac{1}{2} (\text{AKT}) \quad (3.8)$$

u_i 'nin normal dağıldığı varsayımıyla, sabit varyans varken, örneklem büyüklüğü n de sonsuza doğru artarken şu şekilde gösterilebilir.

$$\Theta_{kav} \tilde{\chi}_{m-1}^2 \quad (3.9)$$

Yani Θ , $(m-1)$ serbestlik derecesiyle ki-kare dağılımına uymaktadır. (*Açıklama: "kav" kavuşmazda, yani büyük örnekleme demektir.*)

O halde bir uygulamada hesaplanan $\Theta = (\chi^2)$ seçilmiş bir anlamlılık düzeyinde eşik χ^2 değerini aşıyorsa sabit varyans varsayımı reddedilebilir. Aksi takdirde aşmıyorsa reddedilemez²³⁴.

Değişen varyans sorunundan şüphe edildiği ama formuna yönelik bir fikir sahibi olunmadığı durumlarda başvurulmuş bir test olan White testi büyük örneklem için değişen varyans sınamasına uygun bir testtir.

Gözlemleri değişen varyansa yol açtığı düşünülen X değişkenine göre normallik varsayımına karşı duyarlı Breusch Pagan Goldfrey sınamasının başka bir biçimi White'in önerdiği genel değişen varyans sınaması, normallik varsayımına uymayan durumlarda da uygulanabilirliği olan ve çok yaygın kullanılan heteroskedasite testidir²³⁵.

Değişen varyans ilgili değişkenlere ilişkin herhangi bir bilgi olmaksızın da test edilmek istenebilir. Ortalama fonksiyonunun iki açıklayıcı değişkene sahip olduğu varyasılırsa²³⁶:

$$E(Y_1) = \beta_0 + \beta_1 X_{1t} + \beta_2 X_{2t} \quad (3.10)$$

White testinde Z 'ler X 'lere, X 'lerin karelerine ve X 'lerin olası çarpım terimlerine eşit olarak tanımlanmaktadır. White testi çarpım terimleri olmaksızın aşağıdaki şekilde gösterilebilir:

²³⁴ D. Gujarati, P. Dawn, 2012, *age.*, s. 385-386.

²³⁵ Burça Kızıllırmak, *Ekonometri Ders Notları*, Ankara Üniversitesi, Değişen Varyans Sorunu, 2019, s. 7., (Heteroscedasticity), <http://kisisel.ankara.edu.tr/politics.ankara.edu.tr/burca/ekonometri/8-%20Degisenvaryans.pdf> (04.03.2020).

²³⁶ Nilgün Çil, *Ekonometri Ders Notları*, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi, s. 369-370. http://auzefkitap.istanbul.edu.tr/kitap/iktisat_ao/ekonometri.pdf (22.04.2020).

$$Z_1 = X_1, Z_2 = X_2, Z_3 = X_1^2, Z_5 = X_1X_2 \quad (3.11)$$

White testi, F testi ya da $X^2 = n \times R^2$ testi kullanılarak uygulanır. İki tane bağımsız değişkeni olan bir model için White testinin aşamaları aşağıdaki şekildedir:

Regresyon denklemi tahmin edildikten ($\hat{Y}_t = \hat{\beta}_0 + \hat{\beta}_1X_{1t} + \hat{\beta}_2X_{2t}$) sonra kalıntılar (u_i) hesaplanır.

Bağımlı değişkeni ilk aşamada hesaplanan kalıntıların kareleri olan ve bağımsız değişkenleri de yukarıda tanımlanan Z olan bir yardımcı regresyon denklemi kurulur.

$$\hat{u}_t^2 = \alpha_0 + \alpha_1Z_{1t} + \alpha_2Z_{2t} + \alpha_3Z_{3t} + \alpha_4Z_{4t} + \alpha_5Z_{5t} + v_t \quad (3.12)$$

Yardımcı regresyonun belirginlik katsayısı (R^2) hesaplanır ve temel ve alternatif hipotezler kurulur.

$$H_0: \alpha_1 = \alpha_2 = \alpha_3 = \alpha_4 = \alpha_5 = 0 \quad \text{Sabit varyans (Homoskedasite)}$$

$$H_1: \alpha_1 \neq \alpha_2 \neq \alpha_3 \neq \alpha_4 \neq \alpha_5 \neq 0 \quad \text{Değişen Varyans (Heteroskedasite)}$$

H_0 doğru ise, R^2 ile gözlem sayısının çarpımı yardımcı regresyondaki bağımsız değişken sayısı k ($k = 4$) serbestlik derecesiyle Ki-kare (χ^2) dağılımına sahiptir. Sonuç olarak test istatistiği aşağıdaki şekilde:

$$\chi^2 = n \times R^2 \sim \chi_k^2 \quad (3.13)$$

değeri ile hesaplanır ve gözlem sayısı hem ana modelde hem de yardımcı regresyon modelinde aynıdır.

χ^2 ve χ_k^2 ile karşılaştırıldığında $\chi^2 > \chi_k^2$ ise sabit varyans varsayımı olan H_0 temel hipotezi reddedilir. Eğer çıkan sonuç $\chi^2 < \chi_k^2$ ise H_0 temel hipotezi kabul edilir.

Çalışma zaman serisi regresyon analizinde, yokluk hipotezinde (H_0) değişen varyans yoktur, alternatif hipotez (H_1) otokorelasyon vardıra karşı test etmiştir.

Çalışmada modelin sonuçlarının güvenilirliği açısından yapılan analizler sonucunda, otokorelasyon ve değişen varyans sorunlarına rastlanmamış ve hata terimlerinin normal dağıldığı belirlenmiştir.

3.2. Panel Veri Analizi

Boylamsal veriler olarak da ifade edilen panel verileri, zaman içinde eşit aralıklarla tekrarlanan ve kronolojik olarak sıralanan gözlemlerin bulunduğu birimlerin bir kesitinden oluşan havuzlanmış verilerin istatistiksel analizini ifade etmektedir. Bununla birlikte panel veri serilerini oluşturabilecek grup örnekleri, ülkeler, firmalar, bireyler veya demografik gruplar şeklinde örneklendirilebilir²³⁷.

Zaman serisi verileri gibi, panel verileri de kronolojik olarak düzenli bir sıklıkta toplanan bir grup bireydeki gözlemleri içermektedir. Zaman serisi modelleri ve panel veri modelleri arasındaki temel ve en güçlü fark ise panel veri modellerinin gruplar arasında heterojenliğe izin vermesi ve olası bireysel etkileri ortaya çıkarmasıdır²³⁸.

Yatay kesit birimlerinin değişmeden kaldığı havuzlanmış veri kümesi olan panel veriler; dengesiz panel verileri veya dengeli panel verileri olmak üzere iki şekilde karakterize edilebilmektedir²³⁹. Panel veride, her bir birim tüm zamanlar boyunca gözlenmişse “*dengeli panel*”, bazı birimler için bazı zamanlar kayıpsa “*dengesiz panel*” söz konusu olmaktadır²⁴⁰.

Panel veri modelinde öncelikle birim ve/veya zaman etkilerinin olup olmadığı tespit edilebilir. Daha sonra Hausman spesifikasyon testi ile bu etkilerin sabit mi yoksa tesadüfi mi olduğu belirlenir. Panel veri analizinde hangi modelin kullanılacağına karar verildikten sonra katsayı tahmini yapılmadan, analiz edilecek modelde değişen varyans, otokorelasyon ve yatay kesit bağımlılığı sorunlarının olup olmadığı incelenir. Kurulan modelin her birinin bu varsayımları sağlamaması durumunda çeşitli sapmalar oluşacak ve etkin bir model olmaktan çıkacaktır. Dolayısıyla T İstatistikleri ve güven aralıkları yanlış sonuçlar ortaya koyacaktır. Olası ihlallerin önüne geçmek için ilk olarak bu temel varsayımların ihlali araştırılmalı parametre tahminlerine dokunmadan dirençli tahminciler ile standart hatalar düzeltilerek, uygun tahmin yöntemleriyle analiz gerçekleştirilmelidir²⁴¹.

²³⁷ Christiane Grill, *Longitudinal Data Analysis, Panel Data Analysis*. In The International Encyclopedia of Communication Research Methods, (edit. J. Matthes, CS Davis ve RF Potter), John Wiley & Sons, Inc, USA, 2017, s. 1.

²³⁸ Badi Baltagi, *Econometric Analysis of Panel Data*, 3rd. Edition, New York, 2005, s. 4-25.

²³⁹ Selahattin Güriş, *Stata ile Panel Veri Modelleri*, İstanbul, 2015, s. 3.

²⁴⁰ Ferda Yerdelen Tatoğlu, *Panel Veri Ekonometrisi Stata Uygulamalı*, İstanbul, 2018, s. 5.

²⁴¹ F. Yerdelen Tatoğlu, *age.*, s. 185.

3.2.1. Model Tahmin Yöntemleri

Panel veri analizinde tahminciler arasında karar vermek için kullanılan bir dizi test bulunmaktadır. Genel olarak bütün gözlemlerin homojen olduğu birim ve zaman yada birim veya zaman etkilerinin olmadığı öngörüldüğü model için klasik modelin daha uygun olduğu kabul edilebilir. Klasik modelin geçerliliğini test etmek için ise “*F Testi*” kullanılmaktadır. Test ile veriler birimlere göre farklılık göstermiyorsa klasik modelin uygun olduğu kabul edilmektedir. *F* testinde kısıtlı ve kısıtsız olmak üzere iki tür model kullanılmaktadır²⁴².

Kısıtsız Model: Değişkenlere ait veri birimlere göre değer almaktadır ve aşağıdaki şekilde gösterilmektedir:

$$Y_{it} = X_{it}\beta_{it} + u_{it} , \quad i = 1, \dots, N, \quad t = 1, \dots, T \quad (3.14)$$

Kısıtlı Model: Birim farklarının önemli olmadığı varsayılmaktadır ve aşağıdaki şekilde gösterilmektedir.

$$Y_{it} = X_{it}\beta_{it} + u_{it} \quad (3.15)$$

Sınanacak hipotez ise;

$$H_0: \beta_i = \beta$$

şeklinde gösterilmektedir. H_0 hipotezi reddedilmezse; $\beta_i = \beta$ 'dir. Bu durumda verinin havuzlanmışlığı kabul edilmektedir. Model klasik model ile ifade edilirken havuzlanmış en küçük kareler yöntemi ile çözümlenebilmektedir.

Klasik modelin uygun olduğu belirlendikten sonra rassal etki ve sabit etki tahmincileri arasında seçim yapabilmek adına Hausman Spesifikasyon Testi yapılmaktadır. Hausman Spesifikasyon Testi, panel veri modellerinde tahminciler arasında seçim yapmak için kullanılmaktadır²⁴³.

Sabit ve tesadüfi etkiler modelleri arasındaki en önemli farklardan olan birim (zaman) etkilerin bağımsız değişkenlerle korelasyonlu olup olmamasıdır. Korelasyon bulunmuyorsa tesadüfi etkiler modeli etkindir. Bu bilginin ışığında sabit etkiler modeli

²⁴² F. Yerdelen Tatoğlu, *age.*, s. 168.

²⁴³ Jerry Hausman, “Specification Tests in Econometrics”, *Econometrica*, 46(6), 1978, s. 1251-1271.

için grup içi tahminci ve tesadüfi etkiler modeli için esnek ve genelleştirilmiş en küçük kareler tahmincisi arasında seçim yapılabilir²⁴⁴.

Temel hipotez : “Açıklayıcı değişkenler ve birim (zaman) etki arasında korelasyon yoktur” şeklinde bir tahminde bulunur. Bu durumda her iki tahminci de tutarlı olduğundan sabit ve tesadüfi etkiler tahmincileri arasındaki farkın çok küçük olacağı beklenmektedir. Tesadüfi etkiler tahmincisi daha etkin olduğundan kullanımı uygun olacaktır.

Alternatif hipotez : “Açıklayıcı değişkenler ile birim(zaman) etki arasında korelasyon vardır” şeklinde bir tahminde bulunur. Bu durumda tesadüfi etkiler tahmincisi sapmalıdır ve tahminciler arasındaki farkın büyük olacağı beklenir. Bundan dolayı sabit etkiler modeli tutarlı olduğundan tercih edilmelidir.

Hausman testi tesadüfi etkiler tahmincisinin geçerli olduğu biçimindeki temel hipotezi, k serbestlik dereceli χ^2 dağılımına uyan istatistik yardımıyla test etmektedir. Hausman test istatistiği hesaplanırken, genelleştirilmiş en küçük kareler tahmincisi ve grup içi tahmincinin varyans kovaryans matrislerinin arasındaki farktan yararlanılarak, H istatistiği hesaplanmaktadır. Hausman testi bu farkın (H), sifıra eşitliğini test etmektedir. Parametreler arasındaki fark sistematik ise sabit etkiler değilse, tesadüfi etkiler modeli geçerlidir.

Test istatistiği aşağıdaki gibi hesaplanmaktadır;

$$H = (\hat{\beta}_{SE} - \hat{\beta}_{TE})' [Avar(\hat{\beta}_{SE}) - Avar(\hat{\beta}_{TE})]^{-1} ((\hat{\beta}_{SE} - \hat{\beta}_{TE})) \quad (3.16)$$

Bu eşitlikte TE alt indisi, tesadüfi etkiler modelinin tahmincilerini; SE alt indisi ise, sabit etkiler modelinin tahmincilerini göstermekte ve ayrıca $Avar(\hat{\beta}_{SE})$ ve $Avar(\hat{\beta}_{TE})$ ise sırasıyla, sabit ve tesadüfi etkiler modellerinin tahmininden elde edilen asimptotik varyans kovaryans matrislerini ifade etmektedir.

3.2.2. Değişen varyans

Klasik modelde öncelikle modelin Havuzlanmış En Küçük Kareler Yöntemi ile tahmininden kalıntılar elde edikten sonra değişen varyans durumun tespit edilebilmesi için Breusch-Pagan (1979) /Cook Weisberg (1983) testi yapılmaktadır.

Ardından aşağıdaki regresyon denklemi tahmin edilmektedir²⁴⁵:

²⁴⁴ F. Yerdelen Tatoğlu, *age.*, s. 184-185.

²⁴⁵ F. Yerdelen Tatoğlu, *age.*, s. 211-212.

$$\hat{u}_{it}^2 = \delta_0 + h_{it} \delta + \varepsilon_{it} \quad (3.17)$$

burada h_{it} , X_{it} 'nin tümünü, bir alt kümesini ya da bağımlı değişkenin tahmini değerini içerebilir.

Temel Hipotez:

$$H_0 \text{ heteroskedasite yoktur. } (H_0: \delta = 0)$$

şeklinde kurulmaktadır. Bu hipotez u_{it}^2 'nin X_{it} 'nin fonksiyonları ile korelasyonsuz olduğunu söylemektedir. h_{it} nin birleşik anlamlılığı F testi ile sınıanmaktadır. Alternatif olarak, tahmin edilen (3.17) regresyonunun hesaplanan belirginlik katsayısından (R^2) hareketle, $N * R^2$ istatistiği elde edilmektedir. X^2 dağılan bu istatistik kullanılarak da, H_0 hipotezi test edilebilmektedir.

Sabit etkiler modelinde heteroskedasite varsayımı Değiştirilmiş Wald Testi ile sınıanmaktadır²⁴⁶.

Birimlere göre heteroskedasitenin, Değiştirilmiş Wald Testi (Greene, 2000) ile sınıanması için temel hipotez;

$$H_0: \sigma_i^2 = \sigma^2 \text{ şeklinde kurulmaktadır.}$$

Değiştirilmiş Wald Test İstatistiği ise şu şekilde formüle edilmektedir:

$$W = \sum_{i=1}^N \frac{(\hat{\sigma}_i^2 - \sigma^2)^2}{V_i} \quad (3.18)$$

Değiştirilmiş wald test istatistiği, $\hat{\sigma}_i^2$, i. yatay kesit birimin kalıntı varyansının tahmincisidir ve aşağıda gösterildiği şekliyle elde edilir:

$$\hat{\sigma}_i^2 = \frac{1}{T_i} \sum_{t=1}^{T_i} v_{it}^2 \quad (3.19)$$

Ayrıca

$$V_i = \frac{(T_i - 1)}{T_i} \sum_{t=1}^{T_i} (v_{it}^2 - \hat{\sigma}_i^2)^2 \quad (3.20)$$

eşitlikleri vardır. Wald test istatistiği N serbestlik derecesi ile X^2 dağılımına uymaktadır.

²⁴⁶ F. Yerdelen Tatoğlu, *age*, s. 220-221.

Çalışma panel veri analizi ile yokluk hihpotezinde (H_0) değişen varyans yoktur, alternatif hipotez (H_1) otokorelasyon vardıra karşı test etmektedir.

3.2.3. Otokorelasyon

Sabit etkiler modelinde, otokorelasyonun olmadığı varsayımı için kullanılabilir testlerden biri Baltagi-Wu'nun *Yerel En İyi Değişmez Testi* (LBI) dir²⁴⁷.

Baltagi-Wu'nun *Yerel En İyi Değişmez Testi* 'nde;

$$H_0: \rho = 0$$

Şeklindeki temel hipotez,

$$H_{a1}: \rho > 0 \text{ ya da } H_{a2}: \rho < 0$$

Alternatiflerine karşı test edilmektedir. Panel veri modeli,

$$Y_{it} = X_{it} \beta_{it} + v_{it} \quad v = u_{it} + \mu_i$$

Şeklinde iken, sabit etkiler modeli düşünüldüğünde, bu eşitlik matris notasyonu ile aşağıdaki şekilde yazılabilir,

$$Y = X\beta + \text{diag}(l_{N_i})\mu + u \quad (3.21)$$

burada l_{N_i} : N boyutunun her bir birim için birim vektörü ifade etmektedir.

$$u_{it} = \rho u_{it-1} + \varepsilon_{it}$$

olmak üzere,

$$\sum_u (\rho) = E(uu') = \sigma_\varepsilon^2 \text{diag}(U_i) = \sigma_\varepsilon^2 \Omega_u(\rho) \quad (3.22)$$

Eşitliği yazılabilmektedir. Boyut N 'nin ortogonal matrisi O_{N_i} olmak üzere,

$$O_{N_i} = (t_{N_i} / \sqrt{N_i}, B_i) \quad (3.23)$$

Burada B_i ,

$$B_i' l_{N_i} = 0, B_i' B_i = I_{N_i-1} \text{ ve } B_i B_i' = I_{N_i} - \bar{J}_{N_i}$$

özelliklerini sağlayan, $N_i(N_i-1)$ boyutlu bir matristir. J_{N_i} boyut N 'nin her bir birim için birim matrisi olmak üzere,

²⁴⁷ F. Yerdelen Tatoğlu, *age.*, s. 223-224.

$$\bar{J}_{N_i} = J_{N_i} / N_i$$

eşitliği vardır. 3.21. numaralı model, $\text{diag}(B_i')$ ile çarpılırsa,

$$\text{diag}(B_i')Y = \text{diag}(B_i')X\beta + \text{diag}(B_i')u$$

elde edilmektedir. Birim etki $B_i' \iota_{N_i} = 0$ olması nedeniyle , modelden düşmüştür. Bu dönüştürülmüş model , kısaca aşağıdaki şekliyle yazılabilmektedir.

$$\tilde{Y} = \tilde{X}\beta + u \quad (3.24)$$

Burada,

$\tilde{Y} = \text{diag}(B_i')Y$, $\tilde{X} = \text{diag}(B_i')X$ ve $u = \text{diag}(B_i')u$ eşitlikleri vardır. Yapılan işlemler grup içi dönüşümü 3.24. modeli ise grup içi tahminciyi ifade etmektedir.

LBI testi için d istatistiği,

$$d = \frac{z^t A_0 z}{z^t z} \quad (3.25)$$

Şeklindedir. Burada

$$A_0 = \left\{ \frac{\partial \Omega_{\tilde{u}}^{-1}(\rho)}{\partial \rho} \right\} \Big|_{\rho=0} = - \left(\frac{\partial \Omega_{\tilde{u}}(\rho)}{\partial \rho} \right) \Big|_{\rho=0}$$

ve

$$z = \bar{P}_{\tilde{X}} \tilde{Y} \text{ dir.}$$

Panel veri modellerinde seri korelasyon için bir dizi test önerilmiş olsa da, Wooldridge tarafından (2002) üretilen test alternatiflerine oranla nispeten daha az varsayım gerektirdiğinden daha çok tercih edilebilmektedir²⁴⁸.

Wooldridge, panel veri modellerinde otokorelasyonu sınamak için H_0 hipotezi “birinci mertebeden otokorelasyon yoktur” şeklinde olan bir otokorelasyon testi önermiştir. Drukker (2003), yaptığı benzetim sonuçlarıyla bu testin küçük örneklerde de güçlü olduğunu ispatlamıştır²⁴⁹.

Wooldridge’in testinde, birinci farklar modelinden elde edilen kalıntılar kullanılmaktadır. Birinci fark almak birim etkilerle birlikte, sabit parametreyi ve zaman

²⁴⁸ Drukker David, “Testing for Serial Correlation in Linear Panel–Data Models.” The Stata Journal, 3(2), 2003, 168.

²⁴⁹ F. Yerdelen Tatoğlu, *age.*, s. 218.

değişmezi değişkenleri de modelden düşürmektedir. Genel bir panel veri modelinin birinci farkları aşağıdaki gibi yazılabilmektedir.

$$(Y_{it} - Y_{it-1}) = (X_{it} - X_{it-1})\beta + (u_{it} - u_{it-1})$$

$$\Delta Y_{it} = \Delta X_{it}\beta_{it} + e_{it} \quad e_{it} = \Delta u_{it} \quad (3.26)$$

Öncelikle (3.26) numaralı birinci farklar modeli tahmin edilmekte ve buradan kalıntılar (e_{it}) elde edilmektedir. Daha sonra, (3.26) regresyonunun tahmininden elde edilen kalıntıların e_{it} , gecikmeli değerleri ile regresyonu alınmaktadır. Wooldridge, u_{it} birinci mertebeden otokorelasyonlu değilse, $corr(e_{it}e_{it-1}) = -0.5$ olduğunu ispatlamıştır. Bu bilgi ve kalıntı regresyonu kullanılarak ve gecikmeli kalıntıların parametrelerinin -0.5'den farklılığı F ya da daha dirençli olan Wald test kullanılarak test edilmektedir. Eğer katsayı 0.5'den farklı ise, u_{it} birinci mertebeden otokorelasyonludur.

3.2.4. Yatay Kesit Bağımlılık Testi

Klasik modelde birimler arası korelasyonsuzluk için kullanılan test Breusch-Pagan Lagrange Çarpanı (LM) Testidir.

Bu testte, tüm yatay kesit birimlerin kalıntılarına ait korelasyon matrisinin birim matris olduğu hipotezi, bir başka ifade ile birimler arası korelasyonsuzluk temel hipotezi sınanmaktadır. LM test istatistiği²⁵⁰,

$$\lambda_{LM} = T \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \hat{\rho}_{ij}^2 \quad (3.27)$$

şeklinde hesaplanmaktadır. Burada $\hat{\rho}_{ij}^2$: i, j . kalıntının korelasyon katsayısıdır ve,

$$\hat{\rho}_{ij} = \hat{\rho}_{ji} = \frac{\sum_{t=1}^T \hat{v}_{it}\hat{v}_{jt}}{(\sum_{t=1}^T \hat{v}_{it}^2)^{1/2}(\sum_{t=1}^T \hat{v}_{jt}^2)^{1/2}} \quad (3.28)$$

formülüyle hesaplanmaktadır. LM test istatistiği, d ($d = N(N - 1)/2$) serbestlik derecesi ile χ^2 dağılmaktadır.

Sabit etkiler modelinde birimler arası korelasyonsuzluk için kullanılan testler testlerden bir diğeri de Pesaran (2004) Testidir²⁵¹.

²⁵⁰ F. Yerdelen Tatoğlu, *age.*, s. 227.

²⁵¹ F. Yerdelen Tatoğlu, *age.*, s. 229.

Pesaran, T'nin küçük ve N'nin büyük olduğu durumda birimler arası korelasyonun varlığını test etmek için, Breusch-Pagan Lagrange Çarpanı testine alternatif olarak aşağıdaki test istatistiğini önermiştir. Pesaran'ın CD testi için istatistik;

$$CD = \sqrt{\frac{2T}{N(N-1)}} \left(\sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \hat{\rho}_{ij} \right) \quad (3.29)$$

burada, $\hat{\rho}_{ij}^2$: i. j. kalıntı korelasyon katsayısıdır ve Breusch-Pagan Lagrange Çarpanı testinde olduğu gibi hesaplanmaktadır. Test istatistiği, $d (= N(N-1)/2)$ serbestlik derecesi X^2 ile dağılmaktadır.

Birimler arası korelasyonun olmadığı temel hipotezi altında, $N \rightarrow \infty$ ve T yeterli büyüklükte iken $CD \xrightarrow{d} N(0,1)$ 'dir. Monte Carlo Benzetimleri, $N > T$ olduğu zaman standart Breusch Pagan LM testinin performansının kötü; Pesaran'ın CD Testinin iyi olduğunu göstermiştir.

Dengesiz panel için ise, Pesaran aşağıdaki test istatistiğini önermiştir;

$$CD = \sqrt{\frac{2}{N(N-1)}} \left(\sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \sqrt{T_{ij} \hat{\rho}_{ij}} \right) \quad (3.30)$$

burada, T_{ij} : i ve j birimleri arasında zaman serisi gözlemlerinin sayısıdır.

Sabit etkiler modelinde birimler arası korelasyonsuzluk için kullanılan testler içerisinde zaman sayısının birim sayısından yüksek olduğu durumlarda kullanılan testlerden biri de Frees Testidir.

Frees (1995, 2004), rank korelasyon katsayılarının karelerinin toplamına dayanan bir test önermiştir. Frees'in istatistiği²⁵²,

$$FRE = N (R_{AVE}^2 - (T - 1)^{-1}) \quad (3.31)$$

şeklindedir. Burada R_{AVE}^2 aşağıdaki şekilde elde edilmektedir.

$$R_{AVE}^2 = \left[\frac{2}{N(N-1)} \right]^2 \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \hat{r}_{ij}^2 \cong \frac{2}{N(N-1)} \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \hat{r}_{ij}^2 \quad (3.32)$$

$2 / N(N-1)$ ile $[2 / N(N-1)]^2$ arasındaki fark küçük olduğundan yerine,

$2 / N(N-1)$ 'nin kullanılması yeterlidir.

²⁵² F. Yerdelen Tatoğlu, *age.*, s. 231-232.

Frees'in test istatistiği, Q dağılımına uymaktadır. Q dağılımı için kritik değerler,

$$Q = a(T) \left(x_{1,T-1}^2 - (T-1) \right) + b(T) \left(x_{2,T(T-3)/2}^2 - T(T-3)/2 \right) \quad (3.33)$$

formülüyle hesaplanmaktadır. Burada $x_{1,T-1}^2$ ve $x_{2,T(T-3)/2}^2$ sırasıyla $(T-1)$ ve $[T(T-3)/2]$ serbestlik dereceleri ile X^2 dağılan bağımsız tesadüfi değişkenlerdir.

Ayrıca,

$$a(T) = 4(T+2) / (5(T-1)2(T+1)) \text{ ve}$$

$$b(T) = 2(5T+6) / (5T(T-1)(T+1)),$$

eşitlikleri vardır. $R_{AVE}^2 > (T-1)^{-1} + Q_q/N$ ise temel hipotez reddedilmektedir.

Burada, Q_q , Q dağılımının q. kartilidir. Dolayısıyla Q dağılımı, iki X^2 dağılan tesadüfi değişkenin (ağırlıklı) toplamıdır ve değeri T'nin büyüklüğüne bağlıdır.

Çalışma panel veri analizi ile yokluk hihpotezinde (H_0) yatay kesit bağımlılığının olmadığını, alternatif hipotez (H_1) ise yatay kesit bağımlılığının olduğunu varsaymaktadır.

3.2.5. Uygun Model Tahminci

Modele ilişkin; heteroskedasite, otokorelasyon ve birimler arası korelasyondan en az biri olduğu takdirde, ya parametre tahminlerine dokunmadan standart hatalar düzeltilbilir ya da varlıkları halinde uygun yöntemlerle tahminler yapılabilir²⁵³.

Zaman boyutu T'nin büyük olduğu düşünüldüğünde, Driscoll ve Kraay (1998) standart parametrik olmayan zaman serisi kovaryans matris tahmincilerinin uzamsal ve dönemsel korelasyonun tüm genel formları için dirençli olabilecek şekilde geliştirilebileceğini göstermiştir. Driscoll ve Kraay'ın metodolojisi, yatay kesit ortalamaları serisi için Newey-West türü düzeltme yapmaktadır. Bu şekilde düzeltilmiş standart hata tahminleri, yatay kesit boyut N'den bağımsız olarak ($N \rightarrow \infty$ bile) kovaryans matris tahmincilerinin tutarlılığını garantilemektedir. Böylece Driscoll ve Kraay'ın yaklaşımı, özellikle mikro ekonometrik panellerde karşılaşılan yatay kesit boyutun büyüklüğü durumunda zayıf olan sadece büyük T olduğu durumda tutarlı kovaryans matris tahmincileri üreten Parks-Kmenta ya da Panel-Corrected Standard Errors (PCSE) yaklaşımlarına alternatif olarak türetilmiştir. Bu tahminci, büyük T ve N

²⁵³ F. Yerdelen Tatoğlu, *age.*, s. 251-252.

durumunda bile heteroskedasite varlığında tutarlı, uzamsal ve dönemsel korelasyonun genel formlarında dirençli standart hatalar üretmektedir. Formülasyonu şu şekildedir²⁵⁴:

Aşağıdaki panel veri modelinde,

$$Y = \beta X + u$$

hata teriminin heteroskedastik, otokorelasyonlu ve birimler arası korelasyonlu olduğu varsayımları altında, parametreler Havuzlanmış En Küçük Kareler yöntemi ile tutarlı tahmin edilebilmektedir:

$$\hat{\beta} + (X'X)^{-1} X'Y$$

Parametre tahminlerinin Driscoll ve Kraay standart hataları ise, asimptotik (dirençli) kovaryans matrisinin diagonal elemanlarının karekökleri yardımıyla elde edilmektedir,

$$V(\hat{\beta}) = (X'X)^{-1} \hat{S}_T (X'X)^{-1} \quad (3.34)$$

Burada $\hat{S}_T$, aşağıdaki gibi tanımlanmaktadır:

$$\hat{S}_T = \hat{\Omega}_0 + \sum_{j=1}^{m(T)} w(j, m) [\hat{\Omega}_j + \hat{\Omega}'_j] \quad (3.35)$$

$m(T)$, otokorelasyon için gecikme uzunluğunu ifade etmektedir. $w(j, m(T)) = 1 - j / (m(T) + 1)$ olarak ifade edilen Bartlett ağırlıkları, $\hat{S}_T$ 'nin pozitif tanımlı olmasını sağlamakta ve örnek otokovaryans fonksiyonunda yüksek mertebeden gecikmelerin düşük ağırlıklar almasına imkan sağlamaktadır.

$(K + 1) \times (K + 1)$ boyutlu $\hat{\Omega}_j$ matrisi ise, aşağıdaki gibi tanımlanabilir;

$$\hat{\Omega}_j = \sum_{t=j+1}^T h_t(\hat{\beta}) h_{t-j}(\hat{\beta})' \quad (3.36)$$

Burada,

$h_t(\hat{\beta}) \sum_{i=1}^{N(t)} h_{it}(\beta)$ eşitliği vardır. Her bir birim için t moment koşullarının karesi $h_{it}(\hat{\beta})$ farklı T 'lere sahip N 'ler için hesaplanmaktadır. Bu küçük düzeltme ile Driscoll ve Kraay kovaryans matris tahmincisi, dengesiz panel veri modellerinde de kullanılabilir. Havuzlanmış En Küçük Kareler tahmininde birimler için

²⁵⁴ F. Yerdelen Tatoğlu, *age.*, s. 276-278.

ortogonallik koşulları $h_{it}(\hat{\beta})$, doğrusal regresyonun $(K+1) \times 1$ boyutlu moment koşullarıdır.

Örneğin,

$$h_{it}(\hat{\beta}) = X_{it}\hat{u}_{it} = X_{it}(Y_{it} - X'_{it}\hat{\beta}),$$

şeklinde gösterilebilmektedir. (3.35) ve (3.36) eşitlikleri yardımıyla hesaplanan Driscoll ve Kraay'ın kovaryans matris tahmincisi, $h_{it}(\hat{\beta})$ 'nin yatay kesit ortalamalarının zaman serileri için uygulanan Newey-West'in heteroskedasite ve otokorelasyon varlığında dirençli kovaryans matris tahmincisine eşittir. Yatay kesit ortalamalarına dayanan bu yaklaşımla, standart hata tahminleri, birimlerin yatay kesit boyutu N 'ye bağlı olmaksızın tutarlıdır. Driscoll ve Kraay, N 'nin sonsuza gittiği durumda bile tutarlılığın sağlandığını göstermiştir. Ayrıca, tahmin edilen kovaryans matrisinden elde edilen standart hatalar, uzamsal ve dönemsel korelasyonun çok genel formları için de dirençlidir.

Prais-Winsten tahmincisi ise doğrusal regresyondaki parametreleri tahmin etmek için kullanılır²⁵⁵. Bu yöntem, Cochrane-Orcutt yönteminin bir modifikasyonudur. Model şu şekilde kurulmuştur²⁵⁶:

$$(1 - \rho)y_1 = \alpha (1 - \rho) + \sum_{i=1}^p b_i (1 - \rho)x_{1i} + (1 - \rho)u_1 \quad (3.37)$$

$$y_t^* = \alpha (1 - \rho) + \sum_{i=1}^p b_i x_{ti}^* + \varepsilon_t \quad t = 2, \dots, n \quad (3.38)$$

Prais Winsten yönteminde kullanıcı tarafından bir başlangıç değeri veya varsayılan bir değer belirlenebilir, sıfır kullanılabilir. Yinelemeli parametreleri tahmin etme süreci, Ağırlıklı Olarak En Küçük Kareler Tekniği (AEKK) ile hesaplanmaktadır. AEKK hesaplamasında kullanılan ağırlıklar kullanıcı tarafından bir başlangıç değeri veya varsayılan bir değer belirlenebilir ve sıfır kullanılabilir. Parametreleri tahmin etmenin yinelemeli süreci, AEKK dır. AEKK hesaplamasında kullanılan ağırlıklar;

²⁵⁵ Stata, Statistics, Time series, Prais-Winsten regression, <https://www.stata.com/manuals13/tsprais.pdf>, s. 2. (21.04.2020).

²⁵⁶ IBM Spss Statistics Spss 16.0 Algorithms, Spss Inc., s. 93-94. Chicago, https://www.uni-muenster.de/imperia/md/content/ziv/service/software/spss/handbuecher/englisch/spss_16.0_algorithms.pdf, s. 37-38. (21.04.2020).

$w_{1i} = (1 - \hat{\rho}^2)/(1 - \hat{\rho})^2$ $i = 2, \dots, n$ için $w_i = 1$ dir. ε_t ve $\hat{\rho}$ istatistiklerinin varyansı AEKK yönteminde olduğu gibidir. ANOVA tablosunda model ve hata teriminin serbestlik dereceleri sırasıyla n ve $n - \rho^*$ 'dir. Kalıntılar için serbestlik dereceleri ise $n - 1 - \rho^*$ şeklindedir.

Her durum için aşağıdaki değişkenler ve t zamanında tahmin edilen değer in standart hatası şu şekilde hesaplanmaktadır.

$$SEP_1 = \sqrt{MSE} \sqrt{\left(\frac{1}{1 - \hat{\rho}^2} + \tilde{h}_1\right)} \quad (3.39)$$

$$SEP_t = \sqrt{MSE} \sqrt{1 + \tilde{h}_t} \quad (t = 2, \dots, n) \quad (3.40)$$

$\tilde{h}_i = X_i (X^{*'} X^*)^{-1} X_i'$ iken X_i , i ; zaman noktasında açıklayıcı değişken de X^* olduğunda, 4 numaralı eşitlikte $n \times p^*$ boyutlu bir matristir. Modele sabit bir terim dahil edildiğinde X^* 'ın ilk sütun $1 - \hat{\rho}$ sabit değerine sahiptir. X^* matrisinin ilk satırı ise $\sqrt{w_1} (x_{11}, \dots, x_{1p})$ ve $p^* = p + 1$ dir.

Değişen varyansın, otokorelasyonun ve yatay kesit bağımlılığın olduğu durumda sabit etkiler modeli tahmini olarak kullanılan bir tahmin yöntemi olan Prais-Winsten tahmin prosedürü lineer regresyon modelindeki hataların otoregresif (AR) (1) seri korelasyonunu hesaba katmaktadır. Prosedür, AR (1) katsayısının yeterli yakınsaması elde edilene kadar, belirtilen modelin katsayılarını ve hata otokorelasyonunu yinelemeli olarak tahmin etmektedir²⁵⁷.

Newey-West (1987, 1994) tarafından önerilen bir diğer yaklaşımda da değişen varyans ve otokorelasyonun varlığında tutarlı tahminler üretilmektedir. Newey-West'in genelleştirilmiş momentler temelli kovaryans matrisi White tahmincisinin genişletilmiş bir halidir. Otokorelasyon olmadığı durumda yani otokorelasyon için gecikme uzunluğu sıfır seçildiğinde Newey-West tahmincisi White tahmincisine eşit olmaktadır. Otokorelasyonda, kalıntının ağırlıklı çapraz çarpımlarını da hesaba katmaktadır²⁵⁸.

$$Var(\hat{\beta}) = \frac{1}{T} \sum_{t=1}^T \hat{u}_t^2 X_t X_t' + \frac{1}{T} \sum_{\tau=1}^{T-1} w_{m(T)(\tau)} \sum_{t=\tau+1}^T (X_{t-\tau} \hat{u}_{t-\tau} \hat{u}_t X_t' + X_t \hat{u}_{t-\tau} \hat{u}_t X_{t-\tau}') \quad (3.41)$$

²⁵⁷ Franz Mohr, *Prais: Prais-Winsten Estimator For AR(1) Serial Correlation* (1.1.1) [Computer Software]. <https://CRAN.R-project.org/package=prais> (22.04.2020).

²⁵⁸ F. Yerdelen Tatoğlu, *age*, s. 260.

Newey-West standart hataları temelde zaman serisi verileri için türetilse de panel veri versiyonu da bulunmaktadır.

Parks Kmenta tahminci metodunda ise, varyansların aşağıya doğru sapmalı olması ve birim sayısının (N) zaman boyutundan (T) büyük olması durumlarından dolayı tahmincinin gerçeği yansıtmayacağını, varyanslar sapmalı olduğundan t istatistiklerine güvenilemeyeceği öngörüsünden hareketle ve sözkonusu hataları ayıklamak üzere, Beck ve Katz (1995),²⁵⁹ çözüm için “Panel Düzeltilmiş Standart Hataları” yaklaşımını önermişlerdir²⁶⁰.

Beck-Katz tahmincisi şu aşamalardan oluşmaktadır:

1. Model en küçük kareler yöntemi ile tahmin edilir.
2. β 'ların standart hatalarının doğru tahminleri “Panel Düzeltilmiş Standart Hatalar (PDSH) kullanılarak tahmin edilir.
3. Kalıntıların AR yapısına sahip olduğu düşünülüyorsa, Prais Winsten gibi temel AR(1) düzeltme yöntemlerinden biri kullanılır. Düzeltme yapıldıktan sonra kalıntılardan panel düzeltilmiş standart hatalar elde edilir.

Beck-Katz'ın panel düzeltilmiş standart hatalarını elde etmek için öncelikle uygun modelden kümelere göre kalıntılar düzenlenmektedir.

$$U = [\hat{u}_1 \hat{u}_2 \dots \hat{u}_{N-1} \hat{u}_N]$$

Bu elemanların her biri T elemanlı vektörlerdir ve $U, T \times N$ boyutlu bir matristir. $\hat{\beta}$ 'nin panel düzeltilmiş varyans kovaryans matrisi şu şekildedir:

$$Var(\hat{\beta})^{PCSE} = (X'X)^{-1} X'\hat{V}X(X'X)^{-1} \quad (3.42)$$

Son tahminci “sandwich tahmincisi” dir. Beck- Katz'ın kullandığı Ω matrisi de $\hat{\Omega} = \left(\frac{E'E}{T} \right) \otimes I$ şekilde ifade edilmektedir.

²⁵⁹ Nathaniel Beck, Ve Jonathan Katz, N, "What to do (and not to do) with Time Series Cross-Section Data", *The American Political Science Review*, 89(3), 1995, s. 634-647.

²⁶⁰ F. Yerdelen Tatoğlu, *age.*, s. 270-272.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

EKONOMİK ÖZGÜRLÜKLER VE SOSYO EKONOMİK REFAH ARASINDAKİ İLİŞKİ: SEÇİLMİŞ ÜLKELER VE TÜRKİYE ÖRNEĞİNDE AMPİRİK BİR UYGULAMA

Çalışmanın son bölümünü oluşturan dördüncü bölümde ilk olarak, amprik çalışmalardan oluşan bir literatür özeti sunulacaktır. Ardından, çalışmanın amacı ve önemi, çalışmada kullanılan veri seti, değişkenleri ve çalışmanın yöntemine ilişkin bilgiler aktarılacaktır. Bölümün devamında, yapılmış olana analizler sonucunda ulaşılan bulgulara ayrıntılı ve açıklayıcı olarak yer verilecektir. Son olarak, analizlere ilişkin ortaya çıkan bulgular neticesinde tahmini sonuçlara ilişkin genel bir değerlendirme yapılarak, sonraki çalışmalara ışık tutması açısından bir takım önerilerde bulunulup çalışma tamamlanacaktır.

4.1. Literatür Özeti

İnsanoğlu, doğumuyla başlayan yaşam savaşında, varlığını kabul ettirebilmek ve yaşamda var olabilmek adına birçok mücadele ortaya koymuştur. İnsanın, bu hayatta kalabilme mücadelesine eşlik eden ve zaman içinde daha da fazla anlam kazanan diğer bir gayreti de özgürlük adına olmuştur. Zorlu savaşlar ve direnişler sonrası kazanılan bireyin özgürlük zaferi, vazgeçilmez ve hatta devredilemez bir değer olarak adeta kutsanmıştır.

Özgürlüğün ekonomi ile buluştuğu ekonomik özgürlükler kavramı, İktisadın bir bilim dalı olarak doğduğu Adam Smith'in 1776 yılında yayınlanan *Ulusların Zenginliği* adlı başyapıtına kadar uzanmaktadır. Ekonomik serbestleşmenin, ulusların zenginliğini artıracakları öngörüsü, zaman içerisinde; savaşlar, krizler, salgınlar gibi bütün dünyayı etkisi altına alan, ekonomik ve sosyolojik kırılmalarla yer yer sorgulanmış, bazı zamanlarda da yerini koruyucu politikalara bırakmıştır. Ancak çemberin asıl merkezinde olan birey ve toplum için konu hiç değişmemiştir. Bütün çabalar ve çalışmalar daha fazla özgürlük ve daha fazla refah uğrunadır.

Bir çok bilim insanı, politikacılar, ulusal ve uluslararası birçok kuruluş ve sivil yapılanmalar, ekonomik özgürlüklere ilişkin teoriler ortaya koymuş, teorilerinin ispatı için analizler yapmış, ekonomik büyüme, zenginleşme, yolsuzluk, gelir dağılımı,

demokrasi gibi alanların ekonomik özgürlüklerle etkileşim içinde olup olmadığını sorgulamışlardır.

4.1.1. Ekonomik Özgürlükler Üzerine Yapılmış Amprik Çalışmalar

20. yüzyılın sonlarına doğru ekonomik özgürlükler üzerine odaklanan amprik çalışmalar, 2020 yılına gelindiğinde daha da zenginleşmiş ve de çeşitlenmiştir. Gastil ve arkadaşları öncülüğünde Freedom House merkezli yürütülen ekonomik özgürlüklerin ölçümüne ilişkin öncü çalışmalarla başlayan ekonomik özgürlükler alanı, günümüzde hala bir çok araştırmacı ve politikacının ilgisini çeken konular arasındadır. Kişisel çalışmalara paralel olarak Fraser Enstitüsü ve Heritage Foundation gibi düşünce kuruluşları merkezinde, bir çok araştırmacı ve bilim insanının katkılarıyla hazırlanan, ve uzun dönemli veri imkanı sağlayan, ekonomik özgürlük endeksleri, araştırmacılara ve politika yapıcılara kılavuz niteliğinde katkı sağlamaktadır.

Ekonomik özgürlükler üzerine yapılmış amprik çalışmaların ilk örneklerine bakıldığında, ekonomik büyüme, ekonomik gelişme gibi daha ziyade maddi refah unsurlarıyla değerlendirildiği görülebilir. Önceki çalışmalar ekonomik özgürlüklerin, ekonomik göstergeler üzerindeki etkilerine odaklanmıştır.

Son yıllarda ekonomik özgürlükler üzerine yapılan çalışmalara gözetildiğinde ise, ekonomik özgürlüklerle işlenen konuların ağırlıklı olarak maddi olmayan; yolsuzluk, demokrasi, çevre kalitesi, yaşam kalitesi ve mutluluk gibi sosyal göstergelerle değerlendirildiği görülebilir.

Yapılmış olan çalışmaların geneline bakıldığında, ekonomik özgürlüklerin, ekonomik ve ekonomik olmayan refah unsurlarına ilişkin konularla genel manada ilişkili olduğu bunun yanında refah unsurlarına ilişkin göstergelerin de ekonomik özgürlüklerden olumlu yönde etkilendiği sonucuna ulaşılabilir.

Tablo 4.1.'de ekonomik özgürlüklere ilişkin yapılmış bir dizi amprik çalışmadan özet bilgiler sunulmuştur:

Tablo 4.1. Ekonomik Özgürlükler Üzerine Yapılmış Ampirik Çalışmalardan Örnekler

Çalışma Gurubu ve Yılı	Dönem	Ülkeler	Yöntem	İlişki	Bulgular
Scully ve Slottje (1991)	1950-1985	144 ülke	Regresyon Hedonik Ağırlıklı Ölçüm	Ekonomik özgürlüğün ölçülmesi	GSYH, ülkenin ekonomik özgürlük seviyesinden pozitif yönde etkilenmektedir.
Gwartney vd. (1999)	1975-1980, 1985,1990, 1995	82 ülke	Regresyon Analizi	Ekonomik özgürlük ve ekonomik büyüme	Ekonomik özgürlük ekonomik büyümenin önemli bir belirleyicisidir.
Esposito ve Zaleski (1999)	1980-1985-1990-1995-2000	94 ülke	Panel Regresyon Analizi	Ekonomik özgürlüğün yaşam kalitesi üzerindeki etkisi	Daha fazla ekonomik özgürlük hem ülkeler arasındaki yaşam kalitesini artırmakta hem de zaman içinde yaşam kalitesindeki iyileşmeleri artırmaktadır.
Doucouliaagos ve Ulubaşoğlu (2006)	1970-1999	82 ülke	Meta Analiz, Panel Veri Analizi	Ekonomik özgürlükler ve ekonomik büyüme ilişkisi	Ekonomik özgürlük ve ekonomik büyüme istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki içindedir.
Michael D. Stroup (2007)	1975, 1980, 1985, 1990, 1995, 2000	121 ülke	Panel Veri-Regresyon Analizi	Ekonomik özgürlükler, demokrasi ve yaşam kalitesi ilişkisi	Daha fazla ekonomik özgürlük, demokratik ülkelerde, sağlık, eğitim ve hastalık önleme gibi refah göstergelerini sürekli bir biçimde geliştirmektedir.
Pieroni ve Giorgio (2009)	1999	67 ülke	Panel Veri Regresyon Analizi	Ekonomik özgürlüğün yolsuzluk üzerindeki ilişkisi	Ekonomik özgürlükteki artış, yolsuzlukta azalma olarak sonuçlanmıştır.
Compton vd. (2011)	1981-2004	ABD 50 eyalet	Dinamik Panel Veri Analizi	Ekonomik özgürlük ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki	Amerika Birleşik Devletleri için eyalet düzeyinde, ekonomik özgürlük ve ekonomik büyüme arasında anlamlı bir ilişki ortaya koyulmuştur. Ancak bu sonuçlar, ekonomik özgürlüğün her alt bileşeni için geçerli çıkmamıştır.
Kai Gehring (2012)	1990-2005	86 ülke	Panel Veri Regresyon Analizi	Ekonomik özgürlük ve öznel iyi oluş arasındaki ilişki	Genel ekonomik özgürlük öznel iyi oluş üzerinde önemli bir olumlu etkiye sahiptir.
Belasen ve Hafer (2013)	1995-2005	ABD 50 eyalet	Regresyon Analizi	Ekonomik özgürlük ve refah arasındaki ilişki	Ekonomik özgürlükteki gelişmeler daha yüksek refah seviyeleri şeklinde ölçülmüştür.
Compton vd. (2014)	1981-2004	ABD eyaletleri	Panel Veri Regresyon Analizi	Ekonomik özgürlükteki değişikliklerin gelir artışını ne ölçüde etkilediği	Ekonomik özgürlük beşte birlik gelir dilimlerine ayrılarak incelenmiş ve gelir dilimleri açısından sonuçlar farklı neticelenmiştir.

Panahi vd. (2014)	2000-2009	13 MENA ülkesi	Panel Veri Regresyon Analizi	Ekonomik özgürlük ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki	Genel ekonomik özgürlük ekonomik büyüme üzerinde olumlu ve önemli bir etkiye sahiptir.
Krieger ve Meierrieks (2015)	1971-2010	100 ülke	Panel- Granger Nedensellik Analizi	Ekonomik özgürlük ve gelir eşitsizliği arasındaki ilişki	Gelir eşitsizliği ekonomik özgürlük üzerinde olumsuz bir nedenselliğe sahiptir.
Pérez-Moreno ve Angulo-Guerrero (2016)	2000-2010	AB ülkeleri	Panel Veri Regresyon Analizi	Ekonomik özgürlük ve gelir eşitsizliği arasındaki ilişki	Ekonomik özgürlük gelir eşitsizliği ile güçlü bir şekilde ilişkili olduğu sonucu ortaya koyulmuştur.
Nikolaev ve Bennett (2017)	1990-1994	12 ülke	Regresyon Analizi	Ekonomik özgürlük ve duygusal refah arasındaki ilişki	Ekonomik özgürlük ve yaşam doyumu arasında pozitif yönlü bir ilişki bulunmaktadır.
Rabiul Islam (2018)	2000-2014	46 ülke	Panel Veri Regresyon Analizi	Ekonomik özgürlük servet eşitsizliği ve demokrasi arasındaki ilişki	Artan servet eşitsizliği ekonomik özgürlüğü önemli ölçüde engellemektedir.
Sotirios T. Befas (2019)	1995-2015	Yunanistan	Panel Veri-Johansen Eş Bütünleşme Analizi	Ekonomik özgürlük-ekonomik büyüme, mutluluk ve gelir eşitsizliği arasındaki ilişki	Ekonomik büyüme ile mutluluk arasında anlamlı bir ilişki ortaya çıkarken, Yunanistan'daki ekonomik özgürlük politikalarının ülkedeki gelir eşitsizliği ile olumsuz bir şekilde ilişkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
Brkić vd. (2020)	1995-2014	43 Avrupa ülkesi	Panel Regresyon	Ekonomik Özgürlüğün Ekonomik Büyümeye etkisi	Ekonomik özgürlükteki artışların ekonomik büyümeyle ilişkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Kaynak: Yazar tarafından literatürden derlenmiştir.

Tablo 4.1.'de sunulan ekonomik özgürlüklere ilişkin yapılmış çalışmaların ayrıntılı açıklamaları şu şekildedir:

Ekonomik özgürlük ölçümünün öncülerinden olan Scully ve Slottje (1991) 144 ülke örneğinde hedonik ağırlıklandırma tekniği ile geliştirdikleri ekonomik özgürlük endekslerinde; mülkiyet özgürlüğü, bilgi özgürlüğü, sivil haklar, hareket özgürlüğü, yurt içi ve dışı seyahat özgürlüğü, çalışma izni, toplantı özgürlüğü, mülkiyete keyfi olarak el koyma özgürlüğü, basın özgürlüğü, döviz rejimi özgürlüğü, arama izniyle aranma özgürlüğü olmak üzere on beş bileşen kullanmışlardır. Araştırmacılar, bütün sıralamalarda, bir ulus içinde ekonomik özgürlüğün seviyelerinin ekonomik büyüme ve GSYH ile pozitif yönde ilişkili olduğu sonucuna ulaşmışlardır²⁶¹.

James D.Gwartney, Robert A. Lawson ve Randall G. Holcombe'un 1999 yılında yayınlanmış olan makalelerinde; 82 ülke örneğinde; para ve enflasyon, ekonomik yapı, ayrımcı vergilendirme ve uluslararası ticaret olmak üzere dört temel alanda ekonomik özgürlüğü ölçen bir endeks kullanmışlardır. Çalışmanın ampirik bulguları, beşeri, fiziki sermaye ve demografik veriler göz önünde bulundurulduğunda, ekonomik özgürlüğün ekonomik büyümenin önemli bir belirleyicisi olduğunu göstermiştir²⁶².

Alfredo Esposto ve Peter Zaleski (1999) çalışmalarında ekonomik özgürlüğün yaşam kalitesi üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Ekonomik özgürlüğün yaşam beklentisi ve okuryazarlık oranları üzerindeki etkisini analize dahil etmişler ve daha fazla ekonomik özgürlüğün ülkeler arasında yaşam kalitesini arttırdığını bununla birlikte zaman içinde yaşam kalitesindeki iyileşmeleri de artırdığı sonucuna ulaşmışlardır²⁶³.

Doucoulagos ve Ulubaşoğlu, 2006 yılında yayınlanan 1970-1999 dönemi için 82 ülkenin verilerin kullandıkları çalışmalarında, ekonomik özgürlüğün ekonomik büyüme üzerindeki etkisini meta regresyon yöntemi kullanarak incelemişlerdir. Araştırmacılar, söz konusu çalışmalarında ekonomik özgürlük ile ekonomik büyüme

²⁶¹ G. Scully, D. Slottje, agm., s. 135-138.

²⁶² James D. Gwartney, Robert A. Lawson, Randall G. Holcombe, "Economic Freedom And The Environment For Economic Growth" *Journal Of Institutional And Theoretical Economics (JITE) / Zeitschrift Für Die Gesamte Staatswissenschaft*, 155(4), 1999, s. 649-661.

²⁶³ Alfredo Esposto, Peter Zaleski, "Economic Freedom and the Quality of Life: An Empirical Analysis", *Constitutional Political Economy*, 10(2), Boston, 1999, s. 193-195.

arasında istatistiki olarak anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki olduğunu ortaya koymuşlardır²⁶⁴.

Michael D. Stroup, 2007 yılında 121 ülke örneklemini üzerinde yapmış olduğu çalışmada 1980, 1985, 1990, 1995, 2000 yıllarına ait 5 dönemlik bir veri seti ile ekonomik özgürlük, demokrasi ve yaşam kalitesi arasındaki ilişkiyi test etmiştir. Çalışmanın sonucunda ekonomik özgürlüğün demokratik ülkelerde yaşam kalitesini, sıralanan refah önlemleri açısından sürekli bir biçimde artırdığı ortaya koyulmuştur²⁶⁵.

Pieroni ve d'Agostino, 2009 yılı çalışmalarında ekonomik özgürlüğün yolsuzluğun üzerindeki etkisini ele almışlardır. 67 ülkeden birçok firmanın verilerinin dikkate alındığı çalışmada, özellikle gelişmekte olan ülkelerdeki rekabetçi piyasadaki ve hükümet düzenlemelerindeki aksaklıkların daha fazla yolsuzluğa neden olacağı ortaya koyulmuştur. Çalışma, Afrika ve geçiş ekonomileri için, kamusal düzenlemelerdeki eksikliklerin daha fazla yolsuzluğa neden olacağını aksine gelişmiş olan ülkelerde ise yolsuzluğun azalacağı beklentilerini doğrulamıştır. Çalışmada ekonomik özgürlükler yeterli düzeyde artarsa yolsuzluğun azalmasına yol açacağı öngörülmektedir²⁶⁶.

Ryan Compton, Daniel Giedeman ve Gary Hoover (2011) çalışmalarında 50 ABD eyaleti için 1981 - 2004 dönemini kapsayan bir veri kümesinde, ekonomik özgürlük ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin boyutunu araştırmışlardır. Genel anlamda ekonomik özgürlüğün tüm bileşenlerinin ekonomik büyümeyi benzer şekilde etkilemediğini ancak ekonomik özgürlük ile ekonomik büyüme arasında anlamlı bir ilişki olduğunu tespit etmişlerdir²⁶⁷.

Kai Gehring 2012 yılı makalesinde, ekonomik özgürlük ve öznel iyi oluş arasındaki ilişkiyi ele almıştır. Araştırmacılar ekonomik özgürlüğün etkisini, maddi refahın ötesinde ekonomik ve psikolojik nedenleriyle açıklamaktadır. Çalışma 1990-

²⁶⁴ Chris Doucouliagos, Mehmet Ali Ulubasoğlu, "Economic Freedom And Economic Growth: Does Specification Make A Difference?", *European Journal Of Political Economy*, 22(1), 2006, s. 76-78.

²⁶⁵ Michael D. Stroup, "Economic Freedom, Democracy, And The Quality Of Life", *World Development*, 35(1), 2007, s. 57-63.

²⁶⁶ Luca Pieroni, d'Agostino Giorgio, "Corruption And The Effects Of Economic Freedom" *European Journal of Political Economy*, 29, 2013, s. 61-72.

²⁶⁷ Ryan Compton , Daniel Giedeman, Gary Hoover, "Panel Evidence on Economic Freedom and Growth in the United States". *European Journal of Political Economy* 27(3), 2011, s. 423-435.

2005 yıllarını kapsayan dönemde, 86 ülkeden oluşan bir örnekleme, ekonomik özgürlüğün mutluluk üzerinde olumlu bir etkisi olduğunu göstermiştir²⁶⁸.

Belasen ve Hafer 2012 yılı çalışmalarında ekonomik özgürlük ve refahın devlet düzeyinde ilişkili olup olmadığını tespit etmek için yaptıkları analizde, 50 eyalette ekonomik özgürlükteki gelişmelerin daha yüksek refah düzeylerine yol açtığı sonucuna ulaşmışlardır. Bununla birlikte çalışmalarında, refah ve ekonomik özgürlük arasındaki ilişkinin Amerika Birleşik Devletleri'nde bölgeler arasında da farklı etkilenmenin olduğu ifade edilmektedir²⁶⁹.

Ryan A Compton, Daniel C. Giedeman ve Gary A Hoover (2014) çalışmalarında ABD eyalet örnekleminde, 1981-2004 yılları zarfında, ekonomik özgürlükteki değişikliklerin ABD'de gelir artışını ne ölçüde etkilediğini araştırmışlar ve ekonomik özgürlüğün gelir dağılımı üzerindeki etkilerini incelemişlerdir. Çalışmada ekonomik özgürlükteki artışların gelir artışına olumlu yönde katkı sağladığı bunun yanında, bu etkinin gücünün beşte birlik gruplara göre değiştiğini göstermektedir. Ekonomik özgürlüğün faydalarının gelir dağılımından alınan pay ile etkileşimli olduğu sonucuna varmışlardır. Çalışmada, daha yüksek beşte birlik grupların daha yüksek oranlardan yararlanma eğiliminde olduğunu, en alttaki beşte birlik dilimin ise, ekonomik özgürlükteki artışlardan zarar görmediğini ancak avantajlardan da yararlanamadığı sonucuna ulaşılmıştır²⁷⁰.

Hossein Panahi, Ahmad Assadzadeh ve Ramiar Refaei'nin 2014 yılında Ekonomik Özgürlük ve Ekonomik Büyüme arasındaki ilişkiyi seçilmiş 13 ortadoğu ve kuzey afrika ülkesi üzerinden incelemişlerdir. Araştırmacılar yapmış oldukları panel veri analizi sonuçlarına göre, ekonomik özgürlüğün ekonomik kalkınma üzerinde önemli ve olumlu bir rol oynadığı sonucuna ulaşmışlardır. Ancak genel anlamda tanımlanan ekonomik özgürlüğün artmasının, ekonomik büyüme için iyi olduğu tespit edilse de, endekste 5 alt kategoride ele alınan ilişki için, bazı endekslerin olumlu bazılarının ise olumsuz olarak etkileşimde bulunduğu sonucu paylaşılmıştır²⁷¹.

²⁶⁸ Kai Gehring, "Who Benefits from Economic Freedom? Unraveling the Effect of Economic Freedom on Subjective Well-Being", *World Development*, 50, 2013, s. 74-90.

²⁶⁹ Ariel Belasen, A. Rik Hafer, "Do Changes in Economic Freedom affect Well-Being?", *The Journal of Regional Analysis & Policy*, 43(1), 2013, s. 56-64.

²⁷⁰ Ryan Compton, Daniel Giedeman, Gary Hoover, "A Distributional Analysis of the Benefits of Economic Freedom". *European Journal of Political Economy*, 33, 2014, s. 132.

²⁷¹ Hossein Panahi & Ahmad Assadzadeh & Ramiar Refaei, "Economic Freedom and Economic Growth in Mena Countries," *Asian Economic and Financial Review*, *Asian Economic and Social Society*, 4(1), 2014, s. 105-113.

Tim Krieger ve Daniel Meierrieks (2015) 1971-2010 dönemi için 100 ülkeden oluşan; gelir eşitsizliği, ekonomik özgürlük ve demokrasi üzerine yaptıkları çalışmalarında, eşitsizlik-özgürlük bağının dinamiklerinin bir dereceye kadar bir ülkenin siyasi kurumları ile ilişki olduğu üzerinde durulmuştur. Özellikle, (aynı gelir dağılımına sahip güçlü otokratik rejimlerle karşılaştırıldığında) eşitsizlik düşük olduğunda, demokrasiler, büyük bir orta sınıfın çıkarları doğrultusunda nispeten daha yüksek ekonomik özgürlük seviyelerine sahiptir. Buna karşılık, eşitsizliğin yüksek olduğunda demokrasilerde ekonomik özgürlüklerin daha düşük olduğu sonucuna ulaşılmıştır²⁷².

Salvador Pérez-Moreno ve María J. Angulo-Guerrero (2016) yapmış oldukları çalışmalarında, ekonomik özgürlüğün gelir eşitsizliği ile güçlü bir şekilde ilişkili olduğu sonucu ortaya koyulmuştur. Ancak analize göre ekonomik özgürlüğün tüm alanları gelir dağılımını benzer şekilde etkilememektedir. Hükümet büyüklüğü eşitsizlikle güçlü bir ilişki içerisindedir. Düzenlemeler gelir eşitsizliği ile bağlantılı olduğu gibi, yasal sistem ve sağlam paranın gelir dağılımı üzerinde önemli bir etkisi olmadığı göstermiştir. Bunun yanında uluslararası ticaret özgürlüğü ve gelir eşitsizliği açısından eski (AB-15) ve yeni (eski sosyalist) AB ülkeleri arasında farklılıklar da ortaya koyulmuştur²⁷³.

Boris Nikolaev ve Daniel Bennett 2017 yılı araştırmalarında, Dünya Değer Araştırması 2. Dalgası ve Dünya Ekonomik Özgürlüğü Endeksi verileri ışığında 12 ülkeden oluşan bir örneklem üzerinde yaptıkları incelemelerde ekonomik özgürlüğü yüksek olan toplumlarda yaşayan insanların pozitif varlığını ortaya koyma olasılıklarının daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Özellikle, ekonomik özgürlüğü daha yüksek ülkelerde yaşayan insanların heyecanlı, başarılı ve dünyanın merkezinde olma hissiyatlarının, ekonomik özgürlüğü düşük olan ülkelerin ise, gurur, huzursuzluk, yalnızlık, can sıkıntısı ve üzülmeye hissi gibi olumsuz duyguları bildirme olasılığının daha yüksek olduğu sonucunu elde etmişlerdir²⁷⁴.

Rabiul Islam, 2000-2014 yıllarını kapsayan 46 ülke için, servet eşitsizliğinin ekonomik özgürlüğü ne ölçüde etkilediğini ve bu ilişkinin demokrasi seviyesinden etkilenip etkilenmediğini incelemiştir. Çalışmada artan servet eşitsizliğinin genel ekonomik özgürlüğü önemli ölçüde engellediği öne sürülmektedir. Bununla birlikte

²⁷² Tim Krieger, Daniel Meierrieks, "Political Capitalism: January The Interaction Between Income Inequality, Economic Freedom And Democracy", *Cesifo Working Paper Series* No. 5681, 2015, s. 2.

²⁷³ Pérez-Moreno, S., Angulo-Guerrero, M. J., "Does Economic Freedom Increase Income Inequality Evidence From The EU Countries. *Journal Of Economic Policy Reform*, 19(4), 2016, s. 327-343.

²⁷⁴ Boris Nikolaev, Daniel Bennett, "Economic Freedom And Emotional Well-Being", *Journal of Regional Analysis and Policy*, 47(1), 2017, s. 88-97.

servet eşitsizliğinin bu olumsuz etkisinin daha düşük bir demokrasi seviyesinde daha da katılaştığı anlaşılmaktadır²⁷⁵.

Sotirios T. Befas'ın 2019 yılı çalışmasında, Yunanistan örneğinde 1995-2015 yılları arasındaki verilerden yararlanarak ekonomik özgürlük, ekonomik büyüme, mutluluk ve gelir arasındaki ilişki incelenmiştir. Yapılan ampirik çalışma sonucunda, Yunanistan'da artan büyümenin hem kısa vadede hem de uzun vadede ülkedeki ekonomik özgürlük ve mutluluk üzerinde olumlu bir etkiyle ilişkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bununla birlikte çalışmada, Yunanistan'daki ekonomik özgürlük politikalarının ülkedeki gelir eşitsizliği ile olumsuz bir şekilde ilişkili olduğu sonucuna varılmıştır²⁷⁶.

Ivana Brkić, vd 2020 yılında yayınlanan çalışmalarında ekonomik özgürlük ve büyüme arasındaki bağlantıyı araştırmışlardır. 1995-2014 yıllarına ait 20 yıllık bir veri kullanarak, hem AB hem de AB üyesi olmayan ülkelerden seçtiği 43 Avrupa ülkesini örneklem olarak belirlemişlerdir. Analizde Heritage Foundation ekonomik özgürlük Endeksinin verilerini kullanmışlardır. GSYH üzerinden ölçtükleri, gelişmekte olan ve gelişmiş ülke örneğinde yirmi yıllık bir sürede gözlemledikleri ekonomik özgürlükteki artışların ekonomik büyüme ile ilgili olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Bunun yanında AB üyelik statüsünün hiçbir etkisi olmadığı ayrıca 2008-2009 yılları arasındaki ekonomik krizin Avrupa ekonomilerinin büyümesi üzerinde olumsuz bir etkide bulunduğu tespit edilmiştir²⁷⁷.

Tablo 4.1.'deki çalışmalar genel olarak değerlendirildiğinde ekonomik özgürlüğün iyileşmesiyle birlikte refahın da beraberinde artacağını öngörmek mümkün görünmektedir.

4.2. Çalışmanın Amacı ve Önemi

Sosyoekonomik gelişmişliği yakalamış yüksek ekonomik özgürlüğe sahip ülkelerdeki vatandaşların yoksul ve antidemokratik ülkelerde yaşayan vatandaşlara nazaran daha mutlu olduğu, yaşam doyumunu yakaladığı ve müreffeh bir yaşam sürdüğü genel bir kanıdır. Refah ise her bireyin arzuladığı ve ulaşmak istediği bir hedef

²⁷⁵ Rabiul Islam, "Wealth Inequality, Democracy And Economic Freedom," *Journal of Comparative Economics*, Elsevier, 46(4), 2018, s. 920-933.

²⁷⁶ Sotirios Befas, "The Dynamic Relationship between Economic Freedom and Growth, Income Inequality and Happiness." *A Thesis University of Macedonia*, 2019, s. 3-4.

²⁷⁷ Ivana Brkić, Nikola Gradojević, and Svetlana Ignjatijević, "The Impact of Economic Freedom on Economic Growth? New European Dynamic Panel Evidence", *Journal of Risk and Financial Management*, 13(2), 2020, s. 1-10.

olması sebebiyle refaha ulaştırarak her politika önemlidir. “Ekonomik özgürlükler bu anlamda sosyoekonomik refaha ulaşmak için bir yöntem bir araç olabilir mi?” temelinde olgunlaşan çalışma aşağıdaki sorulara da yanıt arama amacını taşımaktadır:

- Ülkelere ilişkin ekonomik özgürlükler ve sosyoekonomik refah arasında bir ilişki var mıdır?
- Gelire ilişkin ülke gruplandırmalarına bağlı olarak, ekonomik özgürlükler ve sosyoekonomik refah arasında bir ilişki var mıdır?
- Bölgelere ilişkin ülke gruplandırmalarına bağlı olarak, ekonomik özgürlükler ve sosyoekonomik refah arasında bir ilişki var mıdır?

Çalışma söz konusu sorulara; geniş bir zaman diliminde, nüfusu ve ekonomik gücü ile dünyadaki gidişatı etkileyebilecek ülkeler arasından seçilmiş geniş bir örneklem üzerinden, Heritage Foundation Ekonomik Özgürlükler Endeksi ve Birleşmiş Milletler İnsani Gelişme Endeksi verilerinden yararlanarak yanıt aramaktadır.

Çalışma, 58 ülke örneği üzerinden, 1998-2018 yıllarını kapsayan zaman diliminde analiz edilmektedir. Çalışmada her bir ülke, ekonomik özgürlükler ve sosyoekonomik refah arasındaki ilişki açısından ayrı ayrı Zaman Serisi Analizi ile test edilmektedir. Bunun yanında ekonomik özgürlükler ve sosyoekonomik refahın hem bölgesel etkisi hem de gelir etkisi, seçilmiş ülke örneklerinin tasnifiyle Panel Veri Analizi yöntemiyle incelenmektedir. Bu yönüyle panel veri analizi çalışmanın özgünlüğü ve çalışmanın etkisi açısından son derece önemlidir.

4.3. Çalışmanın Veri Seti ve Değişkenleri

Refah kavramı ve özgürlük kavramı hem içsel hem de dışsal birçok faktörden etkilenmektedir. Refah, bireyin beden akıl ve ruh sağlığı başta olmak üzere yeteneğine eğitimine, satın alma gücüne, harcanabilir gelirene bağlı olduğu gibi, dışsal olarak ta demokratik bir yönetime, temiz bir çevreye, gelişmiş bir teknolojiye, içinde yaşadığı ülkenin sağlık altyapısına, eğitim olanaklarına ve çoğaltılabilecek daha birçok iç ve dış unsura bağlı olarak şekillenmektedir. Refah ve özgürlük kavramlarının kökeninde şekillenen ekonomik özgürlükler ve sosyoekonomik refah ta tıpkı sözkonusu kavramlar gibi içsel ve dışsal bir çok unsurdan etkilenmektedir.

Analiz için öncelikle ekonomik özgürlük ve sosyoekonomik refah göstergelerinin neler olduğunun belirlenmesi gerekmektedir. Bu göstergeler aynı zamanda çalışmanın veri setini oluşturması açısından önemlidir.

Sosyoekonomik refah göstergeleri neler olabilir” sorusuna verilecek yanıt her insan ve her ulus için farklı olacaktır. Kimi için yüksek bir gelir ulaşılabilir ve gelişmiş bir sağlık sistemi, nitelikli bir eğitim, sosyal olanaklar, kimileri için de yaşanabilir bir çevre ya da mutluluk şeklinde cevap verilebilir. Bireylerin ihtiyaçları temelinde, yaşları, gelenek ve görenekleri, inançları, fiziksel ve ruhsal özellikleri etrafında bu cevapları çeşitlendirmek mümkündür. Dolayısıyla kompleks bir yapıda olan refahın ölçümü için, makul bir çerçeve çizmek gerekmektedir. Sözkonusu subjektif refah algısı, ortak bir temelde kabul edilebilen ölçütler ile değerlendirilebilir. Bu noktada bilimsel çalışmalar incelendiğinde refah ölçütü olarak genel kabul gören ve evrensel bir kabul edilirliliğe sahip, Birleşmiş Milletler İnsani Gelişme Endeksi, çalışmanın sosyoekonomik refah ölçümüne ilişkin veri setini oluşturmaktadır. Aynı zamanda uzun süreli geniş örneklemler ve tam bir veri sunması açısından analize uygun olması yönüyle İGE tercih edilmiştir.

Tablo 4.2’de gösterildiği şekliyle İnsani Gelişme Endeksi (İGE), son revizelerle birlikte insani gelişimin temel boyutlarını üç unsur üzerinden değerlendirmektedir²⁷⁸.

Tablo 4.2. İnsani Gelişme Alt Endeksleri ve Bileşenleri

Alt Endeksler	Bileşenleri
Yaşam Beklenti Endeksi	Ortalama Yaşam Süresi
Eğitim Endeksi	Okula giriş çağındaki çocukların beklenen eğitim süreleri Yetişkin nüfusun ortalama eğitim süreleri
Gelir Endeksi	Ülkenin fiyat seviyesine göre ayarlanmış kişi başına Gayri Safi Milli Gelir

Kaynak: <http://hdr.undp.org/> (18.03.2020).

Çalışmanın diğer bir değişkenini ekonomik özgürlük ve bileşenlerine ait verilerden oluşmaktadır. Ekonomik özgürlüğe ait veriler için, Heritage Foundation Ekonomik Özgürlük Endeksi tercih edilmiştir. Çalışmada Heritage Foundation Ekonomik Özgürlükler Endeksi alt endekslerinden; Yargı Etkinliği Endeksi, Emek Özgürlüğü Endeksi ve Mali Sağlık Endeksleri yeterli veri sağlamaması nedeniyle analizden çıkarılmıştır. Çıkarılan alt endekslerden dolayı genel ekonomik özgürlük endeksi skoru bütün ülkeler için 21 yıllık zaman diliminde yeniden hesaplanarak analize dahil edilmiştir. Analizde kullanılan Heritage Foundation Ekonomik Özgürlük Endeksi, alt endeksleri ve bileşenlerine ilişkin bilgiler, Tablo 4.3’te ayrıntılı olarak sunulmuştur.

²⁷⁸ Max Roser, Human Development Index, <https://ourworldindata.org/human-development-index> (15.12.2019).

Tablo 4.3. Analizde Kullanılan Ekonomik Özgürlük Alt Endeksleri ve Bileşenleri²⁷⁹

Alt Endeksler	Bileşenleri
Mülkiyet Hakları Endeksi	Fiziksel Mülkiyet Hakları Fikri Mülkiyet Hakları Yatırımcıyı Korumanın Gücü Kamulaştırma Riski Arazi İdaresinin Kalitesi
Devlet Bütünlüğü Endeksi	Politikacılara Kamu Güveni Düzensiz Ödemeler ve Rüşvet Hükümet Politika Yapımında Şeffaflık Yolsuzluk Algıları Devlet ve Kamu Hizmeti Şeffaflığı
Vergi Yükü Endeksi	Bireysel Gelir Üzerindeki En Yüksek Marjinal Vergi Oranı Kurumsal Gelir Üzerindeki En Yüksek Marjinal Vergi Oranı GSYH'nin Yüzdesi Olarak Toplam Vergi Yükü
Devlet Harcamaları Endeksi	Cari Harcamalar, Yatırım Harcamaları, Transfer Harcamaları
İş Özgürlüğü Endeksi	Bir İş Kurma - Prosedür Sayısı Bir İş Kurma - Zaman (Gün) Bir İş Kurma - Maliyeti (Kişi Başına Düşen Gelirin Yüzdesi) Bir İş Kurma -Asgari Sermaye (Kişi Başına Düşen Gelirin Yüzdesi) Lisans Alma - Prosedürler (Sayı) Bir Lisans Alma – Zaman (Gün) Lisans Alma - Maliyet (Kişi Başına Düşen Gelirin Yüzdesi) Bir İşletmeyi Kapatma – Zaman (Yıl) Bir İşletmeyi Kapatma - Maliyet (Gayrimenkulün Yüzdesi) Bir İş Kapatma — İyileşme Oranı (Dolar Bazında Sent) Elektrik Elde Etme - Prosedürler (Sayı) Elektrik Alma - Zaman (Gün) Elektrik Alma - Maliyet (Kişi Başına Düşen Gelirin Yüzdesi)
Parasal Özgürlük Endeksi	Son Üç Yıl İçin Ağırlıklı Ortalama Enflasyon Oranı Fiyat Kontrolleri
Ticaret Özgürlüğü Endeksi	Ticaret Ağırlıklı Ortalama Tarife Oranı Tarife Dışı Engeller (Miktar Kısıtlamaları, Fiyat Kısıtlamaları, Yasal Kısıtlamalar, Gümrük Kısıtlamaları, Doğrudan Hükümet Müdahalesi)
Yatırım Özgürlüğü Endeksi	Yabancı Yatırıma Ulusal Muamele Yabancı Yatırım Kodu Arazi Mülkiyetine İlişkin Kısıtlamalar Sektörel Yatırım Kısıtlamaları Yatırımların Kamulaştırılması Döviz Kontrolleri Sermaye Kontrolleri
Finansal Özgürlük Endeksi	Mali Hizmetlere İlişkin Devlet Düzenlemesinin Kapsamı Devletin Bankalara Ve Diğer Finans Firmalarına Doğrudan ve Dolaylı Sahipliği Kredi Tahsisinde Hükümetin Etkisi Finans Ve Sermaye Piyasası Gelişiminin Kapsamı Dış Rekabete Açıklık

Kaynak: Heritage Foundation,

<https://www.heritage.org/index/pdf/2018/book/methodology.pdf> (12.12.2019).

²⁷⁹ Söz konusu bileşenler, alt endekslerin hesaplanmasında kullanılan göstergeleri temsil etmektedir.

Çalışmada, söz konusu endekslere ilişkin, 1998-2018 dönemini kapsayan 21 yıllık verilerden yararlanılmıştır.

Değişkenler arasındaki ölçek farklılıklarından doğabilecek etkinin ortadan kaldırılabilmesi için verilerin doğal logaritmaları alınmış ve analizde logaritmik formları kullanılmıştır. Analizler Stata-15, Eviews-10 ve Gauss-10 programları aracılığıyla yapılmıştır.

4.3.1. Modelde Kullanılan Değişkenlerin Tanımlayıcı Açıklamaları

Analizde kullanılan değişkenler, değişkenlere ilişkin kısaltmalar ve verilerin elde edildiği kaynaklar Tablo 4.4.'te listelenmiştir.

Tablo 4.4. Değişkenlere İlişkin Bilgiler

Seçili Değişkenler	Kısaltma	Log. Form	Veri Kaynağı
İnsani Gelişme Endeksi	İG	lnİG	Birleşmiş Milletler
Ekonomik Özgürlük Endeksi	EÖ	LnEÖ	
Mülkiyet Hakları Endeksi	MH	LnMH	
Devlet Bütünlüğü Endeksi	DB	LnDB	
Vergi Yükü Endeksi	VY	LnVY	
Devlet Harcamaları Endeksi	DH	LnDH	
İş Özgürlüğü Endeksi	İÖ	LnİÖ	Heritage Foundation
Parasal Özgürlük Endeksi	PÖ	LnPÖ	
Ticaret Özgürlüğü Endeksi	TÖ	LnTÖ	
Yatırım Özgürlüğü Endeksi	YÖ	LnYÖ	
Finansal Özgürlük Endeksi	FÖ	lnFÖ	

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

4.3.2. Modelde Kullanılan Ülkeler

Modele dâhil olan ülkeler nüfus yoğunluğu²⁸⁰ yönüyle en kalabalık ülkeler arasından ve satın alma gücü paritesine²⁸¹ göre hesaplanmış GSYH açısından en güçlü ekonomilere sahip ülkeler arasından seçilmiştir. Aynı zamanda Ekonomik Özgürlükler ve İGE verilerine göre söz konusu endekslerin verilerine sahip 58 ülke örneğinde örneklem belirlenmiştir. Analizde örneklem olarak kullanılan ülkeler Tablo 4.5'te listelenmiştir.

²⁸⁰ World Bank, <https://databank.worldbank.org/data/download/POP.pdf> (01.02.2020).

²⁸¹ WorldBank,

<https://databank.worldbank.org/reports.aspx?source=2&series=SP.POP.TOTL&country=#advancedDownloadOptions> (01.02.2020).

Tablo 4.5. Analizde Kullanılan Ülkeler

ABD	Fildişi Sahili	Kamerun	Romanya
Almanya	Filipinler	Kanada	Rusya
Arjantin	Fransa	Kazakistan	Singapur
Avustralya	Gana	Kenya	Suudi Arabistan
Avusturya	Güney Afrika	Kolombiya	Şili
Bangladeş	Güney Kore	Malezya	Tanzanya
Belçika	Hindistan	Meksika	Tayland
Birleşik Arap Emirlikleri	Hollanda	Mısır	Türkiye
Birleşik Krallık	İrlanda	Mozambik	Uganda
Brezilya	İspanya	Nepal	Ukrayna
Cezayir	İsrail	Norveç	Venezuela
Çekya	İsveç	Pakistan	Vietnam
Çin	İsviçre	Peru	
Endonezya	İtalya	Polonya	Yunanistan
Fas	Japonya	Portekiz	

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Örnekleme grubundaki 58 ülke Dünya Bankasının sınıflandırmış olduğu gelişmişlik düzeylerine göre ve bölgelere (coğrafi konuma) göre aşağıda Tablo 4.6'da ve Tablo 4.7'de sınıflandırıldığı şekliyle regresyon analizine dâhil edilmiştir²⁸².

Tablo 4.6. Gelişmişlik Düzeylerine Göre Ülke Gruplandırılmaları

Düşük Gelirli Ekonomiler	Düşük-Orta Gelirli Ekonomiler	Üst-Orta Gelirli Ekonomiler	Yüksek Gelirli Ekonomiler
Mozambik Nepal Tanzanya Uganda	Bangladeş Endonezya Fas Fildişi Sahili Filipinler Gana Hindistan Kamerun Kenya Mısır Pakistan Ukrayna Vietnam	Arjantin Brezilya Cezayir Çin Güney Afrika Kazakistan Kolombiya Malezya Meksika Peru Romanya Rusya Tayland Türkiye	ABD Almanya Avustralya Avusturya Belçika Birleşik Arap Emirlikleri Birleşik Krallık Çekya Fransa Güney Kore Hollanda İrlanda İspanya İsrail

²⁸² Çalışmada örnekleme olarak alınan ülkeler 2020 mali yılı için, Dünya Bankası Atlas yöntemi ile hesaplanmış gelişmişlik düzeylerine göre; düşük gelirli ekonomiler (2018'de kişi başına GSMG'si 1.025 \$ yada altı), düşük orta gelirli ekonomiler (kişi başına GSMH'si 1.026 \$ ile 3.995 \$ arası), üst orta gelirli ekonomiler (kişi başına GSMG'si 3.996 \$ ile 12.375 \$ arası) ve yüksek gelirli ekonomiler (ise kişi başına GSMG'si 12.376 dolar veya daha fazla ülkeler) gruplandırılmıştır.

World Bank, <https://datahelpdesk.worldbank.org/knowledgebase/articles/906519-world-bank-country-and-lending-groups> (01.02.2020).

		Venezuela	İsveç İsviçre İtalya Japonya Kanada Norveç Polonya Portekiz Singapur Suudi Arabistan Şili Yunanistan
--	--	-----------	---

Kaynak: Dünya Bankası verilerinden yararlanılarak yazar tarafından tablolaştırılmıştır.

Tablo 4.7. Bölgelere Göre Ülke Gruplandırılmaları

Doğu Asya Ve Pasifik	Avrupa Ve Orta Asya	Latin Amerika ve Karayipler	Orta Doğu Ve Kuzey Afrika	Kuzey Amerika	Güney Asya	Sahra-Altı Afrika
Avustralya Çin Endonezya Filipinler Güney Kore Japonya Malezya Singapur Tayland Vietnam	Almanya Avusturya Belçika Birleşik Krallık Çekya Fransa Hollanda İrlanda İspanya İsveç İsviçre İtalya Kazakistan Norveç Polonya Portekiz Romanya Rusya Türkiye Ukrayna Yunanistan	Arjantin Brezilya Kolombiya Meksika Peru Şili Venezuela	Birleşik Arap Emirlikleri Cezayir Fas İsrail Mısır Suudi Arabistan	Kanada ABD	Bangladeş Hindistan Nepal Pakistan	Fildişi Sahili Gana Güney Afrika Kamerun Kenya Mozambik Tanzanya Uganda

Kaynak: Dünya Bankası verilerinden yararlanılarak yazar tarafından tablolaştırılmıştır.

4.4. Çalışmanın Yöntemi

Çalışmada ekonometrik analizlerden yararlanılmıştır. Ekonometrik araştırmalara ilişkin öncelikle güvenilir kaynaklardan doğru bir şekilde kullanılacak olan modele uygun olarak toplanan veriler; zaman serisi verisi, yatay kesit verisi ve panel veri olmak üzere üç türde sınıflandırılabilir²⁸³.

²⁸³ F. Yerdelen Tatoğlu, s. 1.

Ekonomik özgürlükler ve sosyoekonomik refah arasındaki ilişkinin incelendiği bu çalışmada veriler iki ayrı analiz yöntemiyle çalışılmıştır. Modelde kullanılan ülkeler ayrı ayrı ele alınarak, çoklu zaman diliminde ekonomik özgürlükler ve sosyoekonomik refah arasındaki ilişki zaman serisi yöntemiyle analiz edilip yorumlanacaktır. Arkasından modelde kullanılan ülkeler buldukları coğrafya ve gelişmişlik düzeylerine göre gruplandırılarak panel veri analiziyle ekonomik özgürlükler ve sosyoekonomik refah arasındaki ilişkinin anlamlılığı test edilecektir.

4.5. Analiz Bulguları

Ekonomik özgürlükler ve sosyoekonomik refah arasındaki ilişki, seçilmiş ülke örnekleri üzerinden; söz konusu zaman dilimi içerisinde; zaman serisi analizi ve panel veri analizi yöntemleriyle araştırıldıktan sonra ortaya çıkan bulgular öncelikle bir tablo halinde sunulmuş ve bulgular ayrıntılı olarak açıklanmıştır.

4.5.1. Zaman Serisi Analizine İlişkin Çalışmanın Modeli ve Analiz Bulguları

Çalışmanın bu bölümünde ülkelere ilişkin zaman serisi regresyon analizi bulguları ortaya konulmuştur.

Zaman serisine ilişkin regresyon analizi uygulanmadan önce ilk olarak kurulan modellere tanısal testler uygulanmalı, varsayımlardan ihlalin olup olmadığı incelenmeli ve tahminler bu sonuçlar dikkate alınarak yapılmalıdır. Bu doğrultuda değişen varyansın, otokorelasyonun ve birim kökün varlığı veri setine uygun testlerle seçilerek incelenmelidir. Çünkü bu varsayımların ihlal edilmesi katsayı tahminlerinde sapmalara neden olacak, aslında anlamlı olan bir değişkenin anlamsız olmasına ya da anlamsız olan bir değişkenin de anlamlı olmasına neden olabilmektedir. Ayrıca serilerin durağan olmaması diğer yandan birim kök içermesi ise sahte regresyon sorununa yol açabilmektedir.

Bu doğrultuda modelde, DW (1950) Otokorelasyon, BP (1979) Değişen Varyans ve White (1980) Değişen Varyans testlerinden yararlanılarak serilerdeki değişen varyans ve otokorelasyon sorununun olup olmadığı test edilmiştir. Ardından serilerin durağanlığı birim kök testleri yardımıyla incelenmiştir. Ancak serilerin zaman boyutunun birim kök analizi uygulama noktasında kısa olması ve fark alma işlemi uygulandığında kabul edilebilir sınırdan olan veri boyutunda önemli veri kayıpları yaşanmasına neden olacağından, birim kök analizi kullanılmamıştır. Buna ek olarak durağanlaştırma işlemi sonrası yapılan tahminlerde veri setinde yaşanan bozulmalar

katsayılar arasındaki ilişkinin bozulmasına neden olmuş ve modellerin büyük bir çoğunluğu anlamsız çıkmıştır. Yapılan katsayı incelemesinden de katsayılarda herhangi bir sahte regresyon hatası olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu nedenler doğrultusunda birim kök analizleri dikkate alınmamıştır.

Bu bağlamda oluşturulan zaman serisi regresyon modeli aşağıda verilmiştir:

Araştırmanın Zaman Serisi Modeli

$$\begin{aligned} \dot{I}G_t = & \beta_0 + \beta_1 \ln E\ddot{O}_t + \beta_2 \ln MH_t + \beta_3 \ln DB_t + \beta_4 \ln VY_t + \beta_5 \ln DH_t + \beta_6 \ln \dot{I}\ddot{O}_t \\ & + \beta_7 \ln P\ddot{O}_t + \beta_8 \ln T\ddot{O}_t + \beta_9 \ln Y\ddot{O}_t + \beta_{10} \ln F\ddot{O}_t + e_t \end{aligned} \quad (4.1)$$

Katsayı tahminleri yapılırken otokorelasyon ve değişen varyans testlerinden elde edilen sonuçlar dikkate alınarak uygun tahminci belirlenmiş ve tahminler gerçekleştirilmiştir. Zaman serisi analizi kapsamında 58 ülke için regresyon analizi sonuçları Tablo 4.8’de listelenmiştir.

Tablo 4.8. Bireysel Ülkelere İlişkin Regresyon Analizi Sonuçları

Ülkeler	C	EO	MH	DB	VY	DH	İO	PO	TO	YO	FO	R ²	DW	BP	W	Prob_F
ABD	-0.443	-0.673	-0.074	0.072	0.176	0.038	0.084	0.081	0.196	0.097	0.083	0.98	0.173	0.728	0.725	0.000*
ALMANYA	-2,328*	-1,034	0.111	0.108	0.153	0.046	0.161	0.293*	0.392	0.129	0.145	0.98	0.087	5.017*	5.059*	0.000*
ARJANTİN	0.636	0.123	-0.014	-0.006	-0.255	0.010	-0.113	-0.024	0.094	-0.0109	-0.005	0.96	1.262	0.445	0.455	0.000*
AVUSTRALYA	2.408	-2.380	0.268	0.184	0.281*	0.269*	0.289*	0.347*	0.292	0.357*	-0.453*	0.99	1.031	0.281	0.282	0.000*
AVUSTURYA	2.076	0.443	-0.279	-0.095	0.245	0.011	-0.106	-0.033	0.005	0.046	-0.711	0.95	0.602	2.209	3.967*	0.000*
BANGLADEŞ	-0.366	3.974*	-0.044	-0.107	-1.129*	-1.251	-0.229	-0.285	-0.113*	-0.362*	-0.291*	0.81	1.451	2.238	2.322	0.013*
BELÇİKA	-2.606*	0.177	0.043	-0.041	0.065	-0.006	-0.040	0.071	0.366	-0.010	-0.048	0.97	0.012	0.589	0.646	0.000*
BİRLEŞİK ARAP EMİRLİKLERİ	1.254	0.229	0.012	-0.079	-0.969*	0.020	-0.112	0.147	0.476*	0.002	-0.005	0.92	0.441	0.674	0.679	0.000*
BİRLEŞİK KRALLIK	-1.315	0.118	0.315	-0.047	-0.065	0.036	-0.090	-0.090	0.162	0.080	-0.149	0.94	0.739	0.325	0.327	0.000*
BREZİLYA	-1.371	-1.797	0.421*	0.184*	0.125	0.156	0.255*	0.083	0.291*	0.293*	0.274*	0.92	2.683	1.444	1.487	0.000*
CEZAYİR	0.438	-0.925	0.041	0.065	0.287*	0.079	-0.006	0.013	0.170	0.058	0.005S	0.96	1.068	2.268	2.477*	0.000*
ÇEKYA	-0.722	1.540*	-0.187*	-0.144*	-0.001	-0.077*	-0.266*	-0.168	-0.189	-0.009	-0.355*	0.98	5.732*	0.966	0.984	0.000*
ÇİN	1.204	0.470	-0.111	0.027	0.072	-0.541*	0.003	-0.221*	0.073	-0.065	-0.066	0.98	0.204	0.650	0.656	0.000*
ENDONEZYA	-1.219	2.019	-0.273	0.041*	0.080	-0.634*	-0.179	-0.183	-0.261	-0.234	-0.150	0.96	0.733	1.870	1.870	0.000*
FAS	-5.347*	4.271*	-0.361*	-0.451*	0.453	-0.674*	-0.488*	-0.181	-0.358*	-0.710*	-0.368*	0.97	1.942	0.335	0.345	0.000*

Ülkeler	C	EO	MH	DB	VY	DH	İO	PO	TO	YO	FO	R ²	DW	BP	W	Prob_F
FİLDİŞİ SAHİLLERİ	1.514	3.901	-0.239	-0.295	-0.449	-0.840	-0.397	-1.109*	-0.224	-0.266	-0.568	0.94	0.158	0.774	0.784	0.000*
FİLİPİNLER	-1.279*	1.397	-0.101	-0.040	0.810*	0.889	-0.056	0.145	-0.012	-0.167	-0.014	0.95	0.862	0.490	0.499	0.000*
FRANSA	-2.537*	0.162	0.033	0.024	-0.029	-0.004	0.007	0.003	0.315*	0.021	0.017	0.97	0.168	0.755	0.742	0.000*
GANA	-5.144*	2.711	-0.391	-0.200	0.653	-0.298	-0.274	-0.300	-0.531	-0.127	-0.203	0.95	0.040	0.794	0.790	0.000*
GÜNEY AFRİKA	4.644*	-3.705	0.267	0.397*	0.471	-0.200	0.099	0.178	0.568*	0.348	0.395*	0.97	1.161	1.167	1.644	0.000*
GÜNEY KORE	-5.431	1.193	-0.211	0.058	-0.186	-0.267	-0.002	0.231	-0.002	0.598	-0.170	0.95	1.777	0.898	0.854	0.000*
HİNDİSTAN	-4.846*	0.253	0.460	-0.005	0.182	-0.078	-0.070	0.033	0.070	0.067	0.182	0.97	0.002	1.007	0.973	0.000*
HOLLANDA	-0.132	-1.114	0.048	0.124	0.197*	0.032	0.087	0.232	0.294	0.092	0.015	0.95	0.062	3.914*	4.128*	0.000*
İRLANDA	-1.838*	0.372	-0.207	-0.014	0.182	-0.021	-0.170	0.138	0.230	-0.062	-0.041	0.97	2.935	0.671	0.658	0.000*
İSPANYA	-2.325*	2.347	-0.267	-0.223	-0.167	-0.184	-0.280	-0.273	0.118	-0.201	-0.369*	0.98	0.071	0.585	0.613	0.000*
İSRAİL	-1.174*	-0.216	0.240*	-0.024	0.138*	0.002	-0.011	0.026	0.052	-0.007	0.049*	0.98	5.142*	0.760	0.765	0.000*
İSVEÇ	-0.103	0.121*	0.202*	0.067*	0.008*	0.106*	0.099*	0.140*	0.144*	0.112*	0.177	0.99	0.450	0.486	0.521	0.000*
İSVİÇRE	-1.325	2.093*	-0.385*	-0.366*	-0.344*	-0.104*	-0.179	-0.010	0.042	-0.205	-0.255*	0.97	0.051	1.005	1.004	0.000*
İTALYA	1.229	-1.861*	0.198	0.118	0.439*	0.089*	-0.064	0.126	0.414*	0.096	0.119	0.98	0.098	0.791	0.783	0.000*
JAPONYA	-1.647*	-0.251	0.057	0.117	0.094	-0.010	0.039	-0.057	0.276*	0.083	0.003	0.97	6.820*	1.159	1.156	0.000*
KAMERUN	2.250	0.244	-0.086	-0.025	0.287	-0.992*	0.085	-0.010	-0.064	-0.143*	0.059	0.94	0.326	0.986	0.964	0.000*
KANADA	-0.188	4.796*	-0.841*	-0.631*	-0.355*	-0.337*	-0.637*	-0.520*	-0.500*	-0.407*	-0.522*	0.98	0.032	4.536*	4.536*	0.000*

Ülkeler	C	EO	MH	DB	VY	DH	İO	PO	TO	YO	FO	R ²	DW	BP	W	Prob_F
KAZAKİSTAN	-3.799*	1.355*	-0.115*	-0.012	-0.307*	0.189	0.140*	-0.046*	-0.205*	-0.089*	-0.050	0.99	0.702	0.703	0.622	0.000*
KENYA	-3.481	7.506	-0.673	-0.002	0.209	-1.584	-0.699	-1.465	-0.902	-0.495	-1.086	0.87	0.165	1.083	1.135	0.002*
KOLOMBİYA	-2.605*	1.411	-0.077	-0.023	0.157	-0.377	-0.029	-0.172	-0.030	-0.187	-0.121	0.98	3.846*	2.688*	2.661*	0.000*
MALEZYA	-3.873*	1.152	-0.092	0.040	1.116*	-0.394	-0.243	-0.438	-0.208	-0.013	-0.074	0.98	4.276*	2.924*	2.869*	0.000*
MEKSİKA	-0.655	-1.509	0.186	0.070	0.254	0.011	0.178	0.385*	0.181	0.199	0.121	0.97	0.483	0.371	0.360	0.000*
MISIR	1.257	-7.393*	0.381*	0.571*	0.937*	1.032*	0.746*	0.846*	0.901*	0.882*	0.660*	0.96	0.148	0.986	0.979	0.000*
MOZAMBİK	4.694*	-1.359*	1.105*	0.743*	0.436	1.684*	1.776*	2.051*	1.533*	1.272*	1.635*	0.96	0.097	1.660	1.891	0.000*
NEPAL	-0.062	-6.490*	0.440*	0.226*	1.048	0.992	1.385*	0.977*	0.677*	0.119*	0.235	0.96	0.038	0.684	0.627	0.000*
NORVEÇ	2.801*	-1.256	-0.373*	0.109	-0.041	0.058	0.209	0.182	0.168	0.147	0.134	0.95	0.598	0.395	0.394	0.000*
PAKİSTAN	-2.353	-2.056	0.519	0.292	0.355	0.134	0.491	-0.010	0.416	0.209	0.162	0.89	0.819	1.256	1.229	0.000*
PERU	2.152	2.003	-0.130	-0.098	-0.873*	-0.485*	-0.247*	-0.023	-0.109	-0.136	-0.451*	0.97	1.198	0.392	0.388	0.000*
POLONYA	-2.107*	-0.590	0.060	0.125	0.066	0.078	0.081	0.291	0.199	0.053	0.085	0.97	0.006	1.108	1.121	0.000*
PORTEKİZ	1.515	-3.322	0.326	0.237	0.329	0.144	0.640	0.560	0.450	-0.146	0.339	0.97	0.152	0.982	0.983	0.000*
ROMANYA	-1.738*	1.129	-0.070	-0.039	0.062	-0.133	-0.180*	-0.113	-0.082	-0.126	-0.090	0.98	0.000	2.735*	2.598*	0.000*
RUSYA	0.025	-0.698	0.025	0.105*	-0.015	0.077	0.173	0.087	0.154	-0.020	0.040	0.93	1.052	3.123*	3.350*	0.000*
SİNGAPUR	-1.622	6.086	-0.610	-0.795	0.059	-1.116*	-0.913*	-0.793*	-0.372	-0.727	-0.468	0.97	1.136	0.426	0.430	0.000*
SUUDİ ARABİSTAN	-1.712	-3.822*	0.331*	0.352*	4.281	0.348*	0.451*	0.455*	0.660*	0.259*	0.337*	0.95	0.002	0.834	0.810	0.000*

Ülkeler	C	EO	MH	DB	VY	DH	İO	PO	TO	YO	FO	R ²	DW	BP	W	Prob_F
ŞİLİ	-2.625	-0.991	0.059	0.168	0.193	0.026	0.090	0.276	0.321	0.305	0.105	0.97	0.000	2.190	2.209	0.000*
TANZANYA	-8.648	7.633	-0.605	-0.348	1.242	-1.391	-1.100	-1.373	-0.624	-0.724	-0.867	0.76	6.415*	2.226	2.227	0.000*
TAYLAND	-2.348	-8.696*	0.808*	0.537*	1.344*	1.140*	1.236*	1.163*	1.341*	0.639*	0.901*	0.98	0.179	0.793	0.792	0.000*
TÜRKİYE	-1.083	-0.029	-0.013	-0.023	0.164	0.003	-0.252	0.209*	-0.124	0.182	0.076	0.98	0.083	1.092	1.093	0.000*
UGANDA	-1.644	-1.821	0.142	0.463*	0.679	0.310	-0.208	0.098	0.226	0.224	0.135	0.96	0.002	0.463	0.451	0.000*
UKRAYNA	-1.499*	-0.062	0.055*	-0.004	0.159*	-0.024	0.042	0.001	0.109	-0.026	0.023	0.97	2.996	1.379	1.391	0.000*
VENEZUELA	-1.805	-0.892*	-0.003	0.051	0.551	0.169*	0.008	0.037*	0.246	0.021	0.112*	0.92	0.098	0.352	0.612	0.000*
VİETNAM	-2.631*	0.902	-0.041	-0.031	0.042	-0.057	-0.069	-0.126	0.013	-0.070	-0.015	0.99	0.002	0.633	0.658	0.000*
YUNANİSTAN	-1.290	-0.786*	0.049	0.113	0.254*	0.014	0.056	0.282*	0.156	0.051	0.065	0.95	0.017	0.376	0.339	0.000*

Not-1: *, %10'daki anlamlılık düzeyini ifade etmektedir.

Not-2: Tabloda yer alan DW, BP ve W kısaltmaları sırasıyla Durbin Watson (1950) Otokorelasyon, Breusch-Pagan (1979) Değişen Varyans ve White (1980) Değişen Varyans testlerini temsil etmektedir.

Not-3: Değişen varyansın varlığı durumunda tahminci olarak değişen varyansa dirençli olan "White" tahmincisi kullanılmıştır.

Not-4: Otokorelasyonun varlığı durumunda tahminci olarak otokorelasyona dirençli olan "HAC(Newey-West)" tahmincisi kullanılmıştır.

Öncelikle modellerin anlamlı olup olmadığını ortaya koyan F değerlerine ilişkin sonuçlar incelendiğinde modelin anlamsız olduğunu ifade eden yokluk hipotezi tüm modeller için reddedilmiştir. Analizde bireysel ülkelere ilişkin prob değerlerine bakıldığında %10 anlamlılık seviyesinde bütün modellerin anlamlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bunun yanında (Prob_F<alfa) Modelin R^2 değerleri iyi seviyededir ve model tahmini yapılırken, değişen varyans ve otokorelasyon dikkate alınmıştır.

Katsayı tahminlerine ilişkin sonuçlar incelendiğinde analize dahil olan ülkelerin regresyon analizi sonuçlarına ilişkin, ekonomik özgürlükler endeksi ve alt endekslerindeki artışın sosyoekonomik refahla²⁸⁴ ilişkisine yönelik, istatistiksel olarak anlamlı ilişki tespit edilen ülkelerin tahmini bulguları şu şekildedir:

Almanya'da ekonomik özgürlük endeksi bileşenlerinden, parasal özgürlük endeksindeki %1'lik bir artış, insani gelişmişlik endeksini %0.293 artırmaktadır.

Avustralya'da ekonomik özgürlük endeksi bileşenlerinden; vergi yükü, devlet harcamaları, iş özgürlüğü, parasal özgürlük ve yatırım özgürlüğü endekslerindeki %1'lik bir artış, insani gelişmişlik endeksini sırasıyla, %0.281, %0.269, %0.289, %0.347, %0.357 artırırken, finansal özgürlük endeksindeki %1'lik bir artış, insani gelişmişlik endeksini %0.453 azaltmaktadır.

Bangladeş'te ekonomik özgürlükler endeksindeki %1'lik bir artış insani gelişmişlik endeksini %3.974 artırırken, ekonomik özgürlük endeksi bileşenlerinden vergi yükü, ticaret özgürlüğü, yatırım özgürlüğü ve finansal özgürlük endekslerindeki %1'lik bir artış, insani gelişmişlik endeksini sırasıyla, %1.129, %0.113, %0.362 ve %0.291 azalmaktadır.

Birleşik Arap Emirlikleri'nde ekonomik özgürlük endeksi bileşenlerinden vergi yükü endeksindeki %1'lik bir artış, insani gelişmişlik endeksini %0.969 azaltırken; ticaret özgürlüğü endeksindeki %1'lik bir artış insani gelişmişlik endeksini %0.476 artırmaktadır.

Brezilya'da ekonomik özgürlük endeksi bileşenlerinden mülkiyet hakları, devlet bütünlüğü, iş özgürlüğü, ticaret özgürlüğü, yatırım özgürlüğü ve finansal özgürlük endekslerindeki %1'lik bir artış, insani gelişmişlik endeksini sırasıyla, %0.421, %0.184, %0.255, %0.291, %0.293 ve %0.274 artırmaktadır.

²⁸⁴ Çalışmada sosyoekonomik refah ölçütü olarak, İnsani Gelişme Endeksi kullanılmış ve yorumlar bu doğrultuda yapılmıştır.

Cezayir'de ekonomik özgürlük endeksi bileşenlerinden vergi yükü endeksindeki %1'lik bir artış insani gelişmişlik endeksini %0.287 artırmaktadır.

Çekya'da ekonomik özgürlükler endeksindeki %1'lik bir artış, insani gelişmişlik endeksini %1.540 artırırken ekonomik özgürlük endeksi bileşenlerinden mülkiyet hakları, devlet bütünlüğü, devlet harcamaları, iş özgürlüğü ve finansal özgürlük endekslerindeki %1'lik bir artış insani gelişmişlik endeksini sırasıyla, %0.187, %0.144, %0.077, %0.266 ve %0.355, azalmaktadır.

Çin'de ekonomik özgürlük endeksi bileşenlerinden devlet harcamaları ve parasal özgürlük endeksindeki %1'lik bir artış insani gelişmişlik endeksini sırasıyla, %0.541 ve %0.221 azalmaktadır.

Endonezya'da ekonomik özgürlük endeksi bileşenlerinden devlet bütünlüğü endeksindeki %1'lik bir artış, insani gelişmişlik endeksini %0.041 artırırken; devlet harcamaları endeksindeki %1'lik bir artış insani gelişmişlik endeksini %0.634 azaltmaktadır.

Fas'da ekonomik özgürlükler endeksindeki %1'lik bir artış, insani gelişmişlik endeksini %4.271 artırırken, ekonomik özgürlük endeksi bileşenlerinden mülkiyet hakları, devlet bütünlüğü, devlet harcamaları, iş özgürlüğü, ticaret özgürlüğü, yatırım özgürlüğü ve finansal özgürlük endekslerindeki %1'lik bir artış insani gelişmişlik endeksini sırasıyla, %0.361, %0.451, %0.674, %0.488, %0.358, %0.710 ve %0.368 azalmaktadır.

Fildişi Sahilleri'nde ekonomik özgürlük endeksi bileşenlerinden parasal özgürlük endeksindeki %1'lik bir artış insani gelişmişlik endeksini, %1.109 azalmaktadır.

Filipinler'de ekonomik özgürlük endeksi bileşenlerinden vergi yükü endeksindeki %1'lik bir artış insani gelişmişlik endeksini, %0.810 artırmaktadır.

Fransa'da ekonomik özgürlük endeksi bileşenlerinden ticaret özgürlüğü endeksindeki %1'lik bir artış insani gelişmişlik endeksini, %0.315 artırmaktadır.

Güney Afrika'da ekonomik özgürlük endeksi bileşenlerinden devlet bütünlüğü, ticaret özgürlüğü ve finansal özgürlük endekslerindeki %1'lik bir artış, insani gelişmişlik endeksini sırasıyla, %0.397, %0.568 ve %0.395 artırmaktadır.

Hollanda'da ekonomik özgürlük endeksi bileşenlerinden vergi yükü endeksindeki %1'lik artış insani gelişmişlik endeksini %0.197 arttırmaktadır.

İspanya'da ekonomik özgürlük endeksi bileşenlerinden finansal özgürlük endeksindeki %1'lik artış insani gelişmişlik endeksini %0.369 azaltmaktadır.

İsrail'de ekonomik özgürlük endeksi bileşenlerinden mülkiyet hakları, vergi yükü ve finansal özgürlük endekslerindeki %1'lik bir artış, insani gelişmişlik endeksini sırasıyla, %0.240, %0.138 ve %0.049 artırmaktadır.

İsveç'de ekonomik özgürlükler endeksi ve ekonomik özgürlük endeksi bileşenlerinden mülkiyet hakları, devlet bütünlüğü, vergi yükü, devlet harcamaları, iş özgürlüğü, parasal özgürlük, ticaret özgürlüğü ve yatırım özgürlüğü endekslerindeki %1'lik bir artış, insani gelişmişlik endeksini sırasıyla, %0.121, %0.202, %0.067, %0.008, %0.106, %0.099, %0.140, %0.144 ve %0.112 artırmaktadır.

İsviçre'de ekonomik özgürlükler endeksindeki %1'lik bir artış, insani gelişmişlik endeksini %2.093 oranında artırırken ekonomik özgürlük endeksi bileşenlerinden mülkiyet hakları, devlet bütünlüğü, vergi yükü, devlet harcamaları ve finansal özgürlük endekslerindeki %1'lik bir artış insani gelişmişlik endeksini sırasıyla, %0.385, %0.366, %0.344, %0.104 ve %0.255 azalmaktadır.

İtalya'da ekonomik özgürlük endeksindeki %1'lik bir artış, insani gelişmişlik endeksini %1.861 azaltırken, ekonomik özgürlük endeksi bileşenlerinden vergi yükü, devlet harcamaları ve ticaret özgürlüğü endekslerindeki %1'lik bir artış insani gelişmişlik endeksini sırasıyla, %0.439, %0.089 ve %0.414 artırmaktadır.

Japonya'da ekonomik özgürlük endeksi bileşenlerinden ticaret özgürlüğü endeksindeki %1'lik artış insani gelişmişlik endeksini %0.276 arttırmaktadır.

Kamerun'da ekonomik özgürlük endeksi bileşenlerinden devlet harcamaları ve yatırım özgürlüğü endekslerindeki %1'lik bir artış insani gelişmişlik endeksini sırasıyla, %0.992 ve %0.143 azaltmaktadır.

Kanada'da ekonomik özgürlükler endeksindeki %1'lik bir artış, insani gelişmişlik endeksini %4.796 artırırken, ekonomik özgürlük endeksi bileşenlerinden

mülkiyet hakları, devlet bütünlüğü, vergi yükü, devlet harcamaları, iş özgürlüğü, parasal özgürlük, ticaret özgürlüğü yatırım özgürlüğü ve finansal özgürlük endekslerindeki %1'lik bir artış insani gelişmişlik endeksini sırasıyla, %0.841, %0.631, %0.355, %0.337, %0.637, %0.520, %0.500, %0.407 ve %0.522 azalmaktadır.

Kazakistan'da ekonomik özgürlükler ve ekonomik özgürlük endeksi bileşenlerinden iş özgürlüğü endekslerindeki %1'lik bir artış, insani gelişmişlik endeksini sırasıyla %1.355 ve %0.140 artırırken, mülkiyet hakları, vergi yükü, parasal özgürlük, ticaret özgürlüğü ve yatırım özgürlüğü endekslerindeki %1'lik bir artış insani gelişmişlik endeksini sırasıyla, %0.115, %0.307, %0.046, %0.205 ve %0.089 azalmaktadır.

Malezya'da ekonomik özgürlük endeksi bileşenlerinden vergi yükü endeksindeki %1'lik artış insani gelişmişlik endeksini %1.116 arttırmaktadır.

Meksika'da ekonomik özgürlük endeksi bileşenlerinden parasal özgürlük endeksindeki %1'lik artış insani gelişmişlik endeksini %0.385 arttırmaktadır.

Mısır'da ekonomik özgürlükler endeksindeki %1'lik bir artış, insani gelişmişlik endeksini %7.393 azaltırken, ekonomik özgürlük endeksi bileşenlerinden mülkiyet hakları, devlet bütünlüğü, vergi yükü, devlet harcamaları, iş özgürlüğü, parasal özgürlük, ticaret özgürlüğü, yatırım özgürlüğü ve finansal özgürlük endekslerindeki %1'lik bir artış insani gelişmişlik endeksini sırasıyla, %0.381, %0.571, %0.937, %1.032, %0.746, %0.846, %0.901, %0.882 ve %0.660 arttırmaktadır.

Mozambik'de ekonomik özgürlükler endeksindeki %1'lik bir artış, insani gelişmişlik endeksini %1.359 azaltırken, ekonomik özgürlük endeksi bileşenlerinden mülkiyet hakları, devlet bütünlüğü, devlet harcamaları, iş özgürlüğü, parasal özgürlük, ticaret özgürlüğü, yatırım özgürlüğü ve finansal özgürlük endekslerindeki %1'lik bir artış insani gelişmişlik endeksini sırasıyla, %1.105, %0.743, %1.684, %1.776, %2.051, %1.533, %1.272 ve %1.635 arttırmaktadır.

Nepal'de ekonomik özgürlükler endeksindeki %1'lik bir artış, insani gelişmişlik endeksini %6.490 azaltırken, ekonomik özgürlük endeksi bileşenlerinden mülkiyet hakları, devlet bütünlüğü, iş özgürlüğü, parasal özgürlük, ticaret özgürlüğü ve yatırım özgürlüğü endekslerindeki %1'lik bir artış insani gelişmişlik endeksini sırasıyla, %0.440, %0.226, %1.385, %0.977, %0.677 ve %0.119 arttırmaktadır.

Norveç'te ekonomik özgürlük endeksi bileşenlerinden mülkiyet hakları endeksindeki %1'lik artış insani gelişmişlik endeksini %0.373 azaltmaktadır.

Peru'da ekonomik özgürlük endeksi bileşenlerinden vergi yükü, devlet harcamaları, iş özgürlüğü ve finansal özgürlük endekslerindeki %1'lik bir artış insani gelişmişlik endeksini sırasıyla, %0.873, %0.485, %0.247ve %0.451 azaltmaktadır.

Romanya'da ekonomik özgürlük endeksi bileşenlerinden iş özgürlüğü endeksindeki %1'lik bir artış insani gelişmişlik endeksini %0.180 azaltmaktadır.

Rusya'da ekonomik özgürlük endeksi bileşenlerinden devlet bütünlüğü endeksindeki %1'lik artış insani gelişmişlik endeksini %0.105 arttırmaktadır.

Singapur'da ekonomik özgürlük endeksi bileşenlerinden devlet harcamaları, iş özgürlüğü ve parasal özgürlük endekslerindeki %1'lik bir artış insani gelişmişlik endeksini sırasıyla, %1.116, %0.913 ve %0.793 azaltmaktadır.

Suudi Arabistan'da ekonomik özgürlükler endeksindeki %1'lik bir artış, insani gelişmişlik endeksini %3.822 azaltırken, ekonomik özgürlük endeksi bileşenlerinden mülkiyet hakları, devlet bütünlüğü, devlet harcamaları, iş özgürlüğü, parasal özgürlük, ticaret özgürlüğü, yatırım özgürlüğü ve finansal özgürlük endekslerindeki %1'lik bir artış insani gelişmişlik endeksini sırasıyla, %0.331, %0.352, %0.348, %0.451, %0.455, %0.660, %0.259 ve %0.337 arttırmaktadır.

Tayland'da ekonomik özgürlükler endeksindeki %1'lik bir artış, insani gelişmişlik endeksini %8.696 azaltırken, ekonomik özgürlük endeksi bileşenlerinden mülkiyet hakları, devlet bütünlüğü, vergi yükü, devlet harcamaları, iş özgürlüğü, parasal özgürlük, ticaret özgürlüğü, yatırım özgürlüğü ve finansal özgürlük endekslerindeki %1'lik bir artış insani gelişmişlik endeksini sırasıyla, %0.808, %0.537, %1.344, %1.140, %1.236, %1.163, %1.341, %0.639 ve %0.91 arttırmaktadır.

Uganda'da ekonomik özgürlük endeksi bileşenlerinden devlet bütünlüğü endeksindeki %1'lik artış insani gelişmişlik endeksini %0.463 arttırmaktadır.

Ukrayna'da ekonomik özgürlük endeksi bileşenlerinden mülkiyet hakları ve vergi yükü endekslerindeki %1'lik artış insani gelişmişlik endeksini sırasıyla %0.055 ve %0.159 arttırmaktadır.

Venezuela'da ekonomik özgürlükler endeksindeki %1'lik bir artış, insani gelişmişlik endeksini %0.892 azaltırken, ekonomik özgürlük endeksi bileşenlerinden

devlet harcamaları, parasal özgürlük ve finansal özgürlük endekslerindeki %1'lik artış insani gelişmişlik endeksini sırasıyla %0.169, %0.037 ve %0.112 arttırmaktadır.

Yunanistan'da ekonomik özgürlükler endeksindeki %1'lik bir artış, insani gelişmişlik endeksini %0.786 azaltırken, ekonomik özgürlük endeksi bileşenlerinden vergi yükü ve parasal özgürlük endekslerindeki %1'lik artış insani gelişmişlik endeksini sırasıyla %0.254 ve %0.282 arttırmaktadır.

Son olarak *Türkiye*'de ekonomik özgürlük endeksi bileşenlerinden parasal özgürlük endeksindeki %1'lik artış insani gelişmişlik endeksini %0.209 arttırdığı sonucuna ulaşılmıştır.

4.5.2. Panel Veri Analizine İlişkin Çalışmanın Modeli ve Analiz Bulguları

Çalışmanın bir önceki bölümünde incelenen ülkeler bu bölümde coğrafi bölge ve gelişmişlik düzeylerine göre gruplandırılarak incelenecektir. Bu bağlamda oluşturulan panel veri regresyon modelleri aşağıdaki eşitliklerde verilmiştir:

Model 1: Avrupa ve Orta Asya

$$\ln \dot{G}_{it} = \alpha + \beta_1 \ln E\ddot{O}_{it} + \beta_2 \ln MH_{it} + \beta_3 \ln DB_{it} + \beta_4 \ln VY_{it} + \beta_5 \ln DH_{it} + \beta_6 \ln \dot{I}\ddot{O}_{it} + \beta_7 \ln Y\ddot{O}_{it} + \beta_8 \ln P\ddot{O}_{it} + \beta_9 \ln T\ddot{O}_{it} + \beta_{10} \ln F\ddot{O}_{it} + \varepsilon_{it} \quad (4.2)$$

Model 2: Doğu Asya ve Pasifik

$$\ln \dot{G}_{it} = \alpha + \theta_1 \ln E\ddot{O}_{it} + \theta_2 \ln MH_{it} + \theta_3 \ln DB_{it} + \theta_4 \ln VY_{it} + \theta_5 \ln DH_{it} + \theta_6 \ln \dot{I}\ddot{O}_{it} + \theta_7 \ln Y\ddot{O}_{it} + \theta_8 \ln P\ddot{O}_{it} + \theta_9 \ln T\ddot{O}_{it} + \theta_{10} \ln F\ddot{O}_{it} + \varepsilon_{it} \quad (4.3)$$

Model 3: Güney Asya

$$\ln \dot{G}_{it} = \alpha + \delta_1 \ln E\ddot{O}_{it} + \delta_2 \ln MH_{it} + \delta_3 \ln DB_{it} + \delta_4 \ln VY_{it} + \delta_5 \ln DH_{it} + \delta_6 \ln \dot{I}\ddot{O}_{it} + \delta_7 \ln Y\ddot{O}_{it} + \delta_8 \ln P\ddot{O}_{it} + \delta_9 \ln T\ddot{O}_{it} + \delta_{10} \ln F\ddot{O}_{it} + \varepsilon_{it} \quad (4.4)$$

Model 4: Kuzey Amerika

$$\ln \dot{G}_{it} = \alpha + \zeta_1 \ln E\ddot{O}_{it} + \zeta_2 \ln MH_{it} + \zeta_3 \ln DB_{it} + \zeta_4 \ln VY_{it} + \zeta_5 \ln DH_{it} + \zeta_6 \ln \dot{I}\ddot{O}_{it} + \zeta_7 \ln Y\ddot{O}_{it} + \zeta_8 \ln P\ddot{O}_{it} + \zeta_9 \ln T\ddot{O}_{it} + \zeta_{10} \ln F\ddot{O}_{it} + \varepsilon_{it} \quad (4.5)$$

Model 5: Latin Amerika ve Karayipler

$$\ln \dot{G}_{it} = \alpha + \varphi_1 \ln E\ddot{O}_{it} + \varphi_2 \ln MH_{it} + \varphi_3 \ln DB_{it} + \varphi_4 \ln VY_{it} + \varphi_5 \ln DH_{it} + \varphi_6 \ln \dot{I}\ddot{O}_{it} + \varphi_7 \ln Y\ddot{O}_{it} + \varphi_8 \ln P\ddot{O}_{it} + \varphi_9 \ln T\ddot{O}_{it} + \varphi_{10} \ln F\ddot{O}_{it} + \varepsilon_{it} \quad (4.6)$$

Model 6: Orta Doğu ve Kuzey Afrika

$$\begin{aligned} \ln \dot{G}_{it} = & \alpha + \omega_1 \ln E\ddot{O}_{it} + \omega_2 \ln MH_{it} + \omega_3 \ln D_{it} + \omega_4 \ln VY_{it} + \omega_5 \ln DH_{it} + \omega_6 \ln \dot{I}\ddot{O}_{it} + \\ & \omega_7 \ln Y\ddot{O}_{it} + \\ & \omega_8 \ln P\ddot{O}_{it} + \omega_9 \ln T\ddot{O}_{it} + \omega_{10} \ln F\ddot{O}_{it} + \varepsilon_{it} \end{aligned} \quad (4.7)$$

Model 7: Sahra Altı Afrika

$$\begin{aligned} \ln \dot{G}_{it} = & \alpha + \phi_1 \ln E\ddot{O}_{it} + \phi_2 \ln MH_{it} + \phi_3 \ln DB_{it} + \phi_4 \ln VY_{it} + \phi_5 \ln DH_{it} + \\ & \phi_6 \ln \dot{I}\ddot{O}_{it} + \phi_7 \ln Y\ddot{O}_{it} + \phi_8 \ln P\ddot{O}_{it} + \phi_9 \ln T\ddot{O}_{it} + \phi_{10} \ln F\ddot{O}_{it} + \varepsilon_{it} \end{aligned} \quad (4.8)$$

Model 8: Düşük Gelir Ekonomileri

$$\begin{aligned} \ln \dot{G}_{it} = & \alpha + \Omega_1 \ln E\ddot{O}_{it} + \Omega_2 \ln MH_{it} + \Omega_3 \ln DB_{it} + \Omega_4 \ln VY_{it} + \Omega_5 \ln DH_{it} + \\ & \Omega_6 \ln \dot{I}\ddot{O}_{it} + \Omega_7 \ln Y\ddot{O}_{it} + \Omega_8 \ln P\ddot{O}_{it} + \Omega_9 \ln T\ddot{O}_{it} + \Omega_{10} \ln F\ddot{O}_{it} + \varepsilon_{it} \end{aligned} \quad (4.9)$$

Model 9: Düşük-Orta Gelir Ekonomileri

$$\begin{aligned} \ln \dot{G}_{it} = & \alpha + \Phi_1 \ln E\ddot{O}_{it} + \Phi_2 \ln MH_{it} + \Phi_3 \ln DB_{it} + \Phi_4 \ln VY_{it} + \Phi_5 \ln DH_{it} + \\ & \Phi_6 \ln \dot{I}\ddot{O}_{it} + \Phi_7 \ln Y\ddot{O}_{it} + \Phi_8 \ln P\ddot{O}_{it} + \Phi_9 \ln T\ddot{O}_{it} + \Phi_{10} \ln F\ddot{O}_{it} + \varepsilon_{it} \end{aligned} \quad (4.10)$$

Model 10: Üst-Orta Gelir Ekonomileri

$$\begin{aligned} \ln \dot{G}_{it} = & \alpha + \varsigma_1 \ln E\ddot{O}_{it} + \varsigma_2 \ln MH_{it} + \varsigma_3 \ln DB_{it} + \varsigma_4 \ln VY_{it} + \varsigma_5 \ln DH_{it} + \varsigma_6 \ln \dot{I}\ddot{O}_{it} + \\ & \varsigma_7 \ln Y\ddot{O}_{it} + \varsigma_8 \ln P\ddot{O}_{it} + \varsigma_9 \ln T\ddot{O}_{it} + \varsigma_{10} \ln F\ddot{O}_{it} + \varepsilon_{it} \end{aligned} \quad (4.11)$$

Model 11: Yüksek Gelir Ekonomileri

$$\begin{aligned} \ln \dot{G}_{it} = & \alpha + \eta_1 \ln E\ddot{O}_{it} + \eta_2 \ln MH_{it} + \eta_3 \ln DB_{it} + \eta_4 \ln VY_{it} + \eta_5 \ln DH_{it} + \eta_6 \ln \dot{I}\ddot{O}_{it} + \\ & \eta_7 \ln Y\ddot{O}_{it} + \eta_8 \ln P\ddot{O}_{it} + \eta_9 \ln T\ddot{O}_{it} + \eta_{10} \ln F\ddot{O}_{it} + \varepsilon_{it} \end{aligned} \quad (4.12)$$

4.5.2.1. Bölge Gruplarına Göre Analiz Bulguları

Tobler Yasası olarak bilinen “*Herşey başka herşeyle ilgilidir, ancak yakın şeyler uzaktaki şeylerden daha fazla ilgilidir.*”²⁸⁵ sözünden yola çıkarak, coğrafi verilerden oluşan bir veri seti ile çalışırken, verilerin her biri belki de sonucu eşit derecede etkilemeyebilir. Bu teoriden hareketle coğrafi olarak birbirine uzak olan noktalardan çok daha yakın olan noktalar birbirine daha benzer ve ilişkili olabilir.

²⁸⁵ Mete Sünsüli, *R Programlama Dili ile Coğrafi Veri Yönetimine Giriş: “Raster, Vektör, Görselleştirme ve Analiz”*. Saygın Kantara., 2018. s. 135.

Bununla birlikte İbni Haldun'un Mukaddime adlı eserinde bahsettiği üzere, *iklim ve coğrafi alanın insanların kaderini belirlediğine ilişkin öngörülere*²⁸⁶ ve söz konusu eserde bir kasidede yer alan “.. *dairelerini eşitle, harflerini denkleştir, dünyalarını bırak, iklimleri (bölgeleri) tabloda göster*”²⁸⁷ ifadeleri, coğrafya ile bireylerin kaderi (zenginliği, mutluluğu, refahı, özgürlüğü) arasında ilişki olabileceğini öne sürmektedir.

Ekonomik özgürlükler ve sosyoekonomik refah arasındaki olası ilişki açısından, coğrafi tasnife göre yapılan analizlerde söz konusu etkiyi görmek mümkün müdür? Diğer yandan teknolojik gelişmeler ve küreselleşmeyle birlikte *Ortak Pazar-Tek Pazar* anlayışının hakim olduğu bir dünya düzeni içerisinde coğrafya etkisiz bir faktör müdür? Bu sorulara yanıt verilebilmesi için çalışmada bölgelere ilişkin panel regresyon analizi yapılmıştır.

Bölge gruplarına göre panel regresyon analizi için, öncelikli olarak tanısalsal testler uygulanmıştır. Elde edilen bulgular doğrultusunda da doğru tahminci belirlenmiştir. Bu noktada panel regresyon analizi için oluşturulan modellere ilişkin, Klasik Model Anlamlılık Testi (F Testi), Hausman Testi (χ^2_{ist}), Değişen Varyans Testi, Otokorelasyon Testi, Yatay Kesit Bağımlılık Testi ve Uygun Model/Tahminci Testleri yapılmıştır.

Bu bağlamda *Model-1'e* ilişkin tanısalsal test sonuçları incelendiğinde sabit etkilerin olduğu, değişen varyansın olduğu (birimlere göre heteroskedasitesinin Değiştirilmiş Wald Testi), otokorelasyon olduğu (Baltagi-Wu'nun Yerel En İyi Değişmez Testi) ve yatay kesit bağımlılığın (Pesaran Testi) olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuçlar doğrultusunda uygun model/ tahminci olarak DK (Driscoll-Kraay) Tahmincisinin kullanılmasına karar verilmiştir.

Model-2 için tanısalsal test sonuçları ele alındığında, sabit etkilerin olduğu, değişen varyansın olduğu (birimlere göre heteroskedasitesinin Değiştirilmiş Wald Testi), otokorelasyon olduğu (Baltagi-Wu'nun Yerel En İyi Değişmez Testi) ve yatay kesit bağımlılığın (Breusch-Pagan Lagrange Çarpanı) olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuçlar doğrultusunda uygun model/ tahminci olarak PW (Prais-Winsten) Tahmincisinin kullanılmasına karar verilmiştir.

²⁸⁶ İbn Haldûn, *Mukaddime*, (çev. Halil Kendir), Cilt:1 İstanbul, 2004, s. 116-121.

²⁸⁷ İbn Haldûn, *Mukaddime*, (çev. Halil Kendir), Cilt:2, İstanbul, 2004, s. 726.

Model-3 için tanısal test sonuçları ele alındığında, değişen varyansın olduğu (birimlere göre heteroskedasitesinin Değiştirilmiş Wald Testi), otokorelasyon olduğu (Baltagi-Wu'nun Yerel En İyi Değişmez Testi) ve yatay kesit bağımlılığın (Breusch-Pagan Lagrange Çarpanı) olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuçlar doğrultusunda uygun model/ tahminci olarak PW (Prais-Winsten) Tahmincisinin kullanılmasına karar verilmiştir.

Model-4 için tanısal test sonuçları ele alındığında, değişen varyansın olduğu (Breusch-Pagan / Cook-Weisberg Değişen Varyans Testi), 1. Mertebeden otokorelasyon olduğu (Wooldridge Otokorelasyon Testi) olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuçlar doğrultusunda uygun model/ tahminci olarak NW (Newey-West) Tahmincisinin kullanılmasına karar verilmiştir.

Model-5 için tanısal test sonuçları ele alındığında, değişen varyansın olduğu (birimlere göre heteroskedasitesinin Değiştirilmiş Wald Testi), otokorelasyon olduğu (Baltagi-Wu'nun Yerel En İyi Değişmez Testi) ve yatay kesit bağımlılığın (Breusch-Pagan Lagrange Çarpanı) olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuçlar doğrultusunda uygun model/ tahminci olarak PW (Prais-Winsten) Tahmincisinin kullanılmasına karar verilmiştir.

Model-6 için tanısal test sonuçları ele alındığında, sabit etkilerin olduğu, değişen varyansın olduğu (birimlere göre heteroskedasitesinin Değiştirilmiş Wald Testi), otokorelasyon olduğu (Baltagi-Wu'nun Yerel En İyi Değişmez Testi) ve yatay kesit bağımlılığın (Breusch-Pagan Lagrange Çarpanı) olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuçlar doğrultusunda uygun model/ tahminci olarak PW (Prais-Winsten) Tahmincisinin kullanılmasına karar verilmiştir.

Model-7 için tanısal test sonuçları ele alındığında, sabit etkilerin olduğu, değişen varyansın olduğu (birimlere göre heteroskedasitesinin Değiştirilmiş Wald Testi), otokorelasyon olduğu (Baltagi-Wu'nun Yerel En İyi Değişmez Testi) ve yatay kesit bağımlılığın (Breusch-Pagan Lagrange Çarpanı) olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuçlar doğrultusunda uygun model/ tahminci olarak PW (Prais-Winsten) Tahmincisinin kullanılmasına karar verilmiştir.

Yapılan analize ilişkin tahmini sonuçlara göre, bölgelere ilişkin panel regresyon bulguları Tablo 4.9.'da sunulmuştur:

Tablo 4.9. Bölgelere Göre Panel Regresyon Sonuçları

<i>Değişkenler/Modeller</i>	Model-1	Model-2	Model-3	Model-4	Model-5	Model-6	Model-7
EÖ	0.098	0.688*	1.378*	0.052	0.158	0.090	-0.006
MH	-0.035*	-0.035*	-0.048	-0.087	-0.007	0.0145	0.046
DB	0.028*	0.045*	0.030	-0.066	0.020	0.065*	0.074*
VY	0.114*	-0.056	-0.345*	0.025	-0.095*	0.046	-0.021
DH	-0.007*	-0.255*	-0.203*	-0.024	-0.061*	-0.061*	-0.083
İÖ	0.007	0.014	-0.164*	-0.074	-0.022	-0.007	0.024
YÖ	0.001	-0.042*	-0.091*	0.015	-0.007	-0.038*	0.012
PÖ	0.006	-0.050	-0.182	-0.016	-0.001	-0.060	0.079
TÖ	0.206*	0.080*	-0.036*	0.177	0.045*	0.191*	0.069
FÖ	-0.001	-0.034	-0.136*	-0.004	-0.027*	-0.034	0.004
Sabit	-1.958*	-1.724*	-1.250	-0.083	-0.276	-1.171*	-1.455*
Gözlem Sayısı	441 (N>T)	210 (T>N)	84 (T>N)	42 (T>N)	147 (T>N)	147 (T>N)	168 (T>N)
<i>F_ist / χ^2_{ist}</i>	529.12* /-	- /1175.4*	- /53.75*	44.38* /-	- /34.03*	-95.21*	- /25.63*
<i>R²</i>	0.69	0.87	0.80	0.91	0.81	0.64	0.79
Tanısal Testler							
Klasik Model Anlamlılık Testi (F Testi)	61.56*	52.56*	19.30*	0.47	54.36*	75.58*	78.08*
Hausman Testi (χ^2_{ist})	90.63*	155.53*	71.79*	-	97.24*	138.10*	123.19*
Değişen Varyans Testi	941.47*	232.80*	15.68*	21.71*	61.50*	1736.23*	48.66*
Otokorelasyon Testi	0.68*	0.82*	1.11*	5141.4*	0.90*	0.67*	0.82*
Yatay Kesit Bağımlılık Testi	14.96*	153.87*	11.23*	-	60.85*	120.28*	147.52*
Uygun Model / Tahminci	Sabit Etkiler Modeli / D.K.	Sabit Etkiler Modeli / P-W.	Sabit Etkiler Modeli / P-W.	Klasik Etkiler Modeli / N.W.	Sabit Etkiler Modeli / P-W.	Sabit Etkiler Modeli / P-W.	Sabit Etkiler Modeli / P-W.
Not-1: *, %10'daki anlamlılık seviyesini ifade etmektedir.							
Not-2: Regresyon analizinde otokorelasyonun varlığı Baltagi-Wu Yerel En İyi Değişmez otokorelasyon testi ile incelenmiştir. Literatürde kritik değerler verilmemesine rağmen, elde edilen istatistik değeri 2'den küçükse otokorelasyonun anlamlı olduğu yorumu yapılmaktadır. Bu nedenle o, 2 değerinden küçük olma durumunu ifade etmektedir.							
Not-3: Tablonun son satırında tanısal testler sonucu belirlenen uygun tahminci belirtilmiştir. D.K., "Driscoll-Kraay", P-W., "Prais-Winsten", N.W., "Newey West" tahmincilerinin kısaltmalarını ifade etmektedir.							

4.5.2.1.1. Avrupa ve Orta Asya Bölgesi Analiz Bulguları

Avrupa ve Orta Asya Bölgesini oluşturan ülkelerde (*Almanya, Avusturya, Belçika, Birleşik Krallık, Çekya, Fransa, Hollanda, İrlanda, İspanya, İsveç, İsviçre, İtalya, Kazakistan, Polonya, Portekiz, Romanya, Rusya, Türkiye, Ukrayna, Yunanistan*) ekonomik özgürlük endeksi bileşenlerinden, mülkiyet hakları ve devlet harcamaları endekslerindeki %1'lik bir artış, insani gelişmişlik endeksini sırayla %0.035 ve %0.007 azaltırken, devlet bütünlüğü, vergi yükü ve ticaret özgürlüğü endekslerindeki %1'lik bir artış, insani gelişmişlik endeksini sırasıyla, %0.028, %0.114 ve %0.206 artırmaktadır.

4.5.2.1.2. Doğu Asya ve Pasifik Bölgesi Analiz Bulguları

Doğu Asya ve Pasifik Bölgesini oluşturan ülkelerde (*Avustralya, Çin, Endonezya, Filipinler, Güney Kore, Japonya, Malezya, Singapur, Tayland, Vietnam*) genel ekonomik özgürlük endeksi, ekonomik özgürlük endeksi bileşenlerinden devlet bütünlüğü ve ticaret özgürlüğü endekslerindeki %1'lik bir artış insani gelişmişlik endeksini sırayla %0.688, %0.045 ve %0.080 artırırken, mülkiyet hakları, devlet harcamaları ve yatırım özgürlüğü endekslerindeki %1'lik bir artış, insani gelişmişlik endeksini sırasıyla, %0.035, %0.255 ve %0.042 azaltmaktadır.

4.5.2.1.3. Güney Asya Bölgesi Analiz Bulguları

Güney Asya Bölgesini oluşturan ülkelerde (*Bangladeş, Hindistan, Nepal, Pakistan*) genel ekonomik özgürlükler endeksindeki %1'lik bir artış insani gelişmişlik endeksini %1.378 artırırken, ekonomik özgürlük endeksi bileşenlerinden vergi yükü, devlet harcamaları, iş özgürlüğü, yatırım özgürlüğü, ticaret özgürlüğü ve finansal özgürlük endekslerindeki %1'lik bir artış, insani gelişmişlik endeksini sırasıyla, %0.345, %0.203, %0.164 %0.091, %0.036 ve %0.136 azaltmaktadır.

4.5.2.1.4. Kuzey Amerika Bölgesi Analiz Bulguları

Kuzey Amerika Bölgesini oluşturan ülkelere *Kanada ve ABD*'de coğrafi anlamda, bölgesel bazda, ekonomik özgürlükler ve alt endeksleri ile insani gelişmişlik endeksi arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki görülmemiştir.

4.5.2.1.5. Latin Amerika ve Karayipler Bölgesi Analiz Bulguları

Latin Amerika ve Karayipler Bölgesini oluşturan ülkelerde (*Arjantin, Brezilya, Kolombiya, Meksika, Peru, Şili, Venezuela*) ekonomik özgürlük endeksi bileşenlerinden vergi yükü, devlet harcamaları ve finansal özgürlük endekslerindeki %1'lik bir artış insani gelişmişlik endeksini sırayla %0.095, %0.061 ve %0.027 azaltırken, ticaret özgürlüğü endeksindeki %1'lik bir artış, insani gelişmişlik endeksini %0.045 artırmaktadır.

4.5.2.1.6. Orta Doğu ve Kuzey Afrika Bölgesi Analiz Bulguları

Orta Doğu ve Kuzey Afrika Bölgesini oluşturan ülkelerde (*Birleşik Arap Emirlikleri, Cezayir, Fas, İsrail, Mısır, Suudi Arabistan*) ekonomik özgürlük endeksi bileşenlerinden devlet bütünlüğü ve ticaret özgürlüğü endekslerindeki %1'lik bir artış insani gelişmişlik endeksini sırasıyla %0.065 ve %0.191 oranında artırırken, devlet harcamaları ve yatırım özgürlüğü endekslerindeki %1'lik bir artış, insani gelişmişlik endeksini sırasıyla, %0.061 ve %0.038 azaltmaktadır.

4.5.2.1.7. Sahra Altı Afrika Bölgesi Analiz Bulguları

Orta Doğu ve Kuzey Afrika Bölgesini oluşturan ülkelerde (*Fildişi Sahili, Gana, Güney Afrika, Kamerun, Kenya, Mozambik, Tanzanya, Uganda*) ekonomik özgürlük endeksi bileşenlerinden devlet bütünlüğü endeksindeki %1'lik bir artış insani gelişmişlik endeksini %0.074 artırmaktadır.

4.5.2.2. Gelir Gruplarına Göre Analiz Bulguları

Ülkelerin gelir gruplarına göre panel regresyon analizi için öncelikli olarak tanısal testler uygulanmıştır. Elde edilen bulgular doğrultusunda doğru tahminci belirlenmiştir. Bu noktada panel regresyon analizi için oluşturulmuş modellere ilişkin, Klasik Model Anlamlılık Testi (F Testi), Hausman Testi (χ^2_{ist}), Değişen Varyans Testi, Otokorelasyon Testi, Yatay Kesit Bağımlılık Testi Uygun Model / Tahminci tesleri yapılmıştır.

Bu bağlamda *Model-8*'e ilişkin tanısal test sonuçları incelendiğinde sabit etkilerin olduğu, otokorelasyon olduğu (Baltagi-Wu'nun Yerel En İyi Değişmez Testi) ve yatay kesit bağımlılığın (Breusch-Pagan Lagrange Çarpanı Testi) olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuçlar doğrultusunda uygun model/ tahminci olarak BK (Beck-Katz) Tahmincisinin kullanılmasına karar verilmiştir.

Model-9 için tanısal test sonuçları incelendiğinde sabit etkilerin olduğu, değişen varyansın olduğu (birimlere göre heteroskedasitesinin Değiştirilmiş Wald Testi), otokorelasyon olduğu (Baltagi-Wu'nun Yerel En İyi Değişmez Testi) ve yatay kesit bağımlılığın (Breusch-Pagan Lagrange Çarpanı Testi) olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuçlar doğrultusunda uygun model/ tahminci olarak PW (Prais-Winsten Tahmincisi) Tahmincisinin kullanılmasına karar verilmiştir.

Model-10 için tanısal test sonuçları incelendiğinde sabit etkilerin olduğu, değişen varyansın olduğu (birimlere göre heteroskedasitesinin Değiştirilmiş Wald Testi ile), otokorelasyon olduğu (Baltagi-Wu'nun Yerel En İyi Değişmez Testi ile) ve yatay kesit bağımlılığın (Frees Testi ile) olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuçlar doğrultusunda uygun model/ tahminci olarak PW (Prais-Winsten Tahmincisi) Tahmincisinin kullanılmasına karar verilmiştir.

Model-11 için tanısal test sonuçları incelendiğinde sabit etkilerin olduğu, değişen varyansın olduğu (birimlere göre heteroskedasitesinin Değiştirilmiş Wald Testi ile), otokorelasyon olduğu (Baltagi-Wu'nun Yerel En İyi Değişmez Testi) ve yatay kesit bağımlılığının (Pesaran Testi) olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuçlar doğrultusunda uygun model/ tahminci olarak DK (Driscoll-Kraay) Tahmincisinin kullanılmasına karar verilmiştir.

Yapılan analize ilişkin tahmini sonuçlara göre, bölgelere ilişkin panel regresyon bulguları Tablo 4.10. da sunulmuştur.

Tablo 4.10. Gelişmişlik Düzeylerine Göre Panel Regresyon Sonuçları

<i>Değişkenler/Modeller</i>	Model-8	Model-9	Model-10	Model-11
EÖ	0.449	0.827*	-0.060	-0.313*
MH	-0.031	-0.066*	-0.000	-0.007
DB	0.044	-0.007	0.009	0.041*
VY	0.485*	0.120*	0.144*	0.074*
DH	-0.115	-0.241*	-0.030*	0.002
İÖ	-0.257*	0.046	0.034*	0.023*
YÖ	-0.077*	-0.106*	-0.006	0.047*
PÖ	0.101	-0.047*	0.007*	0.082*
TÖ	0.003	-0.004	0.054*	0.410*
FÖ	-0.126*	-0.082*	-0.000	0.066*
Sabit	-2.921*	-1.963*	-0.846*	-2.016*
Gözlem Sayısı	84 (T>N)	273 (T>N)	336 (T>N)	546 (N>T)
F_{ist} / χ^2_{ist}	-/40.61*	-/91.69*	-/44.02*	668.82*/-
R^2	0.84	0.73	0.81	0.69
Tanımsal Testler				
Klasik Model Anlamlılık Testi (F Testi)	62.65*	71.01*	34.03*	64.74*
Hausman Testi (χ^2_{ist})	53.19*	26.24*	19.06*	27.38*
Değişen Varyans Testi ²⁸⁸	3.68	750.97*	133.52*	1224.18*
Otokorelasyon Testi ²⁸⁹	1.00°	0.62°	0.78°	0.76°
Yatay Kesit Bağımlılık Testi ²⁹⁰	12.45*	446.15*	2.341*	21.08
Uygun Model / Tahminci	Sabit Etkiler Modeli/ B-K	Sabit Etkiler Modeli / P-W.	Sabit Etkiler Modeli / P-W.	Sabit Etkiler Modeli / D.K.
Not-1: *, %10'daki anlamlılık seviyesini ifade etmektedir. Not-2: Regresyon analizinde otokorelasyonun varlığı Baltagi-Wu Yerel En İyi Değişmez otokoreasyon testi ile incelenmiştir. Literatürde kritik değerler verilmemesine rağmen, elde edilen istatistik değeri 2'den küçükse otokorelasyonun anlamlı olduğu yorumu yapılmaktadır. Bu nedenle o, 2 değerinden küçük olma durumunu ifade etmektedir. Not-3: Tablonun son satırında tanımsal testler sonucu belirlenen uygun tahminciler belirtilmiştir. D.K., "Driscoll-Kraay", P-W., "Prais-Winsten", B-K., "Beck-Katz" tahmincilerinin kısaltmalarını ifade etmektedir.				

²⁸⁸ Panel veri modellerine uygulanacak tanımsal testler, ilgili modelin türü (Klasik model, Sabit Etkiler Modeli ve Rassal Modeli), zaman boyutu (T) ve kesit boyutu (N) dikkate alınarak belirlenmiştir. Bu doğrultuda değişen varyans analizinde Model 1,2,3,5,6,7,8,9,10,11 için "Birimlere Göre Heteroskedasitesinin Değiştirilmiş Wald Değişen Varyans Testi", Model 4 için "Breusch-Pagan / Cook-Weisberg Değişen Varyans" Testi kullanılmıştır.

²⁸⁹ Otokorelasyon analizinde Model 1,2,3,5,6,7,8,9,10,11 için "Baltagi-Wu'nun Yerel En İyi Değişmez Otokorelasyon Testi (1999)", Model 4 için "Wooldridge Otokorelasyon Testi (2002)" kullanılmıştır.

²⁹⁰ Yatay kesit bağımlılık analizinde Model 1 ve Model 11 için "Pesaran Yatay Kesit Bağımlılık Testi (2004)", Model 2,3,4,5,6,7,8,9,10 için "Breusch-Pagan Lagrange Çarpımı Testi (1980)" kullanılmıştır.

4.5.2.2.1. Düşük Gelirli Ekonomiler İçin Analiz Bulguları

Düşük gelirli ülkelerde (*Mozambik, Nepal, Tanzanya, Uganda*) ekonomik özgürlük endeksi bileşenlerinden vergi yükü endeksindeki %1'lik bir artış insani gelişmişlik endeksini %0.485 artırırken; iş özgürlüğü, yatırım özgürlüğü ve finansal özgürlük endekslerindeki %1'lik bir artış, insani gelişmişlik endeksini sırasıyla, %0.257, %0.077 ve %0.126 azaltmaktadır.

4.5.2.2.2. Düşük-Orta Gelirli Ekonomiler İçin Analiz Bulguları

Düşük orta gelirli ekonomileri oluşturan ülkelerde (*Bangladeş, Endonezya, Fas, Fildişi Sahili, Filipinler, Gana, Hindistan, Kamerun, Kenya, Mısır, Pakistan, Ukrayna, Vietnam*) ekonomik özgürlük endeksi bileşenlerinden mülkiyet hakları, devlet harcamaları, yatırım özgürlüğü, parasal özgürlük ve finansal özgürlük endekslerindeki %1'lik artış insani gelişmişlik endeksini %0.066, %0.241, %0.106 %0.047 ve %0.082 azaltırken, genel ekonomik özgürlük ve alt bileşenlerden vergi yükü endeksindeki %1'lik bir artış, insani gelişmişlik endeksini sırasıyla %0.827 ve %0.120 artırmaktadır.

4.5.2.2.3. Üst-Orta Gelirli Ekonomiler İçin Analiz Bulguları

Üst orta gelirli ekonomileri oluşturan ülkelerde (*Arjantin, Brezilya, Cezayir, Çin, G. Afrika, Kazakistan, Kolombiya, Malezya, Meksika, Peru, Romanya, Rusya, Tayland, Türkiye, Venezuela*) ekonomik özgürlük bileşenlerinden vergi yükü, iş özgürlüğü, parasal özgürlük, ticaret özgürlüğü endekslerindeki %1'lik bir artış insani gelişmişlik endeksini %0.144, %0.034, %0.007, %0.054 artırırken, devlet harcamaları endeksindeki %1'lik bir artış insani gelişmişlik endeksini %0.030 azaltmaktadır.

4.5.2.2.4. Yüksek Gelirli Ekonomiler İçin Analiz Bulguları

Yüksek gelirli ekonomileri oluşturan ülkelerde (*ABD, Almanya, Avustralya, Avusturya, Belçika, Birleşik Arap Emirlikleri, Birleşik Krallık, Çekya, Fransa, Güney Kore, Hollanda, İrlanda, İspanya, İsrail, İsveç, İsviçre, İtalya, Japonya, Kanada, Norveç, Polonya, Portekiz, Singapur, Suudi Arabistan, Şili, Yunanistan*) genel ekonomik özgürlük endeksindeki %1'lik bir artış, insani gelişmişlik endeksini %0.313 azaltırken, ekonomik özgürlük endeksi bileşenlerinden devlet bütünlüğü, vergi yükü, iş özgürlüğü, yatırım özgürlüğü, parasal özgürlük, ticaret özgürlüğü ve finansal özgürlük endekslerindeki %1'lik bir artış insani gelişmişlik endeksini sırasıyla %0.041, %0.074, %0.023, %0.047, %0.082, %0.410 %0.066 artırmaktadır.

SONUÇ

Ekonomik özgürlüklerin, iktisadi sistem içindeki yeri Merkantilizme kadar uzanmaktadır. Merkantilizm, her ne kadar müdahaleci ve korumacı bir devlet anlayışı sergilese de ticari kapitalizmin şekillendiği bir döneme karşılık gelmektedir. Merkantilizm, kralın tüccarlarla işbirliği içinde olduğu dış ticaretin odağında zenginleşme politikasının yürütüldüğü bir ekonomik sistemdir. Merkantilizm piyasa ekonomisine geçişte etkileri olan bir dönem olarak kabul edilmekle birlikte sanayi devrimine kadar uzanan bir sürece tekabül etmektedir.

Merkantilist öğretiye bir tepki olarak gelişen Fیزیokrasi akımı ise, doğal düzeni koruma anlayışı temelinde olgunlaşmıştır. Fیزیokrat düşüncenin temsilcileri, doğal düzenin kendi kendine kurulmasına ve işlemesine engel olacak her türlü hareket ve müdahaleden kaçınılması gerektiğini savunmuşlardır. Fیزیokratlara göre devlet, esasen insanın *canını, malını ve özgürlüğünü* güvence altına alma görevi yürütmelidir. Fیزیokratlar, “bırakınız yapsınlar bırakınız geçsinler” anlayışıyla piyasada serbestleşmenin önemini ve gerekliliğini savunmuşlardır. Tarımsal kapitalizm olarak ifade bulan söz konusu akım, liberal düşüncenin de temellerinin atıldığı bir dönem olarak bilinmektedir.

Klasik iktisadi teorinin öncüsü Adam Smith, Fیزیokratlar gibi ekonominin işleyişinde doğal bir düzen olduğuna inanmış olsa da, söz konusu düzeni ‘görünmez el’ şeklinde açıklamıştır. Adam Smith Fیزیokratlardan farklı olarak doğal düzeni, bireylerin kişisel teşebbüs gücüne ve bireysel çıkarlarına dayandırmıştır. Adam Smith 1776’da literatüre kazandırdığı “Ulusların Zenginliği” adlı eseriyle, iktisadi sistemin rotasını serbest ekonomiye doğru çevirmiştir. Adam Smith, az masraf ve sınırlı yetki ile donatılan minimal bekçi devlet yapılanmasının gerektiğini savunmuştur. Adam Smith’e göre devlet, piyasa ekonomisini serbest bırakmalı, serbest piyasanın önünü açmalı ve kısıtlayıcı düzenlemelerden kaçınmalıdır.

Adam Smith’in başlattığı bu yoldan ilerleyen liberaller ise; bireyci, özgürlükçü, siyasi ve ekonomik alanda hak ve özgürlüklerin devlet tarafından güvence altına alındığı, ekonominin doğal işleyişine bırakıldığı, en az müdahaleli devlet politikasının yürütüldüğü bir düzeni savunmuşlardır. İlerleyen dönemlerde Adam Smith ekolünden gelen bir çok teorisyen, özgür bir iktisadi sistemin, refahı artıracığını öngörmüştür.

Söz konusu ekolden ilham alan araştırmacı ve teorisyenler, özellikle 20. yüzyılın sonlarına doğru ekonomik özgürlüklerin ulusların zenginliğini ve refahını etkileyip etkilemediğini ölçme yoluna gitmişlerdir. Aynı zamanda, çeşitli kuruluşlarca da ekonomik özgürlüğün ölçümüne yönelik bir dizi konferanslar yapılmış, dünyanın farklı bölgelerinden çok sayıda araştırmacı ve bilim insanlarının da katılımıyla çeşitli endeksler hazırlanmıştır. Ekonomik özgürlüklere ilişkin hazırlanan endeksler ve yapılan ampirik çalışmalar, derli toplu bir şekilde 20. yüzyılın sonlarına doğru şekillenmeye başlamıştır. Günümüzde, ülkelerin ekonomik özgürlük skorları, uluslararası düşünce kuruluşlarınca yıllık olarak hazırlanarak kamuoyu ile paylaşılmaktadır. Söz konusu endeksler araştırmacılar ve kurumlar için geçmişe yönelik bir veri desteği sağlarken, geleceğe ilişkin planlama ve öngörü oluşturmaya da aracı olmaktadır.

Çalışma bu bağlamda, ekonomik özgürlükler ve sosyoekonomik refah arasındaki ilişkiyi, Heritage Foundation Ekonomik Özgürlük Endeksi ve Birleşmiş Milletler İnsani Gelişme Endeksi verilerinden hareketle, “Zaman Serisi” ve “Panel Veri Analizi” ile test etmeye odaklanmıştır.

Ekonomik özgürlükler ve sosyoekonomik refah arasındaki ilişki, zaman serisi analizi yöntemine göre istatistiksel olarak anlamlı çıkan bulgular ve tahmini sonuçlar doğrultusunda herbir ülke örneğinde aşağıdaki şekliyle yorumlanabilir²⁹¹:

Tablo 4.11.’de gösterildiği şekliyle Almanya için, ekonomik özgürlüğün bileşenlerinden parasal özgürlük endeksindeki artışın, sosyoekonomik refahı artırdığı söylenebilir. Parasal özgürlük endeksinin hesaplamasında belirleyici unsurlardan olan enflasyon ve fiyat istikrarına ilişkin (mikroekonomik müdahale olmaksızın) olumlu seyrin, Almanya için sosyoekonomik refahı artırdığı öne sürülebilir.

Tablo 4.11. Almanya Zaman Serisi Regresyon Analizi Sonucu

	EÖ	MH	DB	VY	DH	İÖ	PÖ	TÖ	YÖ	FÖ
Almanya							+			

Tablo 4.12.’ye göre Avustralya için ekonomik özgürlük bileşenlerinden vergi yükü, devlet harcamaları, iş özgürlüğü, parasal özgürlük ve yatırım özgürlüğü endekslerindeki artışın, sosyoekonomik refahı artırdığı; finansal özgürlük endeksindeki artışın ise sosyoekonomik refahı azalttığı görülebilir. Avustralya’da, bireysel ve kurumsal gelir üzerindeki marjinal vergi oranlarının ve vergi yükünün düşmesinin,

²⁹¹Analiz sonuçları, Heritage Foundation Ekonomik Özgürlük Endeksinde ait alt endekslerin hesaplanmasında kullanılan bileşenler doğrultusunda yorumlanmaktadır.

kamu harcamalarının azalmasının ve iş kurmaya ilişkin genel düzenleme yükünün azalmasının, enflasyonun düşmesinin ve mikroekonomik müdahale olmaksızın fiyatlardaki istikrarın, yatırımların önünün açılmasının, sosyoekonomik refahı artırdığı ancak finansal işlemlerdeki ve kredi tahsisindeki devlet müdahalesinin ve kontrolünün azalmasının ise sosyoekonomik refahı azalttığı söylenebilir.

Tablo 4.12. Avustralya Zaman Serisi Regresyon Analizi Sonucu

	EÖ	MH	DB	VY	DH	İÖ	PÖ	TÖ	YÖ	FÖ
Avustralya				+	+	+	+		+	-

Tablo 4.13.'te gösterildiği üzere Bangladeş'te genel ekonomik özgürlük endeksindeki artışın sosyoekonomik refahı artırırken, buna karşılık vergi yükü endeksi, ticaret özgürlüğü endeksi, yatırım özgürlüğü endeksi ve finansal özgürlük endekslerindeki artışın, sosyoekonomik refahta bir düşüşe neden olduğu ifade edilebilir. Bangladeş'te genel ekonomik özgürlüklerdeki yükselmenin sosyoekonomik refahı pozitif yönde etkilediği anlaşılmaktadır. Ancak, bireysel gelir ve kurumsal gelir üzerindeki marjinal vergi oranlarındaki ve vergi yükündeki düşme, tarifelerin azalması ve tarife dışı engellerin daralması, bireylerin ve firmaların ülke içindeki yatırımlarına ilişkin ulusal muamelelerdeki kolaylıkların bunun yanında finansal işlemlerdeki ve kredi tahsisindeki devlet kontrolünün ve müdahalesinin azalmasının sosyoekonomik refahta bir azalmaya neden olduğu ileri sürülebilir.

Tablo 4.13. Bangladeş Zaman Serisi Regresyon Analizi Sonucu

	EÖ	MH	DB	VY	DH	İÖ	PÖ	TÖ	YÖ	FÖ
Bangladeş	+			-				-	-	-

Tablo 4.14.'e göre Birleşik Arap Emirlikleri'nde ekonomik özgürlüğün bileşenlerinden, vergi yükü endeksindeki artışın, sosyoekonomik refahta azalmaya neden olduğu, bunun yanında ticaret özgürlüğü endeksindeki artışın sosyoekonomik refahta artış sağladığı anlaşılmaktadır. Birleşik Arap Emirlikleri'nde, bireysel gelir ve kurumsal gelir üzerindeki marjinal vergi oranlarındaki ve vergi yükündeki düşmenin sosyoekonomik refahı azalttığı ancak, ticaret özgürlüğü kapsamında, tarifelerin azalması, tarife dışı engellerin daralması dolayısıyla, mal ve hizmetlerin ithalat ve ihracatlarındaki esnekliklerin sosyoekonomik refahı artırdığı söylenebilir.

Tablo 4.14. Birleşik Arap Emirlikleri Zaman Serisi Regresyon Analizi Sonucu

	EÖ	MH	DB	VY	DH	İÖ	PÖ	TÖ	YÖ	FÖ
Birleşik Arap Emirlikleri				-				+		

Tablo 4.15.'de gösterildiği şekliyle Brezilya'da mülkiyet hakları, devlet bütünlüğü, iş özgürlüğü, ticaret özgürlüğü, yatırım özgürlüğü ve finansal özgürlük endekslerindeki artışın sosyoekonomik refahta bir artışa neden olduğu görülebilir. Brezilya'da, özel mülk biriktirme yeteneklerindeki iyileşmelerin ve kamulaştırma riskindeki azalmanın, politikacılara olan kamu güveninin, yolsuzluk algılarındaki iyileşme ve idari işlemlerdeki şeffaflığın artmasının, iş kurmaya ilişkin düzenlemelerdeki iyileşmelerin, tarifelerin azalması ve tarife dışı engellerin daralmasıyla birlikte mal ve hizmetlerin ithalat ve ihracatlarındaki serbestliklerin, bireylerin ve firmaların ülke içindeki yatırımlarına ilişkin ulusal muamelelerdeki kolaylıkların bunun yanında bankacılık sektörüne ilişkin finansal işlemlerdeki ve kredi tahsisindeki devlet müdahalesinin azalmasının Brezilya'da sosyoekonomik refahı artırdığı söylenebilir.

Tablo 4.15. Brezilya Zaman Serisi Regresyon Analizi Sonucu

	EÖ	MH	DB	VY	DH	İÖ	PÖ	TÖ	YÖ	FÖ
Brezilya		+	+			+		+	+	+

Tablo 4.16.'ya bakıldığında Cezayir'de vergi yükü özgürlüğündeki artışın sosyoekonomik refahı artırdığı görülmektedir. Tahmini analiz sonuçlarına göre, bireysel gelir ve kurumsal gelir üzerindeki marjinal vergi oranlarının düşmesinin ve vergi yükündeki azalmaların Cezayir'de sosyoekonomik refahta bir artışa yol açtığını göstermektedir.

Tablo 4.16. Cezayir Zaman Serisi Regresyon Analizi Sonucu

	EÖ	MH	DB	VY	DH	İÖ	PÖ	TÖ	YÖ	FÖ
Cezayir				+						

Tablo 4.17.'de gösterildiği şekliyle Çekya'da genel ekonomik özgürlük endeksindeki artış sosyoekonomik refahta artışa neden olurken bununla birlikte mülkiyet hakları, devlet bütünlüğü, devlet harcamaları, iş özgürlüğü ve finansal özgürlük endekslerindeki artışların sosyoekonomik refahta bir azalışa neden olduğu ileri sürülebilir. Analiz bulgularına göre Çekya'da genel ekonomik özgürlük endeksindeki artış ülkede sosyoekonomik refahın artışına destek sağlamaktadır. Ancak, yasalarla güvence altına alınan özel mülk biriktirme yeteneklerindeki artışların, kamulaştırma olasılığındaki düşüşün, politikacılara olan güven artışının, yolsuzluk algılarındaki iyileşmenin, idari işlemlerdeki şeffaflığın, kamu harcamalarındaki azalmaların, iş yapmaya ilişkin genel süreçteki iyileşmelerin, finansal işlemlerdeki ve kredi

tahsisindeki devlet kontrolünün azalmasının sosyoekonomik refahta bir azalışa neden olduğu söylenebilir.

Tablo 4.17. Çekya Zaman Serisi Regresyon Analizi Sonucu

	EÖ	MH	DB	VY	DH	İÖ	PÖ	TÖ	YÖ	FÖ
Çekya	+	-	-		-	-				-

Tablo 4.18.'e göre tahmini analiz sonuçları doğrultusunda Çin'de devlet harcamaları ve parasal özgürlük endekslerindeki artış, sosyoekonomik refahta azalmaya neden olmuştur. Ülkede kamu harcamalarındaki azalmanın, enflasyonun düşmesinin ve mikroekonomik müdahale olmaksızın fiyatlardaki istikrarın, sosyoekonomik refahta bir azalmaya neden olduğu şekliyle yorumlanabilir.

Tablo 4.18. Çin Zaman Serisi Regresyon Analizi Sonucu

	EÖ	MH	DB	VY	DH	İÖ	PÖ	TÖ	YÖ	FÖ
Çin					-		-			

Tablo 4.19.'a göre, tahmini sonuçlara göre Endonezya'da devlet bütünlüğü endeksi sosyoekonomik refahta artışa neden olurken, devlet harcamaları endeksindeki artış sosyoekonomik refahta azalışa neden olmuştur. Endonezya'da, hükümet politikalarındaki şeffaflık, rüşvet ve yolsuzluk algılarındaki azalmalar, politikacılara duyulan güven artışı sosyoekonomik refahı olumlu yönde etkilemiştir. Bunun yanında kamu harcamalarındaki azalmaların ise sosyoekonomik refahta bir düşüşe neden olduğu görülmektedir.

Tablo 4.19. Endonezya Zaman Serisi Regresyon Analizi Sonucu

	EÖ	MH	DB	VY	DH	İÖ	PÖ	TÖ	YÖ	FÖ
Endonezya			+		-					

Tablo 4.20.'ye bakıldığında Fas'da ekonomik özgürlük endeksindeki genel artış sosyoekonomik refahta bir artış sağlarken, mülkiyet hakları, devlet bütünlüğü, devlet harcamaları, iş özgürlüğü, ticaret özgürlüğü, yatırım özgürlüğü ve finansal özgürlük endekslerindeki artış sosyoekonomik refahta azalışa neden olmuştur. Fas'ta yasalarla güvence altına alınan özel mülk biriktirme yeteneklerindeki iyileşmelerin, kamulaştırma olasılığındaki düşüşün, politikacılara olan güven artışının, yolsuzluk algılarındaki iyileşmenin, idari işlemlerdeki şeffaflığın, kamu harcamalarındaki azalmaların, iş yapmaya ilişkin genel süreçteki kolaylıkların, tarifelerin azalması ve tarife dışı engellerin daralmasının, bireylerin ve firmaların ülke içindeki yatırımlarına ilişkin

ulusal muamelelerdeki kolaylıkların bunların yanında finansal işlemlerdeki ve kredi tahsisindeki devlet kontrolünün azalmasının sosyoekonomik refahta bir azalmaya neden olduğu söylenebilir.

Tablo 4.20. Fas Zaman Serisi Regresyon Analizi Sonucu

	EÖ	MH	DB	VY	DH	İÖ	PÖ	TÖ	YÖ	FÖ
Fas	+	-	-		-	-		-	-	-

Tablo 4.21.'e bakıldığında Fil Dişi Sahilleri'nde parasal özgürlük endeksindeki, artış sosyoekonomik refahta azalışa neden olmuştur. Fil Dişi Sahilleri'nde enflasyon oranlarındaki düşme ve mikroekonomik müdahale olmaksızın fiyatlardaki istikrarın, sosyoekonomik refahta bir azalışa neden olduğu şekliyle bir yorum getirilebilir.

Tablo 4.21. Fil Dişi Sahilleri Zaman Serisi Regresyon Analizi Sonucu

	EÖ	MH	DB	VY	DH	İÖ	PÖ	TÖ	YÖ	FÖ
Fil Dişi Sahilleri							-			

Tablo 4.22.'ye göre Filipinler'de vergi yükü endeksindeki artış sosyoekonomik refahı artırmaktadır. Filipinler'de bireysel gelir ve kurumsal gelir üzerindeki marjinal vergi oranlarının düşmesi, bununla birlikte vergi yükündeki azalmaların sosyoekonomik refahta bir artış sağladığı öne sürülebilir.

Tablo 4.22. Filipinler Zaman Serisi Regresyon Analizi Sonucu

	EÖ	MH	DB	VY	DH	İÖ	PÖ	TÖ	YÖ	FÖ
Filipinler				+						

Tablo 4.23.'de görüldüğü şekliyle Fransa'da ticaret özgürlüğü endeksindeki artış sosyoekonomik refahta artışa neden olmuştur. Fransa'da tarifelerin azalması ve tarife dışı engellerin daralmasıyla birlikte, mal ve hizmetlerin ithalat ve ihracatlarındaki kolaylıkların sosyoekonomik refahın arttırdığı ifade edilebilir.

Tablo 4.23. Fransa Zaman Serisi Regresyon Analizi Sonucu

	EÖ	MH	DB	VY	DH	İÖ	PÖ	TÖ	YÖ	FÖ
Fransa								+		

Tablo 4.24.'e göre Güney Afrika'da devlet bütünlüğü, ticaret özgürlüğü ve finansal özgürlük endekslerindeki artışların sosyoekonomik refahta artışa neden olduğu görülmektedir. Ülkede politikacılara olan güven artışı, yolsuzluk algılarındaki iyileşme, idari işlemlerdeki şeffaflık, tarifelerin azalması ve tarife dışı engellerin daralması sonucunda, mal ve hizmetlerin ithalat ve ihracatlarındaki kolaylıklar ve finansal

işlemlerdeki ve kredi tahsisindeki devlet kontrolünün azalması sosyoekonomik refahı artırıyor görülmektedir.

Tablo 4.24. Güney Afrika Zaman Serisi Regresyon Analizi Sonucu

	EÖ	MH	DB	VY	DH	İÖ	PÖ	TÖ	YÖ	FÖ
G. Afrika			+					+		+

Tablo 4.25.'e gösterildiği üzere Hollanda'da vergi yükü endeksindeki artış sosyoekonomik refahta bir artışa neden olmuştur. Hollanda'da bireysel gelir ve kurumsal gelir üzerindeki marjinal vergi oranlarının düşmesi, bununla birlikte vergi yükündeki azalmaların ülkede sosyoekonomik refahta bir artış sağladığı şekliyle ifade edilebilir.

Tablo 4.25. Hollanda Zaman Serisi Regresyon Analizi Sonucu

	EÖ	MH	DB	VY	DH	İÖ	PÖ	TÖ	YÖ	FÖ
Hollanda				+						

Tablo 4.26.'da görüldüğü üzere İspanya'da finansal özgürlük endeksindeki artış sosyoekonomik refahta azalışa neden olmuştur. İspanya'da, bankacılık sektörüne ilişkin finansal işlemlerdeki ve kredi tahsisindeki devlet müdahalesinin azalmasının sosyoekonomik refahın düşmesine neden olduğu söylenebilir.

Tablo 4.26. İspanya Zaman Serisi Regresyon Analizi Sonucu

	EÖ	MH	DB	VY	DH	İÖ	PÖ	TÖ	YÖ	FÖ
İspanya										-

Tablo 4.27.'de gösterildiği şekliyle İsrail'de mülkiyet hakları, vergi yükü ve finansal özgürlük endekslerindeki artış sosyoekonomik refahta artışa neden olmuştur. İspanya'da yasalarla güvence altına alınan özel mülk biriktirme yeteneklerindeki iyileşmeler, kamulaştırma olasılığındaki düşüş, bireysel gelir ve kurumsal gelir üzerindeki marjinal vergi oranlarının düşmesi, bununla birlikte vergi yükündeki azalmalar, bankacılık sektörüne ilişkin finansal işlemlerdeki ve kredi tahsisindeki devlet müdahalesinin ve kontrolünün azalması sosyoekonomik refahı artırdığı belirtilebilir.

Tablo 4.27. İsrail Zaman Serisi Regresyon Analizi Sonucu

	EÖ	MH	DB	VY	DH	İÖ	PÖ	TÖ	YÖ	FÖ
İsrail		+		+						+

Tablo 4.28.'e göre İsveç'te genel ekonomik özgürlük endeksindeki artışın, sosyoekonomik refahı artırdığı anlaşılmaktadır. Bunun yanında, mülkiyet hakları, devlet bütünlüğü, vergi yükü, devlet harcamaları, iş özgürlüğü, parasal özgürlük, ticaret

özgürlüğü ve yatırım özgürlüğü endekslerindeki artışlar da sosyoekonomik refahta artışa neden olmuştur. İsveçte yasalarla güvence altına alınan özel mülk biriktirme yeteneklerindeki iyileşmeler, kamulaştırma olasılığındaki düşüş, politikacılara olan güven artışı, yolsuzluk algılarındaki iyileşme, idari işlemlerdeki şeffaflık, bireysel gelir ve kurumsal gelir üzerindeki marjinal vergi oranlarının düşmesi, bununla birlikte vergi yükündeki azalmalar, kamu harcamalarındaki azalmalar, iş kurmaya ilişkin düzenlemelerdeki iyileşmeler, enflasyonun düşmesi ve mikroekonomik müdahale olmaksızın fiyatlardaki istikrar, tarifelerin azalması ve tarife dışı engellerin daralması sonucunda mal ve hizmetlerin ithalat ve ihracatlarındaki kolaylıklar, bireylerin ve firmaların ülke içindeki yatırımlarına ilişkin ulusal muamelelerdeki kolaylıkların ülkede sosyoekonomik refahı artırdığı ifade edilebilir.

Tablo 4.28. İsveç Zaman Serisi Regresyon Analizi Sonucu

İsveç	EÖ	MH	DB	VY	DH	İÖ	PÖ	TÖ	YÖ	FÖ
	+	+	+	+	+	+	+	+	+	

Tablo 4.29.'a göre İsviçre'de genel ekonomik özgürlük endeksindeki artışın, sosyoekonomik refahı artırdığı anlaşılmaktadır. Ancak, mülkiyet hakları, devlet bütünlüğü, vergi yükü, devlet harcamaları ve finansal özgürlük endekslerindeki artış sosyoekonomik refahı azaltmıştır. İsviçre'de yasalarla güvence altına alınan özel mülk biriktirme yeteneklerindeki iyileşmeler, kamulaştırma olasılığındaki düşüş, politikacılara olan güven artışı, yolsuzluk algılarındaki iyileşme, idari işlemlerdeki şeffaflık, bireysel gelir ve kurumsal gelir üzerindeki marjinal vergi oranlarının düşmesi, bununla birlikte vergi yükündeki azalmalar, kamu harcamalarındaki azalmalarla birlikte finansal işlemlerdeki ve kredi tahsisindeki devlet kontrolünün azalması sosyoekonomik refahta bir azalışa neden olduğu söylenebilir.

Tablo 4.29. İsviçre Zaman Serisi Regresyon Analizi Sonucu

İsviçre	EÖ	MH	DB	VY	DH	İÖ	PÖ	TÖ	YÖ	FÖ
	+	-	-	-	-					-

Tablo 4.30.'a göre İtalya'da genel ekonomik özgürlük endeksindeki artış sosyoekonomik refahı azaltırken, vergi yükü, devlet harcamaları ve ticaret özgürlüğü endekslerindeki artış sosyoekonomik refahı artırmaktadır. İtalya'da bireysel gelir ve kurumsal gelir üzerindeki marjinal vergi oranlarının düşmesi, bununla birlikte vergi yükündeki azalmalar, kamu harcamalarındaki azalmalar, tarifelerin azalması, tarife dışı

engellerin daralmasıyla beraberinde mal ve hizmetlerin ithalat ve ihracatlarındaki kolaylıkların sosyoekonomik refahı artırdığı öne sürülebilir.

Tablo 4.30. İtalya Zaman Serisi Regresyon Analizi Sonucu

	EÖ	MH	DB	VY	DH	İÖ	PÖ	TÖ	YÖ	FÖ
İtalya	-			+	+			+		

Tablo 4.31.'e göre, Japonya'da ticaret özgürlüğü endeksindeki artış sosyoekonomik refahta bir artış sağlamıştır. Ülkede tarifelerin azalmasının yanında tarife dışı engellerin daralmasıyla beraber, mal ve hizmet ithalat ve ihracatlarındaki kolaylıkların sosyoekonomik refahı artırdığı belirtilebilir.

Tablo 4.31. Japonya Zaman Serisi Regresyon Analizi Sonucu

	EÖ	MH	DB	VY	DH	İÖ	PÖ	TÖ	YÖ	FÖ
Japonya								+		

Tablo 4.32.'de aktarıldığı üzere Kamerun'da devlet harcamaları ve yatırım özgürlüğü endekslerindeki artış sosyoekonomik refahta azalışa neden olmuştur. Kamerun'da kamu harcamalarındaki düşüşün, bireylerin ve firmaların ülke içindeki yatırımlarına ilişkin ulusal muamelelerdeki esnekliklerin, sosyoekonomik refahta bir azalışa sebep olduğu ileri sürülebilir.

Tablo 4.32. Kamerun Zaman Serisi Regresyon Analizi Sonucu

	EÖ	MH	DB	VY	DH	İÖ	PÖ	TÖ	YÖ	FÖ
Kamerun					-				-	

Tablo 4.33. ile gösterildiği üzere Kanada'da genel ekonomik özgürlük endeksindeki artış sosyoekonomik refahta artış sağlarken, mülkiyet hakları, devlet bütünlüğü, vergi yükü, devlet harcamaları, iş özgürlüğü, parasal özgürlük, ticaret özgürlüğü, yatırım özgürlüğü ve finansal özgürlük endekslerindeki artış sosyoekonomik refahta azalışa neden olmuştur. Kanada için, özel mülk biriktirme yeteneklerindeki iyileşmeler, kamulaştırma olasılığındaki düşüş, politikacılara olan güven artışı, yolsuzluk algılarındaki iyileşme, idari işlemlerdeki şeffaflık, bireysel gelir ve kurumsal gelir üzerindeki marjinal vergi oranlarının düşmesi, bununla birlikte vergi yükündeki azalmalar, kamu harcamalarındaki azalmalar, iş kurmaya ilişkin genel düzenleme yükündeki iyileşmelerin, enflasyonun düşmesi ve mikroekonomik müdahale olmaksızın fiyatlardaki istikrar, tarifelerin azalması ve tarife dışı engellerin daralması, bireylerin ve firmaların ülke içindeki yatırımlarına ilişkin ulusal muamelelerdeki

kolaylıklar, finansal işlemlerdeki ve kredi tahsisindeki devlet müdahalesinin ve kontrolünün azalmasına yönelik düzenlemelerin sosyoekonomik refahı azalttığı söylenebilir.

Tablo 4.33. Kanada Zaman Serisi Regresyon Analizi Sonucu

Kanada	EÖ	MH	DB	VY	DH	İÖ	PÖ	TÖ	YÖ	FÖ
	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-

Tablo 4.34.'de görüleceği Kazakistan'da genel ekonomik özgürlük endeksindeki ve iş özgürlüğü endeksindeki artış sosyoekonomik refahta artış sağlarken, mülkiyet hakları, vergi yükü, parasal özgürlük, ticaret özgürlüğü ve yatırım özgürlüğü endekslerindeki artış sosyoekonomik refahta azalışa neden olmuştur. Kazakistan için, genel ekonomik özgürlüklerdeki artışın ve iş kurmaya ilişkin genel düzenleme yükündeki iyileşmelerin, sosyoekonomik refahı artırdığı söylenebilir. Ancak, yasalarla güvence altına alınan özel mülk biriktirme yeteneklerindeki iyileşmeler, kamulaştırma olasılığındaki düşüş, bireysel gelir ve kurumsal gelir üzerindeki marjinal vergi oranlarının düşmesi, bununla birlikte vergi yükündeki azalmalar, enflasyonun düşmesi ve mikroekonomik müdahale olmaksızın fiyatlardaki istikrar, tarifelerin azalması, tarife dışı engellerin daralması, bireylerin ve firmaların ülke içindeki yatırımlarına ilişkin ulusal muamelelerdeki kolaylıkların, sosyoekonomik refahı azalttığı ifade edilebilir.

Tablo 4.34. Kazakistan Zaman Serisi Regresyon Analizi Sonucu

Kazakistan	EÖ	MH	DB	VY	DH	İÖ	PÖ	TÖ	YÖ	FÖ
	+	-		-		+	-	-	-	

Tablo 4.35.'de görüldüğü üzere Malezya'da vergi yükü endeksindeki artış sosyoekonomik refahta artışa neden olmuştur. Malezya'da bireysel gelir ve kurumsal gelir üzerindeki marjinal vergi oranlarının düşmesi, bununla birlikte vergi yükündeki azalmalar, ülkede sosyoekonomik refahta artışla sonuçlandığı görülebilir.

Tablo 4.35. Malezya Zaman Serisi Regresyon Analizi Sonucu

Malezya	EÖ	MH	DB	VY	DH	İÖ	PÖ	TÖ	YÖ	FÖ
				+						

Tablo 4.36.'da gösterildiği üzere Meksika'da parasal özgürlük endeksindeki artış sosyoekonomik refahta artış sağlamıştır. Meksika'da enflasyonun düşmesinin ve mikroekonomik müdahale olmaksızın fiyatlardaki istikrarın sosyoekonomik refahta artışa neden olduğu ileri sürülebilir.

Tablo 4.36. Meksika Zaman Serisi Regresyon Analizi Sonucu

	EÖ	MH	DB	VY	DH	İÖ	PÖ	TÖ	YÖ	FÖ
Meksika							+			

Tablo 4.37.'de gösterildiği üzere Mısır'da genel ekonomik özgürlük endeksindeki artış sosyoekonomik refahta azalışa neden olurken, mülkiyet hakları, devlet bütünlüğü, vergi yükü, devlet harcamaları, iş özgürlüğü, parasal özgürlük, ticaret özgürlüğü, yatırım özgürlüğü ve finansal özgürlük endekslerindeki artış sosyoekonomik refahta artış sağlamıştır. Mısır için, özel mülk biriktirme yeteneklerindeki iyileşmeler, kamulaştırma olasılığındaki düşüş, politikacılara olan güven artışı, yolsuzluk algılarındaki iyileşme, idari işlemlerdeki şeffaflık, bireysel gelir ve kurumsal gelir üzerindeki marjinal vergi oranlarının düşmesi, bununla birlikte vergi yükündeki azalmalar, kamu harcamalarındaki azalmalar, iş kurmaya ilişkin genel düzenleme yükündeki iyileşmeler, enflasyonun düşmesi ve mikroekonomik müdahale olmaksızın fiyatlardaki istikrar, tarifelerin azalması, tarife dışı engellerin daralması neticesinde mal ve hizmetlerin ithalat ve ihracatlarındaki kolaylıklar, bireylerin ve firmaların ülke içindeki yatırımlarına ilişkin ulusal muamelelerdeki kolaylıklar, finansal işlemlerdeki ve kredi tahsisindeki devlet müdahalesinin ve kontrolünün azalmasına yönelik düzenlemelerin sosyoekonomik refahı artırdığı söylenebilir.

Tablo 4.37. Mısır Zaman Serisi Regresyon Analizi Sonucu

	EÖ	MH	DB	VY	DH	İÖ	PÖ	TÖ	YÖ	FÖ
Mısır	-	+	+	+	+	+	+	+	+	+

Tablo 4.38.'de sunulduğu üzere Mozambik'te genel ekonomik özgürlük endeksindeki artış sosyoekonomik refahta azalışa neden olurken, mülkiyet hakları, devlet bütünlüğü, devlet harcamaları, iş özgürlüğü, parasal özgürlük, ticaret özgürlüğü, yatırım özgürlüğü ve finansal özgürlük endekslerindeki artış sosyoekonomik refahta artış sağlamıştır. Mozambik için, özel mülk biriktirme yeteneklerindeki iyileşmeler, kamulaştırma olasılığındaki düşüş, politikacılara olan güven artışı, yolsuzluk algılarındaki iyileşme, idari işlemlerdeki şeffaflık, kamu harcamalarındaki azalmalar, iş kurmaya ilişkin genel düzenleme yükündeki iyileşmeler, enflasyonun düşmesi ve mikroekonomik müdahale olmaksızın fiyatlardaki istikrar, tarifelerin azalması ve tarife dışı engellerin daralması sonucunda mal ve hizmetlerin ithalat ve ihracatlarındaki kolaylıklar, bireylerin ve firmaların ülke içindeki yatırımlarına ilişkin ulusal

muamelelerdeki kolaylıklar, finansal işlemlerdeki ve kredi tahsisindeki devlet müdahalesinin azalmasının sosyoekonomik refahı artırdığı ifade edilebilir.

Tablo 4.38. Mozambik Zaman Serisi Regresyon Analizi Sonucu

	EÖ	MH	DB	VY	DH	İÖ	PÖ	TÖ	YÖ	FÖ
Mozambik	-	+	+		+	+	+	+	+	+

Tablo 4.39.'a göre Nepal'de genel ekonomik özgürlük endeksindeki artış sosyoekonomik refahta azalışa neden olurken, mülkiyet hakları, devlet bütünlüğü, iş özgürlüğü, parasal özgürlük, ticaret özgürlüğü ve yatırım özgürlüğü endekslerindeki artış sosyoekonomik refahta artış sağlamıştır. Nepal'de özel mülk biriktirme yeteneklerindeki iyileşmeler, kamulaştırma olasılığındaki düşüş, politikacılara olan güven artışı, yolsuzluk algılarındaki iyileşme, idari işlemlerdeki şeffaflık, iş kurmaya ilişkin genel düzenleme yükündeki iyileşmeler, enflasyonun düşmesi ve mikroekonomik müdahale olmaksızın fiyatlardaki istikrar, tarifelerin azalması ve tarife dışı engellerin daralması sonucunda mal ve hizmetlerin ithalat ve ihracatlarındaki kolaylıklar, bireylerin ve firmaların ülke içindeki yatırımlarına ilişkin ulusal muamelelerdeki kolaylıkların sosyoekonomik refahı artırdığı söylenebilir.

Tablo 4.39. Nepal Zaman Serisi Regresyon Analizi Sonucu

	EÖ	MH	DB	VY	DH	İÖ	PÖ	TÖ	YÖ	FÖ
Nepal	-	+	+			+	+	+	+	

Tablo 4.40.'a bakıldığında Norveç'te mülkiyet hakları endeksindeki artışın sosyoekonomik refahta azalışa neden olduğu görülmektedir. Norveç'te mülkiyet hakları endeksine konu olan; yasalarla güvence altına alınan özel mülk biriktirme yeteneklerindeki iyileşmelerin ve kamulaştırma olasılığındaki düşüşlerin sosyoekonomik refahta azalışa neden olduğu ileri sürülebilir.

Tablo 4.40. Norveç Zaman Serisi Regresyon Analizi Sonucu

	EÖ	MH	DB	VY	DH	İÖ	PÖ	TÖ	YÖ	FÖ
Norveç		-								

Tablo 4.41.'de Peru'da vergi yükü devlet harcamaları, iş özgürlüğü ve finansal özgürlük endekslerindeki artış sosyoekonomik refahta azalışa neden olmuştur. Ülkede bireysel gelir ve kurumsal gelir üzerindeki marjinal vergi oranlarının düşmesi, bununla birlikte vergi yükündeki azalmalar, kamu harcamalarındaki azalmalar, iş kurmaya ilişkin genel düzenleme yükündeki iyileşmeler, bankacılık sektörüne ilişkin finansal

işlemlerdeki ve kredi tahsisindeki devlet müdahalesinin ve kontrolünün azalmasının sosyoekonomik refahta bir azalma ile sonuçlandığı söylenebilir.

Tablo 4.41. Peru Zaman Serisi Regresyon Analizi Sonucu

	EÖ	MH	DB	VY	DH	İÖ	PÖ	TÖ	YÖ	FÖ
Peru				-	-	-				-

Tablo 4.42.'de görüldüğü üzere Romanya'da iş özgürlüğü endeksindeki artış sosyoekonomik refahta azalışa neden olmuştur. Romanya'da iş kurmaya ilişkin genel düzenleme yükündeki iyileşmelerin, sosyoekonomik refahta azalışla sonuçlandığı söylenebilir.

Tablo 4.42. Romanya Zaman Serisi Regresyon Analizi Sonucu

	EÖ	MH	DB	VY	DH	İÖ	PÖ	TÖ	YÖ	FÖ
Romanya						-				

Tablo 4.43.'e bakıldığında Rusya'da devlet bütünlüğündeki endeksindeki artış sosyoekonomik refahta artış sağlamaktadır. Rusya'da devlet bütünlüğü endeksine ilişkin politikacılara olan güven artışı, yolsuzluk algılarındaki iyileşme, idari işlemlerdeki şeffaflığın sosyoekonomik refahı artırdığı belirtilebilir.

Tablo 4.43. Rusya Zaman Serisi Regresyon Analizi Sonucu

	EÖ	MH	DB	VY	DH	İÖ	PÖ	TÖ	YÖ	FÖ
Rusya			+							

Tablo 4.44.'e göre Singapur'da devlet harcamaları, iş özgürlüğü ve parasal özgürlük endekslerindeki artış sosyoekonomik refahta azalışa neden olmuştur. Singapur'da kamu harcamalarındaki azalmalar, iş kurmaya ilişkin genel düzenleme yükündeki iyileşmelerin, ve enflasyonun düşmesinin ve mikroekonomik müdahale olmaksızın fiyatlardaki istikrarın sosyoekonomik refahta bir azalışa neden olduğu açıklanabilir.

Tablo 4.44. Singapur Zaman Serisi Regresyon Analizi Sonucu

	EÖ	MH	DB	VY	DH	İÖ	PÖ	TÖ	YÖ	FÖ
Singapur					-	-	-			

Tablo 4.45.'e göre, Suudi Arabistan'da genel ekonomik özgürlük endeksindeki artış sosyoekonomik refahta azalışa neden olurken, mülkiyet hakları, devlet bütünlüğü, devlet harcamaları, iş özgürlüğü, parasal özgürlük, ticaret özgürlüğü, yatırım özgürlüğü ve finansal özgürlük endekslerindeki artış sosyoekonomik refahta artış sağlamıştır.

Suudi Arabistan için, özel mülk biriktirme yeteneklerindeki iyileşmeler, kamulaştırma olasılığındaki düşüş, politikacılara olan güven artışı, yolsuzluk algılarındaki iyileşme, idari işlemlerdeki şeffaflık, kamu harcamalarındaki azalmalar, iş kurmaya ilişkin genel düzenleme yükündeki iyileşmeler, enflasyonun düşmesi ve mikroekonomik müdahale olmaksızın fiyatlardaki istikrar, tarifelerin azalması, tarife dışı engellerin daralması neticesinde mal ve hizmetlerin ithalat ve ihracatlarındaki kolaylıklar, bireylerin ve firmaların ülke içindeki yatırımlarına ilişkin ulusal muamelelerdeki kolaylıklar, finansal işlemlerdeki ve kredi tahsisindeki devlet müdahalesinin azalmasının sosyoekonomik refahı artırdığı söylenebilir.

Tablo 4.45. Suudi Arabistan Zaman Serisi Regresyon Analizi Sonucu

	EÖ	MH	DB	VY	DH	İÖ	PÖ	TÖ	YÖ	FÖ
Suudi Arabistan	-	+	+		+	+	+	+	+	+

Tablo 4.46.'ya göre Tayland'da genel ekonomik özgürlük endeksindeki artış sosyoekonomik refahta azalışa neden olurken, mülkiyet hakları, devlet bütünlüğü, vergi yükü, devlet harcamaları, iş özgürlüğü, parasal özgürlük, ticaret özgürlüğü, yatırım özgürlüğü ve finansal özgürlük endekslerindeki artış sosyoekonomik refahta artış sağlamıştır. Özel mülk biriktirme yeteneklerindeki iyileşmeler, kamulaştırma olasılığındaki düşüş, politikacılara güven artışı, yolsuzluk algılarındaki iyileşme, idari işlemlerdeki şeffaflık, bireysel gelir ve kurumsal gelir üzerindeki marjinal vergi oranlarının düşmesi, vergi yükündeki azalmalar, kamu harcamalarındaki azalmalar, iş kurmaya ilişkin genel düzenleme yükündeki iyileşmeler, enflasyon oranlarındaki düşüş ve mikroekonomik müdahale olmaksızın fiyatlardaki istikrar, tarifelerin azalması ve tarife dışı engellerin daralması dolayısıyla mal ve hizmetlerin ithalat ve ihracatlarındaki kolaylıklar, bireylerin ve firmaların ülke içindeki yatırımlarına ilişkin ulusal muamelelerdeki kolaylıklar, finansal işlemlerdeki ve kredi tahsisindeki devlet müdahalesinin azalmasının sosyoekonomik refahı artırdığı ifade edilebilir.

Tablo 4.46. Tayland Zaman Serisi Regresyon Analizi Sonucu

	EÖ	MH	DB	VY	DH	İÖ	PÖ	TÖ	YÖ	FÖ
Tayland	-	+	+	+	+	+	+	+	+	+

Tablo 4.47.'ya göre Uganda'da devlet bütünlüğü endeksindeki artış sosyoekonomik refahta artışla neticelenmiştir. Uganda'da politikacılara olan güven artışı, yolsuzluk algılarındaki iyileşme, idari işlemlerdeki şeffaflığın sosyoekonomik refahı artırdığı öne sürülebilir.

Tablo 4.47. Uganda Zaman Serisi Regresyon Analizi Sonucu

	EÖ	MH	DB	VY	DH	İÖ	PÖ	TÖ	YÖ	FÖ
Uganda			+							

Tablo 4.48. ile Ukrayna’da mülkiyet hakları endeksi ve vergi yükü endeksindeki artışlar sosyoekonomik refahta artış sağlamıştır. Ülkede, yasalarla güvence altına alınan özel mülk biriktirme yeteneklerindeki iyileşmeler, kamulaştırma olasılığındaki düşüş, bireysel gelir ve kurumsal gelir üzerindeki marjinal vergi oranlarının düşmesi v vergi yükündeki azalmaların sosyoekonomik refahta artış sağladığı söylenebilir.

Tablo 4.48. Ukrayna Zaman Serisi Regresyon Analizi Sonucu

	EÖ	MH	DB	VY	DH	İÖ	PÖ	TÖ	YÖ	FÖ
Ukrayna		+		+						

Tablo 4.49.’a göre Venezuela’da genel ekonomik özgürlük endeksindeki artış sosyoekonomik refahta azalışa neden olurken, devlet harcamaları, parasal özgürlük ve finansal özgürlük endekslerindeki artış sosyoekonomik refahta artış sağlamıştır. Venezuela’da, ekonomik özgürlüklerdeki genel artışın, sosyoekonomik refahı azalttığı görülürken, kamu harcamalarındaki azalmalar, enflasyonun düşmesinin ve mikroekonomik müdahale olmaksızın fiyatlardaki istikrarın, bankacılık sektörüne ilişkin finansal işlemlerdeki ve kredi tahsisindeki devlet müdahalesinin ve kontrolünün azalmasının sosyoekonomik refahta artış sağladığı öne sürülebilir.

Tablo 4.49. Venezuela Zaman Serisi Regresyon Analizi Sonucu

	EÖ	MH	DB	VY	DH	İÖ	PÖ	TÖ	YÖ	FÖ
Venezuela	-				+		+			+

Tablo 4.50.’de görüldüğü üzere Yunanistan’da genel ekonomik özgürlük endeksindeki artış sosyoekonomik refahta azalışa neden olurken, vergi yükü ve parasal özgürlük endekslerindeki artış sosyoekonomik refahta artış olarak sonuçlanmıştır. Yunanistan için, bireysel gelir ve kurumsal gelir üzerindeki marjinal vergi oranlarının düşmesi, bununla birlikte vergi yükündeki azalmalar bunun yanında enflasyonun düşmesinin ve mikroekonomik müdahale olmaksızın fiyatlardaki istikrarın sosyoekonomik refahta artış sağladığı ifade edilebilir.

Tablo 4.50. Yunanistan Zaman Serisi Regresyon Analizi Sonucu

	EÖ	MH	DB	VY	DH	İÖ	PÖ	TÖ	YÖ	FÖ
Yunanistan	-			+			+			

Tablo 4.51 ile gösterildiği üzere tahmini sonuçlara göre Türkiye’de parasal özgürlük endeksindeki artış beraberinde sosyoekonomik refahta artış ile sonuçlanmıştır. Türkiye’de enflasyonun düşmesinin ve mikroekonomik müdahale olmaksızın fiyatlardaki istikrarın, ülke açısından sosyoekonomik refahta bir artışa yol açtığı öne sürülebilir.

Tablo 4.51. Türkiye Zaman Serisi Regresyon Analizi Sonucu

	EÖ	MH	DB	VY	DH	İÖ	PÖ	TÖ	YÖ	FÖ
Türkiye							+			

Her ülkenin toplumsal, sosyolojik, ekonomik ve politik birikimlerinin birbirlerinden farklı olduğu bilinmektedir. Dolayısıyla analizlerle ilgili olarak farklı kültürlerle ve farklı sistemlere sahip ülkeler için farklı sonuçlar ortaya çıkması muhtemeldir. Bunun yanında ekonomik özgürlük bileşenlerinin her ülke için sosyoekonomik refaha etkisi de farklı olabilmektedir. Aynı zamanda aynı ülke örneğinde, genel endeksin aksine alt endekslerin birbirleriyle olan etkileşimleri de farklı sonuçlanabilir. Analizlere ilişkin yorumlar değerlendirilirken bu gibi durumların göz önünde bulundurulması gerekmektedir.

Panel veri analizi sonuçlarına yönelik, bölgelere ilişkin gruplandırmada ekonomik özgürlükler ve sosyoekonomik refah arasındaki tahmini ilişki Tablo 4.52 yardımıyla aktarılmıştır:

Tablo 4.52. Bölgelere İlişkin Ekonomik Özgürlüklerin Sosyoekonomik Refaha Etkisi

Bölge	EÖ	MH	DB	VY	DH	İÖ	YÖ	PÖ	TÖ	FÖ
Avrupa ve Orta Asya Bölgesi		-	+	+	-				+	
Doğu Asya ve Pasifik Bölgesi	+	-	+		-		-		+	
Güney Asya Bölgesi	+			-	-	-	-		-	-
Kuzey Amerika Bölgesi										
Latin Amerika ve Kayaıpler Bölgesi				-	-				+	-
Orta Doğu ve Kuzey Afrika Bölgesi			+		-		-		+	
Sahra Altı Afrika Bölgesi			+							

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Sosyoekonomik refaha etki eden ekonomik özgürlük endeksi ve bileşenleri kapsamında, ülkelerin coğrafi bölgelere ayrılarak tasnif edilmesi yöntemiyle ortaya çıkan panel veri analizi tahmini sonuçları şu şekilde yorumlanabilir:

Tabloya 4.52'ye bakıldığında, Doğu Asya-Pasifik ve Güney Asya Bölgeleri için *genel ekonomik özgürlük endeksindeki* artışın, sosyoekonomik refahı artırdığı görülmektedir. Mülkiyet Hakları Endeksindeki artışın, Avrupa-Orta Asya ve Doğu Asya-Pasifik bölgelerinde sosyoekonomik refahı azalttığı söylenebilir. *Devlet Bütünlüğü Endeksindeki* artış, Avrupa ve Orta Asya- Doğu Asya ve Pasifik-Orta Doğu ve Kuzey Afrika ve Sahra Altı Afrika bölgelerinde, sosyoekonomik refahı artırdığı ifade edilebilir. *Vergi Yükü Endeksindeki* artış, Avrupa ve Orta Asya bölgesinde sosyoekonomik refahı artırırken, Güney Asya Bölgesi ve Latin Amerika ve Karayipler bölgelerinde sosyoekonomik refahı azalttığı ifade edilebilir. *Devlet Harcamaları Endeksindeki* artışın, Avrupa-Orta Asya- Doğu Asya ve Pasifik- Güney Asya Latin Amerika ve Karayipler ve Orta Doğu-Kuzey Afrika bölgelerinde sosyoekonomik refahı azalttığı söylenebilir. *İş Özgürlüğü Endeksindeki* artışın Güney Asya Bölgesinde sosyoekonomik refahı azalttığı belirtilebilir. *Yatırım Özgürlüğü Endeksindeki* artışın, Doğu Asya-Pasifik ve Güney Asya ve Orta Doğu-Kuzey Afrika bölgelerinde sosyoekonomik refahı azalttığı görülmektedir. *Ticaret Özgürlüğü Endeksindeki* artış, Avrupa-Orta Asya, Doğu Asya-Pasifik, Latin Amerika ve Karayipler ve Orta Doğu-Kuzey Afrika bölgelerinde sosyoekonomik refahı artırırken, Güney Asya Bölgesinde sosyoekonomik refahı azalttığı öne sürülebilir. *Finansal Özgürlük Endeksindeki* artışın, Güney Asya Bölgesi ve Latin Amerika ve Karayipler bölgelerinde sosyoekonomik refahı azalttığı ifade edilebilir.

Panel veri analizi bulgularına yönelik, gelir gruplarına ilişkin sınıflandırmada ekonomik özgürlük endeksleri ve sosyoekonomik refah arasındaki ilişkinin tahminine yönelik sonuçlar Tablo 4.53 yardımıyla sunulmuştur.

Tablo 4.53. Gelir Guruplarına İlişkin Ekonomik Özgürlüklerin Sosyoekonomik Refaha Etkisi

Gelir Grubu	EÖ	MH	DB	VY	DH	İÖ	YÖ	PÖ	TÖ	FÖ
Düşük Gelirli Ekonomiler				+		-	-			-
Düşük-Orta Gelirli Ekonomiler	+	-		+	-		-	-		-
Üst Orta Gelirli Ekonomiler				+	-	+		+	+	
Yüksek Gelirli Ekonomiler	-		+	+		+	+	+	+	+

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Sosyoekonomik refaha etki eden ekonomik özgürlük endeksi ve bileşenleri kapsamında, ülkelerin gelir gruplarına ayrılarak tasnif edilmesi yöntemiyle ortaya çıkan tahmini panel veri analizi sonuçları şu şekilde yorumlanabilir:

Tabloya 4.53'e göre yüksek gelirli ekonomilerde *genel ekonomik özgürlük endeksindeki* artışın sosyoekonomik refahı azaltırken, düşük orta gelirli ekonomilerde ise sosyoekonomik refahı artırdığı söylenebilir. *Mülkiyet Hakları Endeksindeki* artışın düşük-orta gelirli ekonomilerde sosyoekonomik refahı azalttığı görülmektedir. *Devlet Bütünlüğü Endeksindeki* artış, yüksek gelir ekonomilerinde sosyoekonomik refahı artırmaktadır. *Vergi Yüklü Endeksindeki* artış dört gelir grubunda da sosyoekonomik refahı artırmaktadır. *Devlet Harcamaları Endeksindeki* artış, sosyoekonomik refahı düşük-orta gelir ve üst- orta gelir gruplarında azaltmaktadır. *İş Özgürlüğü Endeksindeki* artış, düşük gelirli ekonomilerde sosyoekonomik refahı azaltırken, üst-orta gelir ve yüksek gelir ekonomilerinde artırmaktadır. *Yatırım Özgürlüğü Endeksindeki* artış, düşük gelirli ekonomiler, düşük-orta gelirli ekonomilerde sosyoekonomik refahı azaltırken, yüksek gelirli ekonomilerde sosyoekonomik refahı artırmaktadır. *Parasal Özgürlük Endeksindeki* artış, düşük-orta gelirli ekonomilerde sosyoekonomik refahı azaltırken, üst orta gelir ve yüksek gelir ekonomilerinde sosyoekonomik refahı artırdığı görülmektedir. *Ticaret Özgürlüğü Endeksindeki* artış, üst orta gelir ve yüksek gelir ekonomilerinde sosyoekonomik refahı artırmaktadır. *Finansal Özgürlük Endeksindeki* artış, düşük gelir ve düşük-orta gelir ekonomilerde sosyoekonomik refahı azaltırken, yüksek gelir ekonomilerinde sosyoekonomik refahı artırdığı öne sürülebilir.

Çalışma genel bir değerlendirmeye şu şekilde özetlenebilir:

Yapılan Zaman Serisi Analizi sonucuna göre seçilmiş ülkeler örneğinde: ekonomik özgürlükler ve sosyoekonomik refah arasında istatistiksel olarak anlamlı sonuçlara ulaşılmıştır. Bununla beraber az sayıda bir örneklemede (ABD, Arjantin, Avusturya, Belçika, Birleşik Krallık, Gana, Güney Kore, Hindistan, İrlanda, Kenya, Kolombiya, Pakistan, Polonya, Portekiz, Şili, Tanzanya, Vietnam) ekonomik özgürlükler ve sosyoekonomik refah arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanmamıştır.

Yapılan Panel Veri Analizine göre ekonomik özgürlükler ve sosyoekonomik refah arasında istatistiksel olarak anlamlı bulgulara ulaşılmıştır. Bölgesel sınıflandırmaya ilişkin ulaşılan tahmini sonuçlarına göre: Kuzey Amerika Bölgesi hariç olmak üzere, Avrupa ve Orta Asya Bölgesi, Doğu Asya ve Pasifik Bölgesi, Güney Asya Bölgesi, Kuzey Amerika Bölgesi, Latin Amerika ve Karayipler Bölgesi, Orta Doğu ve Kuzey Afrika Bölgesi ve, Sahra Altı Afrika Bölgesinde Ekonomik özgürlükler ve sosyoekonomik refah arasında, parasal özgürlük endeksi dışında, diğer endeksler için istatistiksel olarak anlamlı ilişki bulunmuştur. Dolayısıyla ekonomik özgürlükler ve

sosyoekonomik refah arasında mekânsal yakınlıktan kaynaklı istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğu söylenebilir.

Yapılan Panel Veri Analizi gelir grubu sınıflandırma bulgularına göre: Ekonomik özgürlükler ve sosyoekonomik refah arasında istatistiki olarak anlamlı sonuçlara ulaşılmıştır. Tahmini sonuçlara göre bütün gelir gruplarında; Düşük Gelirli Ekonomiler, Düşük-Orta Gelirli Ekonomiler, Üst Orta Gelirli Ekonomiler ve Yüksek Gelirli Ekonomilerde, ekonomik özgürlükler ve sosyoekonomik refah arasında bütün endeksler için istatistiksel olarak anlamlı ilişki bulunmaktadır.

Yapılan analiz sonuçlarına göre, ekonomik özgürlükler ve sosyoekonomik refah arasında istatistiksel olarak anlamlı ve kuvvetli bir ilişki olduğunu söylemek mümkündür. Tahmini analiz sonuçlarına göre; bazı ülkelerde ekonomik özgürlük endekslerindeki artış, sosyoekonomik refahı artırırken, bazı ülkelerde de ekonomik özgürlük endekslerinde artış sosyoekonomik refahı azaltmıştır. Az sayıda bir örnekleme ise herhangi bir ilişki tespit edilmemiştir. Dolayısıyla söz konusu ülkeler için, başkaca unsurlardan etkilenilmiş olma ihtimali de düşünülebilir. Aynı zamanda ekonomik özgürlük endekslerindeki hareketliliğe ve sosyoekonomik refaha neden olması muhtemel sosyolojik, politik ve ekonomik kamusal düzenlemelerin çeşitli faktörlerle etkileşim içinde olduğunu düşünülebilir.

Tahmini sonuçlar doğrultusunda bölgesel sınıflandırmaya ilişkin olarak, mekânsal yakınlıktan kaynaklı bir ilişkiden söz etmek mümkün olabilmektedir. Bunun yanında, yakın gelir grupları bazında da ekonomik özgürlükler ve sosyoekonomik refah arasında da bir ilişkiden söz etmek mümkün görünmektedir.

Analiz sonuçlarından yola çıkılarak, ekonomik özgürlüklerin refaha ilişkin olarak önemli bir etki oluşturduğu kanısına ulaşılabilir. Dolayısıyla politika yapıcıların bu anlamda ekonomik özgürlüğü anlayarak ve ekonomik özgürlüğü benimseyerek politikalar üretmeleri gerektiği düşünülebilir. Peki ekonomik özgürlükten anlaşılan ve beklenen ne olmalıdır? Bu sorunun cevabı şu şekilde yanıtlanabilir:

Ekonomik özgürlük, yasalar karşısında eşit ancak sosyoekonomik paylaşımında adaletli pay almayı gerektirmelidir. Ekonomik özgürlüklerin temelinde yoksullar, fırsat eşitliği gözetilerek zenginler ve güçlü paydaşlarla iyi ilişkiler içinde olanlara karşı korunmalıdır. Ekonomik özgürlüğün temelinde fırsat eşitliği ve rekabet vardır. Ekonomik özgürlüğün yürütülmesi politikalar ile, üretken sınıfın tasarrufla

bulunulabilmesi için fırsatlar oluşturmalıdır. Bireylerin tam kapasite üretmesinin bir gereği olarak ekonomik özgürlükler, insan hakları ihlallerine savaş açarak, çevreyi koruyucu politikalar üreterek, ortak menfaatlerde buluşmak üzere tasarlanmış makul devlet düzenlemeleriyle (fırsat eşitliği temelinde) ulaşılabilecek bir olgudur. Ekonomik özgürlüklerin, tam rekabet koşullarında, üretici ve tüketicileri piyasadan dışlamadan, piyasa ekonomisinin temelleri üzerinde güçlenmiş bir iktisadi sistemde ilerleyebileceği unutulmamalıdır. Serbest piyasa düzeninde küçük ölçekli firmaların ve bireysel girişimlerin önü açılmalı, politika yapıcılar tarafından gerekli destek en az kamusal müdahaleler ile sağlanabilmelidir. Bütün bunların yanında ülkelerin gelir dağılımındaki dengesizliklerinin, bireylerin tasarruflarına ve yatırımlarına ilişkin kararlarına ve eğilimlerine etkileri göz önünde bulundurulmalı ve politikalar bu gerçeğe uygun olarak yürütülebilmelidir.

Ekonomik özgürlükler sanılanın aksine yalnızca doğrudan ekonomik sonuçlar ortaya koymaz. Ekonomik özgürlükler toplumu oluşturan bireylerin ekonomiye aktif olarak katılmaları yönünde bireylere sorumluluk yüklemesiyle, birey için saygınlık ve benlik duygusunun tatminini de sağlayabilmektedir. Herşeyi başka bir dış güçten beklemek bireyin kendi içsel gücünü ortaya koymasına engel olabilmektedir. Ekonomik özgürlüklerin tersine kumanda ekonomilerindeki şekliyle herşeyi bir dış otoriteden beklemek bireyi ahlaki anlamda sorumluluktan alıkoymaktadır. Ekonomik özgürlüklerin olduğu bir sistemde, herşeyi devletten ya da başka bir bireyden bekleyen güçsüz ve başkasının sırtından geçinen insan modelinin aksine, bireyi harekete geçirerek, bireye birtakım hak ve özgürlükler kazandırıp, sorumluluklar yükleyerek, bireyin kendini gerçekleştirmesine imkan tanıyan siyasal sosyal ve ekonomik bir sistem bulunmaktadır. Bununla beraber ekonomik özgürlüğün bulunduğu sistemler, özgür iradeye ve bireyin kendi kaderini kendisinin tayin etmesine fırsat sunmaktadır.

Yapılan analizlere ilişkin tahmini sonuçlara göre daha yüksek ekonomik özgürlüğün; sosyoekonomik refahla; gelirle, eğitimle ve uzun bir yaşam süresi ile istatistiksel anlamda güçlü bir şekilde ilişkili olduğu söylenebilir.

Genel bir değerlendirme olarak, ekonomik özgürlükleri artırıcı politikalar yürüten sistemlerin, yalnızca zorunlu şartlar altında olmak kaydıyla, toplumdaki düşkünlere (çocuk, hasta, engelli, yaşlı vb.) koruyan, sosyoekonomik anlamda toplumun bireyleri için fırsat eşitliği sağlayan, politik, ekonomik ve siyasi alanda alınan kararlarla toplumu oluşturan bireylerin tam katılımını destekleyen (demokrasiyi) bir anlayış ortaya

koymaları, ulusların zenginliğini ve sosyoekonomik refahın artışını mümkün kılabilecektir.

Konuyla ilgili gelecekte yapılması planlanan çalışmalara yön vermesi açısından şu önerilerde bulunulabilir:

Bu çalışmada, amprik alanda daha doğru sonuçlara ulaşılabilmesi adına, verileri tam ve uzun döneme sahip iki endeksten yararlanılmıştır. Bu bağlamda Heritage Foundation Ekonomik Özgürlük Endeksinde yer alan; yargı, mali sağlık ve emek özgürlüğü bileşenleri kısa zamanlı veriler sunması nedeniyle uygulama dışında tutmuştur. İlerleyen zamanlarda bu bileşenlerin de verilerinin birikimi ile çalışmalara dahil edilmesi çalışmaların kapsamını artıracaktır. İnsani Gelişmişlik Endeksi dışında, ikinci bölümde bahsedilen ve daha kapsamlı sosyoekonomik ölçekleri sunan endekslerin (çevre kalitesi, ekolojik sürdürülebilirlik, yeşil enerji, yaşam doyumu...) zaman içinde verilerinin birikimiyle analizlere dahil edilmesi çalışmaların derinliğini artıracaktır. Ekonomik özgürlük endekslerinin hazırlanmasında alt endekslere ait verilerin doğruluğu, tarafsızlığı ve ekonomik özgürlüklerle doğrudan ilişkili olması çalışmalarda doğru yorumlanabilmesi adına önemlidir. Buradan hareketle ekonomik özgürlük endeksleri için, ülkelerin gerçek anlamda ekonomik özgürlük seviyelerini daha iyi yansıtacak iyileştirmeler yapılabilir. Bunun yanında ülkelerin yerli ve yabancı yatırımlarını da etkileyebilen bu tip endeksler ülke ekonomilerini de yakından ilgilendirmektedir. Bu noktada ülkeler, kendi akademik ve idari birimlerinde ekonomik özgürlüklerine ilişkin milli raporlar geliştirerek ve belki bunları düzenli olarak kamuoyu ile paylaşarak daha objektif daha zengin bir endeks çeşitliliği sağlayabilirler. Böylelikle özel düşünce kuruluşları olarak bilinen merkezlerin hazırladığı raporların tekelinde kalınmaksızın, başka alternatif ekonomik özgürlük raporları ile; hem akademik alana daha fazla veri sağlanabilir, hem de bu raporlar hazırlarken endeks geliştiren ülkeler, konuya ilişkin tecrübe kazanarak farkındalıklarını artıracak ve daha doğru politikalar üretebilirler.

KAYNAKLAR

- Acar, M. (2010). "Serbest Ticaret, Ekonomik Özgürlükler ve Refah", *Bilig / Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, (53), 1-28.
- Akalın, G. (1986). *Kamu Ekonomisi*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara.
- Akalın, G. (2006). *Kamu Ekonomisi*, Hacettepe Yayınları, Ankara.
- Akalın, G. (2000). "Piyasa Ekonomisi Nedir?", *Liberal Düşünce*, (19), 40-52.
- Akerlof, G. (1970). "The Market for "Lemons": Quality Uncertainty and the Market Mechanism", *The Quarterly Journal of Economics*, 84(3), 488-500.
- Allardt, E. (1976). "Dimensions of Welfare in a Comparative Scandinavian Study", *Acta Sociologica, Sage Publications Ltd*, 19(3), 227-239.
- Arrow K. and Maskin, E. S. (2012). *The Nature Of Preference And Choice. Social Choice and Individual Values*, Yale University Press, USA.
- Atkinson, A. (1999). "The Contributions of Amartya Sen to Welfare Economics", *The Scandinavian Journal of Economics*, 101(2), 173-190.
- Baltagi, B. (2005). *Econometric Analysis of Panel Data*, John Wiley & Sons Ltd, 3rd. Edition, New York.
- Barr, N. (2018). "Redesigning the Welfare State", *IMF Finance & Development Magazine Finance And Development*, 55(4), 19-21.
- Barr, N. (1992). "Economic Theory And The Welfare State: A Research And Commentary", *Journal of Economic Literature*, 30(2), 741-803.
- Bator, F. M. (1958). "The Anatomy of Market Failure", *The Quarterly Journal of Economics*, 72(3), 351-379.
- Baujard, A. (2013). *Welfare Economics*, Groupe d'Analyse et de Théorie Economique (GATE), Working Paper Online, No: 1333, https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2357412 (03.04.2020).
- Baujard, A. (2015). "Economic Science vs. Welfare Economics An Epistemological Reading Of The History Of Welfare Economics", *working paper*, <http://www.ier.hit-u.ac.jp/extra/doc/WS2015/Baujard.pdf> (03.04.2020).
- Bavetta, S. (2004). "Economic Freedom and its Measurement", (ed.) Rowley, CK, Schneider, F., in: *The Encyclopedia of Public Choice*, Springer, Boston.
- Becchetti, L., Bruni L. and Zamagni, S. (2020). *The Microeconomics of Wellbeing and Sustainability, Reshaping The Economic Process*, Academic Press, London.
- Beck, N. and Katz, J. N. (1995). "What To Do (And Not To Do) With Time Series Cross-Section Data", *The American Political Science Review*, 89(3), 634-647.
- Befas, S. T. (2019). "The Dynamic Relationship between Economic Freedom and Growth, Income Inequality and Happiness", 1-159. <https://dspace.lib.uom.gr/bitstream/2159/23158/1/BefasSotiriosPhd2019.pdf> (01.02.2020).
- Belasen, A. A. and Hafer, R. (2013). "Do Changes in Economic Freedom affect Well-Being?", *The Journal of Regional Analysis & Policy*, 43(1), 56-64.

- Bentham, J. (1781). *An Introduction to the Principles of Morals and Legislation*, 1781, Batoche Books Kitchener 2000, <https://socialsciences.mcmaster.ca/econ/ugcm/3ll3/bentham/morals.pdf> (02.11.2019).
- Berlin, I. (1969). "Two Concepts Of Liberty," *Four Essays On Liberty*, Oxford University Press, 118-172.
- Blanchard, O. J. (1991). "Crowding Out", in *The World of Economics*, (ed.) Eatwell, J., Milgate, M., Newman, P., Palgrave Macmillan, 155-159.
- Blaug, R. (2010). *How Power Corrupts Cognition and Democracy in Organisations Senior Lecturer in Political Theory*, Palgrave Macmillan, New York.
- Breusch, T. and Pagan A. (1979). " A Simple Test for Heteroscedasticity and Random Coefficient Variation", *Ekonometrika*, 47(5), 1287–1294.
- Briggs, A. (1961). "The Welfare State in Historical Perspective". *European Journal of Sociology / Archives Européennes de Sociologie / Europäisches Archiv für Soziologie*, 2(2), 221-258.
- Brkić I., Gradojević N. and Ignjatijević S. (2020). "The Impact of Economic Freedom on Economic Growth? New European Dynamic Panel Evidence", *Journal of Risk and Financial Management*, 13(2), 1-26.
- Box, G. E.P, Jenkins, G. M., Reinsel, G. C. and Ljung, G. M. (2014). *Time Series Analysis: Forecasting and Control*, 5. Edition, Wiley Series in Probability and Statistics, ABD, http://www.ru.ac.bd/stat/wp-content/uploads/sites/25/2019/03/504_05_Box_Time-Series-Analysis-Forecasting-and-Control-2015.pdf (17.04.2020).
- Carlson, K. and Spencer, R. (1975). "Crowding Out and Its Critics." *Federal Reserve Bank of St. Louis Review*, 57(12), 2-17.
- Christiane, G. (2017). *Longitudinal Data Analysis, Panel Data Analysis, in The International Encyclopedia of Communication Research Methods*, (ed. J. Matthes, CS Davis ve RF Potter), John Wiley & Sons, Inc.USA.
- Compton R., Giedeman, D. and Hoover, G. (2011). "Panel Evidence On Economic Freedom And Growth In The United States", *European Journal Of Political Economy* 27(3), 423-35.
- Compton R., Giedeman, D. and Hoover G. (2014). "A Distributional Analysis Of The Benefits Of Economic Freedom". *European Journal Of Political Economy*, 33, 121-33.
- Cummins, R. (1996). "The Domains of Life Satisfaction: an Attempt To Order Chaos", *Social Indicators Research*, 38(3), 303-328.
- Curran, E. (2013). "An Immodest Proposal: Hobbes Rather Than Locke Provides A Forerunner For Modern Rights Theory", *Law And Philosophy*, 32(4), 515-538.
- Çeçen, A. (1989). "Devlet ve İnsan Hakları", *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, Ankara, 1(6), 826-845.
- Çil, N. *Ekonometri II Ders Notları*, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi, http://auzefkitap.istanbul.edu.tr/kitap/ekonometri_ue/ekonometri2.pdf, (22.04.2020).

- Çil, N. *Ekonometri Ders Notları*, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi,
http://auzefkitap.istanbul.edu.tr/kitap/iktisat_ao/ekonometri.pdf (22.04.2020).
- Damodar, G. and Porter, C. D. (2012). *Temel Ekonometri*, (çev. Ümit Şenesen, Gülay Günlük Şenesen), Litaratür Yayınları, İstanbul.
- Damador, G. (1999). *Temel Ekonometri*, (çev. Ümit Şenesen, Gülay Günlük Şenesen), Litaratür Yayınları, İstanbul.
- Deemen, V. (1997). *Fundamentals of Social Choice Theory*, in *Coalition Formation and Social Choice* (Ed.), M. A. Deemen Van, Springer. Boston.
- Dewey, J. (1987). *Özgürlük ve Kültür*, (çev. Vedat Günyol), Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Diener, E., Suh, E., Lucas, R. and Smith H. (1999). “Subjective Well-Being: Thirty Years Of Progress”, *Psychological Bulletin*, 125(2), 276-302.
- Doğan, İ. (2015). *İnsan Hakları Hukuku*, Astana Yayınları, Ankara.
- Doğan, N. (2005). *İnsan Hakları Hukuku: Kurumsal Yapı, Yargısal Denetim ve Türkiye Uygulaması*, Altın Nokta Basım Yayın, İzmir.
- Doucoulagos, C. and Ulubasoglu M. A. (2006). “Economic Freedom And Economic Growth: Does Specification Make A Difference?”, *European Journal Of Political Economy*, 22(1), 60-81.
- Durbin, J. and Watson G. (1951). “Testing for Serial Correlation in Least Squares Regression. Oxford University Press II”. *Biometrika*. 38(1/2), 159-177.
- Drukker, D. (2003). “Testing for Serial Correlation in Linear Panel–Data Models”, *The Stata Journal*, 3(2), 168–177.
- Easterlin, R. (1974). “Does Economic Growth Improve the Human Lot?” in, Nations and Households in Economic Growth: Essays in Honour of Moses Abramovitz, ed. Paul A. David and Melvin W. Reder, Academic Press, Inc, New York, <https://huwdixon.org/teaching/cei/Easterlin1974.pdf> (11.11.2019).
- Ekelund, R. (1968). “Jules Dupuit and the Early Theory of Marginal Cost Pricing”, *Journal of Political Economy*, 76(3), 462-471.
- Eroğlu, N. (2004). “John R. Hicks’in Refah Ekonomisine Katkıları”, *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19(1), 137-153.
- Ertek, T. (1996), *Ekonometriye Giriş*, Beta Basım Yayım, İstanbul.
- Esposito, A. and Zaleski P. (1999). “Economic Freedom and the Quality of Life: An Empirical Analysis”, *Constitutional Political Economy*, 10(2), 185-197.
- Evgeni, T. (2012). “Ulus-Devlet Anayasalarında Siyasal Özgürlük ve Siyasal Hakların Organik Modeli”. *Anayasa Yargısı*, 29, 135-169. <https://www.anayasa.gov.tr/media/4488/9.pdf> (19.05.2019).
- Eyskens, M. (2012). “Büyük Depresyonun İktisat Teorisine Etkisi”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 28(1/4), 1-19.
- Feldman, A. M. (2006). *Welfare Economics*, https://www.brown.edu/Departments/Economics/Faculty/Allan_Feldman/efiles/PDFs/Welfare%20Economics.Draft.pdf (16.06.2019).
- Ferrera, M. (1996). “The “Southern Model” of Welfare in Social Europe”, *Journal of European Social Policy*, 6(1), 17-37.

- Fleming, M. (1952). "A Cardinal Concept of Welfare", *The Quarterly Journal of Economics*, 66(3), 366-384.
- Friedman, M. (2011). *Kapitalizm ve Özgürlük*, (çev. Doğan Erberk, Nilgün Himmetoğlu), Plato Yayınları, İstanbul.
- Gehring, K. (2013). "Who Benefits from Economic Freedom? Unraveling the Effect of Economic Freedom on Subjective Well-Being", *World Development*, 50, 74-90.
- George, M., Eleni, P., Panagiotis, K., Ourania, M., Sotirios, K. and Dimitrios, A. (2015). *Prosperity Indicators-A Landscape Analysis*, <http://ceur-ws.org/Vol-1553/paper6.pdf1> (10.08.2019).
- Güriş, S. (2015). *Stata ile Panel Veri Modelleri*, Der Yayınları İstanbul.
- Güriş, S., Çağlayan, E. ve Güriş, B. (2013). *EViews ile Temel Ekonometri*, Der Yayınları, İstanbul.
- Güriş S. ve Çağlayan E. (2000). *Ekonometri*, Der Yayınları, İstanbul.
- Gwartney, J. D, Lawson, R. A. and Randall, G. H. (1999). "Economic Freedom And The Environment For Economic Growth", *Journal Of Institutional And Theoretical Economics (JITE) / Zeitschrift Für Die Gesamte Staatswissenschaft*, 155(4), 643-663.
- Gwartney, J., Lawson R. and Block, W. (1996). *Economic Freedom In The World, 1975-1995*. Fraser Institute, Vancouver, <https://www.fraserinstitute.org/sites/default/files/EconomicFreedomoftheWorld1975-1995.pdf> (03.04.2019).
- Gwartney, J. and Lawson, R. (2003). "The Concept And Measurement Of Economic Freedom", *European Journal Of Political Economy*, 19(3), 405-430.
- Gwartney, J. Lawson, R., Hall, J. and Murphy, R. (2018). *Economic Freedom of the World: 2018 Annual Report*. 1-242 Fraser Institute, Canada. <https://www.fraserinstitute.org/sites/default/files/economic-freedom-of-the-world-2018.pdf> (05.04.2018).
- Haldûn, İ. (2004). *Mukaddime*, (çev. Halil Kendir). Cilt:1 Yeni Şafak, İstanbul.
- Haldûn, İ. (2004). *Mukaddime*, (çev. Halil Kendir). Cilt:2 Yeni Şafak, İstanbul.
- Hanke, S. and Walters, S. JK. (1997). *Economic Freedom, Prosperity, And Equality A Survey*, *Cato Journal*, 17(2) 117-146. <https://www.cato.org/sites/cato.org/files/serials/files/cato-journal/1997/11/cj17n2-1.pdf> (18.09.2019).
- Hausman, J. (1978). "Specification Tests In Econometrics", *Econometrica*, 46(6), 1251-1271.
- Hayek, F. A.(1948). *Individualism and Economic Order*, The University Of Chicago Press, England.
- Hayek, F. A. (1976). *Law, Legislation And Liberty, The Mirage Of Social Justice*, v. 2, Routledge Taylor & Francis Croup, London.
- Hayek, F. A. (2013). *Özgürlüğün Anayasası*, (çev. Yusuf Ziya Çelikkaya), BigBang Yayınları, Ankara.

- Hayek, F. A. (2005). *The Road To Serfdom: With The intellectuals and socialis*, (1944 Summery from, Walter E. Williams) Institute of Economic Affairs, London.
- Hazlitt, H. (2003). "Piyasa Ekonomisinin ABC'si", (çev. Fuat Erdal), *Piyasa Dergisi*, (6-7), 11-15.
- Hicks, J. (1975). "The Scope and Status of Welfare Economics", *Oxford Economic Papers*, 27/3, 307-326.
- Hobbes, T. (1651). *Leviathan*, [Digital Book]. Printed for A. Crooke London, 1651, <https://library.si.edu/digital-library/book/leviathan00hobba>. (12.03.2018)
- Hofer, R. (1996). "A Conceptual Model For Studying Social Welfare Policy Comparatively", *Journal of Social Work Education*, 32(1), 101-113.
- Islam, Md. R. (2018). "Wealth İnequality, Democracy And Economic Freedom," *Journal Of Comparative Economics*, Elsevier, 46(4), 920-935.
- Jones, C. (2005). *Applied welfare economics*, Oxford University Press, New York.
- Kant, I. (1999). *Pratik Aklın Eleştirisi*, (çev. İonna Kuçuradi-Ülker Gökberk- Füsün Akatlı), Felsefe Kurumu Yayınları, Ankara.
- Karma, U., Alkire, S., Zangmo, T. and Wangdi, K. (May 2012). *An Extensive Analysis of GNH Index. The Centre for Bhutan Studies*. https://ophi.org.uk/wp-content/uploads/GNH_and_GNH_index_2012.pdf (11.11.2019).
- Kenworthy, L. (2017). *A Decent And Rising Income Floor*, Arizona, <https://lanekenworthy.net/democracy/> (12.04.2020).
- Kızıllırmak, B. (2019). *Ekonometri Ders Notları*, Ankara Üniversitesi, Değişen Varyans Sorunu (Heteroscedasticity) <http://kisisel.ankara.edu.tr/politics.ankara.edu.tr/burca/ekonometri/8-%20Degisenvaryans.pdf> (04.03.2020).
- Kirmanoglu, H. (2005). *Amartya Sen'in Özgürlük Ve Kalkınma Üzerine Düşüncelerine Bir Bakış*, İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, Maliye Araştırma Merkezi Konferansları, Prof. Dr. Türkan Öncel'e Armağan, 47. Seri, 158-177.
- Kirmanoglu, H. (2007), *Kamu Ekonomisi*, Beta Yayıncılık, İstanbul.
- Krieger, T. and Meierrieks, D., (2015). *Political Capitalism: January The Interaction Between Income Inequality, Economic Freedom And Democracy Cesifo Working Paper Series No. 5681*, 1-37.
- Kwang, NG, Yew. (2003). "From Preference To Happiness: Towards A More Complete Welfare Economics". *Social Choice And Welfare*, 20(2), 307-350.
- Land, K. C. (2001). "Models and Indicators", *Social Forces*, 80(2), 381-410.
- Lipsey, R. and Lancaster, K. (1956). "The General Theory of Second Best", *The Review of Economic Studies*, 24(1), 11-32.
- Locke, J. (2012). *Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, (çev. Fahri Bakırcı), Ebabel Yayınları, Ankara.
- Locke, J. (2004). *Hoşgörü Üstüne Bir Mektup*, (çev. Melih Yürüşen), Liberte Yayınları, Ankara.

- Locke, J. (2008). *The Second Treatise of Government*, (In The Version by Jonathan Bennett)
<http://fs2.american.edu/dfagel/www/Philosophers/Locke/LockesSecondTreatiseSmaller.pdf> (12.10.2018).
- Meadows, D. H., Meadows, D. L., Randers, J. and Behrens, W. III (1972). *The Limits To A Report For The Club Of Rome's Project On The Predicament Of Mankind*, Universe Books, New York.
- Melnik, S. (2006). *Özgürlük, Refah ve Demokrasi Mücadelesi*, (çev. Atilla Yayla), Liberte Yayınları, Ankara.
- Mill, J. S. (1863). *Utilitarianism*, London,
https://www.qcc.cuny.edu/socialSciences/ppecorino/ETHICS_TEXT/Chapter_6_Teleological_Theories_Utilitarianism/J_S_MILL_TEXT.htm (05.11.2019).
- Mohr, F. (2019). *Prais: Prais-Winsten Estimator For AR(1) Serial Correlation* (1.1.1) [Computer Software]. <https://CRAN.R-project.org/package=prais> (22.04.2020)
- Musgrave, R. and Musgrave, P. (1989). *Public Finance In Theory And Practice*, 5th ed., McGraw-Hill, New York.
- Nadaroğlu, H. (1985). *Kamu Maliyesi Teorisi*, Beta Basım, İstanbul.
- Nathanson, S., *Utilitarianism, Act and Rule | Internet Encyclopedia of Philosophy*, <https://iep.utm.edu/util-a-r/> (16.05.2020).
- Newbold, P. (2000). *İşletme ve İktisat İçin İstatistik* (çev. Ümit Şenesen), Literatür Yayınları, İstanbul.
- Nikolaev, B. and Bennett, D. (2017). "Economic Freedom And Emotional Well-Being", *Journal of Regional Analysis and Policy*, 47(1), 88-99.
- Nordhaus, W. and Tobin, J. (1973). *Is Growth Obsolete?* in *The Measurement of Economic and Social Performance*, (ed. Milton Moss), National Bureau of Economic Research, NBER, 509-564.
- Osberg, L. and Sharpe, A. (2011). *Moving from a GDP-Based to a Well-Being Based Metric of Economic Performance and Social Progress: Results from the Index of Economic Well-Being for OECD Countries, 1980-2009*. Centre for the Study of Living Standards. <https://ideas.repec.org/p/sls/resrep/1112.html> (10.10.2019).
- Owen, J. (2005). "The Tolerant Leviathan: Hobbes and the Paradox of Liberalism", *Polity*, 37(1), 138-139.
- Özdemir, S. (2007). *Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti*, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, İstanbul.
- Pacione, M. (2006). "Proprietary Residential Communities in the United States", *Geographical Review*, 96(4), 543-566.
- Panahi, H., Assadzadeh, A. and Refaei, R. (2014). "Economic Freedom And Economic Growth In Mena Countries," *Asian Economic And Financial Review*, *Asian Economic And Social Society*, 4(1), 105-116.
- Pérez, M., Angulo, G. (2016). "Does Economic Freedom Increase Income Inequality Evidence From The EU Countries", *Journal Of Economic Policy Reform*, 19(4), 327-347.

- Petersen, K. and J. Petersen, H. (2013). "Confusion And Divergence: Origins And Meanings Of The Term Welfare State'in Germany And Britain 1840–1940." *Journal of European Social Policy*, 23(1), 37-51.
- Pieroni, L. and d'Agostino, G. (2013). "Corruption And The Effects Of Economic Freedom", *European Journal of Political Economy*, 29, 54-72.
- Pigou, A. C. (1920). *The Economics of Welfare*, Macmillan and Co. London. <https://oll.libertyfund.org/titles/1410> (01.09.2019).
- Pigou, A. C. (1932). *The Economics Of Welfare*, (4th ed.) Macmillan, London. <https://www.worldcat.org/title/economics-of-welfare/oclc/302702> (01.09.2019).
- Pigou, A. C. (1951). "Some Aspects of Welfare Economics", *The American Economic Review*, 41(3), 287-302.
- Rabushka, A. (1991). *Economic Freedom: Toward a Theory of Measurement Proceedings of an International Symposium*, (ed.), Block Walter., Ahiakpor, J. C. W., & Fraser Institute (Vancouver, B.C.), Fraser Institute
- Raico, R. (2013). *Hangi Liberalizm?- Klasik Liberalizm Nedir? ?* (çev. Atilla Yayla) Liberte Yayınları, Ankara.
- Raoul Wallenberg İstitütet För Mänskliga Rättigheter Och Humanitär Rätt, & Hague Institute for the Internationalisation of Law, (2012). *Rule of law: A guide for politicians, Hukun Üstünlüğü, Politikacılar İçin Kılavuz*, (çev. Musa TOPRAK), Türkiye Barolar Birliği Yayınları, Ankara.
- Rothschild, M. and Stiglitz, J. (1976). Equilibrium in Competitive Insurance Markets: An Essay on the Economics of Imperfect Information. *The Quarterly Journal of Economics*, 90(4), 629-649.
- Rutger H., Smits J. P. and Jonge T. (2010). "The Stiglitz-Sen-Fittoussi Report: Comments By Statistics Netherlands", https://www.researchgate.net/publication/266738571_THE_STIGLITZ-SEN-FITTOUSSI_REPORT_COMMENTS_BY_STATISTICS_NETHERLANDS, (13.04.2020)
- Salvatore, D. (1987). *Mikroekonomik Teori ve Problemler*, (çev. İsmail Bulmuş) Türkiye Ekonomik Kurumu, Ankara.
- Sartre J. P. (1989). *Being And Nothingness: An Essay On Phenomenological Ontology* (Translation and introduction by Hazel E. Barnes), Philosophical Library, New York.
- Savaş, V. (2000). *İktisadın Tarihi*, Siyasal Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Schumpeter, J. (1949). "Vilfredo Pareto (1848–1923)", *The Quarterly Journal of Economics*, 63(2), 147-173.
- Scully, G. and Slottje, D. (1991). "Ranking Economic Liberty Across Countries", *Public Choice*, 69(2), 121-152.
- Sen, A. (1999). *Development as Freedom*, Oxford University Press, New York.
- Sen, A. (2000). *Development as Freedom*, Anchor Books, New York.
- Sen, A. (1977). "On Weights and Measures: Informational Constraints in Social Welfare Analysis", *Econometrica*, 45(7), 1539-1572.

- Sevüktekin, M. ve Nargeleçekenler, M. (2010). *Ekonometrik Zaman Serileri Analizi Eviews Uygulamalı*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- Singla, P. and Kaasch, A. (2011). "Tittmuss to Anderson: A Comparative Analysis of the Welfare States of India and Sweden", (ed. NU Khan and P. Sigamani), *Anatomy of Public Policy Reforms and Development*, New Delhi: Macmillan Publishers, 1-13.
- Skousen, M. (2007). *The Big Three In Economics: Adam Smith, Karl Marx, and John Maynard Keynes*. M.E. Sharpe Armonk, NewYork.
- Smith, B. A. (1992). "The Beveridge Report: Its Origins And Outcomes", *International Social Security Review*, 45(1/2), 5-16.
- Smith, A. (2006). *Milletlerin Zenginliği*, (çev. Haldun Derin), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Smith C. (2014). "Easterlin Paradox", in *Encyclopedia of Quality of Life and Well-Being Research*, ed. Alex C. Michalos, Springer, Netherlands.
- Spence, M. (1973). "Job Market Signaling", *The Quarterly Journal of Economics*, 87(3), 355-374.
- Stiglitz, J., Sen, A. and Fitoussi, J. P. (2009). *Report of the Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress (CMEPSP)*, <http://files.harmonywithnatureun.org/uploads/upload112.pdf> (06.08.2019).
- Stroup, M. D. (2007). "Economic Freedom, Democracy, And The Quality Of Life", *World Development*, 35(1), 52-66.
- Suranovic, S. (2010). *International Trade: Theory and Policy*, International Economics Study Center, Saylor.org., Boston.
- Suzumura, K. (2005). "An interview with Paul Samuelson: Welfare Economics, "Old" And "New", And Social Choice Theory", *Social Choice and Welfare*, 25(2), 327-356.
- Sünsüli, M. (2018). *R Programlama Dili ile Coğrafi Veri Yönetimine Giriş: "Raster, Vektör, Görselleştirme ve Analiz"*. (e-kitap), Saygın Kantara.
- Swift, A. (2014). *Political Philosophy*, Polity Press, Cambridge.
- Şenses, F. (2017). *İktisada (Farklı Bir) Giriş*, İleştirim Yayıncılık, İstanbul.
- Tatoğlu Y. F. (2018). *Panel Veri Ekonometrisi Stata Uygulamalı*, Beta Basım Yayım Dağıtım, İstanbul.
- The Raoul Wallenberg Institute of Human Rights and Humanitarian Law (2015). *Hukun Üstünlüğü, Politikacılar İçin Kılavuz* Türkiye Barolar Birliği (çev. Musa TOPRAK), Ayrıntı Basımevi, Ankara.
- Titmuss, R. M. (1974). "What is Social Policy?", *Welfare States, Construction, Deconstruction, Reconstruction*. (ed. Leibfried, Stephan, Steffan Mau, 2014), <http://rszarf.ips.uw.edu.pl/welfare-state/titmuss.pdf> (05.09.2019).
- Trenchard, J. and Gordon, T. (1995). *Cato's Letters, or Essays on Liberty, Civil and Religious, and Other Important Subjects*, (ed. Ronald Hamowy), vol.2, Liberty, Indianapolis.
- Tunaya, T. Z. (1982). *Siyasal Kurumlar ve Anayasa Hukuku*, Ekin Yayınları, İstanbul.

- Ulutan, B. (1978). *İktisadi Doktrinler Tarihi*, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Uslu C. (2009). *Doğal Hukuk ve Doğal Haklar: İnsan Haklarının Felsefi Temelleri*. Liberte Yayınları, Ankara.
- Uygun, O. (1992). *1982 Anayasasında Temel Hak ve Özgürlüklerin Temel Rejimi*, Kazancı Yayınları, İstanbul.
- Vergara, F. (2006). *Liberalizmin Felsefi Temelleri Liberalizm ve Etik* (çev. Bülent Arıbaş) İletişim Yayınları 1. Baskı, İstanbul.
- Weber, M. (1961). *General Economic History*, (trans. Frank H. Knight), Collier Books, New York.
- Weir, M. (2001). Welfare State, in *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*, ed., N. J. Smelser & P. B. Baltes Pergamon, 16432-16435.
- Yaylalı, M. (Yaz-Güz 2018). “Hukuk Devleti ve Hukukun Üstünlüğü Kavramları: Albert Venn Dicey ve Hans Kelsen” *Liberal Düşünce Dergisi*, (91-92), 93-109.
- Yereli, A. B. (2003). *Ekonomik Özgürlükler ve Türkiye’de Devlet-Birey İlişkisi*, Gazi Kitabevi, Ankara.
- Yıldırım, E. and Duman, M. (2011). “Hayek ve Piyasanın Kendiliğinden Düzeni” *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, (41-42), 239-252.
- Zeppernik, R. (1972). “Yeni Bir Refah Ölçüsü Olarak Sosyal Göstergeler” (Çev: Hasan Çatalca), İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, 30(1-4), 425-436.
- Zywicki J. T. (2003). “The Rule of Law, Freedom, and Prosperity, Supreme Court” *Economic Review*, 10, 1-26.

YARARLANILAN İNTERNET BAĞLANTILARI

- WEB_1.(2003). Amagi Symbol: Liberty Fund’s Logo—Online Library of Liberty, <https://oll.libertyfund.org/pages/amagi-symbol-liberty-fund-s-logo> 01.01.2018.
- WEB_2.(2003). Emerich, J., Dalberg, E., Acton, L. Acton-Creighton Correspondence — Online Freedom Library, <https://oll.libertyfund.org/titles/acton-acton-creighton-correspondence> (02 11 2019).
- WEB_3. (2017). Lopes, E., Lord Acton on liberty, power, and the light of conscienc, <https://www.acton.org/publications/transatlantic/2017/09/29/lord-acton-liberty-power-and-light-conscience> (28.02.2020).
- WEB_4. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Bildirgesi Taslak Metin, [http://undocs.org/A/RES/217\(III\)](http://undocs.org/A/RES/217(III)) (12.07.2018).
- WEB_5. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Beyanname, <http://www.un.org/en/universal-declaration-human-rights/> (12.07.2018).
- WEB_6. European Convention on Human Rights, <https://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=basictexts&c> (07.03.2019).
- WEB_7. United Nations High Commissioner for Human Rights, <https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/ccpr.aspx> (07.02.2019).

- WEB_8. United Nations High Commissioner for Human Rights, <https://www.ohchr.org/EN/Issues/Pages/EqualParticipation.aspx> (07.02.2019).
- WEB_9. (2004). Standford Üniversitesi Sitesi, Hilla University Humanitarian Studies Conference, <https://diamond-democracy.stanford.edu/> (22.07.2019).
- WEB_10. Avrupa Sosyal Şartı (değiştirilmiş şekli), <https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/kefe/docs/sosyalsart.pdf> (18.03.2019).
- WEB_12 Robert A. Lawson: “ *Economic Freedom*” <https://www.econlib.org/library/Enc/EconomicFreedom.html> (05.09.2018).
- WEB_13 The Heritage Foundation, <https://www.heritage.org/index/about> (11.10.2019).
- WEB_14. On Freedom and Free Markets An Interview, with Milton Friedman, https://www-tc.pbs.org/wgbh/commandingheights/shared/pdf/int_miltonfriedman.pdf (04.09.2019).
- WEB_15. Anayasa Mahkemesi Kararı, (26.10.1988). E. 1988/17, K. 1988/34 sayılı kararı, <http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr/Karar/Content/14fac5de-a730-4f84-ae2f-81f8d71250e7?excludeGerekce=False&wordsOnly=False> (12.01.2020).
- WEB_16. Milton Friedman’ın bir röportajından https://www.youtube.com/watch?v=1RqGTMvTRUM&feature=emb_title (13.03.2020).
- WEB_17. Heritage Foundation, <https://www.heritage.org/index/book/chapter-2> (15.09.2019).
- WEB_18. Freedom House, <https://freedomhouse.org/report/freedom-world-2015/methodology> (18.09.2019).
- WEB_19. Fraser Institute, <https://www.fraserinstitute.org/economic-freedom/history-of-free-the-world> (25.07.2019).
- WEB_20. Freedom House, <https://freedomhouse.org/reports/freedom-world/freedom-world-research-methodology> (12.10.2018).
- WEB_21 Fraser Institute, <https://www.fraserinstitute.org/economic-freedom/approach> (12.01.2018).
- WEB_22. Heritage Foundation, <https://www.heritage.org/about-heritage/mission> (12.01.2018).
- WEB_23. Translation and Meaning of rafaḥ In Arabic, English Arabic Dictionary of terms Page, <https://www.almaany.com/en/dict/ar-en/rafah/> (05.05.2018).
- WEB_24. Türkçe Sözlük Ara-Bul. (t.y.), <http://www.dildernegi.org.tr/TR,274/turkce-sozluk-ara-bul.html> (05.05.2018).
- WEB_25. Interview with Richard Esterlin: https://voxeu.org/audio_files/VoxEU.org_VoxTalks_20080410_1.mp3 (12.12.2019).
- WEB_26. Centre for Bhutan Studies (May 2012). https://ophi.org.uk/wp-content/uploads/GNH_and_GNH_index_2012.pdf (11.11.2019).

- WEB_27. Türkiye Cumhuriyeti Strateji ve Bütçe Başkanlığı/Ekonomik ve Sosyal Göstergeler, <https://www.sbb.gov.tr/Ekonomik-Ve-Sosyal-Gostergeler/> (08.09.2019).
- WEB_28. *Bobby Kennedy on GDP: “measures everything except that which is worthwhile”*. (2012, Mayıs 24). the Guardian. <https://www.theguardian.com/news/datablog/2012/may/24/robert-kennedy-gdp> (09.12.2019).
- WEB_29. United Nations, European Commission, International Monetary Fund, Organisation for Economic Co-operation and Development, & World Bank (Ed.). (2009). *System of national accounts 2008*. United Nations. s.70. <https://unstats.un.org/unsd/nationalaccount/docs/SNA2008.pdf> (11.12.2019)
- WEB_30. Economic Welfare Index, <http://www.csls.ca/iwb.asp> (08.09.2019).
- WEB_31. Socio-Economic Welfare Index – SEW-Index https://www.swissocial.org/filelinks/SEWI-Summary_13.05.13.pdf (09.09.2019).
- WEB_32. Yaşam Kalitesi Endeksi, https://www.numbeo.com/quality-of-life/gmaps_rankings.jsp (02.03.2020).
- WEB_33. *OECD İlibrary | How’s Life? 2020: Measuring Well-Being*. (T.Y.), https://www.oecd-ilibrary.org/economics/how-s-life/volume-/issue-_9870c393-en (03.03.2020).
- WEB_34. *OECD*, Build Your Better Life Index, <http://www.oecdbetterlifeindex.org/> (03.03.2020).
- WEB_35. The Legatum Prosperity Index, https://www.prosperity.com/download_file/view_inline/3690 (03.03.2020).
- WEB_36. Legatum Prosperity Index 2019, <https://www.prosperity.com/rankings> (03.03.2020).
- WEB_37. Social Progress Imperative. <https://www.socialprogress.org/index/global> (04.03.2020).
- WEB_38. *Social Progress Imperative*. <https://www.socialprogress.org/assets/downloads/resources/2019/2019-Social-Progress-Index-Methodology-Report.pdf> (04.03.2020).
- WEB_39. International Labour Organization, https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/documents/publication/wcm_041914.pdf (10.09.2020).
- WEB_40. Stata, Statistics, Time series, Prais-Winsten regression, <https://www.stata.com/manuals13/tsprais.pdf> (21.04.2020).
- WEB_41. Multidimensional Poverty Peer Network, <https://mppn.org/participants/countries-en/> (04.03.2020).
- WEB_42. Oxford Poverty Human Index, <https://ophi.org.uk/people-archived/previous-staff-and-associates/cai-heath/> (04.03.2020).
- WEB_43. Oxford Poverty Human <http://www.dataforall.org/dashboard/ophi/index.php/> (04.03.2020).

- WEB_44. World Inequality Databank, <https://wid.world/methodology/#library-general> (03.03.2020).
- WEB_45. World Inequality Databank, <http://www.dataforall.org/dashboard/ophi/index.php> (03.03.2020).
- WEB_46. The Economist Intelligence Unit's Democracy Index, <https://www.economist.com/graphic-detail/2019/01/08/the-retreat-of-global-democracy-stopped-in-2018> (04.03.2020).
- WEB_47. The Economist Intelligence Unit, Democracy Index 2019, <https://www.eiu.com/topic/democracy-index> (04.03.2020).
- WEB_48. Political Instability Index, http://viewswire.eiu.com/index.asp?layout=VWArticleVW3&article_id=874361472 (05.03.2020).
- WEB_49. World Justice Project, <https://worldjusticeproject.org/rule-of-law-index/global/2020/Constraints%20on%20Government%20Powers/table> (05.03.2020).
- WEB_50. Political Instability Index, <https://worldjusticeproject.org/rule-of-law-index/> (06.03.2020).
- WEB_51. Political Instability Index, <https://worldjusticeproject.org/rule-of-law-index/factors/2020> (06.03.2020).
- WEB_52. Political Instability Index, <https://worldjusticeproject.org/rule-of-law-index/global/2020/Constraints%20on%20Government%20Powers/table> (06.03.2020).
- WEB_53. Transparency International Index, <https://www.transparency.org/en/cpi/2019/index/nzl#> (05.03.2020).
- WEB_54. Transparency International Index, <https://www.transparency.org/en/cpi> (05.03.2020).
- WEB_55. Happy Planet Index, <http://happyplanetindex.org/> 05.03.2020.
- WEB_56. World Happiness Index, <https://worldhappiness.report/news/> (06.03.2020).
- WEB_57. World Happiness Index, https://happiness-report.s3.amazonaws.com/2020/WHR20_Ch2_Statistical_Appendix.pdf (06.03.2020).
- WEB_58. The Global Food Security Index, <https://foodsecurityindex.eiu.com/> (05.03.2020).
- WEB_59. The Global Food Security Index, <https://foodsecurityindex.eiu.com/Home/Methodology> (05.03.2020).
- WEB_60. The Global Food Security Index, <https://foodsecurityindex.eiu.com/> (05.03.2020).
- WEB_61. World's Air Pollution: Real-time Air Quality Index, <http://waqi.info/> (06.03.2020).
- WEB_62. Air Pollution in World: Real-time Air Quality Index Visual Map, <https://aqicn.org/map/world/> (06.03.2020).

- WEB_63. Global Burden of Disease Cooperation Network, Global Disease Burden Study 2017 (GBD 2017) http://www.healthdata.org/sites/default/files/files/policy_report/2019/GBD_2017_Booklet.pdf.<http://ghdx.healthdata.org/gbd-results-too> (06.03.2020).
- WEB_64. Academic Ranking of World Universities, <http://www.shanghairanking.com/index.html> (02.03.2020).
- WEB_65. Academic Ranking of World Universities, <http://www.shanghairanking.com/ARWU2015.html> (02.03.2020).
- WEB_66. Academic Ranking of World Universities, <http://www.shanghairanking.com/ARWU2019.html> (02.03.2020).
- WEB_67. Environmental Performance Index, <https://epi.yale.edu/epi-team> (05.03.2020).
- WEB_68. Wendling, ZA, Emerson, JW, Esty, DC, Levy, MA, de Sherbinin, A., et al. (2018). 2018 Environmental Performance Index. New Haven, CT: Yale Center for Environmental Law and Policy. <https://epi.yale.edu/results-overview> (05.03.2020).
- WEB_69. Environmental Performance Index <https://epi.yale.edu/results-overview> (05.03.2020).
- WEB_70. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı, https://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/library/human_development/nsani-geli-me-endeksleri-ve-goestergeleri--2018-statistiksel-gue.html (02.08.2019).
- WEB_71. İnsani Gelişme Endeksi, <http://ingev.org/wp-content/uploads/2017/02/%C4%B0NSAN%C4%B0-GEL%C4%B0%C5%9E%C4%B0M-ENDEKS%C4%B0.pdf> (02.08.2019).
- WEB_72. Human Development Reports, <http://hdr.undp.org/en/content/2019-human-development-index-ranking> (02.03.2020).
- WEB_73. SPSS Inc. (2007). Ibm Spss Statistics Spss 16.0 Algorithms, Spss Inc., Chicago, https://www.uni-muenster.de/imperia/md/content/ziv/service/software/spss/handbuecher/englisch/spss_brief_guide_16.0.pdf (21.04.2020).
- WEB_74. Max Roser (2019), Human Development Index, (HDI)". OurWorldInData.org, <https://ourworldindata.org/human-development-index> (15.12.2019).
- WEB_75. World Bank, <https://databank.worldbank.org/data/download/POP.pdf> (01.02.2020).
- WEB_76. World Bank, <https://databank.worldbank.org/reports.aspx?source=2&series=SP.POP.TOTL&country=#advancedDownloadOptions> (01.02.2020).
- WEB_77. World Bank, https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.PP.CD?most_recent_value_desc=true (01.02.2020).

WEB_78.

World

Bank,

<https://datahelpdesk.worldbank.org/knowledgebase/articles/906519-world-bank-country-and-lending-groups> (01.02.2020).

EKLER

ÖZGEÇMİŞ

KİMLİK BİLGİLERİ

Adı Soyadı : Zeynep HÖBEL
Doğum Yeri : Çal
Doğum Tarihi : 1980
E-posta : zahobel@gmail.com

EĞİTİM BİLGİLERİ

Lise : Denizli Anadolu Ticaret Meslek Lisesi –Bilgişlem
(1994-1998)
Önlisans : Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksek
Okulu-Bilgisayarlı Muhasebe ve Vergi Uygulamaları
(1999-2001)
Lisans : Pamukkale Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler
Fakültesi-İşletme Bölümü (2001-2004)
Yüksek Lisans : Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü-
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı (2005-
2010)
Yabancı Dil : İngilizce

İŞ DENEYİMİ

Çalıştığı Yer ve Görevi : Akdeniz Üniversitesi (2000-2001-Devlet Memuru)
Pamukkale Üniversitesi (2001-Devlet Memuru)